

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membrul Consorțiului Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralela: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- Dr. CARMEN SORINA RÎJNOVEANU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Dr. HAROLD E. RAUGH, Jr., EUCOM, vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară
- Dr. JÖRG ECHTERNKAMP, Centrul de Istorie Militară și Științe Sociale, Potsdam, Germania
- Dr. RANDY PAPADOPOULOS, United States Department of the Navy
- Prof. dr. MIHAIL E. IONESCU, Școala Națională de Studii Politice și Administrative
- Col. dr. FLORIN ȘPERLEA, lect. univ., Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, președinte al Comisiei Române de Istorie Militară
- Dr. JAN HOFFENAAR, președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ION ȘIȘCANU, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC
- Conf. univ. dr. FLORIAN BICHIR, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

SUMAR

- **Dosar: „Revoluția de la 1848 în spațiul românesc. Românii pe drumul dinspre Levant spre Occident”**
 - IOAN BOLOVAN – Mitologie versus realitate istorică despre idealul unității naționale în timpul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania 3
 - ELA COSMA – Istoria militară și forțele armate românești la 1848-1849 12
 - OVIDIU CRISTEA – Nicolae Bălcescu: „Românii supt Mihai Voievod Viteazul” 21
 - SORIN CRISTESCU – Rolul decisiv al armatei în victoria revoluției din Țara Românească în iunie 1848 în amintirile colonelului Lăcusteanu și ale altor protagoniști..... 27
 - ADRIAN-SILVAN IONESCU – Generalissimul Omer Pașa într-un portret redescoperit..... 35
 - HORIA VLADIMIR ȘERBĂNESCU – Lupta din Dealul Spirii, din 13 septembrie 1848 – o analiză a primei confruntări a armatei române moderne 41
- **Istorie modernă**
 - JEREMY BLACK – Military History: Infantry and the Forcing House of the Present: A Thought Piece..... 85
 - JÉRÉMY FLOUTIER – Viteazul din Est? Reprezentarea românilor în timpul Primului Război Mondial în revista ilustrată franceză „Le Miroir” 97
- **Istorie contemporană**
 - FLAVIUS NICOLAE ROAITĂ – Liceele militare în cadrul sistemului de învățământ interbelic. O șansă de afirmare a tinerilor cu origini sociale modeste..... 113
 - CHRISTIAN STACHELBECK – Training Activities of the German Army Mission to Romania from 1940 to 1942..... 126

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Revistă indexată în bazele de date EBSCO Publishing, CEEOL și ERIH PLUS.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

- **Dossier: “The Revolution of 1848 in the Romanian Space. Romanians on the Path from the Levant to the West”**
 - IOAN BOLOVAN – The Ideal of National Unity during the 1848-1849 Revolution in Transylvania. Mythology versus Historical Reality 3
 - ELA COSMA – Military History and the Romanian Armed Forces in 1848-1849..... 12
 - OVIDIU CRISTEA – Nicolae Bălcescu: “Romanians under Michael the Brave” 21
 - SORIN CRISTESCU – The Decisive Role Played by the Army in the Victory of the Wallachian Revolution in June 1848 as Reflected in the Memoirs of Colonel Lăcusteanu and of Other Protagonists 27
 - ADRIAN-SILVAN IONESCU – Generalissimo Omer Pasha in a Rediscovered Portrait 35
 - HORIA VLADIMIR ȘERBĂNESCU – The Skirmish of Dealul Spirii on September 13, 1848 – An Analysis of the First Confrontation of the Modern Romanian Army 41
- **Modern History**
 - JEREMY BLACK – Military History: Infantry and the Forcing House of the Present: A Thought Piece 85
 - JÉRÉMY FLOUTIER – The Brave of the East? Representation of Romanians during the First World War in the French Illustrated Magazine “Le Miroir” 97
- **Contemporary History**
 - FLAVIUS NICOLAE ROAITĂ – Military High Schools during the Interwar Period. An Opportunity for the Affirmation of Young People from Modest Social Backgrounds 113
 - CHRISTIAN STACHELBECK – Training Activities of the German Army Mission to Romania from 1940 to 1942 126

- Redactor-șef: MANUEL STĂNESCU
- ALEXANDRU VOICU – redactor
 - ION MIHAIU – coperta
- ELENA LEMNARU – tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955, <http://ispaim.mapn.ro/pages/view/88>

**DOSAR: „REVOLUȚIA DE LA 1848
ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC.
ROMÂNII PE DRUMUL DINSPRE
LEVANT SPRE OCCIDENT**

MITOLOGIE VERSUS REALITATE ISTORICĂ DESPRE IDEALUL UNITĂȚII NAȚIONALE ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 DIN TRANSILVANIA*

IOAN BOLOVAN **

Abstract

In 1848, a series of simultaneous revolutions swept across Europe, moving from France towards the east, engulfing Germany, Italy, the Habsburg Empire, and the Romanian Principalities. Although the 1848-1849 Revolution was a manifestation of the whole of the Romanian nation, because of the specific circumstances in each province, it did not break out simultaneously, nor did it reach the same intensity in each of them. During the 2nd half of the 19th century and the 20th century, several clichés developed in the Romanian Historiography regarding these events and they need to be amended.

Keywords: Romanians; 1848-1849 Revolution; historiography; stereotypes and clichés

Introducere

Marii istorici români care s-au ocupat de perioada modernă din istoria Transilvaniei sau/și a României (unii dintre ei formați și activi înainte de 1918 sau 1945, alții educați în perioada interbelică dar în activitate și în timpul regimului comunist, iar alții formați între 1945-1989 și activi nu numai atunci, dar și după 1989) au arătat importanța Revoluției de la 1848 pentru destinul națiunii române, în general, și al celei din ceea ce numim generic Transilvania (încorporând aici Ardealul,

Banatul, Crișana și Maramureșul), în special. Nicolae Bălcescu, George Barițiu, Silviu Dragomir, Ioan Lupăș, Ion Clopoțel, David Prodan, Ștefan Pascu, Vasile Netea, Cornelia Bodea, Dan Berindei, Gheorghe Platon, Alexandru Zub, Liviu Maior, Nicolae Bocșan sau Gelu Neamțu – ca să-i amintim doar pe cei mai profunzi exegeți – au subliniat rolul major pe care Revoluția de la 1848 l-a avut pentru trecerea Transilvaniei de la o lume adânc înrădăcinată încă în forme, rămășițe socio-economice și juridice de sorginte medievală spre una

* O versiune mai scurtă a acestui articol a apărut cu titlul „Mituri și falsuri despre idealul unității naționale la 1848 în vol. *Sub semnul artei. Studii în onoarea academicianului Marius Porumb la 80 de ani*, coord. Ciprian Firea, Aurel Rustoiu, Coriolan Horațiu Oprean, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023, pag. 129-138.

** Prof. dr., Universitatea Babeș-Bolyai; membru al Academiei Române.

modernă. Și istoricii străini care s-au aplecat asupra istoriei României au sesizat importanța anilor 1848-1849 pentru afirmarea națiunii române în perioada următoare (Seton Watson, Heith Hitchins, Paul Michelson, Francesco Guida, Jean Nouzille etc.) Cu toții au subliniat consecințele pozitive pentru români în plan socio-economic, politic, bisericesc și cultural ale anilor 1848-1849. Cărțile și sutele de studii publicate în ultima sută de ani de istorici români și străini au demonstrat amploarea transformărilor generate de Revoluția de la 1848 pentru românii din Transilvania. Unii dintre istoricii menționați anterior au enunțat doar, mai mult ca o constatare cu caracter general, fără o argumentație solidă și detaliată, că la baza actului de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia a stat momentul fondator al revoluției pașoptiste. Alții au mers mai departe și în cuprinsul unor pagini sau capitole au demonstrat continuitatea dintre Revoluția de la 1848 și împlinirea visului unității național-statale.

Periodic, istoricii au obligația de a pune în valoare izvoare documentare noi, de a relectura cu altă grilă metodologică sursele editate (documente, memorialistică, corespondență, presă etc.). Astfel se pot corecta erorile predecesorilor (ori chiar propriile viziuni), se pot nuanța aspecte rămase în penumbra cercetării istorice, pentru a ne apropia cât mai mult cu putință de adevărul istoric. Revoluția de la 1848-1849 a fost un moment de răscruce în istoria națională, în toate provinciile locuite de români. În timpul evenimentelor, în programele revoluționare devenite publice, în legămintele secrete, în presă, în discursuri sau în corespondența dintre lideri au fost exprimate fără echivoc principalele revendicări ale națiunii: desființarea relațiilor feudale și introducerea unui sistem economic funcțional, introducerea drepturilor și libertăților democratice, modernizarea statului, unitatea națională și independența țării. În legătură cu caracterul unitar al revoluției dar și cu problema unității naționale în timpul și după Revoluția de la 1848, dorim să exprimăm câteva gânduri, unele mai vechi, altele mai recente, încercând să combatem câteva clișee sau chiar „falsuri” create de-a lungul a circa 175 de ani, să nuanțăm unele dintre tezele istoriografiei românești mai vechi sau mai recente. Nu intenționăm deloc

să demolăm mitologia națională care și-a avut locul ei în forjarea identității noastre, mai cu seamă în epoca modernă, precum s-a întâmplat și la alte națiuni din proximitatea geografică sau din zone mai îndepărtate. Dar se impune amendarea unor exagerări făcute cu sau fără bună știință, devoalarea unor mecanisme care au permis perpetuarea unor falsuri istorice/istoriografice.

Aceste intenții de reevaluare critică a problemei unității naționale la 1848 nu vor eluda însă realitatea istorică, fiindcă în timpul revoluției a fost pusă extrem de ferm și clar problema unității naționale, în formele posibile în epocă. De aceea, vom reconstitui evenimentele și tendințele concrete de unitate, documentate de multe surse, vom accentua tendințele reale existente atunci integrându-le însă într-o altă grilă interpretativă. A.D. Xenopol a reținut în volumul XII al sintezei sale de Istoria Românilor faptul că între cele trei consecințe importante ale Revoluției de la 1848, ideea „unirii Românilor” a fost prima: „în multe capete, mai ales ale tineretului din Muntenia, fierbeau idei de unire chiar a tuturor românilor, și aceste idei pătrundeau tot mai mult din tainele minții către lumea din afară”¹. Nu întâmplător, ardeleanul Ioan Maiorescu, agentul diplomatic al Țării Românești pe lângă guvernul și parlamentul revoluționar german din Frankfurt, a înaintat un memoriu în care propunea unirea Moldovei, Țării Românești, Bucovinei și Transilvaniei într-un regat cu numele de România, condus de principe austriac și sub suzeranitatea Germaniei. Nu întâmplător, într-o scrisoare din vara anului 1849 a lui Dimitrie Golescu către Ioan Ghica, primul își exprimă entuziasmul față de un posibil scenariu al unității tuturor românilor: „Aruncam, sunt câteva zile, ochii pe o hartă tipărită la Viena de mai bine de 20 de ani și care nu conține decât țările de neam românesc: Valahia, Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Banatul. Știi d-ta că aceste țări ar alcătui un regat frumușel și rotund, cu hotare pe cari natura însăși pare a le fi însemnat. Marea neagră, Dunărea și Tisa i-ar face o frumoasă cingătoare de mireasă, și o bună apărare contra neprieteniei străinilor”². Idealul național a electrizat cele mai vizionare conștiințe românești de la mijlocul secolului al XIX-lea. Nicolae Bălcescu a spus-o fără

echivoc în primăvara anului 1849: „Noi românii nu vom exista până când nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic”³.

Caracterul „unitar” al Revoluției

În primul rând trebuie să renunțăm la „axioma” lansată și mult exagerată în timpul regimului comunist, că Revoluția de la 1848 a avut un caracter unitar în toate teritoriile locuite de români. O spunem fără echivoc, la 1848 au existat diferențe notabile în privința funcționării instituțiilor politice, a structurilor administrativ-teritoriale și a mentalităților politice între Țara Românească și Moldova, deși Regulamentele Organice introduse în 1831-1832 s-au străduit tocmai să reducă aceste diferențe. A trecut însă prea puțin timp pentru a se putea impune cu adevărat o evoluție comună a celor două principate. Apoi, în Moldova nu putem vorbi cu adevărat de o revoluție în înțeles clasic, precum în Țara Românească, după cum și modelul insurecțional și instituțiile politice de la București au diferit mult de cele din Transilvania. De aceea, se impune abandonarea imediată și totală a clișeului revoluției unitare din întreg spațiul românesc. Nicolae Iorga, într-o consistentă lucrare dedicată ideii de unitate politică la români, a fost cât se poate de categoric în sensul precizării că la 1848 nu s-a desfășurat o singură revoluție, dimpotrivă, condițiile istorice au generat practic trei revoluții, în Moldova (mai palid în provincie dar foarte explicit în programele redactate în Imperiul Habsburgic de către revoluționarii exilați), Țara Românească și Transilvania: „Avem a face, deci, nu cu aceeași revoluție românească, ce s-ar fi purtat în trei locuri deosebite, ci cu trei revoluții românești, fiecare având caracterul ei particular”⁴. De altfel, niciunul dintre istoricii români de până la instaurarea regimului comunist nu a avansat teza unei singure revoluții românești la 1848.

Cum s-a ajuns însă la teza caracterului unitar al revoluției pașoptiste? Geneza acestui clișeu este asociată de schimbarea survenită în politica României față de URSS ca urmare a Declarației din aprilie 1964. Detașarea de internaționalismul proletar, începută în plan istoriografic chiar mai devreme⁵, a fost asociată cu revenirea la tradițiile autohtone, la personalitățile și evenimentele din istoria națională

care puteau fi contrapuse tendințelor ideologice venite de la Moscova. Or, revoluția de la 1848 și Unirea de la 1859 ofereau suficiente exemple ce puteau fi valorizate politico-ideologic în acest sens național. Sesiunea festivă organizată de Academia RSR și Universitatea din București la 24 ianuarie 1966 a fost unul din momentele importante de lansare publică a noilor teze referitoare la problema unității naționale. Comunicările prezentate aici au fost incluse în primul număr din 1966 al revistei Studii. Andrei Oțetea, unul dintre mari istorici români, respectabili prin opera sa care dăinuie, a fost nevoit și el să facă unele concesii. Vasile Maciu, aflat între cei mai fideli propagandiști ai conducerii comuniste de la București, a și publicat după aceea un studiu intitulat caracterul unitar al revoluției de la 1848⁶. Din păcate, istorici rezonabili prin soliditatea operei lor, precum Ștefan Pascu, Gheorghe Platon, Dinu C. Giurescu, Dan Berindei ș.a. au preluat clișeul caracterului unitar al revoluției pașoptiste pe care l-au inclus în câteva din lucrările lor, aceasta însă nu diminuează valoarea lucrărilor lor despre revoluție și epoca modernă. Dimpotrivă, ei au afirmat adevăruri despre liderii pașoptiști sau au avansat interpretări curajoase care au condus treptat la eliminarea tezelor rolleriene ce dominaseră mai bine de un deceniu istoriografia din România.

Unitatea națională la 1848

În ciuda unor puțini autori, români sau străini, care încearcă să inducă ideea că Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918 ar fi venit cumva împotriva cursului firesc al istoriei, că Unirea cea Mare ar fi fost un cadou al Antantei și că românii din teritoriile eliberate nu prea și-au dorit unirea, majoritatea istoricilor români privesc cu onestitate și spirit critic procesul formării unității naționale, comparativ cu ceea ce s-a realizat de către germani și italieni bunăoară în epoca modernă. Alături de aceștia, credem și noi cu tărie că trecerea Carpaților de către „batalioanele” armatei române în august 1916 a venit ca un gest normal, legitimat de evoluțiile istorice anterioare care au relevat, nu de puține ori în deceniile premergătoare Marelui Război, unitatea de gândire și simțire de o parte și de alta a Carpaților. Revoluția de la 1848 a fost un moment important pe drumul

către 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia⁷. Eforturile generațiilor de cărturari care adeseori au activat și ca oameni politici în Vechiul Regat (în primul rând generația pașoptistă, ilustrată exemplar prin câteva scrieri ale lui Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu, apoi generația Marii Uniri) nu aveau cum să nu sensibilizeze opinia publică din teritoriile de peste Carpați, nu puteau să nu influențeze opțiunile de solidaritate națională ale tuturor românilor și să nu conducă la presiuni asupra decidenților politici pentru alăturarea României de partea firească a aliaților care erau gata la sfârșitul războiului să recunoască legitimitatea preluării de către România a tuturor teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români.

În anii anteriori Revoluției de la 1848, contactele între fruntașii românilor din toate provinciile românești s-au intensificat. Călătoriile lui George Barițiu și Timotei Cipariu în Țara Românească ori peregrinările moldovenilor și muntenilor prin Transilvania și Banat au asigurat, printre alte forme de comunicare, difuzarea ideologiei naționale și democratice în întreg spațiul românesc. Chiar și la Paris, cel mai important oraș european pentru formarea intelectualității românești din Principate în acei ani, dezideratele sociale, democratice și naționale au fost exprimate prin intermediul Societății Studenților Români, care a contribuit plener la atragerea pentru mișcarea națională din Principate a suportului politic și diplomatic din străinătate. Discursul rostit în cadrul Societății de către Nicolae Bălcescu la 1 ianuarie 1847 este extrem de sugestiv pentru orientarea națională a programului asociației studenților români din capitala Franței: „Ținta noastră, domnilor, socotesc nu poate fi alta decât unitatea națională a românilor. Unitate mai întâi și în simțăminte, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică... Românisul dar e steagul nostru, supt dânsul trebuie să chemăm pe toți românii”⁸. Desigur, obiectivul imediat vizat de Bălcescu era Unirea celor două Principate, dar el face apel la unitate, sub steagul românismului, pentru toți românii. Într-un fel, Bălcescu este un precursor al lui Ioan Slavici care, câteva decenii mai târziu, făcea apel la unitatea culturală a tuturor românilor, sub cupola ocrotitoare și călăuzitoare a Bucureștiului (formula „soarele pentru toți românii la Bucu-

rești răsare” pe care a impus-o scriitorul arădean pe frontispiciul ziarului Tribuna de la Sibiu începând cu 1884 a fost una dintre cele mai importante expresii ale acestui ideal⁹).

Societățile și asociațiile conspirative sau semilegale care au ființat în acei ani pe întreg spațiul românesc au promovat constant atât idealuri democratice, cât și dezideratele unirii și independenței. Formula Dacoromâniei o regăsim mereu exprimată în actele și programele mișcărilor revoluționare, în publicistica vremii. Au receptat-o ca atare și străinii care au călătorit înainte de Revoluția de la 1848 prin spațiul românesc și au putut lua contact direct cu realitățile vremii. Astfel, Hipolyte Félix Desprez, un bun cunoscător și admirator al istoriei românilor, a surprins cât se poate de fidel acest ideal în preajma revoluției de la 1848: „Mișcarea românească reprezintă această acțiune politică a savanților, scriitorilor români din principate, Transilvania, Basarabia și Bucovina, pentru unirea celor opt milioane de români (subl. ns.), care au supraviețuit celor șaptesprezece secole de crude încercări. Din punct de vedere al principiului naționalităților, acest popor mutilat nu formează în prezent decât un singur corp și vasta unitate teritorială pe care locuiește se numește România, dacă nu în limba tratatelor cel puțin în cea a patriotismului”¹⁰. Încadrabile într-un fenomen general european, aspirațiile românilor nu sunt exprimate de acum numai în saloane și cercuri private, ele trec de cadrul limitat al unor discuții și scrisori, debordează în presă, se publică broșuri anonime sau asumate etc. Cultura și ideologia națională, militante prin excelență, au pregătit spiritul public din Principate, au dat expresie idealurilor fundamentale ale poporului român de constituire a unui stat național independent, modern și integrat în rândul statelor civilizate din Europa. Este simptomatic în acest sens discursul rostit la 24 noiembrie 1843 de către Mihail Kogălniceanu la deschiderea cursului de istorie la Academia Mihăileană: „Dacă grecii au căzut odată sub jugul lui Filip și în urmă sub jugul romanilor, este pentru că au vroit să fie plateani, tebani, ateniani, spartani, și nu elini; tot așa și strămoșii noștri au vroit să fie ardeleni, munteni, bănațeni, moldoveni și nu români; rareori ei au vroit să se privească între dânsii ca o singură și aceeași nație; în neunirea

lor dar trebuie să vedem isvorul tuturor nenorocirilor trecute a cărora urme încă până astăzi sunt vii pe pământul nostru... eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc de unde se vorbește românește și ca istoria națională istoria Moldovei întregi înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania¹¹. Un rol important în propagarea istoriei naționale l-au avut Arhiva românească și Dacia literară (apărută în 1840), editate la Iași de Mihail Kogălniceanu, și Magazin istoric pentru Dacia (1845), editat la București de Nicolae Bălcescu și de ardeleanul August Treboniu Laurian. Puzderia de almanahuri, calendare și broșuri, alături de ziarele și revistele mai mult sau mai puțin efemere, au pregătit din punct de vedere ideologic explozia de la 1848, contribuind decisiv la difuzarea culturii, dar și a ideologiei naționale.

Revoluția Română de la 1848 din Transilvania a avut în desfășurarea ei un moment astral, reprezentativ pentru responsabilitatea cu care românii ardeleni s-au îngrijit de soarta fraților lor din Principate. La Blaj, între 3/15 și 16/28 septembrie 1848, a fost convocată o nouă adunare națională (a treia), la care au participat circa 60.000 de oameni, de astă dată mulți înarmați. Adunarea a reafirmat programul revoluționar adoptat la a doua adunare din mai de la Blaj, a accentuat anumite aspecte sociale și politice: se respingea încorporarea Transilvaniei la Ungaria și se cerea redarea autonomiei provinciei; se solicita încetarea execuțiilor militare și a represiei împotriva celor care se opuneau autorității guvernului revoluționar maghiar etc. Proclamând ruptura cu guvernul maghiar, elita românească s-a îndreptat spre o posibilă alianță cu Austria liberală și constituțională. În memoriul redactat la această a treia adunare națională și trimis Parlamentului austriac, s-a avansat ideea constituirii unui stat românesc autonom în cadrul Austriei, prin unirea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești: „În nici un stat nu au obținut toate naționalitățile atât de multe garanții pentru libertatea și naționalitatea lor ca în Austria, prin hotărârile drepte, liberale ale unui înalt Parlament... Noi vrem uniunea liberă a unor popoare libere sub conducerea Austriei, liberă în interior, puternică în afară... Dar nu numai pentru noi ne rugăm, ci și pentru frații noștri din Principatele Dunărene (subl. ns.)¹².

Memoriul din 14/26 septembrie 1848 constituie punctul culminant al colaborării dintre revoluționarii români din Transilvania, Țara Românească, Moldova și Bucovina. În același timp, el este dovada unei acțiuni concertate, menite să salveze statutul politico-juridic al Țărilor Române aflate sub dublă ocupație străină. Regimul politic instaurat după înfrângerea revoluției din Țara Românească era o evidentă încălcare a autonomiei, iar soluția preconizată de memoriul transilvănenilor, deși propunea crearea unui stat românesc sub egida Austriei, era în mod evident un pas înainte față de situația existentă în cele două state românești de peste Carpați.

Deși lucrarea lui Nicolae Bălcescu României supt Mihai-Voievod Viteazul, scrisă în exil în ultimii ani de viață, a fost tipărită postum în volum în 1878 de către Alexandru Odobescu (după ce fusese publicată în serial între 1861-1863 în Revista română), ea a contribuit la modelarea spiritului public din România în sensul unității naționale, admirabil ilustrată de domnitorul unificator. De altfel, Cartea a IV-a a lucrării, sugestiv intitulată Unitatea națională (aprilie 1599-iulie 1600), debutează cu acea plastică descriere geografică a Transilvaniei care a făcut carieră în ultimul secol și jumătate: „Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un mărăș și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei... Ori încotro te-i uita, vezi colori feliiurite ca un întins curcubeu, și tabloul cel mai încântător farmecă vederea...Astfel este țara Ardealului. Dar nu numai artistul și naturalistul, ci încă strategicul, politicul și arheologul au de multe a se minuna într-acest împodobit ținut...istoricul arheolog va cerceta cu interes suvenirile și rămășițele dacilor, a acestui viteaz și nenorocit popor...El va întâlni încă la tot pasul urmele de uriaș ale poporului crai aici, romanii, domnii lumii, căci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei fericite¹³.

La fel de important pentru mesajul unionist lăsat moștenire de Bălcescu este însă un alt articol, un discurs rostit la Paris de patriotul muntean aflat în exil după înfrângerea

revoluției din Țara Românească. Este vorba de un text (Mișcarea românilor din Ardeal la 1848) tipărit începând cu 1851 în mai multe ediții, inclusiv în volumul din 1878 îngrijit de Alexandru Odobescu, în care era realizată o analiză pertinentă a revoluției românilor din Transilvania la 1848-1849. Admirația lui Nicolae Bălcescu față de a doua adunare națională de la Blaj din 3/15 – 5/17 mai 1848 era una nedisimulată, fiind impresionat de forța manifestării organizate de liderii români ardeleni: „Zi de 15 mai 1848! Zi de lumină, de libertate și de mărire română, te pomenim și te serbăm cu drag! În anele române altă zi nu strălucește mai frumos decât tine și cea asemenea ție, sora ta iubită, ziua de 11 iunie 1848 a poporului din București. Te pomenim și te serbăm cu drag, o zi măreață! Căci întâiași dată auzirăm atunci un popor întreg răspunzând celor ce îi vorbea de unirea Ardealului cu Ungaria, prin această strigare: «Noi vrem să ne unim cu Țeara». Minunată destăinuire a lui Dumnezeu, care în zile așa mari de sărbătoare populară vorbește d-adeptul în inimile aleșilor săi, și numai poporul și poezia, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întâmplărilor viitoare, numai ei cetiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimei fiecărui român: mântuirea de orice domnire streină prin unitatea națională¹⁴. Nota pusă de Bălcescu după propoziția „Noi vrem să ne unim cu Țeara” este relevantă pentru crezul lui: „Supt acest cuvânt Țeară, ardelenii arată Țara Românească. Eu n-am avut norocirea de a mă afla la Blaj în ziua de 15 mai 1848, dar mai mulți români din Ardeal ce se aflară mă asigurară despre această strigare a poporului¹⁵. Chiar dacă astăzi avem o altă interpretare asupra semnificației corecte a ceea ce mulți participanți la a doua adunare de la Blaj au clamat („Noi vrem să ne unim cu Țeara”), important pentru epoca postpașoptistă și pentru efortul unei întregi generații de constituire a unui ideal național prin unirea tuturor românilor este interpretarea dată de Bălcescu, aceea că românii ardeleni au scandat la Blaj că vor unirea cu Țara Românească. Astfel se încadrează și mai bine în mitologia unității naționale apelul din memoriul redactat tot la Blaj, la a treia adunare națională din septembrie 1848, în care se propunea reunirea sub sceptrul Austriei liberale a tuturor românilor din Principate, Transilvania, Banat și Bucovina.

Cum spuneam la început, instrumentalizarea în spirit național a istoriei după retragerea trupelor sovietice și afirmarea tot vizibilă a valorilor românești a însemnat și recurența ideii de unitate națională exprimată în timpul revoluției pașoptiste în toate provinciile românești. Tratatul de Istoria României din 1964 formulează fără echivoc teza că la Blaj, la a doua adunare, s-a exprimat dorința de unire a românilor transilvăneni cu frații din Moldova și Țara Românească: „a luat avânt gândul unirii românilor din cele trei țări române. Informația lui Bălcescu, bazată pe mărturiile unor participanți, că la Blaj s-a auzit strigătul «Noi vrem să ne unim cu Țara» e confirmată prin mai multe rapoarte oficiale maghiare care constată că țărani români nu voiau o uniune cu Ungaria, ci cu Țara Românească¹⁶. Andrei Oțetea este unul dintre primii mari istorici români care, după detașarea tot mai accentuată față de Moscova a conducerii de partid din România, a avansat aceeași interpretare ca și în tratat, preluând teza lui Bălcescu: „Revoluționarii din 1848 au urmărit în primul rând emanciparea țăranilor și înzestrarea țării cu instituții burghezo-democratice, dar n-au pierdut nici un moment din vedere Unirea: poporul adunat la 3/15 mai pe Câmpia Libertății de la Blaj a cerut Unirea cu Țara, adică cu Țara Românească și cu Moldova¹⁷. Pe urmele lui Oțetea, mulți istorici ai epocii moderne din a doua jumătate a secolului al XX-lea au reluat și perpetuat interpretarea lui Bălcescu, extinsă însă și la unirea cu Moldova, nu doar cu Muntenia, cum susținuse imediat după revoluție cărturarul și revoluționarul muntean. Ștefan Pascu a susținut că ideea unirii Transilvaniei cu Țara Românească era propagată de către Alexandru Papiu Ilarian înainte de a doua adunare de la Blaj din 3/15 – 15/17 mai: „Și, asemenea lui Papiu, făceau cu certitudine și alții, ceea ce explică faptul că această dorință va fi exprimată fățiș de mulțimile adunate după două săptămâni pe Câmpia Libertății de la Blaj, la 3/15 mai, care au cerut: «Noi vrem să ne unim cu țara», potrivit afirmațiilor lui Nicolae Bălcescu¹⁸. La fel, Gheorghe Platon îl invocă pe revoluționarul muntean pentru a justifica idealul de unire al românilor transilvăneni adunați la Blaj: „Zecile de mii de români, potrivit mărturiei lui N. Bălcescu, și-au afirmat

cu putere, aici, la Blaj, dorința de a se uni cu Țara¹⁹. În aceeași tonalitate a scris și Dinu C. Giurescu: „Din mijlocul țărănimii adunate pe Câmpia Libertății, s-a strigat – o recunosc și rapoartele oficiale maghiare – «Noi vrem să ne unim cu Țara (= Țara Românească sau Muntenia)»²⁰. Nici Dan Berindei nu a negat interpretarea lui Nicolae Bălcescu, continuând și el promovarea aceluiși clișeu istoriografic: „Pe cîmpia Blajului, mii de țărani au strigat: «Noi vrem să ne unim cu Țara», referindu-se desigur la Țara Românească și probabil chiar și la Principate²¹. Și alți istorici români din perioada de după 1960 au susținut aceeași teză, perpetuând astfel un fals istoric.

George Barițiu, cel mai important istoric român transilvănean din epoca modernă, participant activ la revoluție, și unul dintre cei mai informați intelectuali ai vremii, nu a reținut în masiva lui sinteză de istoria Transilvaniei faptul că la Blaj, în timpul celei de a doua adunări, s-ar fi scandat „Noi vrem să ne unim cu Țara²². Personal nu excludem însă posibilitatea ca din mulțimile adunate la Blaj să se fi strigat de cineva cuvintele interpretate de Bălcescu în sens unionist general românesc. Faptul că la adunare au participat sute de români din Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, teritorii aflate din punct de vedere administrativ în Ungaria, a putut genera entuziasm în rândul acestor participanți seduși de numărul impresionant al participanților ardeleni și de determinarea conducătorilor revoluției române din Ardeal. Este foarte posibil ca unii dintre acești români „ungureni” prezenți la Blaj să fi exprimat dorința de unire (administrativă) a lor cu „Țara”, în sensul „Țara Ardealului”. De altfel, acest proiect al unirii tuturor românilor din monarhia austriacă a și prins contur efectiv la începutul anului 1849, în mai multe memorii. Demersul liderilor bănățeni, ardeleni și bucovineni către noul împărat Francisc Iosif I, din primăvara anului 1849 a eșuat însă din cauza lipsei de experiență a tânărului împărat și a clișeelelor cu care miniștrii austrieci i-au privit pe români. Semnificativ însă pentru momentul respectiv este argumentul adus de guvernul austriac la memoriul ce viza formarea unei singure provincii românești prin unirea Banatului, Ardealului și Bucovinei: „Acordarea acestui punct al Petiției ar dizolva numitele țări ale Coroanei,

creând în locul lor o țară nouă și de sine stătătoare a Coroanei – România²³. Prin urmare, avem convingerea fermă că Bălcescu a interpretat onest, în sensul dorit de el și în spiritul ideologiei naționale ceea ce s-a putut aclama la Blaj de către reprezentanții bănățenilor, crișenilor și maramureșenilor, lansând însă în istorie și deopotrivă în istoriografie un fals, care a făcut carieră circa un secol și jumătate. Este adevărat că înainte dar și după a doua adunare de la Blaj, mai mulți reprezentanți ai autorităților maghiare din Ardeal au lansat în corespondența cu Viena teza că românii ardeleni doresc unirea lor cu Moldova și/sau Țara Românească. Au recurs la aceasta însă nu pe baza unor evidențe, ci pentru a dinamita orice demersuri politice ale românilor îndreptate către curtea imperială, după tradiționala adresare a acestora către familia domnitoare (a se vedea petițiile lui Inochentie Micu Klein, Supplex Libellus Valachorum etc.).

Concluzii

Afirmate plenar în timpul revoluției pașoptiste, legăturile românilor din Transilvania cu frații de peste Carpați s-au amplificat, Războiul de Independență din 1877-1878 învederând ampla solidaritate general românească. După câteva decenii de atari luări de poziții și de contacte între românii din Transilvania cu cei de peste munți, în preajma izbucnirii Primului Război Mondial opinia publică din Vechiul Regat era masiv câștigată de ideea susținerii prin toate forțele a idealului unității naționale. Expoziția generală organizată la București în anul 1906 cu ocazia aniversării de către regele Carol I a patru decenii de domnie a prilejuit nenumărate ocazii de efuziune, de exprimare a sentimentelor de solidaritate națională. Memoriile unui bănățean participant la aceste manifestări lasă să se întrevadă atmosfera care era în București în acei ani: „Coloana formată de câte zece în rând, din toate corurile bănățene sosite, ajunse pe Calea Victoriei trecând prin fața Palatului Regal. În parcursul străzilor cădea asupra coloanei ploaie, potop de flori însoțite de urale nesfârșite din ferestrele și balcoanele palatelor împodobite cu scoarțe și drapele românești... În ziua următoare, la Arenele Romane din București, sub dirijarea maestrului conducător de coruri Kiriac

s-a produs grandiosul concert jubiliar care a deșteptat vulcanul vibrațiilor sufletului românesc din piepturile fraților români adunați din toate unghiurile Europei. Toate corurile unite au cântat: «Imnul Regal», «Deșteaptă-te române» și «Pui de lei». Era o slavă reală exprimată recunoscător în hotărâre, pentru unirea într-un admirabil popor al românismului din întreaga lume⁷²⁴.

Pe măsură ce ne apropiem de începutul Marelui Război, manifestările de sprijin din România pentru frații lor din Transilvania și Bucovina mai cu seamă s-au multiplicat. Nu de puține ori diplomații Austro-Ungariei acreditați la București au transmis la Viena și Budapesta mesaje alarmante despre creșterea sentimentelor naționale în rândul populației din Vechiul Regat, evidențind eforturile elitei culturale de a întreține o stare de solidaritate națională. Discursul lui Virgil Arion, vicepreședintele Ligii Culturale la adunarea de protest din București din 6 iunie 1911 împotriva practicilor electorale ale guvernului maghiar de a stopa alegerea de deputați români pentru Parlamentul de la Budapesta, este sugestiv în acest sens: „Sântem de același neam cu românii din Ungaria: nu putem să rupem pe Românul de aici de Românul de dincolo.. Nu putem ființa națiunii să o rupem în bucăți care să nu se țină unele de altele...O națiune este un ce viu, ceva perfect și armonice, care trăiește, care durează, care străbate veacurile”⁷²⁵.

De altfel, după izbucnirea războiului și declararea neutralității României, aproape că nu a trecut o săptămână fără să se organizeze în București sau alte orașe importante de la sud și est de Carpați adunări populare sau reuniuni ale elitelor culturale unde să nu se exprime dorința intrării României în război de partea Antantei pentru eliberarea fraților de peste munți. Poate cel mai relevant în acest sens, în opinia mea, este discursul intitulat Inima României, rostit de Nicolae Titulescu la Ploiești la 3 mai 1915, la mitingul organizat de către Liga culturală. În acest discurs, ca fin observator politic ce era deja, Titulescu a analizat situația României după izbucnirea Primului Război Mondial și contextul geopolitic în care se afla țara noastră. Titulescu reușește să facă o pledoarie inegalabilă pentru renunțarea la neutralitate și intrarea țării noastre în război alături

de Antantă pentru recuperarea Transilvaniei. Poziția lui era aceea a majorității politicianilor români care vedeau firească alăturarea României taberei țărilor democratice pentru unirea teritoriilor locuite de românii din Austro-Ungaria: „Problema care se pune azi României e înfricoșătoare, dar simplă: sau România pricepe datoria pe care i-a creat-o evenimentele în curs, și atunci istoria ei abia începe, iar viitorul ei va fi o răzbunare prelungită și măreață a umilințelor ei seculare; sau România, mioapa la tot ce e «mâine», cu ochii mari deschiși la tot ce e «azi» nu pricepe și înlemnită stă pe loc, și atunci istoria ei va înfățișa pentru vecie exemplul, unic și mizerabil, al unei sinucideri viețuite! Din împrejurările de azi, România trebuie să iasă întreagă și mare! România nu poate fi întreagă fără Ardeal; România nu poate fi mare fără jertfă! Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața (subl. ns.). Ardealul e scânteia care aprinde energia, e mutilarea care striga răzbunare, e făcărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea! Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care depărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viața! Ne trebuie Ardealul! Nu putem fără el! Vom ști să-l luăm și, mai ales, să-l merităm! Pentru Ardeal nu-i viață care să nu se stingă cu plăcere; pentru Ardeal nu-i efort care să nu se ofere de la sine; pentru Ardeal totul se schimbă, totul se înfrumusețează, până și moartea se schimbă: incetează de a fi hidoasă, devine atrăgătoare! Ardealul nu e numai inima României politice; priviți harta: Ardealul e inima României geografice”⁷²⁶.

Așa cum a estimat Titulescu, România Mare a fost posibilă câțiva ani mai târziu numai prin jertfa câtorva sute de mii de români, soldați și ofițeri anonimi sau știuți, preoți, dascăli, muncitori și cărturari, munteni, moldoveni sau ardeleni, cu toții martiri ai idealului unității naționale, ai modernizării și afirmării națiunii din care făceau parte în concertul națiunilor civilizate ale Europei. Orice speculații pe tema aranjamentelor de culise de la Conferința Păcii de la Paris, a jocurilor de interese ale Marilor Puteri pălesc în fața realității, aceea care ni se relevă dacă dorim în toată plenitudinea ei prin mii și mii de documente ce atestă fără tăgadă starea de spirit a românilor din

deceniile premergătoare anului astral 1918. Și totul a început să se rostogolească în mințile intelectualilor în primul rând, și apoi a celor mulți, odată cu Revoluția de la 1848!

NOTE

¹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. XII, Revoluția din 1848, ediția a III-a, București, Editura Cartea Românească, f.a., pag. 99.

² Ibidem, pag. 100sq.

³ Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, ediție de Sorin Șipoș, Cluj-Napoca – Deva, Editura Academia Română-Centrul de Studii Transilvane, 2016, pag. 282.

⁴ Nicolae Iorga, *Desvoltarea ideii unității politice a Românilor*, București, Editura Casei Școalelor, 1915, pag. 54.

⁵ A se vedea în acest sens volumul *Studii privind Unirea Principatelor*, comitetul de redacție Andrei Oțetea, Nichita Adăniloiaie, Dan Berindei, Cornelia Bodea, Alexandru Vianu, Editura Academiei RPR, București, 1960.

⁶ Vasile Maciu, „Caracterul unitar al revoluției din 1848”, în *Studii. Revistă de Istorie*, tom 21, 1968, nr. 5.

⁷ A se vedea și la Ioan Bolovan, „Transilvania pe drumul unității naționale (de la Revoluția din 1848 la Primul Război Mondial)”, în vol. Centenar Sfatul Țării, 1917-2017. Materialele conferinței științifice internaționale Chișinău, 21 noiembrie 2017, coord. Gheorghe Cliveti, Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2017, pag. 167-178.

⁸ Cornelia Bodea, 1848 la români. *O istorie în date și mărturii*, vol. I, București, 1982, pag. 319-320.

⁹ Ioan Bolovan, *Ioan Slavici: Între loialismul pro-habsburgic și devotamentul național*, Biblioteca Județeană George Coșbuc, Colecția Clasică, 6, Bistrița, 2017, pag. 22.

¹⁰ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), coord. Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2007, pag. 659.

¹¹ Bodea, 1848 la români, I, pag. 220.

¹² Bodea, 1848 la români, II, pag. 911.

¹³ Nicolae Bălcescu, *România supt Mihai-Voievod Viteazul*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, prefață și tabel cronologic de Emil Manu, București, 1985, pag. 234-235.

¹⁴ Nicolae Bălcescu, *Opere II. Scrieri istorice, politice și economice 1848-1852*, ediție critică și note de G. Zane și Elena G. Zane, București, Editura Academiei, 1982, pag. 115.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ *Istoria României*, vol. IV, redactor responsabil Acad. P. Constantinescu-Iași, București, Editura Academiei RPR, 1964, pag. 138.

¹⁷ Andrei Oțetea, „Unirea Principatelor Române”, în *Studii. Revistă de Istorie*, tomul 19, 1966, nr. 1, pag. 9.

¹⁸ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. I, București, Editura Academiei RSR, 1983, pag. 97.

¹⁹ Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1984, pag. 123.

²⁰ Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a Românilor*, București, Editura Sport Turism, 1981, pag. 335.

²¹ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, Editura Academiei RSR, 1979, pag. 26.

²² George Barițiu a consemnat în lucrarea sa monumentală numai faptul că episcopul Ioan Lemeni, în dimineața de 4/16 mai, trecând printre mulțimea adunată pe Câmpia Libertății a auzit strigându-se din mai multe părți că românii „nu vor uniunea cu Ungaria”, cf. George Barițiu, *Părți alese din istorie Transilvaniei. Pe două sute de ani din urmă*, vol. II, ediția a II-a îngrijită, note, comentarii și indice de Ștefan Pascu și Florin Salvan, Brașov, 1994, pag. 187.

²³ Liviu Maior, *Revoluția de la 1848-1849 în Transilvania*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. III, coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Cluj-Napoca, Editura Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, 2008, pag. 361.

²⁴ Valeriu Leu, *Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice*, Reșița, Muzeul Banatului Montan, 1998, pag. 20.

²⁵ *Calendarul Ligei Culturale pe anul 1911*, Vălenii de Munte, 1911, pag. 19.

²⁶ <https://cutiacuvechituri.wordpress.com/2012/01/24/inima-romaniei-discurs-din-1915-al-lui-nicolae-titulescu>, accesat 21 februarie 2017, ora 22,53.

ISTORIA MILITARĂ ȘI FORȚELE ARMATE ROMÂNEȘTI LA 1848-1849 *

ELA COSMA **

Abstract

Historiography has traditionally described the revolutions of 1848 in the Romanian Principalities as reflecting the programmes shaped by Transylvanian, Wallachian and Moldavian revolutionaries. While Russian historiography denies the existence of a Romanian 1848 revolution by itself, Hungarian historiography calls it a counter-revolution. Meanwhile, insisting on the obvious programmatic unity of the 1848 revolutions in all Romanian territories (but constantly forgetting blind spots like Bessarabia, Bukovina, Serbian Banat), our historiography paid almost no attention to other main aspects.

Thus, the military component of the Romanians' revolutions was neglected, because of either scientific reasons (e.g. the lack of preoccupation and a few edited military documents) or non-scientific reasons (political correctness in hiding armed conflicts, praising the peoples' brotherhood after World War II, sparing the sensibilities of the mentioned historiographies).

Even a classic one year war – the national defence war fought in the Western Carpathians by Avram Iancu's folk army legions between summer 1848 and summer 1849 – was undermined right after the joint Habsburg-Tsarist victory in August 1849, in order to turn down the justified claims of the real defenders, the Romanians, and to ensure the Austrian restauration in Transylvania.

In Wallachia, historiography admits small-sized war episodes, as Gheorghe Magheru's armed resistance in Oltenia; the Dealu Spirii struggle on 13 September 1848. We lack approaches tackling Wallachian peasant uprisings linked with the activity of the revolutionary commissionnaires; riots of the urban population; massive Russian penalties and arrests of Romanian subjects; the Romanian militia's partition after the Russian-Turkish occupation of the country (September 1848 – September 1850).

In Moldavia, the first Romanian revolution started on 27 March 1848 was followed by exemplary arrests enforced by local repression troops. As Moldavia also suffered Russia's first invasion (June 1848) and longest occupation (July 1848-October 1850), inner opposition was apparently impossible, so historiography focused on the outstanding emigration.

Keywords: *Romanian revolutions of 1848-1849; national defence war; armed resistance; Transylvania; Wallachia; Moldavia*

* Lucrarea de față, prezentată în cadrul mesei rotunde „Revoluția de la 1848 în spațiul românesc. Românii pe drumul dinspre Levant către Occident”, organizate de Departamentul pentru politica de apărare, planificare și relații internaționale al Ministerului Apărării Naționale și Institutul pentru studii politice de apărare și Istorie militară, București, 14 iunie 2023, constituie varianta actualizată și completată a studiului Elei Cosma, *Războaiele uitate ale românilor la 1848-1849*, apărut în „Studia Universitatis Moldaviae”, Seria Științe Umanistice, 10 (120), Chișinău, 2018, p. 76-82.

** Cercetător științific I, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca al Academiei Române.

Aniversarea în 2023 a 175 de ani scurși de la revoluția pașoptistă constituie un moment optim de bilanț al împlinirilor și eșecurilor istoriografiei acestui eveniment major, ce a marcat formarea națiunilor moderne europene.

Istoriografia română a considerat în mod tradițional că revoluțiile de la 1848 din Țările Române (ca teritorii cuprinse în hotarele României de astăzi) se reflectă cel mai bine prin programele create de revoluționarii transilvăneni, moldoveni și munteni.¹

Termenul ce desemnează revoluția pașoptistă a românilor din Transilvania, însă, nu a fost folosit ca atare de la început, ci s-a impus abia în secolul XX, datorită lucrărilor unor istorici precum Silviu Dragomir și Gelu Neamțu.²

Istoriografia noastră a ignorat până de curând pete albe, ca Bucovina și Basarabia – locuite de o majoritate demografică românească, ori Banatul sârbesc de azi – cu istorie pașoptistă cvasinecunoscută din perspectivă românească.³

Recent, în perioada post-comunistă, noi tendințe și metode de cercetare au lărgit orizontul interpretării și înțelegerii revoluției de la 1848-1849, cu ajutorul istoriei mentalităților, imagologiei, identității și alterității⁴, al biografiilor istorice⁵.

Istoriografiile vecine, în schimb, au vădit atitudini consecvente și egale cu sine. În ultimii 175 de ani, din 1848 încoace, ele au manifestat în esență același spirit refractar, de respingere a revoluției românilor și de negare a luptei lor naționale pentru autodeterminare.

De pildă, istoriografia rusă a ignorat și ignoră însăși existența unei revoluții pașoptiste românești, întrucât reversul medaliei, adică recunoașterea revoluției românești, ar intra în coliziune cu teza „clasică” rusească. Aceasta susține necesitatea intervenției la 1848 a armatei țariste, ca apărătoare a liniștii Europei și biruitoare a anarhiei de aici.⁶

Istoriografia maghiară, pe de altă parte, nu a chestionat fățiș niciodată linia trasată de Kossuth în politica națională. Ea încă mai afirmă *viva voce* justetea teoriei și practicii guvernului kossuthian în chestiunea naționalităților. Într-adevăr, largi drepturi și libertăți individuale le-au fost promise românilor, sârbilor, croaților și slovacilor, dar cu o singură condiție: să renunțe la propria naționalitate și

să îmbrățișeze națiunea maghiară unică. Conform lui Simion Bărnuțiu: „Nu există libertate fără naționalitate”, așa că românii, și nu numai ei, au refuzat literalmente propunerea lui Kossuth. Totuși, chiar și azi mai sunt istorici maghiari care cred că rezistența de autoapărare și revoluțiile pașoptiste promovate de națiunile nemaghiare (inclusiv de români) au fost simple contra-revoluții.⁷

*

Între timp, insistând asupra evidentei unități programatice a revoluțiilor de la 1848 în toate teritoriile românești, istoriografia noastră nu a acordat atenție aproape deloc altor aspecte importante. În mod bizar, s-a neglijat componenta militară a revoluțiilor românești.

Cu câțiva ani înainte de izbucnirea revoluției, ideologul și istoricul mișcării pașoptiste din Muntenia, Nicolae Bălcescu, a scris, la vârsta de 25 de ani, în 1844, prima sa carte semnificativă, dedicată nu întâmplător *Putezii armate și artei militare de la întemeierea Principatului Valahiei și până acum*. Autorul recunoștea astfel însemnătatea decisivă a armatei românești de apărare pentru dănuirea statului muntean. Abia într-o carte postpașoptistă din 1850, Bălcescu a cercetat *Mersul revoluției în istoria românilor*. Cel care și-a jertfit viața, la propriu, pe altarul revoluției așeza în capul listei priorităților naționale puterea armată.

Numai că acest debut promițător nu a avut o continuare și nu a generat ulterior abordări militare de valoare. Cu excepția câtorva studii privitoare la anii 1848-1849⁸ până în momentul de față, istoria militară a rămas Cenușăreasa istoriei generale a românilor.

Situația se datorează fie unor rațiuni științifice (cum ar fi lipsa preocupărilor pentru acest domeniu sau numărul redus al documentelor militare publicate), fie unor motive neștiințifice (de exemplu, corectitudinea politică în ascunderea conflictelor armate și proslăvirea înfrățirii dintre popoare după cel de-al Doilea Război Mondial, cu menajarea sensibilității sus-amintitelor istoriografi).⁹

*

Acum să ne îndreptăm privirea asupra evenimentelor militare propriu-zise, derulate

în Țările Române la 1848-1849. Specificăm în mod expres că există un generos rezervor de surse arhivistice, multe needitate, din care vom extrage dovezi în favoarea argumentelor prezentate mai jos.

Românii au cunoscut cel mai mare și mai lung război pașoptist în Transilvania. A fost un război clasic de un an de zile, pe care istoriografiile română, maghiară, săsească și occidentală l-au denumit război civil.¹⁰

Titulatura ar fi fost corectă, dacă în război nu s-ar fi amestecat forțe străine, din afara Principatului Autonom al Transilvaniei sub suzeranitate habsburgică. În realitate, ca prelungire a revoluției și războiului de independență (*forradalom és szabadságharc*) din Ungaria pașoptistă, o forță străină, respectiv armata revoluționară maghiară condusă de generalul polonez Józef Bem, a sosit în Transilvania în decembrie 1848 și – cu ajutorul regimentelor secuiești și ungaro-transilvane care au defectat din cadrul armatei austriece – până în martie 1849 a cucerit cea mai mare parte a Transilvaniei.¹¹

Caracterul de eliberare al *szabadságharc*-ului pentru maghiari nu a fost pus la îndoială de niciuna din istoriografii, chiar dacă același război a reprezentat pentru naționalitățile neungare un război de cucerire a teritoriilor naționale locuite de sârbi, croați, români și sași. Reciproca nu este valabilă, întrucât partea maghiară le contestă istoriografiilor vecine dreptul de a-și promova revoluțiile naționale.

Un legitim război antimaghiar, cu epicentrul în zona exclusiv românească a Munților Apuseni, s-a purtat în perioada septembrie 1848 – august 1849.¹² Conducătorul legiunilor populare românești, generalul Avram Iancu, și prefectii săi Ioan Axente Sever, Ioan Buteanu, Simion Balint, Nicolae Solomon, Petre Dobra, Constantin Romanu-Vivu, Alexandru Bătrâneanu, Dionisie Pop-Marțian, Eliseu Armatu, Vasile Moldovan, Ioan Bran, au fost acceptați ca aliați oficiali ai austrieșilor în octombrie 1848.¹³

Cu toate acestea, armata populară românească (*Landsturm*) n-a primit nici arme, nici muniție din partea comandamentului militar c.c., în schimb a aprovizionat cu cereale și alimente cetatea imperială de la Alba Iulia și, după ce trupele austriece s-au refugiat în Mun-

tenia în martie 1849, a apărut singură Transilvania, cu imense sacrificii umane.¹⁴

Deși contribuția adusă de românii lui Avram Iancu la înfrângerea armatei maghiare în Transilvania a fost recunoscută de generalul Alexander Nicolaevici Lüders, comandantul corpului 5 al armatei rusești de intervenție¹⁵, ea a fost subminată chiar de austriești, imediat după victoria comună habsburgo-țaristă din august 1849, pentru a asigura restaurația imperialilor în Transilvania și pentru a tăgădui pretențiile justificate ale românilor, adevărații apărători ai Ardealului.¹⁶

Manifestând lipsă de autoritate și reavoință în a-și asuma răspunderea, comandamentul militar habsburgic din Transilvania a purtat principala vină pentru baia de sânge interetnică de la 1848-1849. După înăbușirea revoluției, același comandament i-a răsplătit și i-a pedepsit la fel pe inamicii unguri și pe confederații români, prin dezarmare generală și prin desființarea regimentelor grănicerești transilvănene.¹⁷

Datorită împrejurărilor specifice enunțate mai sus, luptele românilor transilvăneni din 1848-1849 merită cu deplină îndreptățire titlul de război național, așa cum a reliefat și demonstrat nu demult Dumitru Suci.¹⁸

Subliniem că este vorba despre un război național de apărare, în care românii au apărut teritoriul național al Transilvaniei împotriva armatei maghiare, care – deși revoluționară în Ungaria – a condus aici, de fapt, un război de cucerire a teritoriului transilvan.

Dacă luptele și bătăliile purtate de armata populară condusă de Avram Iancu sunt totuși mai bine cunoscute¹⁹, nu este completă descrierea operațiunilor militare efectuate de cel de-al doilea regiment românesc de graniță în nordul Transilvaniei²⁰, Bucovina și Maramureș, puțin cercetat este primul regiment grăniceresc al românilor în sudul Transilvaniei, nefiind deloc amintit regimentul grăniceresc românesc din Banat.

Cum în rândul populației civile românești din Transilvania și Banat victimele de război au numărat zeci de mii de suflete, în prezent istoricii fac eforturi pentru a stabili rata mortalității și efectele demografice produse de revoluția și războiul de la mijlocul veacului al XIX-lea.²¹

În Muntenia – unde revoluția a instituit un guvern revoluționar provizoriu la București, care a emis decrete și a guvernat efectiv țara pentru o perioadă scurtă, dar intensă de timp (în iunie-iulie 1848), acesta fiind urmat de locotenența domnească (în august-septembrie 1848) –, evenimentele militare și reacțiile defensive iscate de invazia trupelor rusești și turcești au fost aparent palide.

Istoriografia a consemnat sumar episoade de belice în Oltenia (Valahia Mică).²² Cel mai cunoscut dintre acestea, și anume rezistența armată desfășurată de Gheorghe Magheru în tabăra de la Râureni-Vâlcea (2 august – 23 septembrie 1848), nu s-a bucurat nici de o ediție critică actualizată de documente, nici de o nouă și consistentă biografie, așa cum merită remarcabilul general român, unul dintre întemeietorii armatei naționale moderne.²³

În timpul ocupației capitalei muntene de către trupele țariste și otomane, au existat numeroase momente de război la București și în împrejurimi. Dintre acestea este evocată doar lupta de la Dealu Spirii (13 septembrie 1848)²⁴, când căpitanul Pavel Zăgănescu și mica lui unitate de pompieri s-au opus cu vitejie detașamentului lui Kerim pașa.²⁵

Răbufniri revoluționare violente la Izlaz, Craiova, Râmnic pe Olt, Brăila, Focșani au fost zdrobite de trupele turco-ruse, dar tabloul lor complet nu a fost conturat. Mai nimic nu s-a publicat despre răscoalele țărănești aflate în legătură cu activitatea comisarilor revoluționari de propagandă din Muntenia Mică și Mare în vara lui 1848.

În ce privește formele de rezistență ale populației civile urbane și rurale după instaurarea ocupației militare țariste și otomane a țării (septembrie 1848 – septembrie 1850), anumite aspecte ar putea fi extrase chiar din mărturiile ocupanților militari. Bunăoară, jurnalul militar al campaniei țariste din Muntenia, descoperit în Arhiva Istorică-Militară din Moscova și recent prelucrat, face adeseori referiri la acest subiect.²⁶

*

Moldova este țara românească cea mai privată și mai deficitară în ce privește o istorie corectă a revoluției și războiului de la 1848. Aici a izbucnit prima revoluție pașoptistă românească,

că, în 27 martie 1848 la Iași, însă chiar în epocă aceasta a fost caracterizată cu dispreț drept „revoluție în miniatură” (George Barițiu).²⁷

Prin recuperarea unor jurnale românești²⁸ și a unor surse consulare rusești²⁹, adevărul istoric s-a restabilit de curând. S-a arătat că așa-zisa revoluție de o zi din capitala Moldovei a durat 2-3 zile și a fost urmată de un număr mare de arestări, efectuate de-a lungul a săptămâni întregi din porunca prințului domnitor Mihail Sturdza și a beizadelei sale Grigore Sturdza, comandantul trupelor de represiune internă.³⁰

Unii dintre revoluționarii arestați, reușind să evadeze, au luat parte la revoluțiile din Transilvania și Bucovina. Apoi au apucat calea exilului spre Turcia și Franța, unde au pregătit unirea Principatelor Române. Tocmai moldovenii sunt cei care au inițiat ideea unificării statale a tuturor vorbitorilor de limbă română, idee pe care au răspândit-o prin intermediul programelor revoluționare la Brașov, Cernăuți și Paris.³¹

Istoriografia și-a focalizat atenția asupra remarcabilei emigrații moldovene. Reprezentanții ei: Mihail Kogălniceanu, frații Hurmuzaki, Ion Ghica, Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Alexandru Ioan Cuza, de asemenea, au creat și susținut o vigoasă presă revoluționară.

În acest timp, Moldova suferea prima invazie rusească în iunie 1848 și cea mai lungă ocupație militară (iulie 1848 – octombrie 1850), Galațiul fiind ocupat de o garnizoană turcească.³²

Întregul context, respectiv ocupația militară țaristă și refugiul revoluționarilor moldoveni în străinătate, nu era favorabil nici revoluției, nici insurecției în țară. Orice opoziție internă părea imposibilă.

Cu toate acestea, căutările noastre în arhive diplomatice și militare străine ne-au condus la revelarea unor mărturii neașteptate, ce dovedesc existența pe pământ moldav a unei rezistențe armate românești, care a activat din primăvara până în toamna lui 1848, în strânsă legătură cu organizarea și desfășurarea de forțe a Legiunii Poloneze de Sud. Românii urmăreau răsturnarea guvernării lui Mihail Sturdza și îndepărtarea protectoratului Imperiului țarist, cu sprijinul puterii suzerane (Turcia) și al ma-

rilor puteri (Franța, Anglia). Obiectivul final era dobândirea neatârării naționale și unirea tuturor românilor într-un singur stat.

Puțin cunoscuți sunt luptătorii rezistenței naționale din Moldova, cu toții boieri, provenind din familiile Cantacuzino, Aslan, Rosetti, Ghica, Moruzi. Ei nu s-au refugiat în străinătate, ci au organizat și continuat lupta acasă, asumându-și urmările nefaste pe plan personal ale luptei lor: defăimarea, demiterea, surghiunul, arestarea, deportarea și moartea.³³

Tocmai izvoarele militare țariste denunțau răzvrătirea românilor moldoveni și lupta lor pentru independență, cu atât mai mult cu cât eforturile lor armate erau îndreptate spre înlăturarea „cizmei rusești”. Documentele consulare habsburgice³⁴ și rapoartele militare țariste³⁵ dovedeau nu doar traficul de arme în Moldova, ci și concentrarea în Carpații de Curbură a forțelor armate alcătuite din locuitorii români din munți (*plăieși*) și vânători.

Jurnalul mai sus-amintit al campaniei rusești din Moldova descrie tabăra de instrucție militară de la Grozești (azi Oituz) și luptele de gherilă din muntele Ploștina (Ploșnița)³⁶ împotriva trupelor de cazaci.

Punctul culminant al colaborării româno-poloneze pe plan militar l-a constituit, în lunile aprilie-septembrie 1848, Legiunea de Sud a Republicii Poloneze, susținută de logistică și efective românești, cu bază operațională la Grozești și dislocare militară în sudul Moldovei și nord-estul Munteniei.³⁷

*

Ideea unității românești de stat și rezistența armată antițaristă din Moldova i-au oferit Rusiei cel mai bun pretext de a-și intensifica presiunea în vara lui 1848. Ocupația militară severă a Principatelor Române avea să dureze până în toamna anului 1850. Mai târziu, o conjurație a tăcerii – parțial autoasumată – s-a așternut asupra războaielor uitate ale românilor de la 1848-1849.

În anii din urmă s-au recuperat fragmente însemnate, necunoscute până deunăzi, din memorialistica revoluțiilor pașoptiste din Transilvania, Muntenia și Moldova.³⁸

Poate tocmai memoriile și jurnalele de campanie proaspăt editate vor reuși să scoată din uitare, prin așteptate lucrări de interpre-

tare și sinteză, nu mai puțin glorioasele războaie românești de gherilă, brațele armate ce i-au însoțit pe români pretutindeni în lupta lor revoluționară din anii 1848-1849.

NOTE

¹ Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, vol. I, II – 1982, vol. III – 1998.

² Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, 4 vol., Cluj-Sibiu, Cartea Românească, 1944-1946; Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849*, Cluj-Napoca, Editura Carpatica, 1996; *idem*, *Fața necunoscută a revoluției române de la 1848-1849 din Transilvania*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2004.

³ Valentin Mik, *Istoria culturală și spirituală a românilor din zona Panciovei (Banatul sârbesc) între două mari evenimente din istoria neamului (1848-1918)*, în „Anuarul Institutului de Istorie ‘George Barițiu’ din Cluj-Napoca”, Series Historica, LVII, 2018, p. 425-434.

⁴ Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Humanitas, 1997; Simona Nicoară, *Structuri imaginare în revoluția de la 1848 în Țările Române*, în „Identitate și alteritate. Studii de imagologie II”, coord. Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 169-183; Ioan Bolovan, *Contribuții la cunoașterea imaginarului social în revoluția de la 1848 în Transilvania*, în *ibidem*, p. 184-207.

⁵ Biografiile istorice sunt promovate la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca, în cadrul colecției „Biografii Istorie Transilvane” (BIT). Inițiată în 2006 și coordonată din 2011 de Ela Cosma, această colecție include: 1. dicționare de personalități pașoptiste: Liviu Botezan, Ela Cosma, Ionuț Isac, Attila Varga, *Dicționar al personalităților revoluției de la 1848/1849 din Banat și Transilvania. Chipuri dintr-un an de neuitat*, București, Ed. Academiei Române, 2008, BIT I; Ela Cosma, *Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste)*, București, Ed. Academiei Române, 2009, BIT II; 2. culegeri de studii de biografii pașoptiste: *Biografii pașoptiste (1). Culegere de studii*, coord. Gelu Neamțu, București, Ed. Academiei Române, 2006, BIT 0; *Biografii pașoptiste (2). Culegere de studii*, coord. Gelu Neamțu, București, Ed. Academiei Române, 2009, BIT III; *Biografii pașoptiste (3). Culegere de studii*, coord. Ela Cosma și Gelu Neamțu, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2011, BIT IV; *Armies, Commanders, Leaders in*

Transylvania (1848-1849) / Armate, comandanți, conducători în Transilvania (1848-1849), coord. Ela Cosma, Cluj-Napoca/Gatineau, Ed. Argonaut/Symphologic Publishing, 2013, BIT VII; *Biografii pașoptiste (4): culegere de studii. Omagiu dedicat istoricului Gelu Neamțu la împlinirea vârstei de 75 de ani*, coord. Ela Cosma, Cluj-Napoca/Gatineau, Ed. Argonaut/Symphologic Publishing, 2014, BIT VIII; 3. monografii biografice cu ediții de documente: Ela Cosma, *Nouă luni în Transilvania (decembrie 1848 - august 1849). Generalul Józef Bem în corespondență, proclamații, documente*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2011, BIT V; Michael Conrad von Heydendorff der Jüngere, *Tagebuch (1848-1849)*, ed. Ela Cosma și Hansotto Drotloff, Cluj-Napoca/Gatineau, Ed. Argonaut/Symphologic Publishing, 2015, BIT X; Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *Jurnal (1848-1849)*, ed. Ela Cosma și Hansotto Drotloff, Cluj-Napoca/Gatineau, Ed. Argonaut/Symphologic Publishing, 2016, BIT XI; 4. monografii tematice cu ediții de documente: Bogdan Briscu, *Moții și luptele lor la 1848-1849*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2012, BIT VI; Daniela Deteșan, *În lege și în afara ei. Românii din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea/In Law and Out of Law. The Transylvanian Romanians in the Middle of the 19th Century*, Cluj-Napoca/Gatineau, Ed. Argonaut/Symphologic Publishing, 2016, BIT XII; *Campania militară țaristă în Țările Române la 1848-1850. Documente militare*, vol. III Komarov&Nepocoicți: *Jurnal de campanie*, coord. (studiu introductiv, regeste, note, editarea documentelor germane, indici bibliografici, onomastici și toponimici) Ela Cosma, ed. documentelor rusești Tatiana Onilov, Angela Sticalin-Colin, Alexander Stykalin, Argonaut Publishing/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2017, BIT XIII; Ela Cosma, *Împăratul călător și ardeleni în memoriile lui Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân*, cu ediție critică de Ela Cosma, indici de Simona Bala, Ed. Argonaut/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2014, BIT IX; *Patrimoniul istorico-juridic românesc din Mărginimea Sibiului (Rășinari, Săliște)*, studii și ediție critică, coord. Ela Cosma, autori și ed. Mircea-Gheorghe Abrudan, Marius Boromiz, Alexandru Bucur, Ela Cosma, Daniela Deteșan, Livia Magina, Tatiana Onilov, Vasile Rus, Victor V. Vizauer, Argonaut Publishing/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2020, BIT XV; Tatiana Onilov, *Generalul Pavel Kiseleff. Principatele Române și Regulamentele Organice (1829-1834)*, prefață Dumitru Suci, Argonaut Publishing/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2020, BIT XVI; Vasile Lechințan, *Revoluția de la 1848-1849 în comitatele Cluj, Turda și scaunul Arieș*, ed. Ioan Bolovan și Ela Cosma, biobibliogra-

fie Vasile Lechințan de Mircea-Gheorghe Abrudan, Argonaut Publishing, Cluj-Napoca, 2021, BIT XVII; *The Tsarist Military Campaign in the Romanian Lands in 1848-1850. Military Documents*, vol. III, Komarov and Nepokoitchiski's Campaign Diary, ed. Ela Cosma (critical edition, introductory study, notes, glossary, references, short biographies, regesta, editing of German documents, indexes of names and places), Tatiana Onilov (critical edition, editing of Russian documents), Angela Sticalin-Colin (editing of Russian documents), Alexander Stykalin (editing of Russian documents), transl. Marcela Ganea and Ela Cosma, Argonaut Publishing/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2022, BIT XIV. În pregătire sunt tomurile semnate de Gabriela Adina Marco, *Români, sârbi și slovaci pe Valea Mureșului Inferior (1802-1918)*, prefață Dumitru Suci, Ed. Argonaut/Mega, Cluj-Napoca, 2023, BIT XVIII; Mircea Măran, *Românii din Banatul Sârbesc la 1848-1849*, Ed. Argonaut/Mega, Cluj-Napoca, 2023, BIT XIX; Romeo Moldovan, *Testamentul în Transilvania în secolele XVI-XVIII. Aspecte juridice și discurs asupra morții*, Ed. Argonaut/Mega, Cluj-Napoca, 2023, BIT XX.

⁶ Андрей Кушко, Виктор Таки, Олег Гром, *Вессарабия в Российской империи 1812-1917* (Москва: Новое Литературное Обозрение, 2012). În Arhiva Istorică-Militară a Rusiei din Moscova, fondurile speciale, dosarele și microfilmele referitoare la revoluția românească de la 1848-1849, precum și la campania țaristă din Principatele Române (1848-1850) sunt amestecate între dosarele revoluției maghiare și ale intervenției rusești în Ungaria (1849).

⁷ Spira György, *The Nationality Issue in the Hungary of 1848-1849*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992; Hermann Robert, *The Hungarian Government and the Movements of the Ethnic Minorities in Hungary 1848-1849*, lucrare prezentată la conferința internațională „Српски покрет у Војводини у револуцији 1848-1849. године” (Provincia Sârbă a Voivodinei în revoluția de la 1848-1849), organizată de Guvernul Voivodinei și de Asociația Graniței Militare, la Kaštel Ečka/Zrenianin, în 21 aprilie 2018, publicată în: Hermann Robert, *A magyar kormányzat és a magyarországi társnemzetek 1848-49-ben*, în „Српски покрет у Војводини у револуцији 1848-1849. године - Зборник радова” (Mișcarea sârbă din Voivodina în revoluția anilor 1848-1849 - Culegere de studii), coord. Goran Vasin, Градска народна библиотека „Марко Зрњанин”, Zrenianin, 2018, p. 145-182. Autorul la urmă pomenit face o serie de erori, începând cu titlul articolului său. Pe de o parte, a vorbi de „minorități etnice” la 1848 este un protocronism,

pe de altă parte, chiar dacă autorul s-ar fi referit la „minoritățile demografice etnice”, nici sârbii, nici românii, croații ori slovacii nu constituiau minorități demografice, ci ungerii înșiși erau minoritari în Regatul Ungariei (alcătuit din circa 1/3 din populația Ungariei). De fapt, Robert Hermann a evitat în mod deliberat termenul de „naționalități nemaghiare”, insistând asupra „generozității” guvernului maghiar față de alte naționalități la 1848, leitmotiv invariabil al istoriografiei maghiare.

⁸ Colonel L. Loghin, colonel C. Ucrain, *Aspecte militare ale revoluției din 1848-1849 în Transilvania*, București, Editura Militară, 1970; Constantin Căzânișteanu, *Probleme militare în revoluția română de la 1848*, în „Revoluția de la 1848 în Țările Române”, coord. N. Adăniloie și Dan Berindei, București, Ed. Academiei RSR, 1974, p. 131-144; Barbara Jelavich, *The Russian Intervention in Wallachia and Transylvania, September 1848 – March 1849*, „Romanian Studies”, 4, Leiden, 1979, 16-74; *Istoria militară a poporului român*, vol. IV *Epoca revoluțiilor de eliberare națională și socială, de la revoluția populară din 1784 la cucerirea independenței depline 1877-1878*, ed. general Vasile Milea, Ștefan Pascu, locotenent-general Ilie Ceaușescu, colonel Gheorghe Tudor, maior Mihail E. Ionescu, maior Ioan Talpeș, Ștefan Ștefănescu, Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, București, Ed. Militară, 1987. Mai recent: Rudolf Gräf, *Timișoara sub asediu. Jurnalul Feldmareșalului Georg v. Rukawina (aprilie-august 1849)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008; *Armatele imperiale austro-ruse și românii la 1848-1849 / The Imperial Austro-Russian Armies and the Romanians in the Years 1848-1849*, vol. I *Descrieri generale și militare / General and Military Descriptions*, coord. Ela Cosma, ed. Ela Cosma, Daniela Deteșan, Angela Sticalin-Colin, Tatiana Onilov, Cluj-Napoca/Gatineau, Argonaut Publishing/Symphologic Publishing, 2012; *Armatele imperiale austro-ruse și românii la 1848-1849 / The Imperial Austro-Russian Armies and the Romanians in the Years 1848-1849*, vol. II *Corespondență și rapoarte militare / Military Reports and Correspondence*, coord. Ela Cosma, ed. Ela Cosma, Daniela Deteșan, Angela Sticalin-Colin, Tatiana Onilov, Cluj-Napoca/Gatineau, Argonaut Publishing/Symphologic Publishing, 2013; *Campania militară țaristă în Țările Române. Documente militare*, vol. III, *Komarov & Nepocoiciți: Jurnal de campanie*, coord. Ela Cosma, ed. Ela Cosma, Tatiana Onilov, Angela Sticalin-Colin, Alexander Stykalin, Cluj-Napoca/Gatineau, Argonaut Publishing/Symphologic Publishing, 2017; *The Tsarist Military Campaign in the Romanian Lands in 1848-1850. Military Documents*, vol. III, *Komarov and Nepokoitchiski's*

Campaign Diary, coord. Ela Cosma, ed. Ela Cosma, Tatiana Onilov, Angela Sticalin-Colin, Alexander Stykalin, transl. Marcela Ganea and Ela Cosma, Argonaut Publishing/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2022.

⁹ Larry L. Watts, *Ferește-mă, Doamne de prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, București, Ed. Rao, 2012, p. 59-65. După cel de-al Doilea Război Mondial, în România comunistă, corectitudinea politică obliga la ascunderea conflictelor armate, lupta pentru pace, ridicarea în slăvi a înfrățirii popoarelor și, mai ales, la cruțarea sensibilităților Fratelui cel Mare de la Răsărit, nemenționându-se niciodată teritoriul istoric românesc al Basarabiei, incorporată în 1812 de Rusia țaristă (formând astăzi Republica Moldova și regiunea separatistă Transnistria ocupată de armate rusești).

¹⁰ Primii istorici ai revoluției de la 1848-1849 din Transilvania au fost și participanți la războiul civil pe care l-au descris: Alexandru Papiu-Ilarian, *Istoria Romanilor din Dacia Superiore pen' in a. 1848 exclusiv*, vol. II, *Evenimentele Romanilor la a. 1848. Pene la adunarea din 15./3. Maiu inclusive*, Viena, C. Gerold și Fiul, 1852; Kövály László, *Erdély története 1848-1849-ben*, Pesta, Emich G., 1861; Georg Daniel Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Für das sächsische Volk*, Brașov, tipar Johann Gött, 1852-1858; Friedrich Teutsch, *Geschichte des sächsischen Volkes für das sächsische Volk*, Sibiu, tipar W. Krafft, 1910.

¹¹ Ela Cosma, *Nouă luni în Transilvania (decembrie 1848 – august 1849). Generalul Józef Bem în corespondență, proclamații, documente*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2011.

¹² Bogdan Briscu, *Moții și luptele lor la 1848-1849*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2012.

¹³ Gelu Neamțu, *Organizarea armatei populare românești și conducătorii ei în Transilvania la 1848-1849*, în „Armies, Commanders, Leaders in Transylvania (1848-1849)/ Armate, comandanți, conducători în Transilvania (1848-1849)”, coord. Ela Cosma, Cluj-Napoca/Gatineau, Ed. Argonaut/Symphologic Publishing, 2013, p. 224-239.

¹⁴ Ela Cosma, *Prefectul Avram Iancu și Comandamentul c.c. al cetății Alba Iulia. Corespondența din 1849*, în „ÎnSemn de biruință. La 190 de ani de la nașterea lui Avram Iancu (1824-1872). Patrimoniul muzeal în slujba regăsirii istoriei”, coord. Ionela Simona Mircea, Alba Iulia, Ed. Altip, 2014, p. 35-52.

¹⁵ Artur Adamovici Nepocoiciți, Описание войны в Трансильвании в 1849 году составлено

при Генеральном Штабе 5-го Пехоного Корпуса, с картою Трансильвании и с семью планами (Descrierea războiului din Transilvania din anul 1849, alcătuită de Statul Major al corpului de infanterie nr. 5, cu harta Transilvaniei și șapte planuri), ediția a doua, Sankt Petersburg, Tipografia Iulia Aid. Bocrama, 1866, p. 142-146 (capitolul despre „partizanii valahi” și Avram Iancu).

¹⁶ Virgil Popescu-Râmniceanu, *Luptele românilor din Ardeal 1848-49*, București, Ed. Librăriei Stănculescu, 1919; Ioachim Lazăr, *Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849. Rapoartele prefecturilor Avram Iancu, Ioan Axente Sever, Simion Balint, Deva/Cluj-Napoca*, Ed. Căluța/Argonaut, 2011; Gelu Neamțu, *Avram Iancu - mit, realitate, simbol*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2012.

¹⁷ Ela Cosma, *Regimentele austriece, comandanții și efectivele lor în Transilvania (1848-1849)*, în „Armies, Commanders, Leaders in Transylvania (1848-1849)”, p. 307-365.

¹⁸ Dumitru Suci, *Soldați fără uniformă ai Landsturmului românesc și starea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după Războiul Național din 1848-1849*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2011; idem, *Soldați fără uniformă ai Landsturmului românesc și starea protopopiatelor greco-catolice din Transilvania după Războiul Național din 1848-1849*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2013.

¹⁹ Gelu Neamțu, colonel Vasile Tutula, *Aspecte militare și pagini memorialistice despre Revoluția și Războiul Civil din Transilvania 1848-1849*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2009.

²⁰ Adrian Onofreiu, Ioan Bolovan, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean*, București, Ed. Enciclopedică, 2006.

²¹ *Revoluția transilvană de la 1848-1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericești ortodoxe*, ed. Dumitru Suci, Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Cosmin Cosmuța, Loránd Mády, București, Ed. Asab, 2011; Ana Hancu, *Drama Ardealului 1848-1849. Mărturii. Pierderi umane și materiale în timpul Revoluției și Războiului Civil în Transilvania centrală*, Târgu Mureș, Ed. Nico, 2012; *Războiul Național din Transilvania din 1848-1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericești greco-catolice*, ed. Dumitru Suci, Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Vlad Popovici, Cosmin Cosmuța, Loránd Mády, Cluj Napoca, Ed. Argonaut, 2013; Iosif Marin Balog, *Revoluția de la 1848-1849 în Transilvania: Controverse istoriografice vechi și noi / Revolucija u Transilvaniji 1848-1849: Stare i nove istoriografske kontroverze*, comunicare susținută la conferința internațională „Српски покрет у Војводини у револуцији 1848-1849. године” (Provincia Sâr-

bească a Voivodinei în revoluția de la 1848-1849), organizată de Guvernul Voivodinei și de Asociația Graniței Militare, Kaștel Ečka/Zrenianin, 21 aprilie 2018.

²² Dan Berindei, *Pregătirea și izbucnirea Revoluției în Țara Românească*, în „Istoria românilor”, vol. VII, tom I, „Constituirea României moderne (1821-1878)”, coord. Dan Berindei, București, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 280-282.

²³ Alexandru Balintescu, *Archiva Generalului Georghe Magheru: Catalog de documente. 1582-1880*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1968; Marin Mihalache, *Generalul Gheorghe Magheru*, București, Ed. Militară, 1969; Constantin Căzănișteanu, *op. cit.*, p. 139-140.

²⁴ În intervenția sa dedicată luptei de la Dealul Spirii (13 septembrie 1848), susținută în cadrul mesei rotunde „Revoluția de la 1848 în spațiul românesc. Românii pe drumul dinspre Levant către Occident”, organizată de Departamentul pentru politica de apărare, planificare și relații internaționale al Ministerului Apărării Naționale și Institutul pentru studii politice de apărare și Istorie militară, București, 14 iunie 2023, Vladimir Horia Șerbănescu a amendat circulația câtorva clișee legate de evenimentul militar dezbătut: a) folosirea improprie de către istorici a termenului de „bătălie”; b) menționarea participării la episodul belic numai a pompierilor lui P. Zăgănescu, deși numărul infanteriștilor participanți la luptă era de trei ori mai mare decât al pompierilor (la momentul respectiv, în cazarma Alexandria se aflau 815 militari, dintre care 165 pompieri, restul infanteriști); c) ecunoașterea efectivelor reale ale inamicului (otomanii aveau trei trupe: 800 ostași conduși de Kerim pașa, 650 de militari conduși de Osman pașa și 650 de militari conduși de Mehmet bei).

²⁵ Căpitan Gheorghe Flutur, *Renașterea armatei române*, Galați, 1937; Ion Cioară, *Destin și vocație. Monografie istorico-militară: De la Regimentul 2 Linie (12 iunie 1830) la Brigada 19 Mecanizată „Ziridava” (12 iunie 2000)*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2000, p. 311-312; *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, ed. Ioan C. Filitti, Radu Crutzescu, București, Editura Humanitas, 2015.

²⁶ Vezi edițiile critice de izvoare de o deosebită dificultate: *Campania militară țaristă în Țările Române. Documente militare*, vol. III, Komarov & Nepocoiciți: *Jurnal de campanie*, 2017, și *The Tsarist Military Campaign in the Romanian Lands in 1848-1850. Military Documents*. vol. III, Komarov and Nepokoitchiski's Campaign Diary, 2022.

²⁷ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani din urmă*, vol. II, ediția a doua, Brașov, Inspectoratul pentru Cultură al județului Brașov, 1994.

²⁸ Istoricul Gheorghe Platon a recuperat și analizat jurnalul intim de la 1848, scris la Iași de boierul Manolache Drăghici.

²⁹ Galați, 3 și 6 mai 1848. Rapoarte confidențiale ale consulului rus din Galați, T. Cocea, către consulul general rus Kotzebue și către consulul rus din Iași, Feodor Antonovich Tumanski. Arhiva Ministerului de Externe al Imperiului Rus din Moscova, Fondul consulatului din Iași (1848), opis 575, dosar 583, file 34-42. Publicat în: *Armatele imperiale austro-ruse și românii la 1848-1849/The Imperial Austro-Russian Armies and the Romanians in the Years 1848-1849*, vol. II *Corespondență și rapoarte militare/ Military Reports and Correspondence*, op. cit., 45-51.

³⁰ Gheorghe Platon, *Începuturile revoluției române. Mișcarea revoluționară din Moldova*, în „Istoria românilor”, vol. VII, tom I, „Constituirea României moderne (1821-1878)”, coord. Dan Berindei, București, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 248-258.

³¹ *Armatele imperiale austro-ruse și românii la 1848-1849 / The Imperial Austro-Russian Armies and the Romanians in the Years 1848-1849*, vol. II *Corespondență și rapoarte militare/ Military Reports and Correspondence*, p. 37-39.

³² Ela Cosma, *Campania militară țaristă în Țările Române (1848-1850) în jurnalul de campanie al lui Komarov și Nepocoiciți*, în „Campania militară țaristă în Țările Române (1848-1850). Documente militare”, vol. III, „Komarov & Nepocoiciți: Jurnal de campanie”, p. 11-12.

³³ Ela Cosma, *Revoluția română și rezistența armată antirusească din Moldova (1848) / Rumunska revolucija i antiruski oružani otpor u Moldaviji (1848)*, comunicare susținută la conferința internațională „Српски покрет у Војводини у револуцији 1848-1849. године” (Provincia Sârbească a Voivodinei în revoluția de la 1848-1849), organizată de Guvernul Voivodinei și Asociația Graniței Militare, Kaštel Ečka/Zrenianin, 21 aprilie 2018, publicată în română și sârbă (în traducerea lui Vladimir Mitrović), în „Српски покрет у Војводини у револуцији 1848-1849. године – Зборник радова” (Mișcarea sârbă din Voivodina în revoluția anilor 1848-1849 - Culegere de studii), coord. Goran Vasin, Градска народна библиотека „Марко Зрњанин”, Zrenianin, 2018, p. 307-333.

³⁴ Ștefan Pascu, *Contribuții la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova*, în

„Studia Universitatis Babeș et Bolyai”, III, 8, series IV, fasciculus 2, Cluj, 1958, p. 105-107.

³⁵ [Basarabia,] 5 aprilie 1848. Corespondența confidențială dintre guvernatorul general al Basarabiei și Novorusiei și consulul general al Rusiei în Principatele Române, Karl Evstafievici Kotzebue. Arhiva Ministerului de Externe al Imperiului rus din Moscova, Fondul consulatului din Iași (1848), opis 469, dosar 583, file 35-41. Publicat în: *Armatele imperiale austro-ruse și românii la 1848-1849/The Imperial Austro-Russian Armies and the Romanians in the Years 1848-1849*, vol. II *Corespondență și rapoarte militare/ Military Reports and Correspondence*, p. 37-39.

³⁶ Editorii documentelor rusești au transcris numele muntelui Ploșnița de lângă Grozești (azi Oituz), pornind de la semnificația cuvântului *ploșniță* în limba română. Denumirea Ploșnița apare ca atare în ediția în limba română a *Campaniei militare țariste în Țările Române*. Documente militare, vol. III, *Komarov & Nepocoiciți: Jurnal de campanie*, ed. Ela Cosma, Tatiana Onilov, Angela Sticalin-Colin, Aleksander Stykalin, 2017. La 26 octombrie 2021, Ela Cosma a primit un email de la Ioan Caitar, localnic din Oituz, care – după lecturarea cu interes pentru istoria locală a ediției noastre de documente – i-a explicat editoarei că numele geografic Ploșnița nu există în realitate. În schimb, există un toponim în uz, Ploștina, care nu e un munte, ci un loc din apropierea fabricii de sticlă care avea posibilități tehnice de a fi adaptată pentru manufacturarea de tunuri. Îi mulțumim domnului Caitar pentru această utilă informație, ce contribuie la înțelegerea mai bună și mai precisă a documentelor pașoptiste. Firește, am realizat corecturile necesare, înlocuind Ploșnița cu Ploștina, în ediția în limba engleză *The Tsarist Military Campaign in the Romanian Lands in 1848-1850. Military Documents*. vol. III, *Komarov and Nepokoitchiski's Campaign Diary*, ed. Ela Cosma, Tatiana Onilov, Angela Sticalin-Colin, Alexander Stykalin, 2022, p. 145, nota 122, sq.

³⁷ Ela Cosma, *Diplomatic and Military Agents of the Polish Emigration in the Romanian Principalities (1833-1849)*, în „Izdraživanja. Journal of Historical Researches”, 30, Novi Sad, 2019, p. 111-140.

³⁸ Nicolae Bocșan, Rudolf Gräf, *Din memorialistica revoluției de la 1848*, în Nicolae Bocșan, Rudolf Gräf, „Revoluția de la 1848 în Munții Apuseni. Memorialistică”, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 9-42.

NICOLAE BĂLCESCU: „ROMÂNII SUPT MIHAI VOIEVOD VITEAZUL”

OVIDIU CRISTEA *

Abstract

Historiography is like a shifting sandscape where the characters and events of the past are constantly re-evaluated. The charm of this science lies in maintaining humanity's memory in a context where words and deeds are always open to interpretation. The abusive use of Nicolae Bălcescu's figure during the communist period and the ideological excesses in interpreting the reign of Michael the Brave could explain why this pioneering work, dedicated to one of the most spectacular figures in Romanian history, remains largely misunderstood. Critics have considered the work as foundational to a historiographic “myth”, hindering the correct understanding of Michael the Brave's reign. However, the arguments for and against this “myth” are complicated and require detailed analysis. Bălcescu was noted for the diversity of sources used and for how he integrated the international context into his work. Additionally, the dramatic details and vivid descriptions contribute to the liveliness of the work. Despite subsequent criticism and the efforts of other historians, Bălcescu's contribution to the representation of Michael the Brave in history remains significant and influential.

Keywords: Nicolae Bălcescu; Michael the Brave; historiography

Istoriografia este un tărâm al nisipurilor mișcătoare. Personajele și evenimentele din trecut sunt într-o continuă reevaluare, astfel încât ceea ce părea cert ieri devine îndoielnic astăzi, pentru a fi din nou rediscutat într-un viitor nu foarte îndepărtat. Este, până la urmă, farmecul acestei științe păstrătoare a memoriei umanității. Cât timp cuvintele, faptele și gesturile nu sunt lipsite de echivoc, cum ar putea fi altfel interpretările contemporanilor și, cu atât mai mult, ale celor care reconstruiesc trecutul potrivit mărturiilor păstrate? Istoricii

sunt supuși, la rândul lor, unui proces asemănător, poate chiar mai drastic. Figuri de anvergură, care au deschis direcții de cercetare, care au contribuit la un spor de informație sau de precizie metodologică ajung să fie tratate uitate și invocate doar ca semn al deferenței și al respectului față de autoritate, în timp ce operele lor – la un moment dat repere fundamentale pentru orice cercetare istorică – sfârșesc prin a-și găsi odihna veșnică în biblioteci sau în spațiul metaforic al „cimitirului cărților uitate” creat de Carlos Ruiz Zafón.

* Cercetător științific gr. I, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

Istoria românilor supt Mihai Voievod Viteazul aparține, ca și autorul ei, acestei zone a uitării. Utilizarea abuzivă a figurii lui Nicolae Bălcescu în perioada comunistă¹ și excesele ideologice în interpretarea domniei lui Mihai Viteazul ar putea explica de ce această lucrare de pionierat, despre una dintre figurile spectaculoase ale istoriei românilor, este azi aproape cu totul ignorată. Și totuși uitarea pare să se fi instalat mult mai repede și este suficient să parcurgem galeria de portrete zugrăvite cu măiestrie de N. Iorga în *Oamenii cari au fost* pentru a constata cu surprindere că Nicolae Bălcescu lipsește².

S-ar mai putea adăuga stilul acestei opere, o capodoperă a istoriografiei romantice, încărcat de forță oratorică și de o tehnică persuasivă foarte bine pusă la punct. Petre P. Panaitescu surprindea admirabil aceste trăsături în prefața la *Contribuții la o biografie a lui Nicolae Bălcescu*: „Cine deschide *Istoria lui Mihai Viteazul*, opera neterminată a lui N. Bălcescu, o marmură antică mutilată, e izbit de la început, deși povestirea curge senină, voit senină, de rotundimea sonoră a frazelor, de afirmația lor sigură, aproape poruncitoare. Este ceva retoric, ceva eloquent în acest stil, a cărui armonie însă împlânzește strigătul și mlădie asprimea apostrofei. Nicăieri nu găsim ritmul larg al visătorului, nicăieri preciziunea ideii nu dă loc nuanțelor. Acesta este tonul omului de acțiune, a luptătorului pentru idee, cartea este aproape o predică”³. Începutul istoriei lui Bălcescu dă dreptate concluziei lui Panaitescu. Rememorând vibrația aproape magică a cuvintelor care deschid lucrarea dedicată epopeii lui Mihai Viteazul, trăim într-adevăr senzația unei incantații rostite într-un loc sacru: „Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României ca să pun înaintea fiilor ei câteva pagini din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională cu care românii, sub povața celui mai vestit și mai mare dintre voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea”⁴. Este greu să nu recunoaștem acestor cuvinte o forță de persuasiune incontestabilă și ar fi foarte ușor să vedem în ele un argument în favoarea ideii că lucrarea a stat la baza construirii „mitului” lui Mihai Viteazul.

Într-adevăr, astăzi forța de persuasiune a unui text istoric este privită de mulți drept un

defect major, iar stilul sobru, „obiectiv”, detașat față de subiectul studiat, este considerat drept o condiție indispensabilă a scrierii istoriei. Din cauza acestor calități/defecte (îi las pe cititori să aleagă categoria corectă), cartea lui Nicolae Bălcescu a fost considerată drept fondatoare a unui mit istoriografic – mitul lui Mihai Viteazul – și, drept urmare, prea puțin folosită în înțelegerea corectă a domniei principelui în cauză. Nicolae Iorga însuși considera că portretul lui Mihai voievod, așa cum fusese conturat de Bălcescu, era „mai frumos (...) mai viu și, trebuie să o recunoaștem, mai mare”, portret care nu ar fi corespuns „adevărului Mihai”⁵. Venind din partea patriarhului istoriografie românești, o astfel de judecată ar purta, în cele din urmă, greutatea unui stigmat. Dar oare chiar așa stau lucrurile?

S-ar cuveni mai întâi remarcat că problema „mitului” lui Mihai Viteazul este mult mai complicată. Lucian Boia observa că, în primele sale lucrări, în special în *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei până acum*, apărută în 1844, Nicolae Bălcescu îi acorda lui Mihai Viteazul atenția cuvenită „și nimic mai mult”⁶. Ascensiunea figurii cuceritorului Transilvaniei și Moldovei s-a făcut printr-o propagandă inițiată chiar de domnitorul Țării Românești, Gheorghe Bibescu, și ar fi greu de imaginat ca Bălcescu să fi urmat docil linia impusă de cârmuitorul țării față de care manifesta, de altfel, o opoziție fățișă⁷.

Că mitul lui Mihai voievod nu îi poate fi atribuit lui Nicolae Bălcescu se poate desprinde și din analiza surselor contemporane sau imediat posterioare anului 1601. E suficient să aducem în discuție poemele dedicate de Stavrinov⁸ și Palamed⁹ domnului Țării Românești, să parcurgem paginile cronicii silezianului Balthasar Walther¹⁰ sau să ne re-amintim de vorbele de duh ale Cronicii Bălenilor („Mihai vodă (...) a supus în domnia lui pe turci, pe moldoveni, pe unguri, de-i avea ca pe nește măgari pe toți”)¹¹ ca să înțelegem că Bălcescu nu a făcut decât să exploateze o imagine cvasilegendară care exista deja și care se reflecta, fie și parțial, chiar în surse ostile sau neutre voievodului. Cronicarul maghiar Szamoskozy, deși manifestă serioase îndoieli, așterne totuși pe hârtie povestea cu călăul care, impresionat de privirea pătrunzătoare a lui Mihai, refuză să îl

execute¹², iar mai târziu cronicarul sas Georg Soterius a reluat povestirea preluând probabil fragmentul de la cronicarul maghiar. Amândoi autorii au sesizat asemănările cu un episod din viața lui Gaius Marius povestită de Plutarh în *Vieți paralele*¹³ și au considerat că motivul pentru care gădele ar fi refuzat să ducă la îndeplinire porunca ținea de faptul că era beat. Detaliu interesant, ambii cronicari par să dea un oarecare credit istorioarei la care sursele narrative ale Țării Românești nu fac nici cea mai vagă aluzie.

În afară de aceste precedente incontestabile, care sugerează că Mihai Viteazul avea deja o anumită aură legendară ce apare și în alte surse contemporane, judecarea cu justă măsură a unei lucrări ar impune plasarea ei în contextul istoriografiei timpului. Astăzi, cercetătorul interesat de domnia principelui care a reunit sub un singur sceptru Țara Românească, Transilvania și Moldova are la dispoziție colecții întregi de izvoare, cărți și studii, surse primare sau secundare pe care Bălcescu, la vremea lui, nu le-a avut la îndemână.

În 1876, cu un an înainte de publicarea ediției integrale a *Românilor sub Mihai voievod Viteazul*¹⁴ și la ani buni de la elaborarea lucrării lui Bălcescu, istoricul George Tocilescu observa cu amărăciune că istoria românilor nu exista încă: „ea stă îngropată în pulberea bibliotecilor, în întunericul arhivelor, în cronici și documente. Ceea ce ni s-a dat până acum ca istorie – cu una sau două excepțiuni parțiale – se poate caracteriza în două cuvinte: cea mai mare neexactitate cronologică cu cea mare posibilă falsitate istorică”¹⁵. Cu alte cuvinte, istoria românilor era încă un tărâm necunoscut pe care istoricii erau chemați să îl descopere. Este de presupus că, decenii mai devreme, Bălcescu s-a lovit de o situație similară în încercarea de a scoate la lumină istoria lui Mihai Viteazul.

Tocilescu insista în studiul amintit pe ideea că, fără acte de cancelarie și cronici, nu se poate scrie istoria¹⁶, idee pe care Leopold von Ranke o impusese de ani buni lumii științifice, dar care, în România celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, avea probabil o rezonanță aparte. Încă din perioada medievală mulți cronicari deplânseseră lipsa izvoarelor interne despre „țara aceasta, de începătura ei și de lăcuitorii ei și domnitorii ei”¹⁷, iar stolnicul Constantin

Cantacuzino, în predosloviea istoriei atribuite lui, insista apăsător pe lipsa oricărui izvor pentru perioada veche a istoriei țării („nici acel scriitoriu, nici acel spuitor n-am aflat”), iar dacă, totuși, un astfel de izvor a existat „den neștiință să vede să-l fi scris sau den negriuire doar”¹⁸.

Nicolae Bălcescu însuși a resimțit această situație și putem înțelege de ce, în scurta perioadă de existență a *Magazinului istoric pentru Dacia* reprezentant al generației pașoptiste a publicat un număr semnificativ de izvoare interne. Istoria românilor era, la acea vreme, un tărâm necunoscut și este probabil foarte greu de imaginat cum putea fi deslușit trecutul mai îndepărtat în acea perioadă de început a istoriografiei moderne.

Decalajul este și mai strident dacă luăm în calcul că sursele autohtone, precum actele de cancelarie, disponibile astăzi în monumentala colecție *Documenta Romaniae Historica*, erau – la timpul respectiv – greu de identificat chiar și în arhive. În ciuda acestor obstacole, este remarcabilă abilitatea cu care Bălcescu a parcurs izvoare narrative elaborate în diferite spații.

O analiză, fie și rapidă, a listei bibliografice este copleșitoare. Bălcescu s-a bizuit în scrierea lucrării sale pe manuscrise și cărți elaborate de cronicari munteni, moldoveni, maghiari, sași, otomani, greci, pe scrierile unor contemporani precum italienii Giorgio Tommasi, Ciro Spontoni, Achille Tarducci sau Giorgio Basta, implicați în derularea „Războiului cel Lung” sau pe lucrările unor titani ai istoriografiei timpului precum englezul Edward Gibbon sau austriacul Joseph von Hammer-Purgstall. Potrivit unei estimări ar fi vorba de peste 200 de lucrări, surse și istoriografie, pe care autorul și-ar fi întemeiat opera.¹⁹ Desigur, din corespondența cu Ion Ghica rezultă că, nu de puține ori, a fost ajutat să intre în posesia unor surse și că a folosit izvoare polone și turcești în tălmăcirii moderne²⁰, dar simplul efort de a reuni cât mai multe mărturii despre domnia lui Mihai Viteazul este remarcabil.

Pe lângă această diversitate a surselor, Bălcescu a fost sensibil la episoade care, chiar și mai târziu, ar fi fost ignorate din cauza caracterului lor aparent anecdotic, considerat astfel prea puțin relevant pentru domnia lui Mihai vodă. Și totuși, povestea anterior amintită despre călăul care refuză să pună în apli-

care sentința de condamnare la moarte a, pe atunci, boierului Mihai²¹, sau episodul în care, potrivit cronicarului otoman Ibrahim Pecevi, un român îl salvează pe Ali Gian Hogeia în momentul declanșării răscoalei anti otomane a Țării Românești în noiembrie 1594²², ne spun câte ceva despre felul în care domnul a fost perceput de contemporani sau despre felul în care rețelele de prietenie puteau avea uneori o logică diferită de politica oficială. Astăzi, într-o istoriografie deschisă spre detaliu și spre abordări dintre cele mai diverse, observația pare banală, dar pentru timpul respectiv este un aspect demn de remarcat. Este suficient să ne amintim că Miron Costin lăsase la o parte „snoavele” care circulau pe seama unor domni și domnii (din fericire, grație lui Ion Neculce, aceste mici istorii au fost așternute în scris ajungând până în zilele noastre) pentru a înțelege importanța celor afirmate mai sus.

Bălcescu este, de asemenea, de prețuit pentru felul în care integrează acțiunile principelui Mihai în ceea ce contemporanii au numit „Războiul cel Lung” (1593-1606). Răscoala Țării Românești, de exemplu, este precedată de nu mai puțin de cinci capitole referitoare la contextul internațional. Aparent banală, acest efort de contextualizare merită să fie remarcat pentru că, nu de puține ori, istoricii secolului al XX-lea au izolat acțiunile domnului muntean de cele întâmplare pe alte fronturi, producând un efect paradoxal. Cei care au procedat astfel au încercat să supraliciteze acțiunile lui Mihai Viteazul, dar, prin ignorarea situației de pe alte teatre ale conflictului, au sfârșit prin a simplifica și chiar caricaturiza acțiunile domnului muntean.

Nu în ultimul rând, ar merita amintită atenția acordată de autor „scenelor” pe care s-au derulat marile evenimente ale istoriei pe care a așternut-o în scris, precum și portretele unor protagoniști (este admirabil cel schițat marelui vizir Sinan pașa în capitolul al XI-lea al cărții a doua²³ sau maniera acidă în care îl descrie pe cardinalul Germanico Malaspina, nuntiu apostolic în Polonia și apoi în Transilvania, la curtea lui Andrei Báthory)²⁴. Minuțioasa prezentare a locului de desfășurare a bătăliei de la Călugăreni („Drumul care merge de la Giurgiu spre București trece printr-o câmpie șeasă și deschisă, afară numai dintr-un loc, două poștii departe de această capitală, unde el

se află strâns și închis între niște dealuri păduroase. Între aceste dealuri, este o vale largă numai de un pătrar de milă, acoperită de crâng pe care gârla Neajlovului ce o înecă și pâraiele ce se scurg din dealuri o prefac într-o baltă plină de nămol și mocirlă (...) Această strâmtoare, ce locuitorii numesc *Vadul Călugărenilor*, fu aleasă de Mihai vodă spre a sluji de Termopile românilor”)²⁵ sau fabuloasa descriere a Transilvaniei („Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați, se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de domnul pre pământ...”)²⁶ par să sugereze că, în lipsa unor astfel de descrieri, importanța evenimentelor derulate în acele locuri ar scădea exponențial. Bălcescu nu a fost singurul istoric care a văzut lucrurile în acest fel. Mai aproape de zilele noastre, savantul britanic Sir Steven Runciman considera că unui istoric îi vor scăpa aspecte esențiale din derularea unei bătălii sau a unui eveniment în lipsa unei cunoașteri exacte a locului de desfășurare.

Atenția pentru astfel de detalii explică și dramatismul care traversează istoria *Românilor supt Mihai Voievod Viteazul*. Dincolo de patriotismul și romantismul care transpare din mânuirea cuvintelor, maniera vibrantă în care Bălcescu și-a elaborat cea mai importantă operă istorică pare să sugereze că, în absența dramatismului, expunerea istoricilor se rezumă la o simplă enumerare de fapte, personaje și date. Astăzi, după o lungă perioadă în care istoricii au considerat un astfel de stil drept incompatibil cu rigoarea și caracterul științific al unui text istoric, slujitorii muzei Clio par să încerce revenirea la un stil accesibil unui public mai larg fără de care istoriile riscă să devină simple monologuri. Bălcescu a scris istoria lui Mihai Viteazul pentru a aduce în fața semenilor săi un model ilustru al trecutului și pentru a susține ideea că acest model ideal ar putea fi transformat în realitate.

Nu în ultimul rând, înainte de a emite judecăți tranșante despre valoarea unei opere, ar trebui să reflectăm, fie și pentru o clipă, la condițiile în care a fost redactată. O bună parte a textului a fost elaborată în exil, după eșecul evoluției de la 1848, iar autorul – grav bolnav – nu a mai apucat să o vadă publicată. Cartea a văzut ulterior lumina tiparului grație lui Alexandru Odobescu, dar a căzut

poate prea curând în uitare pentru că alți autori, în conjuncturi mult mai favorabile, cu o documentație suplimentară și cu o anvergură copleșitoare – dacă ne gândim la N. Iorga – au putut adăuga pagini în plus la istoria domniei lui Mihai Viteazul.

Cu toate acestea, felul în care Bălcescu a zugrăvit figura lui Mihai Viteazul pare să fi transmis ceva generațiilor care au urmat. În ajunul intrării României în Primul Război Mondial, un dialog între primul ministru Ion I.C. Brătianu și fiul său, pe atunci foarte tânărul istoric Gheorghe I. Brătianu, sintetizează admirabil controversa între „mitul” lui Mihai Viteazul și analiza mai echilibrată propusă de „demitizanții” istoriei. La rezervele exprimate atunci de istoric, omul politic răspundea tranșant „De ce pilda și chipul lui Mihai Viteazul sunt mult mai vii astăzi în poporul nostru decât chiar figura lui Ștefan cel Mare? Fiindcă a dat o formă reală aspirațiilor noastre”²⁷. Și în 1916, ca și de multe ori după aceea, dialogul dintre istorici și politicieni s-a încheiat în favoarea celor din urmă; probabil însă că Nicolae Bălcescu ar fi încuviințat verdictul lui Ionel Brătianu.

NOTE

¹ Despre manipularea lui Bălcescu în perioada comunistă vezi Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, ed. a III-a, București, 2011, p. 349-350.

² N. Iorga, *Oameni cari au fost*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, 1975. Totuși un portret foarte frumos al lui Bălcescu există în opera lui Iorga v. N. Iorga, *Scrieri din tinerețe*, I, București, 1968, p. 94-96.

³ Petre P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui Nicolae Bălcescu*, București, 1923, p. 3.

⁴ N. Bălcescu, *Români sub Mihai-Voievod Viteazul*, București, 1960, p. 1.

⁵ N. Iorga, *Scrieri din tinerețe*, I, București, 1968, p. 94.

⁶ Lucian Boia, *Istorie și mit*, p. 75. Pentru o analiză fină a rolului istoriei în viziunea lui Bălcescu v. Silvia Marton, *Archéologie identitaire et construction politique chez Kogălniceanu et Bălcescu*, „Romanian Political Science Review”, V, 2005, no. 4, p. 879-889.

⁷ Lucian Boia, *Istorie și mit*, p. 75.

⁸ V. N. Simache and Tr. Cristescu (eds), *Doi cărturari greci ai lui Mihai Viteazul: Stavrinus și Palamed*, Bucharest, 1943; mai recent Stavrinus

Vestiaros, Georgios Palamed, *Cronici în versuri despre Mihai Viteazul*, ed. K.D. Pidonia, trad. Olga Cicanci, București, 2004; pentru analiza textului lui Stavrinus probabil că cea mai bună analiză aparține lui Alfred Vincent, *From life to legend. The chronicles of Stavrinus and Palamidis on Michael the Brave*, „Thésaurismata” 25, 1995, p. 165-238.

⁹ V. N. Simache and Tr. Cristescu (eds), *Doi cărturari; Cronici în versuri despre Mihai Viteazul*; Alfred Vincent, *From life to legend*, p. 165-238; Alfred Vincent, *Byzantium after Byzantium? Two Greek Writers in Seventeenth-Century Wallachia*, în Amelia Brown, Bronwel Neil, *Byzantine Culture in Translation*, Leiden-Boston, 2015, p. 221-242.

¹⁰ Dan Simonescu, *Cronica lui Balthasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, III, 1959, p. 7-99.

¹¹ *Cronicari munteni*, ed. Dan Horia Mazilu, București, 2004, p. 309.

¹² Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 99

¹³ Georg Soterius, *De ducibus Valachiae/Despre ducii Valahiei*, ed. Ana-Cristina Halichias, introducecere și note Marian Coman, București, 2021, p. 129 și 209; Plutarch, *Caius Marius in Parallel Lives*, Loeb Classical Library. Vol. 9. Translated by Bernadotte Perrin, Harvard University Press, 1920.

¹⁴ *Lucrarea fusese publicată inițial pe fascicule de Alexandru Odobescu între 1861-1863 v. Lucian Boia, Istorie și mit*, p. 76.

¹⁵ George Tocilescu, *Studii critice asupra cronicilor române*, în „Columna lui Traian”, septembrie 1876, p. 388.

¹⁶ *Ibidem*, p. 385: „Cel mai sigur și temeinic izvor al oricărui popor sunt documentele și cronicile. Fără studiul acestora, istoria în adevăratul simț ar fi imposibilă”.

¹⁷ *Cronicari munteni*, ed. Dan Horia Mazilu, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2004, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Dan Berindei, *Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, București, 1984, p. 260.

²⁰ Iulia Cosma, *Istoria ca rescriere localizată a transnaționalului: traducere și reflexivitate în scrierile lui Nicolae Bălcescu*, în Astrid Cambose, Cătălina Mihalache, Antonie Dumitru Chelcea, *Lumea lui Bălcescu*, Cluj-Napoca, 2021, p. 242-244.

²¹ Cap. IV din cartea I din N. Bălcescu, *România sub Mihai-Voievod Viteazul*, București, 1960, p. 4-6. Pentru sursa acestui episod vezi *supra* nota 12.

²² Episodul constituie subiectul cap. XIII a cărții întâi v. *România sub Mihai-Voievod Viteazul*, București, 1960, p. 23-25. Pentru fragmentul din

Ibrahim Pecevi v. *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, vol. I (sec. XV- mijl. sec. XVII), ed. de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 499-500; un comentariu al fragmentului la Ovidiu Cristea, *Puterea cuvintelor. Știri și război în sec. XV-XVI*, Târgoviște, 2014, p. 499-500.

²³ N. Bălcescu, *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul*, București, 1960, p. 71-72 descris pentru faptele sale de arme drept un adevărat „Marius al osmanliilor”.

²⁴ *Ibidem*, p. 240; Bălcescu amintește de un joc de cuvinte ce circula în Polonia care pornea de la numele episcopului de San Severo (Malaspina = „spin rău”): *Nunquam erit bona spina, licet mittatur de Roma* (Un spin nu poate fi bun chiar dacă este trimis de Roma).

²⁵ *Ibidem*, p. 78.

²⁶ *Ibidem*, p. 229.

²⁷ Gheorghe I. Brătianu, *File rupte din cartea războiului*, postfață de acad. Șerban Papacostea, București, 2006, p. 23.

ROLUL DECISIV AL ARMATEI ÎN VICTORIA REVOLUȚIEI DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN IUNIE 1848 ÎN AMINTIRILE COLONELULUI LĂCUSTEANU ȘI ALE ALTOR PROTAGONIȘTI

SORIN CRISTESCU *

Abstract

The memoirs of those who participated in the outbreak and victory of the revolution in June 1848 in Wallachia unanimously emphasize the decisive role played by the officers and non-commissioned officers who sided with the revolution from the very beginning. In the following days, the revolutionary government convinced the masses of its firm intentions to radically change the situation of the peasantry, and this strengthened its position. The attempt by the army leaders to oust the revolutionaries from power failed in the face of popular response. Only the intervention of the Ottoman and Russian armies in September was able to put an end to the revolutionary government.

Keywords: *revolution; officers; revolutionary government; changing the situation of the peasantry*

Unul dintre cele mai interesante izvoare memorialistice despre revoluția de la 1848 din Țara Românească, mai precis din București, o reprezintă amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu (1813-1883), descendent al unei vechi familii boierești oltene. Ca mulți alți fii de boieri din vremea sa, a fost primit în armată la 17 ani și a fost unul dintre primii ofițeri de carieră ai reînființatei armate române chiar în acel an, 1830. A avansat rapid până la gradul de maior, dar abia înainte de pensionare în

1860 va primi gradul de polcovnic (colonel). În vremea domniei lui Cuza, a fost președintele Consiliului Ostășesc, iar între anii 1865-1870 senator al județului Vlașca. Profund marcat de moartea prematură a fiului său, pe care îl adora, s-a stins din viață în 1883.

Amintirile consemnate de el, pe la finele anilor 1870, și pe care nu le-a dorit publicate deoarece liderii politici de la 1848 înfierați de el au realizat România modernă până în anul 1881, au apărut mai întâi în Revista Fundațiilor

* Dr., cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Regale „Regele Carol” nr. 1-7 din 1934 și în 1935 în volum, prin grija nepotului său Radu Crutzescu¹. Interesul pe care l-au stârnit au făcut ca după 1990 să fie de trei ori reeditate².

Autorul se arată un dușman ireductibil al revoluției de la 1848 dorită de „dăscăleții, advocații și ciocoi rapaci aspirând la o răsturnare generală a țării, cu scop de a se urca peste ruinele boierilor și a celor avuți.”³ Precizează că existau și aristocrați care urmăreau izbucnirea revoluției: „Pe de altă parte ex-domnul Alexandru Ghica⁴, prin feciorii de boieri (cari erau clasa cea mai inteligentă în aparență) și prin bani, având instrumente pe frații Golești, Nicolae și Ștefan, uneltea răsturnarea lui Vodă Bibescu, cu scop de a reveni pe tronul României.”⁵ În fine, element decisiv: „Rușii iarăși, nu numai că nu le displăcea, ba încă în anul 1848, luna lui mai, au trimis pe generalul Duhamel⁶, ca să-i dea mai multă impulsie, cu scop – ca vecină – să ia de pretext că la porțile ei s-au aprins un rezel civil și cu acest chip să poată intra în țară să deschidă chestia Orientului.”⁷

În aceste condiții era evident că armata urma să joace un rol decisiv. Armata Principatelor Române a fost restabilită prin Regulamentul Organic și aici autorul ne face un amplu tablou arătând încadrarea ei cu ofițeri proveniți din rândul boierimii:

„Așadar pe baza precedentelor paragrafe 407, 408, 409 și tabloul de la cap. I, Desp. 8-a din Regulament, toți feciorii de boieri ai căror părinți erau investiți cu rangurile de la ban până la paharnic, sau stolnic inclusiv, se primeau în oștire cu rangul de sublocotenent (praporcic) iar de la rangul de paharnic în jos erau primiți juncări. Asemenea și boierii se primeau în oștire cu rangurile echivalente după tabloul mai sus zis: de exemplu hatmanul M. Băleanu, unul din cei doisprezece boieri veliți, au fost primit la formare cu rangul de colonel (polcovnic).

Acest privilegiu însă nu au fost de lungă durată, căci în șase luni oștirea au fost cu desăvârșire formată și complectă; căci la 1831 au intrat prințul Scarlat Ghica, fiul lui Gligore Vodă Ghica și au fost primit în oștire juncăr, fără nici un fel de considerație.”⁸

În luna mai 1848, în ajunul revoluției, armata Țării Românești avea un efectiv total de 5 608 oameni. Dintre aceștia 4 869 aparțineau

trupelor pedestre și 574 erau cavaleriști. Încadrarea era asigurată de 146 de ofițeri inferiori și 18 ofițeri superiori. Ministrul armatei era colonelul Ioan Odobescu⁹, iar șef al ștabului domnesc era colonelul Al. Banov.

Încă din anul 1843 apăruseră promotori ai ideilor novatoare în armată. Luncerii Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și căpitanul Christian Tell au înființat societatea politică secretă „Frăția”, la care s-au adăugat și alți militari, precum maiorul Ioan Voinescu II, căpitanul Nicolae Pleșoianu, locotenentii Ioan Deivos, Alexandru Christofi¹⁰ și alții. Aceștia s-au manifestat prin adoptarea unor măsuri menite să ducă la ameliorarea vieții ostașilor. Astfel, ofițerii Christian Tell, N. Pleșoianu și Al. Christofi au interzis în subunitățile pe care le comandau pedepsele corporale, deși în acea epocă ele erau o practică la ordinea zilei.

În 1852, la patru ani de la evenimente, Nicolae Bălcescu își amintea în „notele” dictate lui Ion Ghica despre starea de spirit din rândurile armatei înainte de revoluție. Astfel, se arată aici, printre altele, că la Turnu Severin ofițerii „vorbeau foarte slobod și înfocat” și „erau siguri de izbânda revoluției”; la Islaz, căpitanul N. Pleșoianu, comandantul companiei 5 din Regimentul 1 infanterie, îl informa pe Bălcescu – în timpul vizitei pe care acesta împreună cu A. G. Goleșcu-Negru i-au făcut-o în aprilie 1848, când se întorceau din Franța – că „este gata” și că are „încrederea soldaților”.

Acest lucru este confirmat de memoriile generalului Duhamel, trimisul special al țarului în vederea preîntâmpinării unor eventuale mișcări în Principate, care a consemnat că în ajunul revoluției din iunie 1848: „Tot ce fusese făcut de Rusia pentru a asigura o serie de îmbunătățiri în Principatele Dunărene – sângele care-l vărsaseră și averile ce le cheluiseră – toate nu valorau nimic acum, când capetele erau înfierbântate, când numai ideile nesocotite ale revoluției franceze¹¹ erau demne de imitare... Situația principelui Bibescu pe zi ce trecea devenea tot mai nesigură... Furtuna revoluționară, care se abătea supra Europei, îi paralizase energia și încă înainte de a începe lupta, se considera învins. Dacă el s-ar fi putut crede în două batalioane de miliție valahă care se aflau în garnizoana Bucureștilor și dacă cu energie s-ar fi pus în fruntea lor, cu

siguranță că ar fi putut înlătura furtuna ce se apropia. Bibescu însă, mai puțin ca oricare altul, era dotat cu însușiri militare; soldații nici nu știau cum arată domnitorul, iar ofițerii erau contaminați de spiritul revoluționar. Glonțul tras în gospodărie în momentul plimbării lui și care nu și-a atins ținta, a servit drept semnal de izbucnire a mișcării revoluționare, care fusese pregătită în taină.”¹²

Grigore Lăcusteanu, maior în iunie 1848, ne arată că „Generalul Duhamel, deși pe sub mână urzea revoluția, însă în fața lui Vodă Bibescu stăruia a face arestații spre a înăbuși răscălașul și dacă are trebuință de oștire (căci zicea că nu are încredere în oștirea țării) să-i facă o cerere și în două zile să-i aducă oricâte regimente de cazaci va voi. Bine era să-l fi ascultat!” – conchide autorul¹³.

Când revoluția izbucnește până la urmă, Lăcusteanu ne povestește cum a aflat că armata este deja de partea revoluției care se manifestase la 10/23 iunie printr-o tentativă de asasinat asupra domnitorului Gh. Bibescu.

„În seara zilei de 10 iunie era rândul meu să fiu de serviciu la cazarmă și m-am culcat la polcovnicul Solomon¹⁴, fiindcă locuința era peste drum de poarta cazărmei și la orice alarmă eram gata.”¹⁵

Faptul că doarme atât de aproape de cazarmă nu-l face pe Lăcusteanu să fie mai bine informat de cele ce se pregătesc. Când a doua zi, 11 iunie, vrea să se ducă la cazarmă, vede în balconul casei pe polcovnicul Solomon înconjurat de toți ofițerii regimentului. Când întreabă despre ce este vorba cu acest consiliu ostășesc neanunțat, primește un răspuns năucitor: „Ei, maiorule, se petrec lucruri mari! Revoluție! Vine Eliad cu Magheru, cu zece mii de panduri și Tell cu Pleșoianu cu un batalion de soldați! Ia spune-i Fărcășane, că el vine de acolo.”¹⁶ Fărcășanu era căpitan, comandant de companie în Regimentul 3 de infanterie și se va dovedi devotat revoluției.

Aprigul Lăcusteanu nu stă să asculte „propaganda” colegului său căpitan și îl interpelează pe comandantul său: „Cum, domnule, dumneata tolerezi ca un căpitan comandir de companie să facă o asemenea propagandă în regimentul dumatăle?” Și apoi îl amenință pe căpitan că „dacă vei îndrăzni să vorbești o vorbă de asemenea propagandă, mă jur pe onoare că îți trăsesc creierii la minut!”

Colonelul Ioan Solomon (1793-1865)

Răspunsul lui Ioan Solomon nu-i mai lasă lui Lăcusteanu nicio îndoială că propaganda a câștigat armata de partea revoluționarilor: „Nu te mai necăji, maiorule, că și dacă vor veni, sunt frați de-ai noștri, sunt români, nu sunt nici turci, nici tătari!”¹⁷

Lăcusteanu își afirmă vehement dezaprobarea pentru ceea ce se întâmplă: „Așa? Să știi dar că în cazarmă eu nu mai intru și mă duc la Vodă să-l rog să-mi primească demisia astăzi chiar, că într-un regiment de panduri eu nu slujesc...”¹⁸ ofensă aruncată lui Solomon care comandase un regiment de panduri.

Primit de Vodă imediat, Lăcusteanu îi arată domnitorului cât de gravă este situația: „I-am zis că prevăd o revoluție ostășească și (pe) care nu o poate înăbuși decât numai Dumnezeu...” și se ține de cuvânt prezentându-i domnitorului demisia sa. Domnitorul îi refuză demisia dată „în asemenea circumstanțe” și mai mult, impresionat de devotamentul maiorului, îl roagă să primească să fie comandantul Regimentului 3 în locul lui Solomon. Lăcusteanu îl refuză și arată că nu poate să primească „într-o

vreme așa anormală și când morala ostășească este alterată și mai vârtos când Solomon comandază regimentul de 20 de ani, unde își are simpatiile sale. Eu nu mai zic că tot regimentul e format numai din olteni.”¹⁹

Domnitorul este de acord cu argumentele lui Lăcusteanu și îi cere să strângă toate trupele din București la cazarma regimentului de cavalerie, unde vrea să le vorbească la orele 11. Lucrurile par să decurgă cum vrea domnitorul Gh. Bibescu, dar după ce soldații îl ascultă și domnitorul vrea să revină la palat se vedește imediat că ofițerii sunt de partea revoluției și că Lăcusteanu este deocamdată o excepție. Memorialistul ne spune: „Căpitanul Fărcășanu iese înainte, palid și tremurând, și zice: Să trăiești Măria Ta! Să te milostivești să primești constituția care au decretat-o poporul român!”

Replica domnitorului îl dezamăgește pe Lăcusteanu: „Vodă, în loc de a-l pune sub judecată la minut și a-l împușca în câteva ceasuri pentru o asemenea insolență revoluționară spre a da un exemplu oștirii, le-au ținut un discurs recitându-le din istoria universală, că noi românii suntem coborâtorii lui Traian și trebuie să fim o națiune tare și prudentă... că de nu vom fi prudenți, un regiment de cazaci ne va face de rușine...”

Acesta este momentul în care unul din ofițerii de față, Enache Dumitriu, „de națiune român din Transilvania”, se repede în cancelarie și, luând de acolo steagul regimentului, revine în fața domnitorului și îi cere să jure „pe steag că nu vor intra muscalii în țară.”

Domnitorul se conformează rostind un jurământ în spiritul epocii și apoi a plecat la palat în uralele soldaților.

Lăcusteanu consideră că civilii (numiți „vagonzi” de autor), care urmăreau de departe să vadă ce se întâmplă, au interpretat jurământul domnitorului pe steag drept faptul că domnitorul a primit constituția – proclamația de la Islaz – și au îndemnat poporul să meargă la palat pentru a-i mulțumi acestuia.

Se formează imediat o coloană cu steaguri tricolore și cocarde care se îndreaptă spre palat. Lăcusteanu este hotărât să oprească lucrurile, se duce la cazarmă și ordonă soldaților să-și încarce armele, hotărât să intervină cu trupele pentru a restabili situația. Îl oprește din nou Solomon, care ordonă soldaților să-și descarce armele și pleacă la palat cu militarii

batalionului. I. Lăcusteanu rămâne la cazarmă și povestește din auzite că poporul a ajuns la palat înaintea oștirii și l-a silit pe domnitor să semneze constituția²⁰.

Se pare că Lăcusteanu nu a văzut amploarea manifestației populare la palat: „Țăranii cu orașenii înfrățiți între răsunete de glasuri detunătoare, înaintară pe ulițele Capitalei către palatul prințului,”²¹ ne relatează o mărturie de atunci. Orice rezistență devenise iluzorie.

În aceste condiții, domnitorul dă impresia că ezită să semneze constituția. Văzând ezitarea domnitorului, un subofițer, Gh. Magheru²², fiul prefectului de Romanați, membru al guvernului provizoriu care va fi numit general al armatei revoluției, l-a amenințat pe domnitor cu un stilet cerându-i pe un ton imperativ să semneze constituția. Domnitorul l-a admonestat pentru gestul său, dar apoi s-a conformat.

Apariția colonelului Odobescu, ministrul de război, care îi oferă domnitorului să treacă la represiune, este refuzat de acesta. La rândul său, Odobescu refuză oferta domnitorului de a-l înălța la gradul de general și de a-l lăsa în funcție. „Acum este târziu și nu poci să primesc, Măria Ta.”²³

Apoi mulțimea, bine organizată, a cerut schimbarea guvernului. Domnitorul a acceptat un guvernul propus de N. Golescu și Ion C. Brătianu cu: N. Golescu la Departamentul din Lăuntru, Șt. Golescu la Departamentul Dreptății, colonelul Ioan Odobescu șef al Oștirii, Ioan Heliade-Rădulescu la Departamentul Credinței, Gh. Magheru la Departamentul Finanțelor, Nicolae Bălcescu secretar al statului și C. A. Rosetti șef al poliției în locul temutului căpitan Costache Chioru, un personaj sinistru al acelor vremuri.

Domnitorul a primit până și cererea răsculaților de înlocuire a gărzii ostășești a palatului cu o gardă națională „și s-au trimis soldați la cazarmă, orânduind sentinele de coconași pe la ușile lui Vodă.” Revoluția câștigase partida.

A doua zi, dezgustat de tot ce se întâmplă, Lăcusteanu face demersuri să i se accepte demisia și obține mai întâi permisiunea domnitorului de a merge „pentru trei săptămâni peste graniță la apele minerale pentru căutarea sănătății” și apoi i se aprobă și demisia.

În ziua următoare însă, mai precis în noaptea de 13/25 spre 14/26 iunie 1848, domnitorul abdică și fuge din București spre Transilvania, iar puterea rămâne în mâinile guvernului provizoriu, care instaurează pe deplin un regim revoluționar. Primul demers a fost decisiv: la 15/27 iunie este convocat poporul Capitalei și țărani din împrejurimi pe câmpia de la Filaret, numită de atunci Câmpia Libertății. Peste treizeci de mii de oameni au ascultat programul revoluției ce fusese prezentat la Islaz la 11/23 iunie, au jurat pe el recunoscându-l drept constituție și au aclamat guvernul revoluționar provizoriu format la 11 iunie sub presiunea poporului²⁴.

În aceste condiții, camarazii lui Lăcusteanu îi zădărnicesc acestuia intenția de a demisiona și îi spun că în condițiile de „acum nimeni nu se poate depărta de la steagul său”, iar Odobescu îi cere să-i dea concursul, promițându-i că „țara îl va răsplăti”. Lăcusteanu hotărăște să rămână și să meargă până acolo unde va considera el că trebuie să se oprească.

Ziua de 18 iunie a fost o zi decisivă: în ziua aceea au apărut în București foi volante în care se spunea că „clăcașii fiind emancipați, să nu mai facă clacă proprietarului până se va aduna o constituantă aleasă din toate clasele ca să hotărască reciprocele (obligațiile reciproce) între proprietar și săteanul clăcaș. Seara am pus și eu mâna pe asemenea proclamație.”²⁵ De data aceasta, guvernul promitea lucruri precise în baza celebrului articol 13 din proclamația de la Islaz, unde se spusese doar „Emancipația clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire”.

Această proclamație l-a hotărât pe Odobescu să adune ofițerii – mai mult de treizeci, ne spune Lăcusteanu – și să ceară explicații guvernului provizoriu reunit în sala palatului: Ioan Heliade Rădulescu, Gh. Magheru, Ștefan Golescu și Christian Tell. Lăcusteanu se adresează lui Heliade: „Domnule cu această proclamație dumneata ai intenția de a ne reduce la mizerie, amenințând proprietarii a rămâne muritori de foame, căci arendașii nu ne mai dau arenda!” Răspunsul lui Heliade îl

Proclamarea Constituției la 15/27 iunie 1848

Colonelul Ioan Odobescu

compromite în ochi ofițerilor, majoritatea proprietari funciari: le spune că este o eroare a tipografiei și că în curând se va îndrepta, astfel încât proprietarii să fie satisfăcuți. Însă nimeni nu-l mai crede și Odobescu vine cu o mulțime de soldați – sunt chiar din batalionul lui Lăcusteanu – care năvălesc în palat și îi îndeplinesc ordinul: „La arest guvernul!” Acțiunea reușește imediat, guvernul este arestat, doar Gh. Magheru și Ștefan Golescu reușesc să fugă și se înclue pe dinăuntru într-o odaie învecinată.

Din momentul acesta apar două acțiuni divergente: Odobescu îi cere lui Lăcusteanu să mobilizeze proprietarii care se adunaseră la hotelul Momulo și să-i cheme la palat, căci guvernul a fost arestat. La Momulo erau într-adevăr reuniți trei sau patru sute de proprietari „fiind discursuri”; auzind însă ce le cere Lăcusteanu, „s-au speriat și se îmbulzeau să iasă mai curând afară, să fugă care încotro putea.”

În același timp, Nicolae Golescu străbătea străzile într-o birjă, stând în picioare cu un steag tricolor desfășurat, strigând: „La arme! La arme! Să alerge poporul la palat!” La fel și Ion C. Brătianu, care „zbiera din toate puterile lui: La arme, fraților, căci guvernul este arestat!”

Acțiunea celor doi revoluționari are efect imediat pentru că atunci când Lăcusteanu re-

vine la palat, „era atâta crăime (termen jignitor prin care identifica poporul cu vagabonzii) încât nici nu a mai putut răzbi până la Odobescu ca să-i spui că proprietarii au fugit.” Proclamația de la Izlaz, devenită program de guvernare, își făcuse efectul și poporul se mobilizase în sprijinul guvernului. Lăcusteanu a aflat mai târziu că guvernul provizoriu, ca să înșele pe Odobescu, îl proclamase „președinte și dictator al țării”. Acesta a acceptat și atunci guvernul i-a cerut să ordone oștirii să se retragă în cazărmi. Odobescu l-a chemat pe colonelul Solomon și i-a cerut să retragă oștirea în spatele palatului și să aștepte acolo ordinele sale.

Revoluționarii i-au cerut imperativ lui Odobescu să ordone în scris lui Solomon în acest sens, iar Odobescu s-a conformat.

În acest timp un subofițer, Davidescu, trecut în tabăra revoluționarilor, a tras cu pușca pe fereastra palatului în colonelul Solomon, dar l-a rănit pe un soldat aflat în apropierea acestuia, ne spune Lăcusteanu. În aceste condiții s-a ajuns la confruntare: Solomon a ordonat întâi foc de avertisment și apoi foc de rânduri și „într-o clipă au căzut nouă morți și unsprezece răniți”. Revoluționarii au fugit, iar Lăcusteanu consideră că încă cinci minute să se fi prelungit focul „eram stăpâni pe situație, însă din nenorocire Solomon îndată ce a primit ordinul Odobescului s-a retras la cazarmă cu oștirea.”²⁶

În acel moment de disperare s-a produs manifestația condusă de Ana Ipătescu, care a venit dinspre Podul Mogoșoaiei cu două pistoale în mână în fruntea unei mulțimi de oameni și, într-un avânt irezistibil, a eliberat guvernul revoluționar și l-a reinstaurat în drepturi depline.

Din acest moment, guvernul provizoriu este stăpân pe situație pentru că poporul este alături de el. Chiar dacă a mai avut un moment de derută când, la 29 iunie / 11 iulie, a fugit la vestea – falsă – că trupele ruse au trecut Milcovul și vin spre București. De îndată ce s-a aflat adevărul, guvernul a revenit în capitală. După cum se știe, doar intervenția armată a puterilor vecine – Imperiul Otoman și Imperiul Rus – a putut înlăturat guvernul revoluționar la 13/25 septembrie 1848, după ce demonstrase că a fost în stare să guverneze trei luni țara fără mijloacele de represiune de care se folosea domnitorul Gh. Bibescu²⁷.

În concluzie, vedem că în desfășurarea revoluției din Țara Românească au existat două faze: în prima fază, 11/23 iunie – 19 iunie/1 iulie, guvernul revoluționar s-a instaurat cu sprijinul celei mai mari părți a ofițerilor armatei și a avut timp să se adreseze poporului cu prevederi suplimentare pentru punctul 13 din proclamația de la Islaz; de asemenea, a emis manifeste în favoarea schimbării situației țaranilor. Acestea i-au atras simpatia poporului, desigur cu prețul înstrăinării simpatiei ofițerilor de frunte ai armatei, mari proprietari funciari. În felul acesta, la 19 iunie / 1 iulie 1848, tentativa de arestare a guvernului de către liderii armatei a eșuat în fața energice riposte populare. Poporul a asigurat stabilitatea guvernului și a permis acțiunile sale până la intervenția în forță a armatelor străine la 13/25 septembrie, singura modalitate prin care s-a putut realiza înăbușirea revoluției.

De menționat faptul că nici biserica nu a lipsit de la aceste momente istorice. Să ne amintim că manifestația de la Islaz din 11/23 iunie a început cu slujba improvizată, dar cu atât mai impresionată, a părintelui Radu Șapcă: „Mângâie, Doamne, pe un popor zdrobit de suferință, scoală și fă știut lumii că ești Dumnezeu celor harnici și al oricărui om ce se apropie de Tine prin muncă, singura rugăciune pe care Tu o binecuvântezi și o ascuți.” După care a sfințit steagurile revoluționare²⁸. Greu de crezut că fără mobilizarea întreprinsă de părintele Șapcă, țararii din Islaz s-ar fi adunat să-i asculte pe „coconașii de la București.”

Așadar, momentul care a conectat națiunea română la marea mișcare a Europei moderne, revoluția de la 1848, s-a realizat în principal cu sprijinul armatei, ai cărei ofițeri fuseseră câștigați de mai multă vreme pentru ideile revoluției.

NOTE

¹ Radu Crutzescu (1892-1947), după studii de drept la Paris încheiate în 1913, a intrat în diplomatie, fiind numit secretar III de legație la Varșovia, secretar II la Bruxelles (1921-1924) și la Praga (1924-1930), apoi ministru plenipotențiar la Sofia (1936-1938), Praga (1938-1939), Berlin (1939-1940), Ankara (1940-1941).

² *Amintirile Colonelului Lăcusteanu*, Editura Porto-Franco, Galați, 1994, ediție îngrijită de Sande Virjoghe (folosită de noi), Editura Humanitas, București, 2015, Editura Polirom, 2015.

³ *Amintirile Colonelului Lăcusteanu*, 1994, p. 57, în continuare se va cita *Lăcusteanu*, op. cit.

⁴ Alexandru Dimitrie Ghica (1796-1862), primul domnitor al Țării Românești care a domnit în baza Regulamentului Organic (aprilie 1834 – 7 octombrie 1842), iar după războiul Crimeii a fost caimacam (iulie 1856 – octombrie 1858). Întemeietorul orașului Alexandria, județul Teleorman.

⁵ *Lăcusteanu*, op. cit. p. 57.

⁶ Aleksandr Osipovici Duhamel (1801-1880), general rus de origine franceză. Fusese în Țara Românească în 1842 ca trimis special al cancelarului Rusiei Karl von Nesselrode pentru supravegherea administrația domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica. Cei doi au ajuns la ostilitate fâțișă. A revenit în 1848 pentru a ține sub control acțiunile subversive revoluționare, dar la nevoie să facă o „zaveră” pentru a oferi Rusiei pretext de intervenție.

⁷ *Lăcusteanu*, loc. cit.

⁸ *Lăcusteanu*, op. cit. pp. 23-24.

⁹ Ioan Odobescu (1793-1857), general român; participant la războiul din 1812, apoi în armata rusească, a participat la campania din anii 1828-1829. S-a înrolat în miliția pământeană și a fost numit adjutant al domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica (1834-1842). În 1848 era comandant al oștirii, calitate în care a încercat să aresteze guvernul provizoriu. Căsătorit cu Ecaterina Caracaș, fiica doctorului Constantin Caracaș, a fost tatăl scriitorului Alexandru Odobescu (1834-1895).

¹⁰ Al. Christofi, *Amintiri și fapte generoase din viața mea politică*, Craiova, 1897, p. 1.

¹¹ Este vorba de detronarea regelui Ludovic Filip de Orléans de către mișcările de stradă din Paris, din zilele de 23-24 februarie 1848, urmată de proclamarea celei de a doua Republici chiar la 24 februarie, de către poetul Alphonse de Lamartine, în fața primăriei capitalei.

¹² Gh. G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 387.

¹³ *Lăcusteanu*, op. cit. p. 58.

¹⁴ Ioan Solomon (1793-1865), colonel român, provenit din arnăuți slujitori domnești; comandant al Regimentului 3 de infanterie al Țării Românești. La 19 iunie 1848, împreună cu comandantul oștirii, colonelul Ioan Odobescu a arestat guvernul revoluționar. Intervenția populară a eliberat guvernul, iar Solomon a fost arestat, apoi eliberat.

¹⁵ *Lăcusteanu*, op. cit. p. 59.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*. p. 60.

¹⁸ *Ibidem*, p. 60.

¹⁹ *Ibidem*. p. 60.

²⁰ *Ibidem*, p. 61.

²¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, București, 1902, vol. I, p. 543.

²² Gheorghe Magheru (1828-1875), fiul lui Gheorghe Magheru (1802 -1880), va urma studii de drept la Paris și va fi prefect de Gorj în anii 1866 -1869.

²³ Lăcusteanu, op. cit., p. 61.

²⁴ Pe larg în *Istoria Românilor*, Editura Enciclopedică, București, 2003, vol. 7, tomul 1, p. 288.

²⁵ *Lăcusteanu*, op. cit. p. 66.

²⁶ *Ibidem*, pp. 67-70.

²⁷ Pe larg în *Istoria românilor*, vol. 7, tomul 1, pp. 284-292.

²⁸ Pe larg în Ion Heliade Rădulescu, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine, ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie, par J. Héliade Radulesco*, Paris, 1851, p. 28.

GENERALISSIMUL OMER PAȘA ÎNTR-UN PORTRET REDESCOPERIT *

ADRIAN-SILVAN IONESCU **

Abstract

It is quite rare for the historical iconography of a country to depict its enemies in favourable, even flattering manner. Yet, the figure of Omer Pasha (1806-1871) fits into this rather unusual situation. The longstanding, tense, and violent relations between the Romanian Principalities and the Ottoman Empire are well known. However, by the middle of the 19th century, these tensions had somewhat subsided, and the suzerainty of the Sublime Porte was no longer as oppressive. The events of 1848, which brought the Ottomans back as suppressors of the revolution, were not dealt with the same severity as the previous transgressions. This allowed Constantin Daniel Rosenthal, whose sympathies lay with the revolution, to immortalize the features of the Ottoman commander charged with suppressing it.

Keywords: Romanian Principalities; Omer Pasha; Constantin Daniel Rosenthal; Revolution of 1848; Ottoman Empire

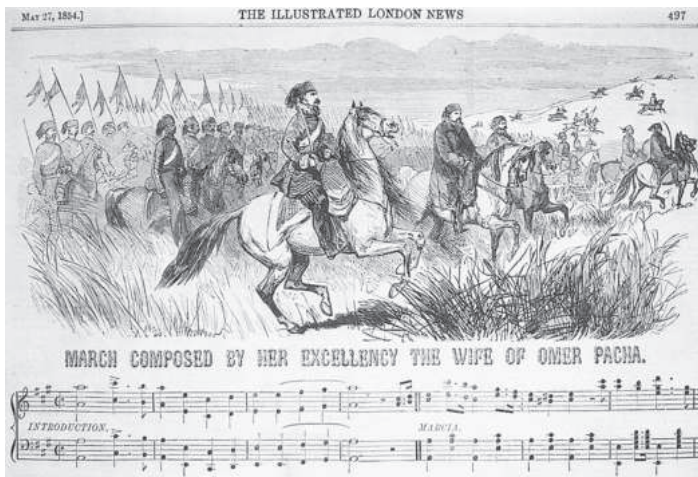
Este destul de rar cazul ca, în iconografia istorică a unei țări să fie reprezentați, în imagini favorabile, chiar măgulitoare, inamicii acesteia. Figura lui Omer Pașa (1806-1871) se înscrie în această situație de unicitate în plastica națională. Sunt cunoscute relațiile seculare, tensionate și violente, ale Țărilor Române cu Imperiul Otoman. Înspre mijlocul secolului al XIX-lea, după reinstituirea domniilor pământene, acestea se mai domoliseră și suzeranitatea Sublimei Porți nu mai era atât de apăsătoare și abuzivă. Iar evenimentele de la 1848, ce-i aduseseră din nou pe otomani, ca opresori ai revoluției, în ținuturile noastre nu mai aveau asprimea represiunilor de la începutul veacului. De aceea, artiștii locali sau străini își puteau permite să immortalizeze trăsăturile unui comandant militar de prestigiu, sperând că astfel îi vor putea fi câștigate simpatia și bunăvoința față de țara ocupată vremelnic. O făcuse Barabás Miklós, artist maghiar în vizi-

tă la București, cu Prezidentul Plenipotent generalul conte Pavel Dimitrievici Kiseleff, în 1832.¹ Avea să o facă, la 1848, Constantin Lecca, atunci când i-a executat portretul, în laviu, lui Omer Pașa, sau August Strixner, în 1856, într-o acuarelă în care l-a imortalizat pe același comandant militar otoman, aflat din nou la București.²

Cu ani în urmă am elaborat un studiu despre portretele generalissimului Omer Pașa³, a cărui biografie a fost strâns legată de istoria românească prin poziția de comandă deținută în timpul ocupației otomane a Bucureștilor, în 1848, și mai apoi în Campania Dunăreană ce a constituit preambulul Războiului Crimeii din 1854-1856 împotriva rușilor. Spre a nu mai menționa și faptul că era însurat cu o româncă, pianistă talentată și autoare a unor compoziții marțiale pentru trupele de sub comanda soțului ei, „Oltenița Marș” și, respectiv, „Silistra Marș”⁴ Ana, numită Ida sau Saide după căsătoria cu

* Acest material a apărut, într-o versiune redusă, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, Serie Beaux-Arts, Tome LIX/2022, p. 97-103, sub titlul „Un portrait inconnu d'Omer Pasha de C. D. Rosenthal”.

** Cercetător științific gr. I, directorul Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”.

Marș compus de Excelența Sa Soția lui Omer Pașa, cu o ilustrație de Constantin Guys, în *The Illustrated London News* No. 684/27 May 1854

Arcul de Triumf ridicat în cinstea lui Suleiman Pașa, în *Illustrirte Zeitung* nr. 317, 28 Juli 1849

ofțierul otoman, era sora compozitorului ardelean Gheorghe Simonis, care se stabilise la Craiova.⁵ În romanul *Omer-pașa Latas* al laureatului cu Premiul Nobel pentru literatură, Ivo Andrić, acestei soții și relațiilor lor familiale le sunt consacrate mai mult capitole importante.⁶

Am reatins subiectul portretelor lui Omer Pașa cu ocazia unei recente manifestări științifice desfășurate la Istanbul sub egida Universității Naționale de Apărare a Turciei și de Institutului Fa-tih de Studii Militare, în lucrarea *A Short Pictorial*

History of the Crimean War, ce a văzut lumina tiparului într-un substanțial și valoros volum.⁷

În acea suită de portrete de care mă ocupam acum peste 30 de ani figurau două desene datorate lui Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851), pictorul maghiar, naturalizat român de Guvernul Provizoriu. El se deplasase la Giurgiu, din proprie inițiativă, pentru a immortaliza trăsăturile comisarului extraordinar al Sublimei Porți în Valahia, Suleiman Pașa. Despre acest portret și relația cu înaltul

Omer Paşa, Obergeneral der türkischen Truppen in den Donaufürstentümern.

Omer Pacha, în *Illustrierte Zeitung* nr. 316/ 21
Juli 1849

Omer Pacha, în *L'Illustration* no. 555/15
octobre 1853

demnitar dăduse detalii, într-o scrisoare redactată în franțuzește, trimisă din orașul dunărean bunului său prieten C. A. Rosetti, pe 26 iulie 1848.⁸ În acea misivă nu menționa, însă, nimic despre portretul ce i-l făcuse tot atunci importantului comandant militar, Omer Pașa, care avea să fie reprodus la scurt timp în presa ilustrată europeană. Pictorul relatează: „Am început astăzi portretul pașei [Suleiman], dar am lucrat puțin și prost sau, mai bine zis, nu aveam lumină deloc, pentru că încăperea era mică și joasă, iar lumina intra pe ferestre și pe uși. Apoi, nu mai am dispoziție pentru pictură și, până când nu se restabilește ordinea, nu cred să mai pot face ceva bun. Cu toate astea, voi încerca să termin cât mai bine cu puțință portretul pașei. L-am rugat să vină să-mi pozeze în oraș, a fost de acord, pentru că a fost foarte flatat de felul cum i-am propus să-i fac portretul. Mai întâi i-am spus că guvernul provizoriu m-a însărcinat să-i fac un portret mare, în ulei, după care se vor face apoi litografii pentru a mulțumi dorința întregului popor care vrea foarte mult să vadă acest portret și să-l aibă. Știți că eu nu am cerut nici guvernului, nici altcuiva să fie trimis aici, și cred că nu am greșit spunând toate acestea. Dovadă că era foarte flatat și, în ciuda oboselii pe care i-o produc ședințele de poză, a fost de acord să pozeze de mai multe ori. Mai mult decât atât, a fost de acord să vină mâine, să-mi pozeze în oraș.”⁹

Cum se vede, nici un cuvânt despre Omer Pașa. Nu i se păruse relevantă persoana acestuia și nu-și informase prietenul de schița ce i-o executase? Greu de spus. Este drept că, prin poziția sa diplomatică de care depindea soarta revoluției și a oamenilor care o înfăptuiseră, Suleiman era mult mai important decât Omer, care se afla acolo doar în calitate de comandant al trupelor de represie care trebuiau să intervină în cazul că diplomatul nu reușea să restabilească ordinea, prin tratative și compromisuri, în țară. De aceea, Rosenthal a avut o contribuție esențială pentru stimularea unei atitudini amiabile a lui Suleiman Pașa față de Guvernul Provizoriu. Tot acest artist a proiectat și a ornamentat arcul de triumf pe sub care comisarul extraordinar al Porții a pătruns în București pe la bariera Podului Mogoșoaii.¹⁰ Acea construcție impozantă – chiar dacă nu era menită să dăinuiească fiindcă fusese făcută din materialele perisabile – a fost reprodusă în *Illustrierte Zeitung* din Leipzig, în 1849, însoțind unul dintre cele trei lungi articole dedicate revoluției moldo-valahe, presupuse a fi fost scrise tot de condeiful lui Rosenthal, care vorbea perfect limba germană.¹¹ De remarcat că, în dreapta comisarului extraordinar al Porții, călărește un al înalt demnitar, purtând uniformă militară strălucitoare, care aruncă o privire oarecum severă către mulțimea ce ovaționează. Acesta nu putea fi altcineva decât Omer Pașa, comandantul

Omer Pasha, 1848, ulei pe carton, 26,5 x 21 cm, colecția Armand Voicu

trupelor trimise la Dunăre să-l protejeze pe comisar și, eventual, să intervină în caz de tulburări. Căci, de-ar fi fost un ofițer subaltern, nu ar fi putut fi reprezentat în același rând și de aceeași importanță cu fostul ambasador otoman la Paris ce primise o misiune atât de importantă ca aceea din Valahia.

În numărul anterior al revistei leipzigheze din 21 iulie, fuseseră publicate cele două portrete ale lui Suleiman și Omer.¹² Încă un portret a fost publicat, peste patru ani, în *L'Illustration* din Paris, când artistul era deja mort iar desenul fusese oferit spre tipărire de gazetarul francez Abdolonyme Ubicini, care îl însoțise în orașul dunărean și asistase la ședința de poză unde plasticianul creionase portretul chiar pe carnetul francezului.¹³ Dar nu se știa nimica despre o lucrare finită, executată în ulei, și de soarta ei.

Surpriza a survenit în anul 2021 când, în licitația nr. 407 din 15 iunie a Casei Artmark, a fost prezentat acest portret. Este o lucrare de relativ mici dimensiuni (26,5 x 21 cm), pictată în ulei pe carton și-l reprezintă pe bravul soldat într-o altă poză decât aceea cu care eram obișnuiți din schițele date publicității. Deși pictat pe un carton dreptunghiular, portretul pare a fi fost gândit încă de la început spre a fi încadrat în oval dat fiind că semnătura artistului apare în partea stângă, jos, urmărind curbura ramei. În fundal, peisajul este larg, cu câteva culmi muntoase, un cer care anunță ora apusului, în care siniliul din partea de sus se împletește cu nuanțe de roz transparent sau mai intens în partea de jos, deasupra piscurilor golașe.

Artistul a decis ca personajul să apară monumental, să aibă o aură de grandoare. De aceea, linia

Omer Pasha, detaliu, Semnătura artistului

munților a fost plasată sub umerii generalului iar capul i se decupează pe cerul vibrat. Pe pajiștea din stânga pașei se vede tabăra de corturi conice a mării sale armate, dar aceasta nu a mai fost vizibilă după înrămarea lucrării. Semnătura lui Rosenthal și data au fost așternute după înrămare, astfel că ea este amplasată deasupra campamentului.

Omer Pașa are trunchiul ușor întors spre stânga, dar capul este frontal. Militarul nu are, în afară de uniformă, nimic militaros în el: pare obosit, plictisit și aruncă o privire melancolică, puțin indiferentă, spre exterior, prin ochii săi căprui. Nasul este drept, puternic, fruntea amplă. Fesul roșu este lăsat cam pe ceafă. O mustață groasă îi acoperă buza de sus, iar barba neagră se arată a fi înspicată spre tâmpile. Trupul este strâns în uniformă de mare ținută, cu broderii de fir pe piept și mari epoleți pe umeri. La gât are prins Ordinul Nișar İftihar, bătut în diamante, iar pe piept poartă o medalie cu panglică roșie. Toate aceste detalii sunt tratate cu mare minuție, cu o pensulă fină, de mici dimensiuni, la fel ca într-o miniatură.

Supusă la o analiză amănunțită, la raze, pictura a revelat o altă compoziție inițială în care Omer Pașa ținea brațele încrucișate sub stern. Dar, ulterior, pictorul a modificat-o și i-a poziționat brațele pe lângă corp.

Acest portret din 1848 poate fi comparat cu un altul, executat peste 8 ani, de fotografii austriac Ludwig Angerer (1827-1879) în timpul Campaniei Dunărene din Războiul Ruso-Otoman¹⁴, când comandantul suprem al armatelor sultanului s-a aflat din nou la București. Această imagine se află

Omer Pacha, pictura fără ramă

în colecția documentară a Institutului de Istoria Artei al Academiei Cehe de Științe din Praga¹⁵, de unde mi-a fost pusă la dispoziție, cu multă generozitate.¹⁶ Este vorba de un pozitiv pe hârtie sărată care are dimensiunile 23 x 18,5 cm. Bătrânul soldat este surprins aproape în aceeași poză ca în pictură, așezat și privind spre obiectiv cu ochii săi adânci și nostalgici. Este îmbrăcat în aceeași uniformă de mare ținută, cu broderii de fir la guler, pe piept și la manșete, pe care sunt prinse toate decorațiile ce le posedă inclusiv o lentă de mătase moarăță a unui înalt ordin, coborând în diagonală de la umăr spre șold. O sabie de paradă, cu dragon de fir, o sprijină pe pulpă. Fesul are în față o broderie care în pictura lui Rosenthal nu exista. În schimb, privind cele două imagini, se poate constata câte de atent a reprodus pictorul, cu penelul său subțire, decorul broderiilor de pe tunica modelului. Dacă în pictură, mareșalul are barba doar încăruntită la tâmpile, în fotografie el o are complet albă, ceea ce denotă o rapidă îmbătrânire, sub imperiul neîntreruptelor campanii pe care le plănuise și comandase.

Este regretabil că, din cauza politicii Casei Artmark de păstrare a secretului provenienței piesei scoasă la licitație, nu se poate cunoaște circulația, în timp, a acestei lucrări – amănunt foarte important pentru un cercetător și pentru istoria artei. Este, de asemenea, păcat că această lucrare și-a făcut apariția în spațiul public abia după închiderea expoziției retrospective *Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851): un artist în vremea revoluției*, organizată de Muzeul Național de Artă al României, în intervalul 24 septembrie 2020 – 21 februarie

Omer Pacha, lucrarea supusă la raze X

Omar Pasha Latas, fotografie de Ludwig Angerer, c. 1856, copie pe hârtie sărată, 23 x 18,5 cm, Institutului de Istoria Artei al Academiei Cehe de Științe, Praga, inv. UDU 22096

2021.¹⁷ Portretul lui Omer Paşa ar fi completat, în chip salutar, selecția de lucrări ale acestui important artist pașoptist patriot.

Actualmente, lucrarea a intrat în colecția domnului Armand Voicu, un fin și versat amator și cunoscător de artă.¹⁸

Astfel, opera destul de limitată a lui Constantin Daniel Rosenthal, se îmbogățește cu o lucrare necunoscută, care a supraviețuit vicisitudinilor vremurilor prin care a trecut și dovedește, în chip admirabil, talentul și măiestria acestui artist martir al cauzelor nobile. De asemenea, acest portret se alătură iconografiei, deja bogată, a chipului acestui soldat care, prin bravura și prin fulgerătoarea sa ascensiune până la cel mai înalt grad din ierarhia militară otomană, a atras interesul plasticienilor europeni la vreme de război, făcându-l cunoscut, alături de ale celorlalți comandanți ai forțelor aliate implicați în conflictul armat ce s-a derulat în Crimeea care, la final, a schimbat radical echilibrul de forțe continental și a stăvilit, pentru două decenii, agresivitatea Colosului Nordului.

NOTE

¹ János Mihály (coord.), *Expoziția comemorativă Barabás Miklós*, Catalog, Sfântu Gheorghe, 1998, p. 10, 25, 56, fig. 8; Vida Mariana, Vida Gheorghe, *A litografiá kezdetei havasalföldön*, în János Mihály (coord.), *Barabás Miklós*, Charta kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2001, p. 19-21; Adrian-Silvan Ionescu, *Pictori străini pe meleaguri românești*, în Ileana Căzan, Irina Gavrilă (coord.), *Societatea românească între modern și exotic văzută de călători străini (1800-1847)*, Ed. Oscar Print, București, 2005, p. 298; Idem, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, Ed. Noi Media Print, București, 2008, p.28-29.

² Catalina Macovei (coord), *Portretul în secolul al XIX-lea românesc*, catalog de expoziție, Biblioteca Academiei Române, București, 2015, p. 56, 83, fig. 104.

³ Adrian-Silvan Ionescu, *Portretele lui Omer Paşa*, în *Revista Istorică*, tom. IV, nr. 3-4/ 1993, p. 247-256; Idem, *Omer Pasha's Portraits*, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, Serie Beaux-Arts, Tome XXXIII/1996, p. 67-77; Idem, *Omer Pasha's Portraits*, în Adrian-Silvan Ionescu (coord.), *Războiul Crimeii. 150 de ani de la încheiere*, Ed. Istros, Brăila, 2006, p. 141-162.

⁴ *March composed by Her Excellency the Wife of Omer Pasha*, în *The Illustrated London News* No. 684/27 May 1854, p. 497; *March composed by Her Excellency the Wife of Omer Pasha*, în *The Illustrated London News* No. 723/13 January 1855, p. 48.

⁵ G. Simonis, *Din trecutul muzical al Craiovei*, în *Arhivele Olteniei* nr. 69-70/ sept.- dec. 1933, p. 359-369.

⁶ Ivo Andrić, *Omer-paşa Latas*, Ed. Polirom, București, 2021, p. 175-211.

⁷ Adrian-Silvan Ionescu, *A Short Pictorial History of the Crimean War*, în Bünyamin Kocaoğlu, Ahmet Taşdemir, *Türkiye-Romania Joint Military History Symposium, Proceedings, 8-9 May 2023, Istanbul*, Turkish National Defence University, Fatih Institute of Military History Studies, Istanbul, 2023, p. 112-118.

⁸ Cornelia Bodea, *1848 la români*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 773-776; Monica Enache (coord.), *Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851). Un artist în vremea revoluției*, catalog de expoziție, Muzeul Național de Artă al României, București, 2020, p. 117-118.

⁹ Cornelia Bodea, *op.cit.*, p. 775; Monica Enache (coord.), *op. cit.*, p.117-118.

¹⁰ Dan Grigorescu, *Trei pictori de la 1848*, București, 1967, p. 189-190; Ion Frunzetti, *Pictori revoluționari de la 1848*, București, 1988, p. 47

¹¹ *Die moldowalachische Revolution im Jahre 1848*, în *Illustrierte Zeitung* nr. 317/ 28 Juli 1849, p. 57.

¹² *Illustrierte Zeitung* nr. 316/ 21 Juli 1849. p. 34.

¹³ A. Ubicini, *Omer Pacha*, în *L'Illustration* no. 555/15 octombrie 1853, p. 249.

¹⁴ Anton Holzer, *Im Schatten des Kirmkrieges. Ludwig Angerer Fotoexpedition nach Bukarest (1854 bis 1856). Eine wiederentdeckte Fotoserie im Bildarchiv der Österreichischen Nationalbibliothek*, în *Fotogeschichte*, Heft 93/2004 (www.fotogeschichte.info), p. 23-50; Idem, *În umbra Războiului Crimeii. Expediția fotografică a lui Ludwig Angerer la București (1854-1856). O serie de fotografii redescoperite la Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Naționale Austriece*, în Adrian-Silvan Ionescu (coord.), *Războiul Crimeii. 150 de ani de la încheiere*, Ed. Istros, Muzeul Brăilei, Brăila, 2006, p. 239-266.

¹⁵ Omar Pasha Latas, inv. UDU 22096; Petra Trnková (ed.) *Oudadate Pix. Revealing a Photographic Archive*, Artefactum, Prague, 2010, p. 141.

¹⁶ Mulțumim și pe această cale doamnei dr. Petra Trnková de la Institutului de Istoria Artei al Academiei Cehe de Științe din Praga pentru generozitatea cu care ne-a pus la dispoziție această imagine care a completat, în mod salutar, studiul de față.

¹⁷ Olivia Nițș, *The exhibition Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851): un artist în vremea revoluției [Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851): An Artist in the Time of Revolution]*, Bucharest, National Museum of Art, 24. sept. 2020-21 febr. 2021, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, Serie Beaux-Arts, Tomes LVII-LVIII.2020-2021, p. 195-197; Adrian-Silvan Ionescu, *Soldații la expoziție sau „Sub flamura lui 48”*, în SCIA Artă plastică, Serie nouă, tom 10 (54)/2020, p. 186-189.

¹⁸ Mulțumiri și pe această cale Domnului Armand Voicu pentru permisiunea de a cerceta, pe îndelete, lucrarea, pentru materialele adiacente ce mi le-a pus la dispoziție și pentru acceptul de a o reproduce în lucrarea de față, repunând-o, astfel, în circuit științific.

LUPTA DIN DEALUL SPIRII, DIN 13 SEPTEMBRIE 1848 – O ANALIZĂ A PRIMEI CONFRUNTĂRI A ARMATEI ROMÂNE MODERNE *

HORIA VLADIMIR ȘERBĂNESCU **

Abstract

The confrontation in Dealul Spirii, which took place on 13/25 of September, 1848, is a well-known historical event and represents the most dramatic moment of the 1848 Revolution in Wallachia. That fight, which opposed units of the young Wallachian army against an important ottoman military force, is rightly considered the first major confrontation of the modern Romanian army.

The skirmish of Dealul Spirii is generally well known and was mentioned in most works dedicated to the 1848 Revolution. Usually, the story of the confrontation is brief, often mentioning only the firemen company led by captain Pavel Zăgănescu while ignoring the troops of the 2nd Infantry Regiment, which in fact were five times more numerous than the firemen. The fight of Dealul Spirii is most associated with the firemen heroism. That's why the 13th of September has officially become the celebration day of this branch of service, now called the General Inspectorate for Emergency Situations. Another characteristic of the way in which this confrontation was presented by the historical works is, as in other cases, the glorification of the Romanian military. The communist historiography put a special emphasis on the role played by the Romanian army in defending the Revolution of 1848, without taking into account the general political and historical context of that time and the fact that it was actually an accidental confrontation, resulting in significant losses on both sides, which neither side wanted.

In this study, we aim to make a more accurate presentation of the skirmish of Dealul Spirii, using trustworthy and direct sources – reports of direct participants in the action – which were made shortly after the action. We try to establish the correct chronology of events, to identify and make an actual presentation of the forces involved in the fight and their real size, to present their uniforms and equipment, the manoeuvres performed during the action, the configuration of the “Alexandria” barracks and its position into the urban scheme of Bucharest at that time.

Keywords: *skirmish; Dealul Spirii; revolution; firefighters; infantry; Ottoman army*

* Subiectul a fost abordat, într-o formă incipientă, în Colecția de studii *Tradiție, Istorie, Armată*, Conferința Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, Ediția a VI-a / 2020, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2021, p. 11-49.

** Muzeograf, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Confruntarea din Dealul Spirii, care a avut loc în data de 13/25 septembrie 1848, este un eveniment istoric bine-cunoscut, asociat cu revoluția pașoptistă din Țara Românească, și care reprezintă momentul culminant, cel mai dramatic, al evenimentelor revoluționare din vara anului 1848. Lupta respectivă, care a opus unități ale tinerei oștiri muntene unei importante forțe militare otomane, este considerată, pe bună dreptate, ca prima confruntare majoră a armatei române moderne, dat fiind că, până la acea dată, subunități ale miliției pământene participaseră doar la acțiuni de luptă de mică anvergură, așa cum a fost reprimarea revoltelor de la Brăila, din anii 1841 și 1842, declanșate de etnici bulgari.

Desfășurarea luptei din Dealul Spirii este în general cunoscută, ea fiind menționată în majoritatea lucrărilor dedicate Revoluției de la 1848. De obicei, relatarea confruntării este

Colonelul Pavel Zăgănescu în uniformă de inspector general al Gărzii Naționale, funcție pe care a deținut-o începând din anul 1869 (colecția Bibliotecii Naționale a României)

succintă, adesea doar cu menționarea pompierilor conduși de Pavel Zăgănescu (1808 – 1897)¹, fiind ignorate trupele de infanterie participante la luptă, care în realitate au fost de cinci ori mai numeroase decât pompierii. Bătălia din Dealul Spirii este asociată cu eroismul pompierilor militari, motiv pentru care ziua de 13 septembrie a devenit, oficial, și ziua acestei arme, denumită în prezent Inspectoratul General pentru Situații de Urgență. O altă caracteristică a modului în care a fost prezentată această confruntare o constituie stilul glorificator și omagial la adresa militarilor români, fiind evidențiată, în special în istoriografia de dinainte de 1990, „legătura strânsă dintre armată și popor, hotărârea nestrămutată a corpului de cadre și a trupeii de a respinge agresiunea străină, de a salvăgarda cuceririle revoluționare”². Lucrările respective nu țineau seama de contextul politic și istoric real existent în Țara Românească în epoca respectivă și prezentau confruntarea ca o adevărată bătălie, ignorând faptul că, în realitate, a fost o luptă declanșată accidental, pe care ambii combatanți nu și-o doriseră. Desigur, au existat și contribuții serioase privind prezentarea conflictului din 13 septembrie 1848, cele mai corecte ca abordare fiind studiile realizate de istoricul Constantin Căzănișteanu (1931-2001). Însă și în aceste lucrări s-a respectat interpretarea ideologică oficială prin care era evidențiat caracterul progresist și revoluționar al evenimentelor, fiind accentuat eroismul și determinarea militarilor români care, alături de „masele largi populare”, au luptat pentru apărarea revoluției³.

Sursa de informații cea mai des utilizată privind lupta din Dealul Spirii a constituit-o lucrarea neobositului istoric și cronicar Dimitrie Papazoglu (1811-1892). Acesta a descris evenimentele din Dealul Spirii în două broșuri publicate în anii 1862 și 1866⁴, relatarea fiind ulterior reluată, în integralitatea ei, în bine-cunoscuta lucrare *Istoria fondării orașului București, capitala regatului român*, apărută în anul 1891. Volumul a fost tipărit în mai multe ediții, fiind astfel la îndemâna majorității istoricilor interesați de istoricul capitalei României și de principalele evenimente care au avut loc în trecutul acesteia⁵. Aceștia au preluat și promovat versiunea prezentată de Papazoglu, considerată ca fiind corectă dat

fiind că acesta a participat efectiv la luptă în calitate de ofițer. Într-adevăr, la data respectivă Dimitrie Papazoglu avea gradul de căpitan și era comandant al Companiei a 5-a, Batalionul 2, din Regimentul 2 infanterie, unitate aflată în cazarma „Alexandria” din Dealul Spirii, care a constituit scena desfășurării confruntării. Însă relatarea sa trebuie luată cu rezerve, dat fiind că Papazoglu a descris evenimentele la 15 ani de la momentul desfășurării lor și, fiind „de jurnă” în interiorul cazarmii, împreună cu ostașii din compania sa, nu a putut vedea acțiunea companiei de pompieri, desfășurată în fața cazarmii, aflată în afara razei sale vizuale. Mai mult, potrivit relatării deosebit de valoroase a căpitanului Ioan Deivos (1811 – post 1877), participant activ la confruntare, încă de la declanșarea primelor focuri Papazoglu ar fi părăsit panicat cazarma, astfel că nu a putut asista la desfășurarea luptei. Acest fapt ne face să considerăm mărturia lui Papazoglu puțin credibilă, în mod evident autorul încercând să se pună într-o lumină favorabilă și să evite aspectele incomode pentru el din timpul desfășurării evenimentelor.

De asemenea, trebuie semnalat faptul că unele dintre studiile istorice dedicate luptei din Dealul Spirii citează, ca sursă, pasaje și întâmplări din romanul cu tematică istorică al lui Alexandru Pelimon (1822-1881), *Revoluțiunea Română din anul 1848 – Mușatoiu*, publicat la 20 de ani după revoluție, redactat într-un stil romantic și pasional. Respectivii istorici consideră că faptele relatate de Pelimon în roman pot fi considerate veridice, dat fiind că a fost contemporan cu evenimentele revoluționare din 1848, deși scrierea sa se încadrează în categoria literaturii beletristice⁶.

Considerăm că cele mai credibile descrieri ale luptei din Dealul Spirii au fost făcute de căpitanul Ioan Deivos⁷, comandant de companie – aflat în incinta cazarmii pe toată durata confruntării, el preluând la un moment dat chiar comanda efectivă a batalionului de infanterie – și de căpitanul Pavel Zăgănescu, comandantul Companiei de pompieri. Aceștia au relatat începerea și desfășurarea luptei atât în interiorul cât și în exteriorul cazarmii, ambele declarații fiind date la doar câteva ore după încheierea evenimentelor, în fața consulului britanic la București, Robert Gilmour Colquhoun (1805-

Maiorul Dimitrie Papazoglu în uniformă de maior de infanterie, model 1854, din epoca Regulamentului Organic. Ca fost ofițer din „Miliție”, Papazoglu avea dreptul de a purta uniforma ostășească la ceremoniile oficiale astfel încât, până la sfârșitul vieții, în anumite ocazii el îmbrăca vechea uniformă, cu cască cu țui, în amintirea trecutului său ostășesc. Fotografie realizată în anul 1881 în atelierul lui Carol Szathmari (colecția Bibliotecii Naționale a României)

1870), care oferise adăpost unora dintre conducătorii sau participanții activi la revoluție. Mărturiile lor, precum și cea a sublocotenentului Ioan Pescaru, care a participat de asemenea la lupta din Dealul Spirii, au fost atașate la raportul pe care consulul l-a înaintat ambasadorului britanic Stratford Canning (1786-1880), la Constantinopol⁸. Din păcate, relatarea evenimentelor făcută de sublocotenentul Ioan Pescaru nu s-a păstrat decât parțial⁹, iar cea făcută de căpitanul Zăgănescu a fost redată doar fragmentar în corespondența lui Niculae Costinescu privind evenimentele din 13 Septembrie 1848, publicată în *Gazeta de Transilvania*¹⁰. Aceste relatări sunt foarte importante, ele fiind făcute de principalii actori ai confruntării, la doar câteva ore după producerea evenimentelor.

Surse de informare utile pot fi considerate și rapoartele întocmite de consulii străini la

București, britanicul Robert Gilmour Colquhoun și francezul Hory¹¹ care, deși nu au fost prezenți la confruntarea din Dealul Spirii, au făcut propriile investigații și au cules mărturiile ale unor participanți direcți, pe care le-au inclus în relatările lor trimise la Constantinopol.

Poate fi încadrată în categoria surselor importante și articolul publicat în *Vestitorul Românesc. Gazetă semi-ofițială*, redactat la câteva zile după luptă. Desigur, el reflectă punctul de vedere oficial al Căimăcămiei și al partidei conservatoare, însă aduce o serie de detalii interesante în special în privința componenței și modului de acțiune a trupelor otomane¹².

Relatările luptei făcute de participanți direcți, cum au fost Dimitrie Papazoglu și Pavel Zăgănescu – care a revenit cu o nouă descriere a evenimentului în anul 1895¹³ –, publicate după aproape jumătate de veac de la momentul desfășurării luptei, trebuie luate cu rezervă datorită trecerii timpului, a uitării unor detalii, precum și dorinței de a se pune într-o lumină favorabilă în raport cu evenimentele revoluționare din 1848.

O altă sursă documentară importantă, de această dată iconografică, este litografia

realizată de Karl Danielis (1813 - ?), tipărită la atelierul lui Andreas Bielz (1812-1866), la 16 octombrie 1859, având titlul: „DEDICAT OȘTIRILOR ROMÂNEȘTI / LUPTA OSTAȘILOR ROMÂNI CU NUMEROASA COLOANĂ A OȘTIRII OTOMANĂ”¹⁴. Litografia – deși bine cunoscută, fiind folosită adesea pentru a ilustra confruntarea din 13 septembrie 1848, reproducă adesea în condiții grafice proaste – constituie o încercare meritore de reconstituire grafică a luptei din Dealul Spirii, cu detalii extrem de interesante, dat fiind că a fost realizată sub coordonarea directă și competentă a unor actori importanți ai evenimentelor respective, Dimitrie Papazoglu și Pavel Zăgănescu. Precizăm că planșa litografică a fost realizată din inițiativa maiorului Dimitrie Papazoglu, avându-l drept *computitor* (consultant) pe fostul comandant al Companiei de pompieri, Pavel Zăgănescu. Desenul a fost realizat la doar 11 ani de la derularea evenimentelor, când multe detalii erau încă proaspete în memoria participanților la luptă iar aspectul locului în care se desfășurase acțiunea era încă neschimbat. Spre deosebire de litografia cu subiect similar, realizată câțiva ani mai

Desen care reconstituie lupta din Dealul Spirii, de la 13 septembrie 1848, realizat în anul 1859 sub coordonarea lui Dimitrie Papazoglu și Pavel Zăgănescu, participanți la evenimente (litografie de Karl Danielis și Andreas Bielz, colecția Muzeului Național de Istorie a României)

târziu de Carl Isler tot la inițiativa lui Dimitrie Papazoglu, care degajă un aer eroico-fantezist, desenul realizat de Karl Danielis, sub directa coordonare a celor doi foști ofițeri participanți la evenimente, constituie, atât prin imagine cât și prin textul atașat, o sursă documentară de prim ordin privind modul real în care s-a desfășurat lupta, fără să fi suferit reinterpretările și exagerările ulterioare privind revoluția de la 1848. Planșa este realizată într-un stil ușor naiv, cu o compoziție aparent haotică, în genul artei plastice narative, permițând vizualizarea momentului culminat al confruntării din Dealul Spirii, cu capturarea tunurilor otomane de către pompieri și acțiunile, la prima vedere dezordonate, ale infanteriștilor din curtea cazărmii. O confirmare a documentării serioase a autorilor planșei este și similitudinea aproape perfectă a peisajului în care se desfășoară acțiunea (amplasament, clădiri, împrejurimi, fundal), cu planul orașului București, realizat de maiorul Rudolf Borroczyński la 1852. Este posibil ca Danielis să se fi documentat chiar la fața locului pentru a reda cât mai fidel spațiul respectiv, dat fiind că, la 11 ani de la confruntare, aspectul cazărmii și al împrejurimilor acesteia erau neschimbate¹⁵. Lucrările de construire a Arsenalului armatei pe locul vechii Curți Arse vor începe abia peste câțiva ani, în 1862. În litografie pot fi identificați cei patru ofițeri ai companiei de pompieri, așa cum trebuie să fi arătat la momentul respectiv. Căpitanul Pavel Zăgănescu, cu sabia în mână, întorcându-se surprins la vederea soldatului otoman care dă lovitură de grație, străpungându-l cu baioneta, sublocotenentului Nicolae Dănescu, rănit și culcat la pământ, în timp ce sublocotenentul Dincă Bălășeanu, cu două pistoale în mâini pe care le descarcă asupra maiorului turc care îl atacă călare, alături de sublocotenentul Pandele Stărostescu, doborât la pământ probabil la prima descărcare a tunurilor turcești.

Toate celelalte relatări sau referiri la luptă, chiar dacă au fost făcute de contemporani în cadrul corespondenței private, în jurnale sau memorii, inclusiv în extrem de interesantele amintiri ale colonelului Grigore Lăcusteanu¹⁶, sunt succinte, unele conțin inexactități, vehiculând informații sau relatări ale evenimentelor adesea subiective sau trunchiate, preluate din alte surse.

Așa cum s-a precizat anterior, majoritatea lucrărilor de istorie militară care fac referire la lupta din Dealul Spirii nu aduc informații suplimentare. Ele se mulțumesc doar să consemneze acțiunea la modul tradițional, scoțând în evidență eroismul ostașilor români care *s-au jertfit pentru apărarea revoluției*, fără a încerca să clarifice derularea evenimentelor în contextul politic al epocii, ținând cont de dimensiunea reală a forțelor angajate și de configurația de la acea dată a cazărmii *Alexandria* și a împrejurimilor sale. În plus, istoricii sunt tributari cunoștințelor și educației militare din zilele noastre și au tendința de a prezenta derularea evenimentelor și modul de acțiune a trupelor ignorând regulamentele și tactica utilizate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fără a ține seama de caracteristicile și performanțele tehnico-tactice limitate ale armamentului din acea perioadă. Au fost, de asemenea, neglijate o serie de detalii privind manevrele efectuate de subunitățile românești în curtea cazărmii, în conformitate cu regulamentele de epocă, aspecte care au o anumită semnificație în contextul evoluției evenimentelor. Nu s-a ținut seama nici de configurația și structura cazărmii din Dealul Spirii, de dispunerea și dimensiunile clădirilor acesteia, a spațiilor interioare ale incintei, precum și de amplasarea cazărmii în planul urbanistic de atunci al orașului. Analiza acestor detalii oferă o imagine mai exactă asupra modului în care s-a derulat lupta și permite o mai bună înțelegere a evenimentelor, în contextul specific al epocii.

Cea mai serioasă analiză privind lupta din Dealul Spirii a fost făcută de istoricul Constantin Căzănișteanu, în studiul său amintit anterior, *Date noi cu privire la lupta din Dealul Spirii de la 13 septembrie 1848*, publicat în „Studii. Revistă de istorie”, din anul 1967¹⁷. Acest studiu a fost inclus ulterior, cu mici modificări, în lucrarea mai amplă, *Aspecte militare ale Revoluției din 1848 în Țara Românească*, publicată la Editura Militară, în anul 1968¹⁸. Studiile încercau să clarifice desfășurarea reală a conflictului din 13 septembrie 1848, utilizând în mod critic sursele avute la dispoziție, în primul rând relatările participanților direcți la evenimente, făcute la scurtă vreme după desfășurarea lor. Constantin Căzănișteanu realizează o reconstituire corectă a fazelor luptei,

evidențiind anumite exagerări, înfloriri și elogii exprimate în numeroase lucrări dedicate luptei dintre ostașii români și otomani, care s-au perpetuat și amplificat pe parcursul vremii, contribuind la crearea unei mitologii a *bătăliei din Dealul Spirii*. Referindu-se la confruntarea din Dealul Spirii, Constantin Căzănișteanu aprecia corect faptul că, deși aceasta nu putea fi socotită o bătălie în accepția militară clasică a noțiunii, cum a fost denumită de mulți istorici, ea depășea totuși cadrul unei ciocniri oarecare, putând fi considerată o luptă în sensul deplin al cuvântului, cu toate atribuțiile caracteristice¹⁹. Totuși, în contextul abordării evenimentelor istorice de pe principii marxiste și triumfaliste, obligatorii în epoca respectivă, Constantin Căzănișteanu a fost nevoit să prezinte faptele de pe poziția *luptei de clasă*, scoțând în evidență semnificația revoluționară a confruntării din Dealul Spirii, privită în toată măreția ei, ca rezultat nemijlocit al activității desfășurate de puterea revoluționară în rândul armatei²⁰. Erau astfel complet ignorate sau abordate doar tangențial acele aspecte mai puțin convenabile, legate de specificul epocii, de succesiunea evenimentelor sau de comportamentul real, uneori mai puțin onorabil, dar explicabil în contextul perioadei respective, al personajelor implicate în acele dramatice evenimente.

În acest studiu ne propunem să facem o reconstituire cât mai fidelă a luptei din Dealul Spirii, din 13 septembrie 1848, pe baza surselor credibile și directe, a relatărilor celor care au participat efectiv la acțiune, făcute la scurtă vreme după încheierea evenimentelor, încercând să stabilim cronologia corectă a acestora, identificarea și prezentarea forțelor reale implicate în luptă, modul lor de echipare și dotare, manevrele executate în timpul acțiunii, prezentate în funcție de configurația cazărmei *Alexandria* și de amplasare a acesteia în schema urbană a Bucureștiului de la acea vreme.

Preliminarii

Pentru a pune capăt revoluției din Țara Românească, trupele otomane comandate de reprezentantul Porții, Fuad Mehmed pașa (1814-1869), au pornit la începutul lunii septembrie 1848 de la Giurgiu spre București. După o staționare de câteva zile la Sintești, la circa 15

km sud de capitală, turcii au ajuns pe 12 septembrie 1848 la București și și-au instalat tabăra pe platoul de lângă mănăstirea Cotroceni.

După intrarea în țară a trupelor otomane, anticipând o eventuală confruntare cu forțele potrivnice revoluției, Locotenența Domnească a ordonat, la 10 septembrie 1848, ca o parte a trupelor din capitală, Bateria de artilerie și Divizionul 1 de cavalerie, să se deplaseze de îndată în orașul Pitești²¹ și de acolo în tabăra de voluntari a generalului Gheorghe Magheru (1802-1880)²², de la Troian²³. Trupele rămase în București erau compuse dintr-un batalion combinat, format din subunități disparate ale regimentelor 1 și 2 infanterie, la care se adăuga Compania de pompieri.

Locotenența Domnească, necunoscând intențiile noului reprezentant al Porții și sperând în susținerea obiectivelor revoluției, de diminuare a influenței Rusiei în Principate, așa cum făcuse Suleiman pașa, a cerut consulului britanic Colquhoun să stabilească un contact cu Fuad pașa pentru a afla dacă are de gând să intre în capitală. Pentru a evita un conflict cu armata otomană, autoritățile revoluționare de la București au cerut locuitorilor capitalei să se abțină de la orice atitudine agresivă și să *întâmpine oștirea imperială prin demonstrații pacifice și amicale* care să arate *sentimentele cele mai vii de dragoste și devotament pentru Suzeranul lor*²⁴. Seara, clopotele bisericilor au început să bată alarma, dând de veste că armata turcă ar fi intrat în București și circa 2.000 de cetățeni s-au adunat la Palatul Ocârmuirii. Însă alarma s-a dovedit a fi falsă, deoarece în oraș intrase doar o patrulă turcească.

În dimineața zilei de 13 septembrie 1848, Fuad pașa l-a primit pe consulul britanic, informându-l că are misiunea din partea sultanului să demită Locotenența Domnească, instalată de Suleiman pașa, să numească un caimacam și, totodată, să acorde amnistia tuturor celor care au participat la acțiunile contrarevoluționare desfășurate după 11 iunie 1848²⁵. Printr-un mesaj adresat mitropolitului Neofit, Fuad pașa a invitat în ziua respectivă, la prânz, în tabăra de la Cotroceni, pe toți boierii și notabilitățile orașului. Deși tinerii revoluționari au refuzat ca din delegația orașului să facă parte și boierii bătrâni și reacționari, totuși, la cererea expresă a lui Fuad

pașa, boierul Alexandru Filipescu-Vulpe (1775-1856) i-a convocat pe reprezentanții mării boierimi, care s-au alăturat delegației ce se deplasa la Cotroceni. Aici, în prezența comisarului rus, generalul Alexandr Osipovici Duhamel (1801-1868), Fuad pașa a dat citire firmanului sultanului prin care Locotenența era dizolvată, era restabilită vechea ordine legiferată prin Regulamentul Organic și era numit un caimacam în persoana lui Constantin Cantacuzino (1793-1877). Firmanul sultanului a dat satisfacție boierilor conservatori, însă a iscat proteste în rândul tinerilor revoluționari, care au refuzat să accepte prevederile din firmanul sultanului. Pentru a evita ca aceste proteste să degeneze într-o opoziție activă împotriva armatei otomane, Fuad pașa a ordonat trupelor să formeze un careu în jurul membrilor deputației. Satisfăcuți de mesajul sultanului, boierii au ieșit din careul otoman și s-au reunit într-un cort din apropiere, împreună cu reprezentanții Porții și ai Rusiei.

Pentru a preîntâmpina orice rezistență din partea populației bucureștene, cei doi comisari, otoman și rus, au decis intrarea imediată a trupelor otomane în oraș, fără a mai notifica populația și nici pe consulii străini²⁶.

Forțele care au participat la conflict

Armata română

Organizare

Dimitrie Papazoglu precizează în memoriile sale că, în componerea batalionului de infanterie aflat în cazarma *Alexandria*, erau companiile a 2-a, a 3-a, a 4-a și a 5-a infanterie, din Regimentul 2 infanterie, și compania a 7-a din Regimentul 1 infanterie. Comandanții acestor companii erau următorii ofițeri: locotenentul Emanoil Culoğlu la Compania a 2-a, căpitanul Ioan Deivos la Compania a 3-a, locotenentul Mihail Caluda la Compania a 4-a, căpitanul Dimitrie Papazoglu la Compania a 5-a și căpitanul Scarlat Lăzăreanu la Compania a 7-a, din Regimentul 1 infanterie. Ca ofițeri subalterni, în Batalionul al 2-lea erau locotenenții: Constantin Conțescu, Scarlat Mareș, Ioan Arion, D. Ștefănescu și sublocotenenții Constantin Constantinescu, Teodor Rătescu, Fotache Macri, George Ioniță, A. Teușeanu, N. Marinescu, N. Pescaru, Constantin Presan, Vasile Dimulescu, Toma Paraschivescu, N. Cătuneanu²⁷.

Trebuie menționat faptul că, în timpul revoluției, vechile denumiri ale structurilor și gradelor militare, arhaice sau de origine rusească (desjurstvă, polc, roată, spătar, polcovnic, parucic, praporcic, iuncăr sau cadet) au fost înlocuite cu denumiri utilizate în armatele occidentale, în special în armata franceză (ștabul oștirii, regiment, companie, general, colonel, locotenent, sublocotenent, unterofițer)²⁸. Unele din aceste grade fuseseră acordate de Guvernul Provizoriu care promovase unii ofițeri sau subofițeri, membri ai societății secrete *Frăția* sau care aderaseră la ideile revoluționare, pentru a completa locurile lăsate libere în urma demisiilor ofițerilor cu vederi conservatoare. În anumite cazuri, nume sonore ale mișcării revoluționare – Christian Tell, Nicolae Pleșoianu ș.a. – au promovat în două grade consecutive, prin decrete diferite, însă semnate în aceeași zi²⁹.

Constantin Căzănișteanu, studiind documentele de arhivă, afirmă că în perioada respectivă în cadrul batalionului de infanterie din Dealul Spirii erau cuprinși militari din toate cele 8 companii ale Regimentului 2 infanterie, după cum urmează: Compania 1 cu 8 unterofițeri și 77 soldați, Compania a 2-a cu 3 unterofițeri și 80 soldați, Compania a 3-a cu 5 unterofițeri și 77 soldați, Compania a 4-a cu 9 unterofițeri și 90 soldați, Compania a 5-a cu 7 unterofițeri și 91 soldați, Compania a 6-a cu 2 unterofițeri și 46 soldați, Compania a 7-a cu 2 unterofițeri și 37 soldați, Compania a 8-a cu 2 unterofițeri și 46 soldați³⁰. Așa cum am amintit, la subunitățile Regimentului 2 se adăuga compania a 7-a din Regimentul 1, comandată de căpitanul Scarlat Lăzureanu care, conform istoricului C. Căzănișteanu, în ziua confruntării ar fi avut un efectiv de 5 ofițeri, 13 unterofițeri și 139 soldați³¹. Deci, la 13 septembrie 1848, în cazarma *Alexandria* din Dealul Spirii se afla un batalion de infanterie cu efective care totalizau peste 700 de militari, ofițeri, subofițeri și soldați. Este posibil ca Dimitrie Papazoglu să fi avut dreptate când a nominalizat cele cinci companii din cazarmă, indicând și comandanții acestora, dat fiind că în companiile 2, 3, 4 și 5 să fi fost însumați și militarii celorlalte patru companii ale Regimentului 2, care aveau efective mult reduse. Batalionul de infanterie se afla sub comanda directă a

maiorului Nicolae Greceanu I-ii³². În cazarma din Dealul Spirii se mai afla și colonelul Radu Golescu³³ (1814 -1882), care deținea funcția de comandant al tuturor trupelor din București.

A doua componentă a armatei regulate aflate în București la 13 septembrie 1848 era Compania de pompieri, încartiruită în clădirea Agiei, formațiune militară înființată la 13 mai 1845³⁴. Aceasta a avut inițial un efectiv de 322 militari, între care 7 ofițeri (1 căpitan, 3 parucici și 3 praporcici), 1 feldfel, 22 unter-ofițeri și 292 pompieri³⁵. În mod obișnuit, Compania de pompieri era împărțită în 6 subunități, una la Agie, sediul central al unității și celelalte cinci la cele cinci *văpșe*³⁶ ale orașului³⁷. La 22 iunie 1848, locotenentul Pavel Zăgănescu era numit comandant al *Roatei*³⁸ de pompieri³⁹, iar la 25 august 1848, Locotenența Domnească îl avansa pe Pavel Zăgănescu la gradul de căpitan⁴⁰. Efectivul companiei, după *catastife*⁴¹, era de 7 ofițeri, 22 unterofițeri și 224 soldați, dintre care în acea dată la Agie se aflau 7 ofițeri, 21 unterofițeri și 204 soldați⁴². Pentru întâmpinarea armatei otomane generalul Christian Tell (1808-1880), ministru de război și membru al Locotenenței Domnești, a ordonat pregătirea unui detașament de pompieri compus din 4 ofițeri, 8 subofițeri, 150 soldați, 2 gornști și 2 toboșari, grupați în două plutoane care, la ordinul colonelului Radu Golescu, șeful garnizoanei, trebuiau să meargă la cazarma din Dealul Spirii pentru a da onorul convenit trupelor otomane ce urmau să intre în oraș⁴³. Ofițerii detașamentului de pompieri ales pentru această misiune, desemnați de Zăgănescu, erau: locotenenții Nicolae Dănescu și Vasile Fochianu (sau Fochiescu) și sublocotenenții Pandele Stărostescu și Dincă Bălășeanu (Bălșan sau Bălășan)⁴⁴.

Conform celor prezentate anterior, se poate aprecia că trupele române care s-au aflat în Dealul Spirii, la 13 septembrie 1848, totalizau un efectiv de aproximativ 865 militari: 700 de infanteriști și 165 pompieri.

Uniforme, echipament, armament

În pofida importanței momentului, dat fiind că trupele române trebuiau să dea onorul armatei otomane care intra în București, militarii români erau echipați în ținuta de cazarmă⁴⁵. Decizia de a nu ordona echiparea

militarilor în mare ținută, care era și ținuta de campanie, era poate determinată de prevederile regulamentului *Slujba de garnizon*⁴⁶, care stabilea că ținuta trupelor care participă la un exercițiu sau pentru întâmpinarea oștirii, în cazul când unitatea participantă era de nivel batalion de infanterie, divizion de cavalerie sau baterie de artilerie, să nu se poarte *ceacouri*⁴⁷ iar ofițerii să nu aibă șarfuri⁴⁸. Dar participarea la primirea trupelor turcești în uniforme de mică ținută ar putea fi interpretată și ca un semn de protest tacit și dezaprobare față de intervenția otomană în Țara Românească. Nu există informații precise privind ținuta trupei de pompieri. Dimitrie Papazoglu vorbește de *surpriza urâtă ce avu [...] Kerim pașa, șeful oștirii turcești, întâlnindu-se în drum cu o trupă sub o altfel de uniformă...*, în momentul critic al discuțiilor legate de predarea cazarmii⁴⁹. Este deci clar că pompierii au fost echipați într-o uniformă diferită de a infanteriștilor, însă este puțin probabil ca aceștia să fi purtat coifurile grele din alamă, cu creastă, care făceau parte din garnitura de incendiu și erau utilizate și la marea ținută. Cel mai probabil, pompierii s-au deplasat în Dealul Spirii echipați tot în uniforme de cazarmă. În romanul său istoric dedicat revoluției de la 1848, Alexandru Pelimon, referindu-se la detașamentul de pompieri care se ducea să dea onorul armatei otomane, afirmă că *ei nu erau investiți în ținută mare*, ci numai în *spențere*⁵⁰ și în *chite*⁵¹ albe, *cu șapca cea rotundă pe cap, cu curelele negre încrucișate pe piept, de care era atârnat patrontașul din dărât*⁵². O sursă importantă privind uniformele purtate în timpul luptei din Dealul Spirii o constituie litografia lui Karl Danielis, amintită anterior, realizată sub îndrumarea expresă a celor doi ofițeri participanți la evenimente, Dimitrie Papazoglu și Pavel Zăgănescu. În respectivul desen, soldații pompieri sunt reprezentați ca fiind echipați cu un fel de *haine* lungi până sub genunchi, în timp ce ofițerii de pompieri și toți ceilalți infanteriști poartă tunici lungi până la jumătatea coapsei. Coroborând acest aspect cu informația că pompierii erau în mod vizibil altfel uniformați decât infanteriștii și cunoscând faptul că pompierii aveau în dotare doar *spențere*, putem trage concluzia că trupa Companiei de pompieri a fost echipată cu mantale. Mantalele se puteau purta pe vreme friguroasă,

peste tunici sau spențere sau în celelalte anotimpuri, peste *chitele*, bluze din pânză albă utilizate în general în cazarmă. Portul mantalei în luna septembrie nu ar trebui să surprindă, dat fiind că data reală la care au avut loc evenimentele din Dealul Spirii, conform calendarului gregorian, era 25 septembrie, când vremea era mai rece. Astfel s-ar explica diversitatea uniformelor celor două trupe românești care l-au surprins pe comandantul coloanei otomane.

Putem deci concluziona că trupele române participante la confruntarea din Dealul Spirii erau echipate astfel:

Ostașii batalionului de infanterie purtau uniforme de mică ținută, cu șepci⁵³ din postav de culoare *civit*⁵⁴, cu banda din stofă galbenă, tunici din stofă bleumarin cu paspoale galbene – având epoleți roșii, la militarii din Compania a 7-a a Regimentului 1, și din stofă galbenă, la ostașii din restul companiilor Regimentului 2 – pantaloni lungi din pânză albă. Ofițerii de infanterie aveau uniforme asemănătoare, dar șapca era prevăzută cu cozoroc din piele. În loc de tunică, care era purtată la mare ținută, în desenul lui Danielis se observă că ofițerii de infanterie erau echipați în *vițe-mondire*⁵⁵, denumite uneori și surtuțe, din postav bleumarin cu paspoale galbene. Ca și tunica propriuzisă, surtucul era purtat cu epoleți din alamă, corespunzători gradului, care era indicat prin steluțe în cinci colțuri. Ofițerii inferiori aveau epoleți fără franjuri, iar cei superiori (maior și colonel) cu franjuri. Ca semn al serviciului sub arme, toți ofițerii purtau șarf din fir auriu, înnodat pe șoldul stâng și ornat cu doi ciucuri grei, din canetil auriu. În litografia lui Danielis se observă că, spre deosebire de trupă, ofițerii purtau pantaloni din postav bleumarin, cu vipușcă galbenă.

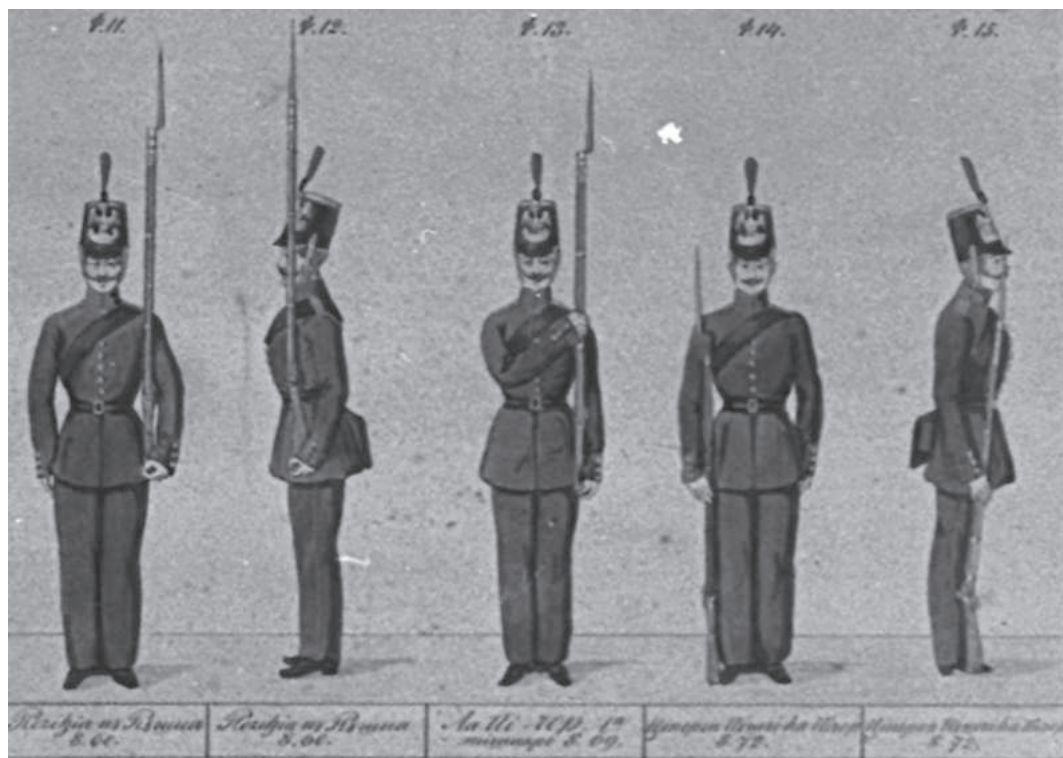
Trupa Companiei de pompieri era echipată cu șepci din postav bleumarin, având banda de culoarea distinctivă a *văpselei* din care făcea parte *despărțirea*, adică roșu, verde, galben, negru sau albastru. Pompierii de la Agie aveau toți culoarea roșie. Așa cum am precizat anterior, trupa de pompieri era îmbrăcată cu mantale lungi până la jumătatea gambei, confecționate din postav cenușiu, încheiate la un rând de nasturi, cu epoleți din postav de culoarea *văpselei*. Pe sub manta pompierii purtau *chitel*, din pânză albă și erau îmbrăcați cu pan-

taloni lungi din pânză albă, ca și infanteriștii. Ofițerii de pompieri purtau uniforme ca ale cadrelor ofițerești din infanterie, acestea fiind compuse din șepci cu cozoroc, surtuțe bleumarin cu epoleți din alamă, șarf cu ciucurii pe șoldul stâng, pantaloni bleumarin cu vipușcă de culoarea *văpselei* din care făceau parte.

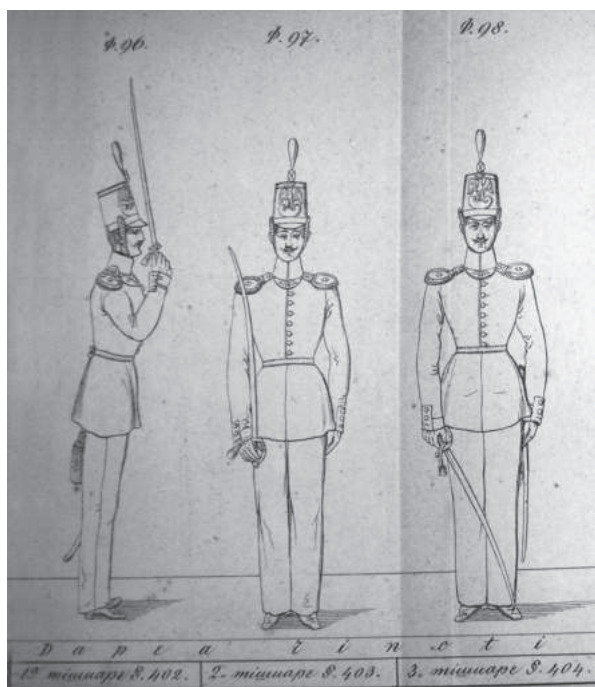
Infanteriștii și pompierii erau înarmați cu puști cu cremene, de fabricație rusească, model 1809, calibrul 17 mm, prevăzute cu baionetă. Unterofițerii și grenadierii (soldații din Compania 1 a regimentului) mai erau echipați și cu săbii scurte, încovoiate⁵⁶. Unitatea de foc, transportată în *patrontașe*⁵⁷ era de 20 cartușe⁵⁸. Ofițerii erau înarmați cu săbii încovoiate, model 1830, tot de fabricație rusească. Nu aveau arme de foc, însă în campanie ofițerii puteau utiliza și pistoale cu cremene, care deși nu făceau parte din dotarea obișnuită, puteau fi procurate pe cont propriu. Potrivit unor surse, sublocotenentul Dincă Bălșan, din Compania de pompieri, avea asupra sa o pereche de pistoale pe care le-a și folosit împotriva unui ofițer turc, declanșând astfel lupta dintre trupele române și otomane⁵⁹.

Drapele

Referitor la drapelele purtate de trupele române în timpul evenimentelor din 13 septembrie, există varianta lansată de Dimitrie Papazoglu, care afirma că generalul Tell ordonase adunarea trupelor în Dealul Spirii, în ziua respectivă, atât pentru întâmpinarea trupelor otomane cât și *pentru a se primi steagurile cele noi, cu care înlocuia pe cele vechi ale batalionului*⁶⁰. Se presupune că era vorba de drapelele tricolore ale revoluției, adoptate prin primul decret al Guvernului Provizoriu al Țării Românești, din 14 iunie 1848, în care se stipula că *steagul național va avea trei culori: albastru, galben și roșu*⁶¹. Prin decretul Guvernului Provizoriu, emis o lună mai târziu, *văzându-se că nu s-a înțeles cum trebuie făcute stindardele naționale*, se făcea precizarea că acestea trebuiau să fie tricolore, având culorile *albastru închis, galben deschis și roșu carmin*, dispuse vertical: *lângă lemn vine albastru, apoi galben și apoi roșu fâlfâind*⁶². Deși s-a intenționat în mai multe rânduri schimbarea drapelelor și stindardelor oștirii, în vârtejul evenimentelor din vara anului 1848 acest proces a trenat.

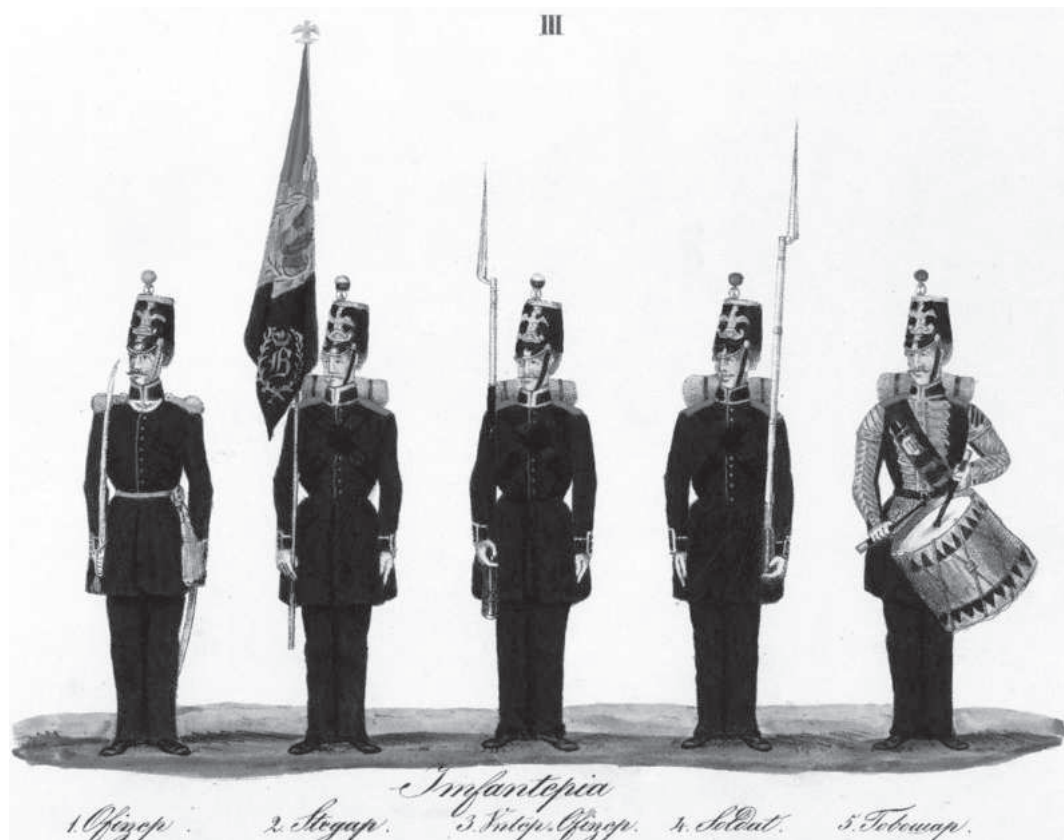
Soldați din Regimentul 2 infanterie (culoarea distinctivă galbenă la epoleți) mânuind armele în conformitate cu regulamentele în vigoare, 1847 (ilustrație colorată din *Regulament ostășesc de slujba infanteriei. Partea I. Școala recruților*, București, 1847, planșa 4)

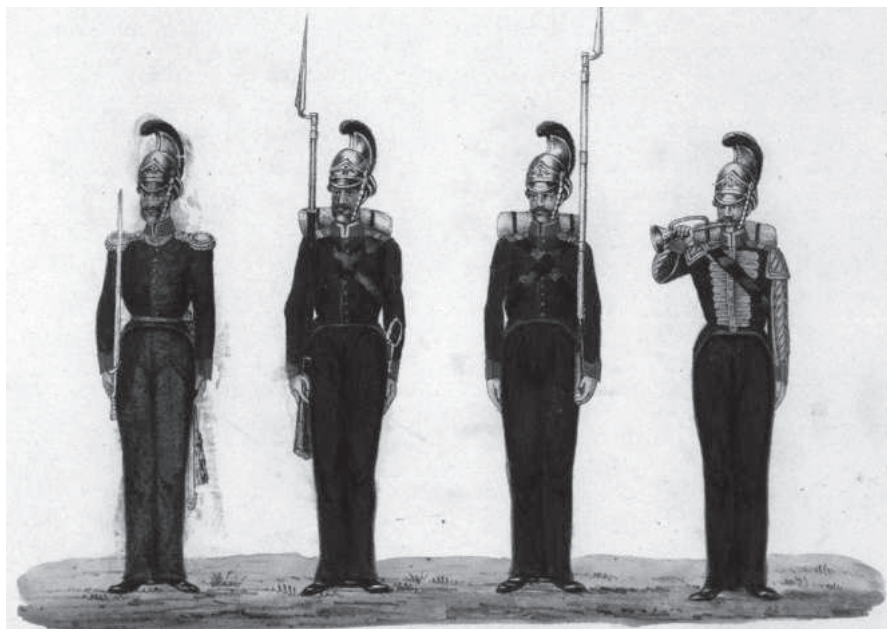
Mânuirea sabiei de către ofițerii de infanterie, 1847 (ilustrație din *Regulament ostășesc de slujba infanteriei. Partea I. Școala recruților*, București, 1847, planșa 23)

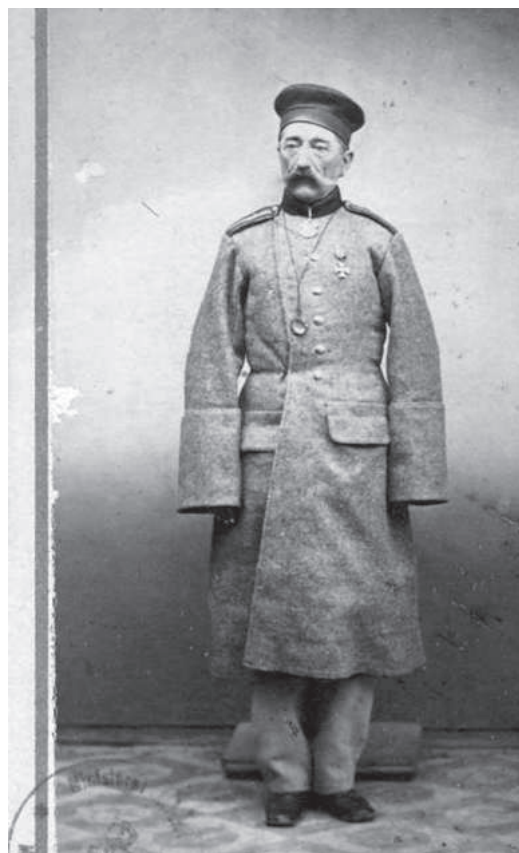
Batalion din Regimentul 3 infanterie (culoarea distinctivă albastră la epoleți), echipat în uniforme de mare ținută, în timpul unei ceremonii. În prim plan este garda drapelului.
1852 (acuarelă realizată de Andrei Potocki)

Infanteriști din Regimentul 1 infanterie, în uniforme de mare ținută,
în 1852 (acuarelă de Karl Danielis din *Albomul Oștirii*, București 1852)

Ofițer inferior, subofițer, gradat (efreiter) și gornist din Compania de pompieri, la 1852, în uniforme de mare ținută (acuarela de Karl Danielis din *Albomul Oștirii*, București 1852)

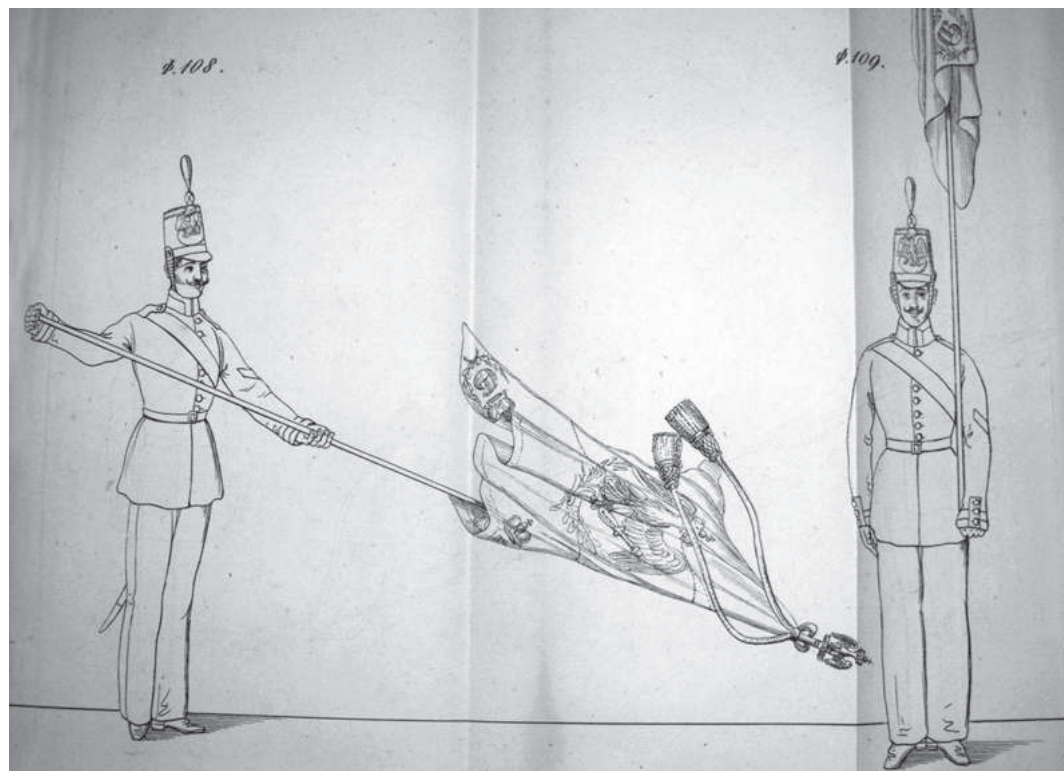
Colonelul Dimitrie Papazoglu reconstituind ținuta în care au fost echipați pompierii în timpul confruntării din 13 septembrie 1848. Fotografie realizată de Carol Szathmari (colecția Bibliotecii Naționale a României)

Măsura cea mai simplă avută la îndemână pentru a marca desprinderea de epoca anterioară a fost ordinul de a elimina coroanele de la acvilele hampelor și îndepărtarea sau ascunderea inițialelor fostului domnitor, Gheorghe Bibescu⁶³. Cu doar două zile înainte de intervenția otomană care a pus capăt revoluției din Țara Românească, la 11 septembrie 1848, generalul Christian Tell trimitea maiorului Gheorghe Mavrocordat, comandantul cavaleriei muntene, trei stindarde noi, cu culorile dispuse vertical, pentru a fi distribuite celor trei divizioane de cavalerie⁶⁴. Acestea erau prevăzute cu ciucuri aurii și trebuiau fixate printr-un galon auriu la hampele vechi, la ale căror acvile trebuiau îndepărtate coroanele. Istoricul Constantin Căzânișteanu, cel mai riguros cercetător al evenimentelor militare din vara anului 1848, afirmă, pe baza unor documente găsite la Arhivele Naționale, că s-ar fi confecționat și distribuit unităților șase stindarde, câte două pentru fiecare din cele trei regimente de infanterie, alte trei pentru cele trei divizioane de

cavalerie și probabil unul bateriei de artilerie⁶⁵. Căzânișteanu citează și relatarea căpitanului Costaforu care, referindu-se la drapelurile primite de Regimentul 3 infanterie, spunea că *s-a primit în urmă unul cu inscripția constituției*⁶⁶. Noile drapeluri și stindarde ale oștirii ar fi trebuit deci să aibă cele trei culori dispuse vertical, cu albastru la hampă, iar în centru deviza DREPTATE – FRĂȚIE. La vârful hampei ar fi trebuit să fie vechile acvile muntene, cu crucea în cioc, dar fără coroană.

Ceremonia de distribuire a noilor drapeluri, care ar fi avut loc, conform spuselor lui Dimitrie Papazoglu, în dimineața zilei de 13 septembrie, era denumită în regulamentele militare ținutarea drapelului. Ea trebuia să se desfășoare cu toată solemnitatea, în prezența conducătorilor statului, ai oștirii și ai bisericii, după un protocol bine stabilit⁶⁷, însă acest eveniment nu mai este confirmat de nici o altă sursă.

În declarația căpitanului Ioan Deivos, ceremonia drapelului din 13 septembrie este

Mănuirea drapelului de infanterie, 1847

(ilustrație din *Regulament ostășesc de slujba infanteriei. Partea I. Școala recruților*, București, 1847, planșa 25)

prezentată într-un alt context, mai aproape de realitatea epocii. Aceasta s-ar fi desfășurat în curtea cazarmii, în prezența întregului batalion de infanterie așezat în linie, căruia „D. Maior Greceanu [ii] comandase prezentarea armelor în onoarea «stindardului nostru tricolor» [sublinierea autorului] *ce-l scoate din cancelaria regimentului*. În bătaia tobelor și sunetul *cornurilor* (trâmbițelor) garda drapelului s-a așezat în centrul batalionului”⁶⁸. Putem trage concluzia că nu a fost vorba de o festivitate specială, de înmânare a drapelului Revoluției, eveniment pe care Deivos l-ar fi menționat cu siguranță, ci doar de ceremonia obișnuită de scoatere a drapelului de batalion, conform regulamentelor în vigoare la acea dată, în vederea salutării trupelor otomane.

Se poate presupune că, în ziua de 13 septembrie 1848, batalionul de infanterie din cazarma *Alexandria* avea deja noul drapel al Revoluției. O confirmare a acestui fapt o constituie și litografia realizată de Danielis, sub îndrumarea lui Dimitrie Papazoglu și Pavel Zăgănescu, amintită anterior, în care drapelul cu culorile dispuse vertical și inscripția DREPTATE – FRĂȚIE este reprezentat în mijlocul infanteriștilor din curtea cazarmii.

În ceea ce privește Compania de pompieri, în mod normal aceasta nu ar fi trebuit să

aibă drapel, dat fiind că acest simbol vexilologic, cu rol important în tactica și evoluțiile formațiunilor de infanterie din epoca armelor cu încărcare pe la gură, se distribuia doar structurilor militare la nivel de batalion. De asemenea, în lista drapelelor și stindardelor noi ce urmau a fi distribuite oștirii, nu figura vreun drapel destinat unității de pompieri. Totuși, în amintirile sale Pavel Zăgănescu face referire expresă la drapelul purtat de detașamentul care s-a deplasat în Dealul Spirii. Acesta ar putea fi steagul revoluționar *ridicat la Celei, în ziua de 9 Iunie 1848 și dat pompierilor ca o răsplătire a devotamentului lor către guvernul de atunci*⁶⁹. Despre acest stindard amintește și Ioan Deivos, relatând că portdrapel al Companiei de pompieri era *feldfebelul*⁷⁰ Ion Mince care, în vâltoarea luptei, a reușit, împreună cu alți pompieri, să intre în cazarmă și să se alăture infanteriștilor, fiind rănit la mâna stângă⁷¹. Litografia luptei, realizată de Karl Danielis, amintită anterior, înfățișează în plan apropiat, în rândurile pompierilor care luptă pentru a intra în cazarmă, un drapel cu culorile dispuse vertical, pe care se distinge deviza revoluției „DREPTATE-FRĂȚIE”. Însă în pofida celor două cravate care atârnă de hampă, pare a fi vorba de un drapel civil, deoarece în vârful

Detaliu al litografiei care reconstituie lupta din Dealul Spirii, de la 13 septembrie 1848, realizată de Karl Danielis, în care se observă „feldfebelul” Ion Mince ținând într-o mână drapelul revoluționar al Companiei de pompieri, iar în cealaltă, sabia cu care se apără de un ofițer turc, călare. În spatele său se observă căpitanul Pavel Zăgănescu, cu sabia în mână, comandând trupa de pompieri (detaliu al litografiei realizate de Karl Danielis și Andreas Bielz, colecția Muzeului Național de Istorie a României)

hampei este o ogivă și nu o acvilă, așa cum aveau drapelul și stindardele militare.

Cazarma din Dealul Spirii

Cazarma de infanterie situată în Dealul Spirii a fost prima construită în București pentru noua oștire, pe timpul domnitorului Alexandru Ghica, din această cauză fiind numită și cazarma *Alexandria*. Ea mai era cunoscută și sub numele de cazarma *Mihai Vodă*, deoarece era amplasată în apropierea mănăstirii cu același nume. Cazarma era compusă din două rânduri de *case joase*, clădiri cu un singur nivel, dispuse paralel, față în față, perpendicular pe *ulița Spirii*⁷². Acestea constituiau dormitoare pentru trupa de infanterie. Clădirile erau despărțite de o *piață de arme*, un platou de mari dimensiuni, de formă trapezoidală, în care se făcea adunarea trupelor și instrucția. La uliță se afla clădirea cancelariei regimentului, care era despărțită printr-un fel de gang, de clădirea de dormitoare din dreapta. Latura dinspre uliță a cazarmii era închisă cu un gard de lemn, cu uluci de brad, dispuse orizontal, distanțate între ele. Pe partea de lângă cădirea cancelariei, gardul era străpuns de o poartă în fața căreia se afla o podină din lemn peste șanțul pentru scurgerea apelor de la marginea uliței. Spatele cazarmii dădea într-o râpă care cobora spre oraș, unde se aflau grădinile cu viță de vie ale caselor din mahalaua Postăvari și biserică Albă⁷³. Pe această latură a curții erau mai multe clădiri mici care adăposteau magazinele și diferite construcții anexe ale regimentului.

În interior, dormitoarele trupei erau alcătuite din două rânduri de paturi de lemn, împreunate prin stâlpi, cu polițe deasupra, dispuse pe mijlocul încăperilor. Paturile erau acoperite cu rogojini pe care dormeau soldații, înveliți în mantale. De policoare atârnav armele și *patronașele*⁷⁴.

Armata otomană

Organizare

În studiile și lucrările dedicate confruntării din Dealul Spirii, din 13 septembrie 1848, sunt puține informații despre forțele otomane. În general, trupele turcești erau prezentate ca o masă amorfă de ostași, care depășea cu mult ca număr trupele române, în general indisciplinată, prost comandată și echipată, acționând

dezorganizat și dedându-se la excese și acte de cruzime. Această abordare superficială era determinată de lipsa unor informații concrete privind compunerea, organizarea și echiparea forțelor otomane care au acționat în București la 13 septembrie 1848.

O sursă importantă privind armata otomană, în mod curios ignorată până în prezent de istorici, este relatarea luptei din Dealul Spirii publicată în numărul din 24 septembrie 1848 al gazetei *Vestitorul Românesc*⁷⁵. În mod evident, aceasta prezintă evenimentele din punctul de vedere al Căimăcămiei și al forțelor conservatoare care blamau incidentul, însă face referiri extrem de interesante la planul de acțiune și la alcătuirea trupelor otomane care au intrat în București în după-amiaza zilei de 13 septembrie 1848.

Trupele otomane, aflate sub comanda lui Fuad pașa, ajunse la București și instalate în tabăra de la Cotroceni, totalizau circa 20.000 de militari⁷⁶. În după amiaza zilei de 13 septembrie 1848, planul de acțiune al armatei otomane era *să coprinză trei puncturi domnitoare ale orașului, iar cu rămășița oștirii să așeze o tabără în cea mai mare apropiere, lângă vilele orașului*⁷⁷.

Pentru realizarea acestui obiectiv, au fost organizate trei grupări de forțe formate din unități de elită, de diferite arme, din cadrul gărzii imperiale. Prima grupare era precedată de o *despărțire*, aflată sub comanda lui Abdul Kerim Nadir pașa (1807-1883), compusă dintr-un escadron de cavalerie (ulani) al Gărzii Imperiale și o jumătate de baterie de artilerie călăreață din garda imperială. Aceste trupe formau avangarda grupării. Corpul principal al detașamentului era constituit din Batalionul 2 de infanterie al Regimentului Gărzii Imperiale, iar în ariergardă se afla cealaltă jumătate de baterie de artilerie călăreață. Misiunea acestei prime grupări, pe care o estimăm la aproximativ 600 ostași, era ocuparea cazarmii de infanterie *Alexandria*, de lângă mănăstirea Mihai Vodă. A doua grupare otomană, condusă de Omer pașa (1806-1871), care avea ca misiune ocuparea Mitropoliei, era compusă dintr-un batalion de infanterie și dintr-o secție de 4 tunuri. Ea a intrat în București prin bariera Podului Beilicului, actuala cale Șerban Vodă. A treia grupare, aflată sub comanda locotenent-colonelului Mehmed bey, formată dintr-un batali-

on de infanterie și două tunuri, trebuia să ocupe Palatul Ocârmuirii (domnesc), înaintând pe ulița Podului de Pământ (Calea Plevnei).

Cele trei grupări urmau să se deplaseze simultan, pe drumuri separate, fiecare fiind condusă de o călăuză, pentru a ocupa obiectivele desemnate, având ordine ferme de a evita orice vărsare de sânge⁷⁸. Restul trupelor otomane și anume, șase batalioane de infanterie, o baterie călăreață, o baterie pedestră și două regimente cavalerie au fost păstrate în rezervă, la dispoziția lui Fuad pașa. Un al treilea regiment de cavalerie a primit misiunea să efectueze patrulări împrejurul orașului⁷⁹.

Se poate, deci, concluziona că cele trei coloane otomane aveau efective asemănătoare, de tăria unui batalion de infanterie, întărit cu subunități de cavalerie și de artilerie. Această organizare a forțelor otomane care au intrat în București era determinată de configurația orașului, de îngustimea ulițelor și a căilor de acces și de faptul că nu era de așteptat o reacție ostilă din partea oștirii române. Deci, apreciem că efectivul fiecărei coloane otomane, inclusiv a celei comandate de Kerim pașa, care avea ca obiectiv cazarma din Dealul Spirii, era de 600-700 *militari otomani din toate armele*, deci aproximativ egală ca forță cu cea a armatei române care se afla în acel moment în Dealul Spirii.

Uniforme, echipament, armament

Informații extrem de valoroase privind echiparea trupelor otomane care au intrat în București în după-amiaza zilei de 13 septembrie 1848 ne sunt oferite de planșele în acuarelă, realizate de viitorul fotograf al curții principiare a României, Carol Popp de Szathmari (1812-1887), aflat la începutul carierei sale artistice pe pământ românesc⁸⁰. Acesta, impresionat de prezența în București a trupelor de ocupație străine, întâi turcești și mai apoi, rusești, a realizat o suită de planșe deosebit de interesante înfățișând tipuri de militari turci aflați în București la acea dată. Starea vegetației care apare în peisajele și fundalul planșelor, încă verde, indică faptul că acestea au fost realizate la scurtă vreme după evenimentele din Dealul Spirii, în octombrie sau, cel mai târziu, în noiembrie 1848. Este posibil ca Szathmari să fi asistat la manevrele armatei

otomane desfășurate pe câmpia Cotroceni, la 19 octombrie 1848, în prezența lui Fuad pașa și a altor generali și ofițeri superiori turci, precum și a generalului Alexander Nicolaevici Lüders (1790-1874), însoțit de un numeros stat-major rusesc, prilej cu care au fost trecute în revistă și au făcut demonstrații ostași otomani ai Regimentului 1 de infanterie al gărzii imperiale, al Regimentului 4 infanterie de linie, din regimentele 1, 2 și 3 de ulani ale gărzii imperiale și bateria de artilerie călăreață a gărzii⁸¹, adică tocmai unitățile care acționaseră în București în ziua de 13 septembrie 1848. Ipoteza este confirmată de faptul că o parte a planșelor înfățișează trupele în diferite formații, de marș sau de luptă, în repaus, majoritatea având ca fundal clădiri, străzi sau peisaje ale Bucureștiului din acea vreme. Dat fiind că planșele cu ostași otomani se află în Rusia, este posibil ca ele să fi fost realizate nu doar din interesul artistului pentru uniforme spectaculoase și inedite, ci la comanda vreunui înalt ofițer rus, poate chiar a generalului Lüders, prezent în București în acea perioadă, în mod cert preocupat de organizarea armatei otomane, rivală în principate și un posibil adversar într-un viitor nu prea îndepărtat, dat fiind că ele prezintă și detalii tehnice referitoare la sistemul de grade și armament.

Aspectul și starea foarte bună a trupelor otomane prezente la București în toamna anului 1848, calitatea uniformelor, a echipamentului și armamentului purtat de acestea, așa cum rezultă din acuarelele lui Szathmari, precum și informațiile privind compunerea trupelor atestă faptul că adversarul cu care s-au confruntat trupele române în Dealul Spirii reprezenta o forță redutabilă, chiar dacă nu dispunea de o superioritate numerică covârșitoare așa cum se invocă în majoritatea studiilor și lucrărilor dedicate respectivelor evenimente.

Desfășurarea luptei din Dealul Spirii

Conform relatării corespondentului din București al *Gazetei de Transilvania*, în ziua precedentă intrării trupelor otomane în capitală, colonelul Radu Golescu a venit la generalul Christian Tell, ministrul de război, spre a-i cere instrucțiuni asupra atitudinii pe care trebuiau să o adopte față de trupele otomane, dacă acestea vor intra în capitală și vor solicita să ocupe

cazarma *Alexandria*. Generalul Tell l-a informat că turcii sosesc ca oaspeți și că va trebui să li se cedeze cazărmile, atât cea de cavalerie, care era deja goală ca urmare a plecării divizionului de cavalerie în Oltenia, cât și cea de infanterie, din Dealul Spirii, care trebuia eliberată, urmând ca trupa românească să fie încartiruită în oraș. Se pare însă că șeful oștirii românești nu a fost de acord și cu predarea armelor, în cazul în care turcii ar fi cerut acest lucru⁸².

Așa cum am arătat anterior, intrarea trupelor otomane în oraș s-a făcut în după-amiaza zilei de 13 septembrie 1848, pe trei coloane, fiecare de tăria unui batalion de infanterie, întărit cu subunități de cavalerie și artilerie. La intrarea în oraș a turcilor, drumurile erau blocate de baricade formate din care încărcate cu cărămizi, în spatele cărora se aflau câteva sute de oameni neînarmați, mobilizați de lideri și activiști revoluționari în încercarea de a opri acțiunea de înlăturare a Locotenenței Domnești și de reinstaurare a vechilor rânduieli. Mulțimea nu a opus rezistență, fiind împrăștiată de cavaleriștii turci care au șarjat, lovind cu latul săbiilor pe cei mai îndârjiți dintre protestatari, producând numeroși răniți⁸³. Coloanele otomane au ocolit baricadele și și-au continuat drumul, îndreptându-se spre obiectivele desemnate.

Coloana comandată de Kerim pașa, destinată să ocupe cazarma de infanterie din Dealul Spirii, era precedată, așa cum am prezentat anterior, de un escadron de cavalerie, urmată de Kerim pașa cu suita sa. În continuare, coloana era formată dintr-o secție de baterie călăreață (compusă din 3 tunuri), urmată de al doilea batalion de infanterie al Gărzii Imperiale, rându-it în coloană de semi-plutoane, având muzica în frunte, și, la final, a doua secție de artilerie călăreață (3 tunuri)⁸⁴. Coloana otomană, înaintând pe ulița Mihai Vodă, a ajuns în dreptul cazărmii *Alexandria*, care se afla pe partea dreaptă a sensului de mers. Escadronul de cavalerie, aflat în frunte, a depășit cazarma și se afla deja în interiorul Curții Arse, iar trupa de infanterie și semi-bateria de artilerie călăreață se aflau chiar lângă gardul cazărmii⁸⁵. Trupa turcească a primit ordin să se oprească și să facă front la dreapta, către cazarmă, privind prin ulucile gardului la batalionul românesc aliniat pe platoul din interiorul acesteia⁸⁶.

Căpitan de infanterie din Garda Imperială otomană, în uniformă de mare ținută. Ofițerul este reprezentat în interiorul cazărmii din Dealul Spirii, ocupată la acea dată de trupele otomane. În depărtare se observă turlele bisericii Mihai Vodă. Octombrie 1848 (acuarelă de Carol Popp de Szathmari, aflată în colecția Muzeului „Ermitage” din Sankt–Petersburg)

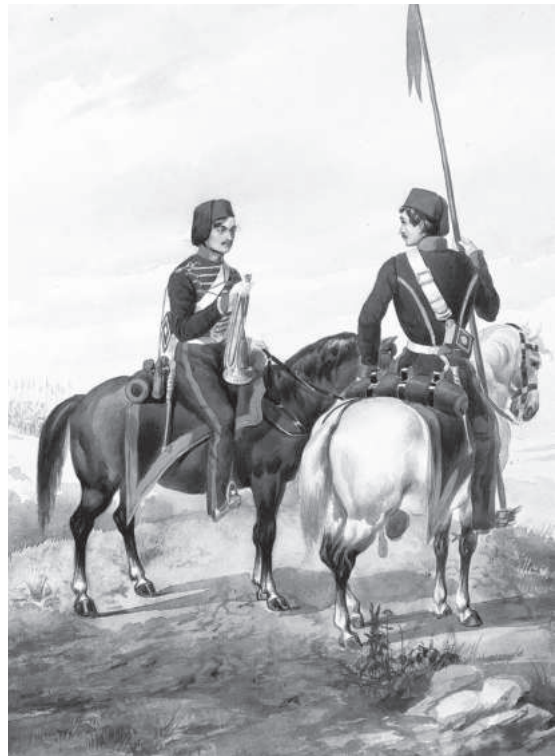

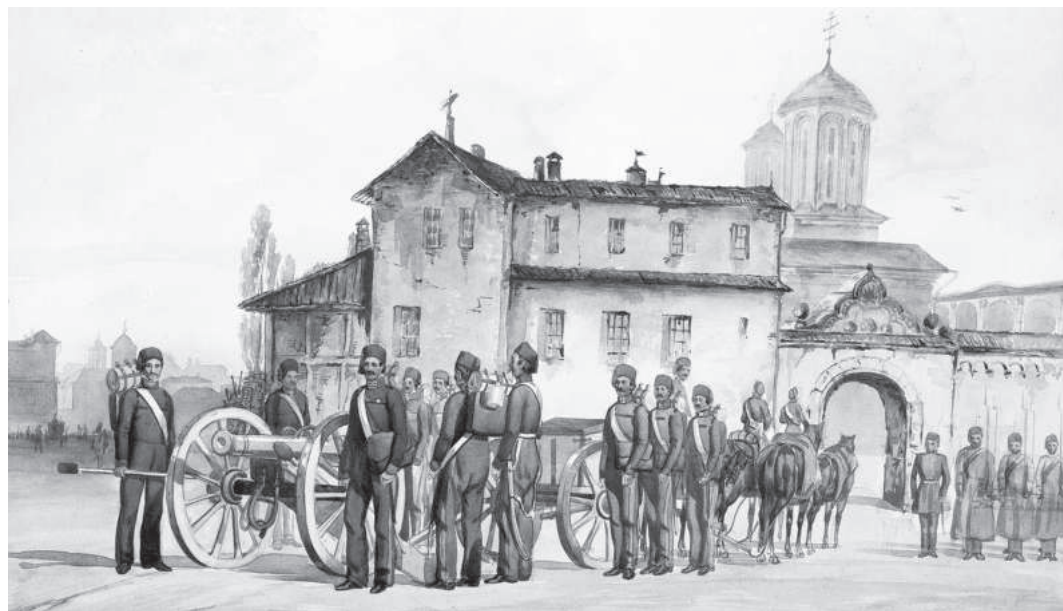
Soldat din Regimentul 1 de infanterie al Gărzii Imperiale otomane, în uniformă de ceremonie și campanie. În planul secund se observă o subunitate de infanterie deplasându-se în linie, sub comanda unui ofițer, așa cum probabil au acționat și trupele otomane în Dealul Spirii, la 13 septembrie 1848. Octombrie 1848 (acuarelă de Carol Popp de Szathmari, aflată în colecția Muzeului „Ermitage” din Sankt - Petersburg)

Căpitan din Regimentul de cavalerie (ulani) al Gărzii Imperiale otomane, în uniformă de mare ținută. În plan depărtat se observă trupa de cavalerie otomană efectuând exerciții pe câmpul de la Cotroceni, cu ocazia manevrelor organizate la 19 octombrie 1848 în prezența reprezentanților militari ai Porții și ai Imperiului Rus (acuarela de Carol Popp de Szathmari, aflată în colecția Muzeului „Ermitage” din Sankt - Petersburg)

Trompet și soldat din Regimentul de cavalerie (ulani) al Gărzii Imperiale otomane, în uniforme de mare ținută, în timpul unor exerciții pe un câmp din apropierea Bucureștiului. Octombrie 1848 (acuarela de Carol Popp de Szathmari, aflată în colecția Muzeului „Ermitage” din Sankt - Petersburg)

Tun din Regimentul de artilerie pedestră al Gărzii Imperiale otomane, în poziție de marș, în apropierea mănăstirii Cotroceni. Octombrie 1848 (acuarela de Carol Popp de Szathmari, aflată în colecția Muzeului „Ermitage” din Sankt - Petersburg)

Conform valoroaselor informații din declarația căpitanului Ioan Deivos și ținând cont de compunerea batalionului de infanterie românesc, prezentată anterior, la sosirea coloanei otomane batalionul de infanterie era așezat în *front de linii*, format din patru companii, a 2-a, a 3-a, a 4-a din Regimentul 2 infanterie și a 7-a din Regimentul 1 infanterie, fiecare companie având 38 la 42 rânduri⁸⁷. În conformitate cu *Reglementul ostășesc de slujba infanteriei. Partea I. Școala recruților*, editat în anul 1847, batalionul de infanterie era compus din 4 companii, fiecare formată din două plutoane. Trebuie însă precizat faptul că, în acea perioadă, compania era subunitatea administrativă a regimentului, iar subunitatea tactică, organizată ad-hoc în funcție de efectivele avute la dispoziție și de condițiile specifice ale terenului, era *divizionul*. Divizionul era o formațiune tactică de tăria unei companii, fiind compus tot din două plutoane, dar care puteau proveni din diferite subunități ale regimentului, așa cum s-a întâmplat și în cazul batalionului din Dealul Spirii, ale cărui divizioane tactice erau compuse, așa cum a arătat și istoricul C. Căzânișteanu, din ostași provenind din aproa-

pe toate companiile regimentului⁸⁸. Când batalionul era dispus în linie (*la front* sau în *bătaie*), soldații subunităților erau aranjați pe trei șireaguri. Soldații dispuși unul în spatele celuilalt formau un *rând*. Aceasta înseamnă că un divizion care, conform afirmației lui Deivos, avea în medie 40 rânduri, soldații fiind așezați pe 3 șireaguri, putea avea un efectiv total de aproximativ 120 soldați, la care se adăugau ofițerii subalterni și subofițerii care încadrau și comandau subunitatea⁸⁹. Deci, batalionul dispus în linie în curtea cazărmii din Dealul Spirii, format din patru divizioane (companii), avea un efectiv de 580-600 soldați, subofițeri și ofițeri. La aceste forțe se adăuga Compania a 5-a a căpitanului Dimitrie Papazoglu, având un efectiv de circa 100 militari, care asigura cu două subunități (plutoane) paza cazărmii. Un pichet de 20 soldați, cu baioneta la armă, aflați sub comanda sublocotenentului George Ioniță, ofițerul *d'ajurna*⁹⁰, se afla la poarta unității, iar restul efectivului companiei se afla pe latura dinspre Curtea Arsă a cazărmii, lângă clădirea Batalionului 1, unde se afla și depozitul de praf de pușcă, având ca misiune apărarea cazărmii și a depozitului⁹¹.

Batalionul aliniat în curtea cazărmii se afla sub comanda directă a maiorului Nicolae Greceanu. Precizăm faptul că dispunerea unei unități în linie se făcea în două situații, cu ocazia ceremoniilor militare sau pentru luptă, în vederea deschiderii focului, pentru a permite utilizarea cu eficiență maximă a puștilor cu cremene. În rest se prefera formația în coloană de companii sau de plutoane, pentru marș sau atac.

Așa cum am relatat anterior, cu puțin înainte de sosirea turcilor, în curtea cazărmii a avut loc ceremonia scoaterii drapelului batalionului, în prezența trupelor care dădeau onorul, și dispunerea gărzii drapelului în mijlocul formației, conform regulamentului⁹².

Colonelul Radu Golescu, comandantul Regimentului 2 infanterie, se afla la poarta cazărmii împreună cu căpitanul Greceanu, cu aghiotantul său, cu casierul și cu căpitanul Papazoglu, care era de serviciu peste gărzi⁹³. În momentul trecerii coloanei otomane, soldații din pichetul de la poartă, la comanda sublocotenentului Ioniță, au luat armele la mână. Un ofițer turc, călare, însoțit de un imam, s-a apropiat de poarta cazărmii și i-a cerut colonelului Golescu, în limba română, să depună armele și să părăsească cazarma. În acest timp, comandantul batalionului, maiorul Greceanu, care știa care era motivul sosirii turcilor, a comandat trupei care stătea cu arma la picior să schimbe formația, din linie, în coloană de divizioane, având ca bază al treilea divizion, manevră pe care ostașii au realizat-o cu arma în cumpănire, în *pas iute*⁹⁴. Este posibil ca trecerea batalionului din linie în coloană de divizioane să fi fost determinată de intenția de a aranja batalionul în formația de marș în vederea părăsirii cazarmei, așa cum se știa și se specifica în instrucțiunile date de generalul Tell colonelului Golescu. Solicitarea turcilor ca ostașii români să predea armele înainte de plecare a fost refuzată de colonelul Golescu, acesta explicând ofițerului turc că formația în care se aranjaseră ostașii români nu era una de luptă și că armele erau descărcate⁹⁵. Manevra efectuată de batalionul românesc în curtea cazărmii a părut suspectă comandanților otomani, deoarece, în conformitate cu regulamentele militare din acea perioadă, dispunerea unei trupe în coloană se putea face atât în vederea deplasării în marș, cât și în eventualitatea unui atac.

Urmare a răspunsului negativ al ofițerilor români, un pluton de lăncieri turci a înaintat amenințător către poarta cazărmii, probabil pentru a-i intimida pe militarii români, iar tunurile turcești au fost deplasate în grabă, deshămate de la antetrenuri și puse în baterie, ațintite spre curtea cazărmii. La înaintarea agresivă a cavaleriștilor turci, soldații din pichetul de pază aflați la poartă au luat armele la mână, cu baionetele îndreptate spre inamic, făcând zid în fața cailor, însă fără a deschide focul, gest ferm care i-a făcut pe cavaleriștii turci să dea înapoi⁹⁶.

Urmare a manevrelor agresive ale turcilor, maiorul Greceanu a revenit în grabă de la poarta cazărmii și a comandat: *Batalion, la stânga-MPREJUR! Direcția la dreapta! Înainte, pas alegător, MARȘ!* Trupa batalionului a executat rapid mișcarea de deplasare spre fundul curții, unde se afla magazia de echipament. Ajuns acolo, batalionul a primit comanda *STAI! La stânga-MPREJUR! Al treilea divizion, stai, celelalte întocmiți front!* Aceste comenzi au avut drept urmare dispunerea, din nou, a batalionului în linie.

În acest timp, la vestea că trupele turcești au intrat în București, Compania de pompieri a dat alarma și și-a adunat detașamentul desemnat să se deplaseze la cazarma din Dealul Spirii, spre a se alătura batalionului de infanterie pentru întâmpinarea trupelor turcești, așa cum se ordonase⁹⁷. În amintirile sale, Pavel Zăgănescu relatează că plecarea detașamentului a fost întârziată din cauza unei dispute declanșate de pompierii desemnați să rămână la sediul de la Agie, aceștia dorind să facă și ei parte din detașamentul care urma să meargă în cazarma *Alexandria*. În cele din urmă, Zăgănescu i-a convins de importanța asigurării pazei Agiei, însă plecarea detașamentului spre Dealul Spirii s-a făcut cu întârziere⁹⁸.

Coloana pompierilor era formată din două plutoane, a câte două despărțiri. Coloana a ieșit din curtea Agiei, a traversat Dâmbovița pe pod și a luat-o la dreapta, pe ulița Mihai Vodă, a trecut prin spatele mănăstirii Mihai Vodă, a intrat în Curtea Arsă pe poarta de jos, unde se afla Pușcăria, și a traversat-o în diagonală, pe lângă biserica veche, în ruină, intenționând a ieși pe poarta de sus, dinspre cazarma de infanterie⁹⁹.

Urcând dealul prin incinta Curtii Arse, ajungând în apropiere de ruinele bisericii, Pavel Zăgănescu a zărit coloana turcească care ajunsese deja la cazarmă. Avangarda turcească depășise deja cazarma, umplând spațiul gol de lângă poarta de sus, cu arcadă, a Curtii Arse. În relatarea făcută imediat după luptă, Zăgănescu afirmă că, la vederea turcilor, în momentul în care ofițerii români și turci discutau asupra modului în care urma a fi predată cazarma, a avut un moment de ezitare și s-a gândit să întoarcă detașamentul înapoi în oraș¹⁰⁰. Această ezitare a fost invocată și în timpul anchetei privind activitatea sa revoluționară, fiind acuzat că *s-a pornit cu soldații pompieri de a se duce la cazarmă, văzând că drumul de intrare în cazarmă era poprit de oștile împărătești otomane, urma să se întoarcă cu soldații la locul destinat spre slujba pompierilor, iar nu să stăruiască a intra în cazarmă cu împotrivirea trupelor împărătești, din care aceasta lui urmare s-a pricinuit războirea între trupele împărătești și soldații pompieri*¹⁰¹. În declarația dată în fața Înaltei Curți Criminalicești, instituită în primăvara anului 1849 pentru judecarea participanților la revoluția din 1848, Pavel Zăgănescu afirma că el a părăsit Agia pentru a se alătura colonelului Golescu, nu la ordinul Dejurstvei, ci în urma ordinelor verbale ale generalului Tell, șeful oștirii, și ale lui Ion. C. Brătianu, șeful poliției capitalei. Tot cu acest prilej, Zăgănescu, acuzat că nu a renunțat să înainteze atunci când a văzut coloana otomană în fața cazarmii, afirma că, văzându-i pe turci pe când se afla deja în Curtea Arsă, s-ar fi întors în vale, însă a primit un al doilea ordin, să continue drumul spre cazarmă¹⁰². Aceste ezitări ale comandantului detașamentului de pompieri, privind oportunitatea înaintării spre cazarmă în condițiile în care turcii ajunseseră deja acolo și blocau drumul, evocate imediat după luptă în fața consulului britanic sau invocate câteva luni mai târziu, în timpul anchetei Înaltei Curți Criminalicești, nu mai sunt menționate în amintirile redactate la aproape o jumătate de secol după evenimente. La trecerea unei lungi perioade de timp de la revoluție, când se consolidase deja legenda eroismului pompierilor care se *jertfiseră pentru cauza revoluției* în lupta din Dealul Spirii, Zăgănescu nu mai menționa nici o șovăială afirmând că

*vederea turcilor nu ne-a intimidat și noi ne-am urmat călătoria spre cazarmă*¹⁰³.

Conform declarației unui martor ocular, invocată de consulul francez Hory, coloana pompierilor era însoțită de un grup de aproximativ 20 de cetățeni înarmați cu puști și alte arme, care vociferau și s-au apropiat amenințători, oprindu-se la vreo 40 de pași de plutonul de lăncieri turci¹⁰⁴. Conform relatării consulului francez, trei tineri, fără arme, au cerut turcilor să fie lăsați să meargă pe ulița cazarmii, însă au fost bruscați de ofițerul turc de cavalerie care, după câteva somații, l-a lovit în cap cu latul sabiei pe unul dintre ei. Gestul a atras reacția violentă a grupului de cetățeni, care vociferau și au scos un puternic strigăt de ură. Subunitatea de cavalerie s-a retras lăsând loc unui pluton de infanterie¹⁰⁵.

După scurta ezitare amintită anterior, căpitanul Zăgănescu a ordonat trupei să continue marșul spre cazarmă, cu pas iute, deschizându-și drum prin formația soldaților turci aflați în fața cazarmii, împingându-i la dreapta și la stânga. În amintirile sale Zăgănescu afirmă că un ofițer călare ar fi ieșit din formația otomană și i s-ar fi adresat în limba turcă. Fără să înțeleagă exact spusele ofițerului otoman, din gesticulația acestuia Zăgănescu a dedus că l-ar fi întrebat unde merge. Comandantul pompierilor i-a răspuns în românește, că se duce la cazarmă, indicând direcția cu sabia¹⁰⁶. La ieșirea din Curtea Arsă, pompierii au văzut, în stânga porții, două tunuri otomane, dezlegate de la antetrenuri, aflate în poziție de tragere, încadrate de artileriști. În acel moment, soldații turci, a căror formație fusese străpunsă de coloana pompierilor, au primit ordin să refacă dispozitivul inițial, iar cei de pe partea dreaptă să se alătore camarazilor lor din stânga, unde se aflau și tunurile. Această manevră s-a executat cu dificultate, turcii încercând să se strecoare prin coloana pompierilor aflată în mișcare. În cursul acestei manevre, un soldat turc s-a împiedicat de un român și a căzut chiar în dreptul escadronului de lăncieri turci. Un ofițer călare, bănuind că acest incident a fost cauzat de gestul intenționat al soldatului român, l-a lovit pe acesta cu latul sabiei. Un alt soldat turc, văzând gestul ofițerului său, și-a descărcat pușca în soldatul român, culcându-l la pământ¹⁰⁷. Dimitrie Papazoglu povestește

Detaliu al litografiei care reconstituie lupta din Dealul Spirii, de la 13 septembrie 1848, realizată de Karl Danielis. Se observă sosirea Companiei de pompieri la cazarma „Alexandria” din Dealul Spirii, venind dinspre Curtea Arsă, în timp ce subunitățile din capul coloanei au angajat lupta cu trupele otomane. Lângă gardul de zid și poarta cu arcadă ale Curții Arse, în planul doi, se observă chesoanele celor două tunuri turcești, ai căror servanți au fost uciși de pompieri. În interiorul Curții Arse pot fi văzuți civili, locuitori ai capitalei, care au însoțit coloana pompierilor în drumul spre Dealul Spirii. În zare se observă ruina bisericii domnești de la Curtea Arsă, turlele bisericii Mihai Vodă și turnul de observație al Agiei, de unde venea Compania de pompieri (detaliu al litografiei realizate de Karl Danielis și Andreas Bielz, colecția Muzeului Național de Istorie a României)

că sublocotenentul Dincă Bălșan ar fi răspuns agresiunii ofițerului turc, călare, descărcând asupra lui unul din cele două pistoale pe care le avea asupra lui, ucigându-l, iar cu celălalt a tras asupra generalului Kerim pașa, omorându-i calul¹⁰⁸.

În acest moment, toți soldații turci reușiseră să se regrupeze pe partea tunurilor. În bătaia lor se afla acum doar coloana de pompieri care trecuse cu mai bine de jumătate din efectiv, înaintând spre intrarea în cazarmă. Căpitanul Zăgănescu povestește că atunci s-a produs descărcarea celor două tunuri, care au trântit la pământ pompierii aflați în dreptul lor, din șirurile al doilea și al treilea. Conform relatărilor martorului invocat de consulul Hory, unul din cele două tunuri era încărcat cu mitralii, iar celălalt cu ghiulea¹⁰⁹. Ele au tras în lungul uliței care mărginea zidurile cazarmii, spre trupa de pompieri, proiectilele lovind și un număr de cetățeni care veniseră din curiozitate să vadă desfășurarea evenimentelor¹¹⁰. În acel moment s-a declanșat și focul puștilor infanteriei și al carabinelor cavaleriei turcești. Din fericire, capul coloanei române ajunsese mai la adăpost, lângă cazarmă, unde se afla și

șanțul de scurgere a apei, în care s-au adăpostit mulți pompieri. În capul coloanei pompierilor se afla despărțirea 1, din plutonul 1, a sublocotenentului Dincă Bălșan, care se încăierase în luptă corp la corp cu soldații otomani. Aceștia au forțat intrarea în curtea cazarmii și, profitând de zăpăceala inițială, au ieșit prin spatele curții, făcându-se nevăzuți. Văzând reușita atacului românesc, turcii s-au regrupat și au închis drumul spre curtea cazarmii, încercându-i pe pompierii aflați încă pe stradă. Încă de la primele focuri, pompierii aflați la coada coloanei s-au retras spre Curtea Arsă și de acolo s-au refugiat înapoi în oraș. Pe platoul de lângă cazarmă au rămas câteva zeci de pompieri, înconjurați de turci, care încercau să-și croiască drum spre cazarmă.

În relatarea făcută imediat după bătălie, Pavel Zăgănescu afirmă că soldații săi aveau puștile descărcate. La ordinul său, pompierii și-au încărcat puștile și au deschis și ei focul asupra formațiunilor turcești, trăgând trei salve consecutive. Artileriștii turci continuau tragerile asupra românilor care s-au culcat la pământ spre a diminua efectele ucigătoare ale acestora. Observând că artileriștii turci

Detaliu al litografiei care reconstituie lupta din Dealul Spirii, de la 13 septembrie 1848, realizată de Karl Danielis, care surprinde momentul capturării tunurilor otomane de către pompieri, după ce aceștia au executat o salvă asupra trupelor turcești. În centrul imaginii se observă sublocotenentul Dincă Bălșan, înarmat cu două pistoale, unul descărcându-l asupra unui ofițer turc, călare. În apropierea acestuia este reprezentat sublocotenentul Stărostescu, căzut la pământ, în timp ce în colțul din dreapta sus, se observă locotenentul Dănescu, străpuns de baioneta unui infanterist otoman (detaliu al litografiei realizate de Karl Danielis și Andreas Bielz, colecția Muzeului Național de Istorie a României)

își încărcaseră iarăși tunurile și se pregăteau să tragă o nouă salvă, Zăgănescu a strigat: *Pe tunuri copii, că ne prăpădesc!*¹¹¹ Soldatul Petre Buzdugan, împreună cu alți camarazi ai săi din compania de pompieri, au năvălit asupra tunurilor, i-au doborât sau alungat pe servanți și, întorcând tunurile spre turci, le-au descărcat asupra acestora, producând pierderi grele în rândurile lor. Ne având fitilele, pe care probabil servanții turci le luaseră cu ei când au fugit, inițierea tragerii tunurilor s-a făcut cu iască aprinsă în *tigaia*¹¹² unei puști cu cremene. Iasca, odată aprinsă, a fost împărțită în două și introdusă în *lumina*¹¹³ fiecărui tun, declanșându-se astfel tragerea¹¹⁴.

În acest moment, turcii au contraatacat, fiind conduși de un maior turc, călare. Zăgănescu a luat pușca unui soldat care trecea pe lângă el și, trăgând în ofițerul turc, l-a culcat la pământ,

iar cu un glonț de pistol a doborât și calul acestuia. În amintiri, el menționează și faptul că ar fi tras asupra lui Kerim pașa și că l-ar fi rănit pe acesta în picior. Această informație nu este confirmată de alte surse și trebuie privită cu rezervă, aidoma multor alte afirmații făcute după trecerea a aproape cinci decenii de la evenimentele¹¹⁵. Neputând manevra tunurile în lipsa muniției și a cunoștințelor artileristice, pompierii le-au tras până a aproape de Pușcăria veche, însă fiind atacați de cavaleriștii turci, au fost nevoiți să le abandoneze, împrăștiindu-se apoi în toate direcțiile.

În timpul luptei aprige care se desfășura în fața cazărmii, locotenentul Dănescu și sublocotenentul Starostescu au căzut în luptă. Referindu-se la moartea locotenentului Dănescu, în declarația dată imediat după luptă, căpitanul Zăgănescu povestea că acesta zăcea rănit,

cu capul pe o buturugă. Un soldat otoman s-a fi apropiat de el și l-a împuns cu baioneta pentru a vedea dacă mai trăiește. Când locotenentul Dănescu a mișcat, ridicând capul, turcul și-a descărcat pușca în capul ofițerului român. Gestul acesta de cruzime ar fi stârnit reacția unui cetățean care se afla în apropiere și asista la luptă. Acesta a luat un par și l-a lovit pe turc în cap, după care i-a smuls pușca cu baionetă pe care a înfipt-o într-un alt soldat otoman care se afla în apropiere. Apoi, cu ambele puști în mâini, a fugit la vale, spre mahalaua Izvor¹¹⁶.

Curând, pompierii aflați încă în stradă s-au confruntat cu lipsa de cartușe și au forțat intrarea în curtea cazărării spre a se pune la adăpost de focurile și atacurile soldaților otomani.

Când au început să se audă focurile de armă și salvele de tun de pe ulița din fața cazărării, subunitățile batalionului de infanterie erau în curs de a executa manevra de deplasare spre fundul curții cazărării și de trecere din formația în coloană, la cea în linie. Tot atunci au început să cadă, loviți de tirul soldaților otomani, și ostași infanteriști din cadrul picetului de la poartă. După încheierea manevrei de desfășurare a batalionului în linie, maiorul Greceanu a comandat încărcarea de voie a puștilor. Apoi, probabil speriat de deteriorarea situației și de amplexarea pe care o luase confruntarea între trupele române și otomane, și-a abandonat soldații, făcându-se nevăzut pe lângă cazarma Batalionului II, pe porțița locuinței colonelului Goleșcu¹¹⁷. În timpul anchetei desfășurate de Căimăcămie asupra celor acuzați de activități revoluționare, căpitanul¹¹⁸ Nicolae Greceanu I-ii a fost îndepărtat din rândurile oștirii, fiind considerat vinovat de participarea la lupta din Dealul Spirii¹¹⁹. Ulterior, în cadrul procesului din 13 mai 1849, Înalta Curte Criminalicească l-a exonerat de orice culpă, afirmând că *cercetându-se pâra împotrivirii d-lui Căpitanului N. Greceanu la cazarmă cu arma împotriva prea puternicei armii împărăteștii oștiri otomanicești și dovedindu-se că nici nu s-a împotrivit, nici că a dat comandă de împotrivire, Curtea hotărăște a rămânea numitul Greceanul apărat de arătata pâra, pe temeiul chiar al răspunsului Exelenției Sale Omer Pașa*¹²⁰.

La declanșarea focurilor otomane, soldații din picetul de pază de la poartă, aflați sub

comanda sublocotenentului George Ioniță, fiind în serviciul de gardă și având muniție de război asupra lor, au deschis foc de salvă, blocând intrarea trupelor otomane în cazarmă. În amintirile sale, maiorul Lăcusteanu afirmă că ordinul de deschidere a focului de către trupele române ar fi fost dat de colonelul Radu Goleșcu, însă Lăcusteanu nu a participat la luptă, fiind la acea dată refugiat în Transilvania, și afirmația sa, făcută la câteva decenii după derularea evenimentelor, trebuie luată cu rezervă¹²¹. În același timp, restul soldaților din Compania a 5-a, aflați în subordinea căpitanului Dimitrie Papazoglu, care păzeau poarta laterală a cazărării, dinspre depozitul de praf de pușcă, au deschis foc de voie, fără comandă. Căpitanul Deivos relatează că în acest moment căpitanul Papazoglu a început să *răcnească cu mari desperații, că turcii ne topesc și nu mai e altă scăpare decât fuga*. Apoi Deivos l-a văzut cu o parte din comanda sa, *alergând pe din dărătul casarmei de amoniție și sărind peste ulucile din văile ce dau spre mahalaua Mitohului și astfel viteazul cavaler, cu inima plină de spaimă, alergă în sânul familiei sale ce șade la Câmpul Libertății*¹²². Evident, în relatarea sa privind lupta din Dealul Spirii, Dimitrie Papazoglu nu menționează acest episod jenant. El povestește destul de sumar desfășurarea luptei, fără detaliile pe care le dă Ioan Deivos, ceea ce ne îndreptățește să credem că, într-adevăr, nu a participat la faza finală a confruntării din Dealul Spirii. Papazoglu dă doar amănuntul interesant că retrăgându-se *cu încetul, luptând, prin ulița din fundul cazărării au întâlnit în acea furie de retiradă și o patrulă de cavalerie otomană alcătuită de 8 oameni lăncieri, vrând a trage cu carabinele în noi, fură trecuți prin baionete, ei și caii lor, trecând peste cadavrele lor până ce ne răspândirăm care încotro am vrut*¹²³. Deși în relatările referitoare la lupta din Dealul Spirii, făcute la multe decenii de la desfășurarea evenimentelor, Dimitrie Papazoglu se prezintă ca un apărător al revoluției și brav ostaș, devenind prin scrierile sale, mult citite și intens promovate, chiar un simbol al eroismului tinerei armate române angajate în lupta pentru apărarea revoluției, se pare că în realitate implicarea sa în acele evenimente dramatice a fost minimă. Acest fapt este confirmat de absența oricărei acuzații de

Detaliu al litografiei care reconstituie lupta din Dealul Spirii, de la 13 septembrie 1848, realizată de Karl Danielis. Se observă lupta dată în apropierea intrării în cazarmă. Infanteriștii din Batalionul 2, masați în spatele gardului, între clădirea cancelariei și dormitorul batalionului 1, precum și la poarta de acces în cazarmă, sprijină cu foc acțiunile pompierilor. Unii dintre pompieri sunt adăpostiți în șanțul de scurgere al apei de ploaie de lângă cazarmă. Alții luptă pentru a respinge atacul unei subunități de ulani ai Gărzii Imperiale și pentru a contracara acțiunea infanteriei otomane organizată în coloană de plutoane în linie (detaliu al litografiei realizate de Karl Danielis și Andreas Bielz, colecția Muzeului Național de Istorie a României)

participare la evenimentele revoluționare din vara anului 1848, el fiind printre puținii ofițeri implicați în lupta din 13 septembrie 1848 care au fost menținuți la comanda subunităților pe care le avuseseră în subordine și după înfrângerea revoluției.

Referindu-se la modul în care s-au comportat unii comandanți în momentul declanșării luptei, abandonându-și subordonații în cele mai critice faze ale confruntării, căpitanul Ioan Deivos face niște aprecieri extrem de critice, acuzând *lașitatea ofițerilor noștri*, în speranța ca *suvenirea acelei zile fatale, în care ei au abandonat pe frații lor, în voia întâmplării și fără nici o comandă, să-i facă să roșească*¹²⁴.

După declanșarea schimburilor de focuri, colonelul Radu Golescu și ofițerii care-l

însoțeau, aflați inițial la poarta cazarmii, s-au retras în curtea acesteia, în spatele batalionului dispus în linie¹²⁵.

De la primele focuri între soldații turci și pompierii români, coloana otomană, care era înșiruită pe ulița Spirii, a făcut front spre cazarmă și a deschis foc de salvă asupra trupelor române aflate în curtea cazarmii, având în intervalul dintre despărțiri tunuri încărcate cu mitralii. Focul intens al otomanilor făcea să sară bucăți din gardul de lemn al cazarmii. Infanteriștii din cazarmă, au răspuns și ei cu foc pentru a-i susține pe pompierii ce încercau să intre în cazarmă, astfel încât întreaga curte și stradă s-a umplut de un fum dens¹²⁶. Totuși, din cauza distanței mari dintre cele două linii de trăgători, focul puștilor, deși foarte intens, era destul de puțin eficace.

Desfășurarea înțeleștii dintre turci și pompieri, de pe uliță, nu era vizibilă din curtea cazărmii, deoarece era mascată de clădirea cancelariei regimentului și de dormitorul Batalionului 1. Se auzeau doar strigăte, focuri de armă și bubuitul tunurilor. După cum relatează Ioan Deivos, la scurtă vreme după declanșarea schimburilor de focuri dintre infanteriștii români și turci, pe poarta cazărmii au năvălit în curte primii pompieri, probabil făcând parte din despărțirea sublocotenentului Dincă Bălșan, șase dintre aceștia căzând sub tirul turcilor. După o perioadă de timp, a fost văzut intrând în curte căpitanul Zăgănescu, însoțit de 30 de pompieri, supraviețuitori ai confruntării de pe uliță, având cu ei și drapelul revoluționar, purtat de *feldvebelul* Ion Mince¹²⁷. Căpitanul Zăgănescu cu 10 pompieri au rămas lângă poartă, în spatele clădirii cancelariei regimentului, care îi proteja de focul intens al turcilor. Restul trupei sale, cu portdrapelul Ion Mince,

acesta fiind rănit în brațul stâng, s-au retras spre fundul cazărmii. Mulți alți pompieri au fost, de asemenea, răniți. Căpitanul Zăgănescu a mai doborât un turc călare iar apoi, temându-se să nu se năruie peste ei clădirea cancelariei, ciuruită de gloanțe și mitralii, s-a retras și el, împreună cu pompierii supraviețuitori, spre infanteriștii care continuau tragerile. Aceștia se aflau acum sub comanda căpitanului Deivos, care preluase comanda batalionului după fuga maiorului Greceanu, și a locotenentului Ioniță Gheorghe.

Soldații batalionului de infanterie efectuau trageri de voie, fiind oarecum la adăpost de focurile turcilor, deoarece se aflau, în fundul cazărmii, cam la 150 pași de trăgătorii turci, iar curtea acesteia era în pantă, înclinată spre oraș. Din cauza schimbului intens de focuri, soldații au mai rămas la un moment dat cu doar 6-7 cartușe în *patrontașe*. Pentru economisirea muniției, în vederea respingerii unui

Detaliu mai amplu al litografiei care reconstituie lupta din Dealul Spirii, de la 13 septembrie 1848, realizată de Karl Danielis, reprezentând lupta dintre infanteriștii români și otomani, aflați de o parte și de alta a gardului cazărmii. Trupa otomană, dispusă în plutoane în linie, cu frontul spre cazarmă, execută focuri de salvă asupra curții acesteia. Se observă trăgătorii turci din primul și al doilea rând care efectuează tragerile, în timp ce ostașii din rândul al treilea le încarcă armele celor din față, pentru a accelera tragerea. Pichetul de pază românesc este dispus în linie pe trei rânduri și efectuează trageri de salvă de la poarta cazărmii. În interiorul cazărmii, pe platoul dintre cele două clădiri-dormitor ale trupei, infanteriștii români sunt risipiți, în lipsa comandanților care să le coordoneze acțiunile, și au deschis focul sporadic asupra turcilor (detaliu al litografiei realizată de Karl Danielis și Andreas Bielz, colecția Muzeului Național de Istorie a României)

eventual atac mai serios din partea turcilor, căpitanul Deivos a ordonat încetarea focului. Ne mai așteptând alt ordin, unii soldați au ieșit din front și s-au îngărădit la furgonul de muniție, aflat în fundul cazărmii, unde sublocotenentul Scarlat Mareș, casierul regimentului, le distribuia cartușe. Soldații și-au umplut *patronașele* și au mai pus cartușe și în sân spre a avea muniție din belșug. În acest timp, aproximativ 60 de soldați desfășurați în tiraliori, în fața liniei de luptă a batalionului, au continuat tragerile contra turcilor.

Constatând pierderile ridicate produse de ambele părți și realizând faptul că această confruntare sângeroasă a fost declanșată accidental, căpitanul Deivos a ordonat încetarea focului, tiraliorii fiind regrupați și retrași în formația principală. Turcii au continuat focurile, însă fără rezultate notabile. Deivos susține că în aceste schimburi de focuri, din cauza distanței și a înclinării terenului, care făceau imprecis tirul turcilor, nu au căzut decât vreo 8-9 infanteriști români.

În acest moment de acalmie, căpitani Zăgănescu și Deivos au hotărât să-l trimită pe sublocotenentul Ioniță, având batista albă a lui Zăgănescu legată la vârful sabiei, pentru a discuta cu turcii despre încetarea ostilităților¹²⁸. La puțină vreme, la poarta cazărmii au venit doi militari turci, avându-l la mijloc pe sublocotenentul Ioniță. Unul dintre ei, un ofițer, s-a adresat căpitanului Deivos în limba română, cerându-i să ordone soldaților să depună armele și să meargă să se predea generalului Kerim pașa. Deivos, spre a da exemplu soldaților, și-a scos sabia și a vrut s-o dea ofițerului otoman, însă acesta a refuzat s-o primească, spunându-i să o predea comandantului otoman. Căpitanul Deivos relatează că, la cererea sa, aproximativ 300 soldați din cazarmă au pus jos armele și cartușierele și l-au urmat pe căpitanul Deivos, spre poarta cazărmii¹²⁹.

Căpitanul Deivos, ieșind pe poarta cazărmii, s-a îndreptat spre Kerim pașa, pe care l-a salutat în limba turcă, după care și-a scos sabia și i-a înmănat-o în semn de capitulare. Generalul turc i-a spus însă să o păstreze. Profitând

Detaliu amplu al litografiei care reconstituie lupta din Dealul Spirii, de la 13 septembrie 1848, realizată de Karl Danielis, înfățișând modul de acțiune al infanteriștilor români din interiorul cazărmii. În timp ce trupele masate la gardul cazărmii, la poarta de acces și în spațiul dintre clădirea cancelariei și dormitorul batalionului 1 execută trageri concentrate asupra turcilor, pe platoul din centrul cazărmii ostașii par a se mișca dezordonat, fără să fie constituite formații compacte de luptă. În centrul imaginii, în mijlocul soldaților în mișcare, se află drapelul de batalion, realizat în conformitate cu modelul aprobat de Guvernul Provizoriu, în iunie 1848. În fundul cazărmii se observă un cheson de muniție, cu capacul ridicat, din care sublocotenentul Scarlat Mareș distribuie cartușe câtorva soldați, în timp ce în colțul din stânga sus al imaginii este reprezentată clădirea circulară a depozitului de praf de pușcă, aflată în afara incintei cazărmii, păzită de câțiva ostași din compania comandată de căpitanul Dimitrie Papazoglu (detaliu al litografiei realizată de Karl Danielis și Andreas Bielz, colecția Muzeului Național de Istorie a României)

de tăcerea lăsată, Deivos l-ar fi întrebat generalul otoman cine a început acest conflict. *Siz Caputan! (Tu, căpitane!)* i-a răspuns Kerim pașa. *Yok, siz Efendim Pașa! (Nu, tu domnule general!)* ar fi replicat Deivos. *Siz, siz, Caputan! (Tu, tu, căpitane!)* a insistat generalul¹³⁰.

În acest moment, un soldat turc s-a repezit la Deivos și a încercat să-i smulgă un epolet. Ofițerul român l-a admonestat în limba turcă că nu este un ostaș disciplinat. Acest gest reprobabil a stârnit reacția lui Kerim pașa, care l-a ocărât pe soldatul otoman folosind cuvântul *Domuz! (Porcule!)*, ceea ce l-a făcut pe turc să dea înapoi.

Kerim pașa i-a cerut lui Deivos să treacă lângă soldații români dezarmați, pentru a-l aștepta pe dragomanul (traducătorul) turc ce urma să le transmită ordinele sale.

Restul soldaților aflați în curtea cazărmii, majoritatea pompieri, împreună cu căpitanul Zăgănescu, între care după unele relatări se afla și colonelul Radu Golescu, care era rănit¹³¹, au refuzat să se predea, zicând că nu lasă armele și că trebuie să continue lupta cu turcii¹³². Aceștia strigau *eșiți din sine, de turbare și desperație, Ce e asta d. Căpitan? Ne aduseși aici cu puștile goale. Turcii ne ucid ca pe vite. Suntem vânduți! Vânduți! Vânduți!*. Pavel Zăgănescu, în declarația sa făcută în fața consulului britanic, imediat după luptă, afirmă că, inițial, s-a alăturat isteriei lor, strigând la rândul său: *Vânduți, fraților, însă de turci. Să murim cu toții ca niște bravi!*, la care soldații au răspuns strigând: *Să murim! Să murim!*¹³³. Pentru a-i liniști, turcii au trimis doi ofițeri care strigau: *Dur! Dur! Be gardașim! (Oprește! Oprește! Dragă frate!)*¹³⁴. În amintirile sale, făcute o jumătate de veac mai târziu, Zăgănescu relatează în mod succint acest incident dramatic și spune doar că *unii din acei soldați erau mai îndărătnici, zicându-mi că nu lasă armele și că trebuie să ne batem cu turcii*. Însă Zăgănescu i-a făcut *să înțeleagă că orice sacrificiu de sânge de aci înainte ar fi nefolositor țării și lăsând sabia mea jos, le-am ordonat să-și depună armele împrejurul săbiei mele, ceea ce zis și făcut*¹³⁵. Plecând spre poarta cazărmii, Zăgănescu a văzut că turcii începuseră a intra în curtea cazărmii, întocmind frontul pe un pluton din centru, luând poziție în fața românilor dezarmați¹³⁶.

Și căpitanul Deivos, revenit la soldații săi, a observat că turcii se grupaseră în dreptul ulucilor gardului și al intrării spre depozitul de praf de pușcă și își încărcau puștile, părând a se pregăti pentru o acțiune punitivă la adresa trupei române. Tălmaciul lui Kerim Pașa, pitarul Grigore, un *bulgar grecit* din Giurgiu¹³⁷, poreclit și *Gură-largă*, i-a transmis lui Deivos mesajul generalului otoman: *Iată, pașa vă iartă și vă ordonă să vă duceți toți pe la casele voastre. Vă sfătuiesc, încă, copii soldați, ca pe viitor să nu vă mai armați contra unei împărății atât de gigantice*. Căpitanul Deivos afirmă că ar fi răspuns: *Domnule, ca român sau ca unul ce ai trăit în România, știi prea bine că soldații noștri n-au fost decât garda orașului și niciodată nu mi-am închipuit că vom mânuși armele în contra acestei puteri suzerane. Dovadă că noi v-așteptăm cu brațele deschise, ca să ne cerem drepturile noastre iar nu cu vrăjmășia cu care Înalta Poartă, muma românilor, ne-a tratat*. Apoi, întorcându-se spre soldații săi, Deivos le-a spus: *Strigați să trăiască Sultantul, să trăiască pașii săi, care astăzi, cu atâta indulgență, ne dau iertarea, pregătindu-ne mormântul!* Soldații au răspuns printr-un puternic *Ura!* care i-a surprins pe turci. Deivos afirmă că le-ar fi spus: *Să fugiți cât se va putea mai iepurește și risipiți, căci bunii noștri prieteni se pregătesc a ne face o paradă de îngropare!* Apoi ofițerul turc i-a spus lui Deivos: *Kaputan ver senim nihici! (Căpitane, spune-ți rugăciunea!*¹³⁸) și strângându-i mâna i-a spus în turco-italiană: *Adio, Kafadar! (Rămas bun, prietene!)*. Deivos i-a dat sabia răspunzându-i: *Adio, însă fatal adio!* Apoi a făcut semn soldaților care, după ce au mai strigat odată *Ura!*, au luat-o la fugă pe valea mahalalei Izvorului. În acel moment s-a auzit comanda *Aleş vur! (Loviți-i!)*, urmată de o salvă gloanțe și mitralii trasă din puștile infanteriei și din tunuri, care au continuat cu focuri repetate¹³⁹.

Salvele turcilor au doborât mulți dintre soldații români aflați în curtea cazărmii, *pe unii în față, pe alții fugind, iar pe alții pe când încercau să sară peste ulucile din fundul cazărmii!*¹⁴⁰. În relatarea făcută la câteva ore după luptă, Zăgănescu mai aduce unele precizări care nu figurează în memoriile din 1895. Astfel, doi pompieri aflați în fundul cazărmii, care nu au înțeles somațiile turcilor de a depune

armele, au fost împușcați¹⁴¹. Pavel Zăgănescu povestește că a sărit gradul cazarmii și a luat-o pe coastă, la vale: *Fugă ca asta nu știi să fi dat niciodată, săream, cădeam, mă sculam și fugeam, fugeam iute de crăpa fierea în mine. Ajunsei la niște uluci. Nu aveam încotro să mai fug. Gloanțele plouau după mine, ulucile erau înalte. Sării și înfipsei mâna pe culmea lor. Ce putere avui în braț, ce ușurință la trup, nu pot spune, căci ca un cerb fui deodată dincolo. Era o grădină. Trecui printr-înșă, ieșii în curte și apoi într-o uliță. Fugeam și nu știam încotro mă duc. Un om îmi iese înaintea, mă ține în loc: «Domnule, îmi zice, gulerul îți roșește, firul lucește și turcii, uite, se văd de sus. Apucă pe aici». Îl ascultai, mă depărtai și nimerii în mahalaua Dudescului. Aici aflai azil în casa unor călugări catolici unde șezui ascuns până astăzi¹⁴².*

Povestea santinelei

Un episod aparte al acestei confruntări, povestit tot de Dimitrie Papazoglu, este cel intitulat *Fidalitatea santinelei* și se referă la fapta unui soldat din compania sa, care era santinela la cancelaria regimentului, la *locul steagului și la lada de bani*. Soldatul, originar din județul Argeș, a privit de la fereastra încăperii drama desfășurată pe uliță și în curtea cazarmii, inclusiv deznodământul acțiunii și retragerea camarazilor săi, însă a rămas pe loc, fiind uitat de către *efreiter*¹⁴³ în postul său. După o oră de la încetarea luptei, turcii au intrat în clădirile cazarmii pentru a verifica dacă acestea sunt goale și, dând peste soldatul aflat încă în post, ar fi deschis focul, doborându-l¹⁴⁴.

Evenimentul este relatat mult mai dramatic în romanul istoric al lui Nicolae Pelimon, în care santinela română *sta nemișcată cu arma la pept, păzind stindardul regimentului, pe care ceilalți îl uitaseră*. Pelimon mai spune că ofițerul turc *nu putea trece cu vederea meritul acestui soldat care își împlini cu sfințenie datoria pentru stindard și răsplăti această bravură cu o lovitură de spadă*, la care și acel soldat știu a răspunde lovind cu baioneta mai înainte de a cădea el¹⁴⁵. Momentul dramatic petrecut în cancelaria regimentului a fost prezentat, în diferite alte publicații, cu patos din ce în ce mai pronunțat, inclusiv cu dialogurile care s-ar fi derulat între turcii cei cruzi și brava santine-

la română, al cărei nume se pare că era Stan Strâmbeanu¹⁴⁶.

Povestea cea mai simplă și, probabil, cea mai plauzibilă privind santinela rămasă la datorie este relatată altfel de istoricul și jurnalistul francez Jean Henry Ubicini. Acesta relatează, într-o notă amuzantă, că, la multă vreme după încheierea luptei, seara, un ofițer turc a întâlnit, în fundul unui coridor, o santinela română care își făcea liniștit straia dinaintea ușii unei magazii, fiind aparent uitat în post de camarazii săi. *Ce faci acolo?* l-a întrebat ofițerul. *Aștept să mă schimb*, ar fi răspuns cu simplitate soldatul român¹⁴⁷.

Pierderi

Numărul ostașilor români și turci căzuți în lupta din Dealul Spirii a constituit un subiect de analiză și controversă, cifrele morților și răniților oscilând în funcție de cine și când a făcut evaluarea.

Pentru o estimare corectă a pierderilor înregistrate în acea confruntare, trebuie ținut cont de limitele tehnico-tactice ale armamentului de infanterie și artilerie utilizat în acea perioadă: puști cu cremene, neghintuite, cu încărcare pe la gură, având o bătaie maximă de 150 metri și eficiente sub 50 metri, sau tunuri de bronz, cu încărcare pe la gură, care puteau trage cu mitralii sau ghiulele, cu o bătaie de circa 100 metri în cazul mitraliilor sau de 500 metri, în situația în care se trăgea cu ghiulele. Din propria experiență de reenactor, care a utilizat astfel de arme istorice, pot spune că puștile cu cremene necesită o încărcare greoaie, în 12 timpi, și dau foarte multe rateuri, legate de calitatea cremenii utilizate, de gradul de calamină depus în interiorul armei în urma tragerilor anterioare sau de starea atmosferică. La acestea se adaugă limitările tehnice legate de țeava lisă și glonțul sferic, precum și de calitatea inferioară a pulberii negre, care permiteau doar o bătaie scurtă și imprecisă. De aceea, tactica epocii impunea utilizarea, cu precădere, a focurilor de salvă, de pluton, de rânduri sau de șir și doar în anumite situații, în misiuni de cercetare și în faza de angajare a luptei, focurile individuale, de tiraliori. Piese de artilerie aveau, de asemenea, performanțe scăzute. În lupta apropiată, așa cum a fost cazul și în Dealul Spirii, se utiliza tragerea cu

mitralii, cutii cilindrice din tablă, încărcate cu gloanțe sferice, care în momentul tragerii se spărgeau și își împrăștiau conținutul într-un con de proiectile, cu efect nimicitor asupra unor formații compacte de soldați, însă doar de la mică distanță. Turcii și pompierii – aceștia doar o singură dată, când au capturat tunurile otomane gata încărcate – au utilizat tirul cu mitralii, se pare cu efecte nimicitoare în lupta de pe uliță. Asupra infanteriei române, aflată în curtea cazărmii, efectul tragerilor cu mitralii a fost scăzut, ca și în cazul puștilor, din cauza distanței mari care separa cele două formații de luptă¹⁴⁸.

Având în vedere argumentele de mai sus, chiar dacă lupta din Dealul Spirii a durat câteva ore și a angrenat un număr mare de militari, credem că numărul pierderilor a fost relativ redus, cele mai multe victime fiind probabil înregistrate pe ulița din fața cazărmii, unde au acționat pompierii, deoarece a avut loc o luptă apropiată, chiar corp la corp, în care ambele forțe combatante au utilizat tunurile cu mitralii de la mică distanță, asupra unor formații compacte de soldați. În faza finală a luptei, distanța mare, de peste 100 metri, declivitatea terenului care separa cele două linii de soldați, dezordinea care se instaurase în rândul ostașilor români în absența unor comandanți, amplasarea clădirii cancelariei regimentului și existența gardului din uluci de lemn al cazărmii care obstrucționau tirul ostașilor de ambele părți au dus la producerea unui număr redus de pierderi, morți și răniți în rândurile ostașilor români și otomani.

Dacă luăm în considerare pierderile evocate imediat după încheierea luptei, în gazeta *Vestitorul Românesc* era dat numărul celor căzuți care se ridica *din partea miliției românești pe locul de dinaintea cazărmii, 56 morți și 5 răniți, iar din trupele împărătești s-a omorât opt și s-a rănit 23 inși*¹⁴⁹. Consulul britanic la București, R. G. Colquhoun, nota în jurnalul său că, în confruntarea din 13 septembrie 1848, citând spusele lui Fuad pașa, *10 soldați turci au fost împușcați și alți 30 răniți*, iar pierderile românilor nu erau cunoscute, însă se vorbea că ar fi căzut 56 soldați de infanterie și 10 pompieri¹⁵⁰. În adresa trimisă la 1 noiembrie 1848 de Sfatul administrativ extraordinar către Căimăcâmia

Țării Românești, prin care se dădea un răspuns acuzațiilor făcute de consulii străini privind excesele comise de trupele otomane asupra populației Bucureștilor în ziua de 13 septembrie 1848, după ce se evidenția faptul că lupta s-a dat ca urmare a atitudinii agresive a pompierilor comandați de Pavel Zăgănescu, se preciza că numărul pierderilor înregistrate era de 57 pompieri și 2 ofițeri, alături de care au căzut și 3 *oameni particoleri*, aflați în zona confruntării¹⁵¹. În amintirile sale scrise în 1896, Pavel Zăgănescu indică și el cifra de 60 pompieri și 2 ofițeri morți¹⁵². Dacă în cazul ofițerilor este clar faptul că au fost uciși cei doi ofițeri de pompieri, locotenentul Dănescu și sublocotenentul Starostescu, în privința trupei este evident faptul că nu toți cei căzuți au fost pompieri. O parte a celor uciși sau răniți au fost, în mod sigur, infanteriști. Uniformele erau asemănătoare, doar culoarea paspoalelor era diferită, în funcție de *văpsea* la pompieri și de regiment la infanterie. În curtea cazărmii nu au fost soldați din Regimentul 2, care aveau culoarea distinctivă galben, ci și din Regimentul 1, care aveau epoleți roșii. Toți ostașii români uciși în luptă, indiferent de unitatea din care făceau parte, au fost adunați și înmormântați laolaltă în curtea bisericii de pe strada Francmazonă (astăzi Mircea Vulcănescu). Luând în considerare condițiile în care s-a desfășurat lupta, faptul că pompierii s-au confruntat în câmp deschis și de la mică distanță cu trupa otomană, fiind deci mai expuși decât infanteriștii care se aflau la distanță mare de linia de tragere otomană și erau oarecum protejați de clădiri și de gardul din uluci al cazărmii și având în vedere faptul că turcii au folosit în repetate rânduri focul de artilerie cu mitralii, se poate concluziona că pierderile pompierilor au fost de câteva ori mai mari decât ale infanteriștilor. Deci, ostașii români înmormântați în curtea bisericii din strada Francmazonă nu au fost în exclusivitate pompieri.

Dacă în privința militarilor români uciși în luptă, numărul acestora, cuprins între 55 și 60 morți, este acceptat de majoritatea autorilor, numărul răniților români nu este cunoscut. Oficial, erau înregistrați doar 5 ostași răniți, internați la spitalul oștirii din București. Probabil că majoritatea militarilor români care prezentau răni mai ușoare și se puteau deplasa

au preferat să se îngrijească cu mijloace proprii, posibil pentru a evita eventualele represalii ale autorităților sau ale turcilor. La două săptămâni de la evenimentele tragice din Dealul Spirii, comisarul otoman Fuad pașa și șeful oștirilor turcești din Principate, Omer pașa, vizitând spitalul ostășesc din capitală pentru a vedea cum sunt îngrijiți bolnavii, au aflat că în spital erau și câțiva ostași români răniți în urma luptei din Dealul Spirii. Comandanții otomani *au luat cu deosebită durere de inimă deslușiri asupra stării lor, au arătat mare mâhnire pentru nenorocita întâmplare de la 13 ale aceștii luni* [septembrie, n.a.], *și le-au zis că ei nu numai [că] nu sunt vinovați, ci încă s-au luptat foarte bine și cu ceruta vitejie, împlinind și chiar cu răpunerea vieții poruncile mai marilor lor și dând cu aceasta dovadă de desăvârșită subordinație, dar greșeala este a șefilor lor care neprețuind greutatea împrejurărilor și răspunderea unei asemenea porniri nesocotite, i-au împins la o acest fel de faptă. După aceea, ca să-i mângâie și să-i încurajeze, Excelențiile Lor au dăruit fiecăruia soldat român câte lei cincizeci. Nu se poate descrie bucuria lor, văzându-se obiectul unei îngrijiri atât de părintești și unei generozități atât de însemnate.*¹⁵³ Având în vedere că numărul răniților într-o luptă depășește de 2-3 ori pe cel al morților, se poate estima că numărul răniților înregistrați de trupele române în confruntarea din Dealul Spirii s-a ridicat la 100-150 infanteriști și pompieri.

Evaluările ulterioare ale pierderilor, făcute de diverși autori și istorici în lucrări dedicate Revoluției din 1848 din Țara Românească și confruntării din Dealul Spirii, indică o disproporție flagrantă în favoarea românilor care ar fi produs mult mai multe pierderi în rândurile turcilor decât au suferit ei înșiși. Dacă, referitor la trupele române, pierderile agreeate de majoritatea autorilor se ridică la 56-60 militari uciși, între care și cei doi ofițeri de pompieri și un număr corespunzător de răniți, în cazul militarilor otomani, morți sau răniți, numărul variază în funcție de autor. Deși sursele oficiale ale vremii (otomane și ale Căimăcămiei) precizau că pierderile trupelor otomane în lupta din Dealul Spirii s-au ridicat la circa 10 militari uciși și aproximativ 30 răniți, majoritatea autorilor care au abordat acest su-

biect au exagerat mult atât efectivele otomane angajate în lupta din Dealul Spirii, cât și numărul pierderilor, probabil din dorința de a scoate în evidență bravura și forța combativă a ostașilor români. Astfel, numărul ostașilor otomani căzuți în luptă oscilează între 400-500 de morți, presupuși de I. Niculescu¹⁵⁴, și 300 otomani uciși, estimați de Pavel Zăgănescu în amintirile sale¹⁵⁵. Dimitrie Papazoglu aprecia și el că pierderile turcilor au fost foarte ridicate, acestea constând din *un șef de batalion (arab), vreo câțiva ofițeri, iar din gradele de jos (cât s-a putut afla de către noi) sunt omorâți 158, s-au zis însă peste 400, fără a se putea afla câți răniți*¹⁵⁶.

Așa cum am arătat anterior, cele două forțe adverse au fost aproape egale ca efective: la români – un batalion de infanterie plus o companie de pompieri, adică aproximativ 850 militari, iar la turci – un batalion de infanterie plus un escadron de cavalerie plus o baterie de artilerie, totalizând tot 800-900 ostași. Dacă ținem cont și de modul în care s-a desfășurat lupta, de faptul că trupele române au avut inițial armele descărcate și că le-au încărcat abia după începerea confruntării, că la început au executat focuri de salvă și, ulterior, din cauza lipsei comandanților și a descompunerii formațiilor, trageri de voie, se poate aprecia că eficiența focurilor trupeii române a fost inferioară în raport cu tragerile turcilor. Chiar și în cazul utilizării celor două tunuri capturate temporar de la adversar, românii nu au reușit să tragă decât o singură dată, în timp ce turcii au tras cu toate tunurile din compunerea bateriei lor de artilerie, pe toată durata luptei, producând, evident, mult mai multe pierderi românilor decât au înregistrat ei înșiși. Ținând cont de aceste argumente, se poate aprecia că pierderile înregistrate de turci nu aveau cum să fie mai mari decât cele ale românilor și că probabil numărul invocat de comandanții otomani și de către Căimăcămie, circa 10 morți și aproximativ 30 răniți turci, este cel real.

Unele surse afirmă că, după luptă, turcii și-ar fi ridicat doar proprii soldații căzuți *ca să nu fie văzuți, când pe români îi lăsausă într-adins a fi expuși*, fiind adunați într-o grămadă mare, după poarta cazarmei, la dreapta¹⁵⁷. Este puțin probabil să se fi întâmplat astfel, iar informația provenind din romanul istoric al

lui Alexandru Pelimon trebuie luată cu multă rezervă. În mormântarea militarilor români uciși în luptă s-a făcut într-o groapă comună, în curtea bisericii de la colțul străzii Francmazonă (actuala str. Mircea Vulcănescu) cu Calea Podului de Pământ (actuala Calea Plevnei). Pavel Zăgănescu amintește că la mormântul ostașilor căzuți în Dealul Spirii a fost așezată o mică cruce de piatră cumpărată prin caritatea unor oameni generoși, pe care ar fi fost scris: *Ofițeri și soldați pompieri mormântați cu ocazia bătăliei din 13 Septembrie 1848*. În anul 1895, când Zăgănescu și-a redactat amintirile, crucea dispăruse iar mormântul fusese parțial acoperit de construcția casei parohiale și de un coteț de găini¹⁵⁸. În primul deceniu al secolului al XX-lea, pe locul fostei biserici *francmazon* s-a construit un nou lăcaș de cult, care a fost inaugurat în anul 1908. În prezent, în incinta actualii biserici din Calea Plevnei se află un monument realizat din marmură, dedicat celor 49 ostași căzuți în lupta din 13 septembrie 1848, care a fost inaugurat în anul 1998.

Constantin Căzănișteanu afirmă că trupurile militarilor turci morți în Dealul Spirii au fost ridicate într-o strictă conspirație, în noaptea de după luptă, și înmormântate la *meccetul*¹⁵⁹ turcesc, într-o câmpie spre răsărit de oraș¹⁶⁰.

Urmările confruntării din 13 septembrie 1848

Ca urmare a luptei din Dealul Spirii, unitățile române participante, infanteriști și pompieri, au fost complet dezorganizate, mulți ostași fiind răniți sau uciși, iar restul participanților la luptă s-au împrăștiat, unii cu echipamentul și armamentul avut asupra lor. O parte a ofițerilor implicați în activități revoluționare, cum erau generalii Christian Tell și Gheorghe Magheru, colonelul Radu Golescu, căpitanul Ioan Deivos, sublocotenentul Dinică Bălșan, au reușit să se refugieze în străinătate, în timp ce alții, ca maiorul Nicolae Greceanu și căpitanul Pavel Zăgănescu, au fost arestați din ordinul Căimăcămiei, fiind judecați în cursul anului 1849.

După câteva săptămâni s-a luat măsura reorganizării oștirii, fiind numiți noi ofițeri la comanda unor subunități sau au fost reconfirmați ofițerii care nu fuseseră angrenați în activități revoluționare. S-au depus eforturi

mari de refacere a efectivelor și de recuperare a armamentului și echipamentului pierdut sau distrus în timpul evenimentelor. Prin Porunca Nr. 54 către Oștirea Țării Românești, erau reinstituite gradele militare existente înainte de evenimentele din 11 iunie 1848¹⁶¹, iar prin Porunca Nr. 180 a Caimacamului Țării Românești, C. Cantacuzino, către oștirea românească, erau nominalizați, cu vechile grade și cu terminologia rusească, ofițerii acceptați în rândurile oștirii care nu au fost implicați activ în activități revoluționare¹⁶².

Este interesant de remarcat faptul că, dintre ofițerii participanți la lupta din 13 septembrie 1848, doar câțiva au fost considerați vinovați de comportament revoluționar și, ca urmare, excluși, din armată, ei fiind nominalizați cu vechile grade: maiorul Radu Golescu, căpitanul Nicolae Greceanu I-iu, *praporcicii* Pavel Zăgănescu, Ioan Deivos, Grigorie Lăzureanu al 2-lea¹⁶³. Dintre vechii comandanți reconfirmați de Căimăcămie la comanda subunităților, se număra și căpitanul Dimitrie Papazoglu, comandantul Companiei a 5-a din Regimentul 2 infanterie, ceea ce indică faptul că, în pofida atitudinii militante și belicoase pe care acesta a afișat-o la ceva vreme de la producerea evenimentelor din 13 septembrie 1848, în realitate el nu a fost un participant activ și un sprijinitor al cauzei revoluționare¹⁶⁴. Pavel Zăgănescu, după ce a reușit timp de o lună să se ascundă de puterea Căimăcămiei, a fost în cele din urmă arestat și întemnițat la mănăstirea Văcărești¹⁶⁵. În primăvara anului 1849 a fost judecat de Înalta Curte Criminalicească, fiind găsit vinovat și condamnat la 6 ani închisoare, pe care ar fi trebuit să-i ispășească la mănăstirea Snagov. Însă, după numai câteva luni, Pavel Zăgănescu era grațiat de noul domnitor, Barbu Știrbei¹⁶⁶.

După trecerea câtorva ani de la evenimentele revoluționare din 1848 și de la dramatica luptă din Dealul Spirii, ca urmare a înrăutățirii relațiilor cu Rusia după declanșarea Războiului Crimeii, Imperiul Rus fiind considerat principalul adversar al mișcării pașoptiste, confruntarea din 13 septembrie 1848 a început să fie privită sub o altă lumină, fiind recunoscută ca prima acțiune de luptă a tinerii oștiri române. Încă de la începutul domniei lui Barbu Știrbei, unii dintre ofițerii participanți la revoluție au

fost reprimiți în armată. Între aceștia s-a numărat și parucicul Pavel Zăgănescu, care în anul 1852 a fost reintegrat în Compania de pompieri pe care o comandase în lupta din Dealul Spirii. La 4 decembrie 1852, el a fost avansat la gradul de căpitan, grad pe care-l purtase doar pentru scurtă vreme, în perioada august-septembrie 1848¹⁶⁷. Prin Înalta Poruncă de Zi nr. 36, din 11 august 1856, Pavel Zăgănescu se semna iarăși în rândurile oștirii¹⁶⁸ – probabil că ieșise din slujbă în vremea Războiului Crimeii –, iar Prin Înalta Poruncă de Zi nr. 209, din 13 august 1858, caimacamul Alexandru Ghica îl avansa maior și îl numea la comanda Roșii de pompieri¹⁶⁹.

Dubla alegere a principelui Alexandru Ioan Cuza ca domn al celor două principate românești, el însuși fost revoluționar, a creat premisele reconsiderării istoriei recente, de apreciere a evenimentelor revoluționare de la 1848, în cadrul cărora se evidenția confruntarea plină de dramatism din Dealul Spirii, care marcase și finalul Revoluției. În mentalul colectiv, lupta din 13 septembrie 1848 a căpătat o semnificație aparte, fiind percepută ca o confruntare între oștirea română, în care se evidențiau ofițeri animați de idei revoluționare, Radu Golescu, Pavel Zăgănescu, Ioan Deivos, și armata otomană, de sub comanda lui Fuad pașa, supravegheată și dirijată îndeaproape de reprezentatul Imperiului Rus, venit să reinstaureze vechea ordine. Cauzele reale și contextul accidental al confruntării au fost treptat ignorate, fiind reținută doar lupta propriu-zisă dintre ostașii români, ca apărători ai Revoluției, și trupele otomane, ca forțe agresoare străine, contrarevoluționare, creându-se o mitologie care în timp s-a amplificat. Prezentarea exagerată a confruntării din Dealul Spirii a dus treptat la reliefarea excesivă a acțiunii pompierilor comandați de Pavel Zăgănescu, care se particularizau prin specificul și oarecum exotismul armei din care făceau parte, intrând în conștiința publicului ca singurii ostași români participanți la acțiune.

În acest context și pentru a elogia virtuțile războinice ale românilor, în 1859 era realizată de Karl Danielis și Andreas Bielz, sub directa coordonare a lui Dimitrie Papazoglu și Pavel Zăgănescu, faimoasa litografie prezentată în

acest studiu, în care era descrisă grafic lupta din Dealul Spirii.

Tot la inițiativa fostului comandant al pompierilor, Pavel Zăgănescu, în iulie 1859, Mihail Kogălniceanu – pe atunci ministru de Interne – cerea Adunării Centrale acordarea prin lege a unor recompense și pensii răniților și văduvelor soldaților care au luptat la 13 septembrie 1848. *Lupta din Dealul Spirii este un act de natură de a ne onora înaintea străinilor și care totodată răspunde la sentimentele naționale; este dovada că soldații noștri sunt vrednici urmași ai soldaților lui Mihai Viteazul și că depinde numai de împrejurări favorabile și de guvernământ că să dezvolte vechea lor virtute militară.* Legea, promulgată de Alexandru Ioan Cuza la 24 mai 1860, prevedea acordarea unei pensii pe toată durata vieții ostașilor răniți în lupta din Dealul Spirii. Celor care puteau să-și câștige existența prin muncă, urma să li se plătească câte 15 lei lunar, iar celor ce nu puteau munci, li se distribuia un ajutor de câte un leu pe zi, precum și îmbrăcăminte în natură¹⁷⁰. De asemenea, tuturor militarilor care au participat la luptă li se acorda o medalie, prima decorație modernă emisă de statul român. Aceasta era confecționată din bronz. Pe aversul medaliei este reprezentată, în relief, o acvilă munteană, încoronată și cruciată, cu spadă și sceptru în gheare, având pe piept un scut pe care figura un cap de bour, având la partea superioară inscripția circulară: PRO VIRTUTE MILITARI, iar dedesubt, cu caractere mai mici: CAQUÉ F. GRAVEUR DE L'EMPÉREUR À PARIS. Reversul medaliei avea inscripția: 13 / SEPTEMBRIE / 1848 / DEALUL / SPIREI, încadrată de două ramuri de laur de onoare. Panglica medaliei era albastră, având pe margini câte două dungi, galbene și roșii¹⁷¹. Medaliile aveau să fie înmânate abia la 23 aprilie 1866 în curtea cazarmii din Dealul Spirii, în prezența membrilor Locotenenței Domnești. Colonelul Nicolae Haralambie (1835-1908) a rostit cu acel prilej o cuvântare în care omagia eroismul ostașilor care luptaseră în acele locuri, în urmă cu 18 ani, cu speranța că în acele vremuri tensionate, de după abdicarea principelui Cuza, când exista pericolul unei intervenții armate străine, *Românul își împlinesce datoria sa către patrie.* La ceremonie au participat toate corpurile armatei, garda națională, autoritățile

Medalia „Pro Virtute Militari”, model 1860, prima decorație românească modernă. Acesta a fost conferită unor militari care participaseră la lupta din 13 septembrie 1848, în cadrul unei ceremonii desfășurate la 23 aprilie 1866, în curtea cazărzii din Dealul Spirii, în prezența membrilor Locotenenței Domnești (avers și revers)

civile și militare, un numeros public și doar 10-15 veterani. Aceștia erau puțini la număr, însă prezența lor era *evocată spre a spune străinilor că România trăiește, că este gata să se aplece*¹⁷².

Prima confruntare a armatei române moderne, în Dealul Spirii, la 13 septembrie 1848, a fost marcată cu mult fast la 16 septembrie 1901, prin inaugurarea Monumentului Pompierilor. Acesta a fost amplasat pe platoul din fața Arsenalului Armatei, în Dealul Spirii, acolo unde în urmă cu 53 de ani avusese loc confruntarea dintre pompierii și infanteriștii români și trupele otomane conduse de Kerim Pașa. Monumentul a fost realizat prin subscripție publică din inițiativa lui Eugeniu Carada (1836-1910) și a unui comitet de patrioți bucureșteni, la comemorarea a 50 ani de la evenimentele din Dealul Spirii, consiliul comunal votând în ședința din 26 martie 1899 alocarea unei sume importante pentru realizarea unui monument reprezentativ¹⁷³. Această sarcină a fost încredințată sculptorului polonez Wladimir Hegel (1839-1918). La ceremonia inaugurării au participat 17 veterani ai luptelor din 1848, statuia fiind una dintre cele mai reprezentative lucrări de artă monumentală dedicate eroilor revoluției române de la 1848.

Monumentul are un postament hexagonal din piatră, cu înălțimea de 5 m, în formă de trunchi de piramidă, având un brâu spre partea inferioară și un ornament arhitectural sugerând un capitel, la partea superioară. Compoziția statuară, având o înălțime de 2,5 m, reprezintă o femeie îmbrăcată într-un chiton antic, care ține în mâna stângă o trompetă, iar cu cealaltă mână sprijină trupul unui ofițer de pompieri rănit. Femeia simbolizează *Victoria înaripată*, care anunță mulțimii izbânzile idealurilor revoluției române de la 1848. Pe latura din față a monumentului este fixată o placă de bronz cu inscripția: *LVPTATORILOR DE LA 13 SEPTEMBRIE 1848, POPORUL ROMAN RECUNOSCATOR, MDCCCL*. Deasupra plăcii se află o compoziție heraldică reprezentând o cască de pompier așezată pe un scut cu inițialele *P.B.* (Pompierii București), încadrat de o cunună de frunze de laur și de stejar. La partea inferioară a plăcii este reprezentată acvila munteană, cu zborul deschis. Pe latura opusă este fixată o placă de bronz, pe care scrie: *RADICAT PRIN SUBSCRIPȚIUNE PUBLICA IN ADUCERE AMINTE A LUPTEI SUSTINUTA IN ACEST LOC DE POMPIERII BUCURESCILOR COMANDATI*

DE CAPITANUL ZAGANESCU SI DE BATALIONUL II DIN REGIMENTUL II DE LINIA DE SUB COMANDA COLONELULUI RADU GOLESCU CONTRA UNEI DIVISIUNI DE ARMATA TURCEASCA COMANDATA DE KERIM PASA.

La ceremonia inaugurării au participat și 17 veterani ai luptei din Dealul Spirii, special invitați în acest scop. Între aceștia se număra un ofițer, Grigore Petrescu, care la 13 septembrie 1848 avea gradul de *iunker*, 13 foști pompieri, un fost cavalerist care făcuse parte din Escadronul 2 cavalerie, un infanterist care luptase în cadrul Regimentului 2 și un civil care a luat parte la confruntare ca simplu particular¹⁷⁴. După cum se observă, în rândul veteranilor au fost incluși și militari din alte arme, între care se număra un fost cavalerist, deși la 13 septembrie 1848 nu mai existau trupe de cavalerie în București și chiar și un participant civil la acțiunea din Dealul Spirii.

Cu această ocazie, cei 17 veterani au fost fotografiati de I. Niculescu, *fotograf, fost ofițier, diriginte de telegraf*. Acesta a realizat o planșă intitulată *Veteranii pompieri cari s-au bătut cu turcii în Dealul Spirei / la 13 septembrie 1848 / Ridicarea monumentului pompierilor din Dealul Spirii și inaugurarea lui din anul 1901*¹⁷⁵. Cei 17 veterani sunt așezați pe scaune, pe două rânduri, având în fundal un drapel tricolor ornat cu ghirlande. Grupul era încadrat de două piramide de arme, pe care erau așezate coifuri de pompieri. Dedesubt sunt enumerate numele celor 17 veterani, iar de o parte și de alta a imaginii este tipărit un text al cărui autor este fotograf, inspirat după scrisoarea trimisă de Pavel Zăgănescu în 1895 și publicată în unele cotidiane ale epocii.

Ziarul „Adevărul” din 18 septembrie / 1 octombrie 1901 descria ceremonia inaugurării monumentului astfel: *Eri s-a făcut cu o deosebită pompă, dezvelirea statuii pompierilor din fața arsenalului armatei și acest lucru a făcut ca un număr imens de public să umple, de la ora 9 încă străzile care duceau în spre statuie și să dea acestei serbări un fast cu totul deosebit.*

Tramvaiele circulau pe această linie în număr foarte mare și aduceau cât mai mult public.

Strada Mihai Vodă, calea 13 Septembrie și în fața arsenalului erau pavoazate cu stea-

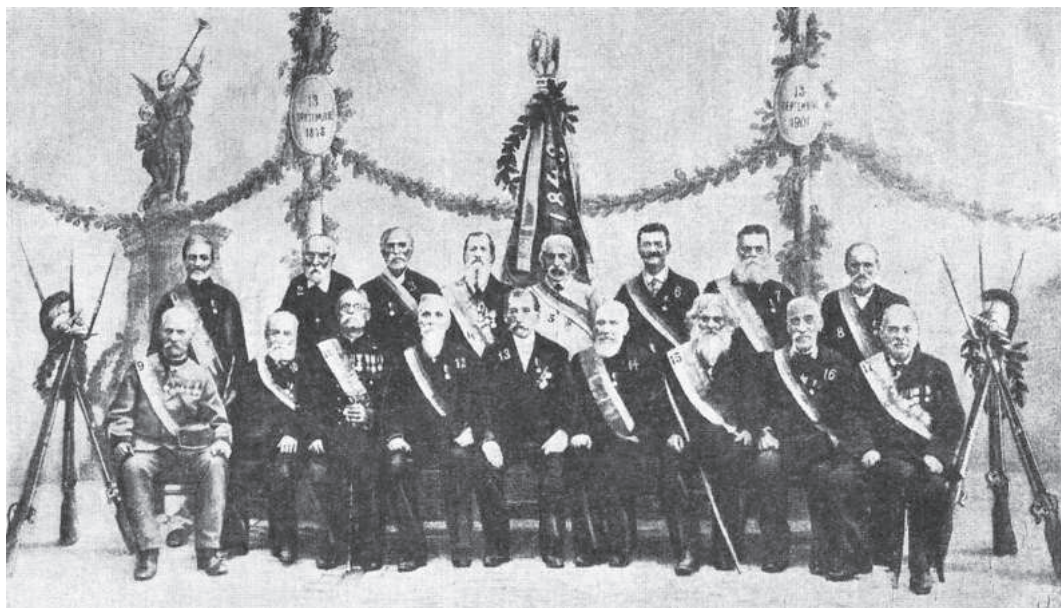
„Monumentul Pompierilor”, realizat de sculptorul polonez Wladimir Hegel, ridicat în amintirea confruntării din 13 septembrie 1848, inaugurat cu mult fast, la 16 septembrie 1901, printr-o ceremonie desfășurată pe platoul din fața Arsenalului Armatei

guri tricolore, frumos împodobite și dădeau un aspect de sărbătoare(...). În fața arsenalului, vis-a-vis de statuie, s-a ridicat o lojă pentru invitații oficiali (...)

În fața acestei loji se înălța mândră statuia pompierilor învăluită într-o pânză albă.

De-o parte și de alta, două mari piramide de săbii și arme făceau un decor splendid, iar alătura era locul celor 17 eroi de la cazarma Cuza-Vodă care se mai aflau încă în viață.

Toți erau îmbrăcați în haine curate, purtau o eșarfă tricoloră pe care sta scris: „Eroii zilei de 13 Septembrie 1848” apoi numele celui ce purta eșarfa și localitatea unde se găsește.” Ceremonia a început printr-un serviciu religios, după care pânza a fost îndepărtată și „maiestuoasa statuie de bronz, care înfățișează o tânără fecioară (România) ținând sub brațul drept un vânător (sic.) care-și dă sufletul, se arată în toată splendoarea. Muzica Regimentului 21 Infanterie intonează un imn ocazional iar soldații descoperiți cântă din trâmbițe. E

Imagine înfățișându-i pe cei 17 veterani ai luptei din Dealul Spirii, participanți la ceremonia inaugurării „Monumentului Pompierilor” din 16 septembrie 1901, fotografiați de I. Niculescu (imagine din lucrarea Col. Gh. Pohrib, lt. colonel N. Lupașcu, căpitan P. Petaleanu, *Istoricul pompierilor militari. 1835-1935, Atelierele „Cartea Românească”, București, 1935, p. 113*)

*un moment care îți inspiră cel mai ideal patriotism. Publicul se descoperă, cei 17 veterani, eroi ai zilei de 13 Septembrie 1848, se descoperă și ei, făcându-și semnul crucii. Toate privirile se îndreaptă numai spre dânsii. Un fotograf ia mai multe poze, între care aceea a veteranilor așezați în umbra statuii*¹⁷⁶. Au urmat discursurile ținute de Constantin F. Robescu, fost primar al Bucureștilor și președintele comitetului care a acționat pentru ridicarea statuii, primarul ad-interim Ioan G. Bibicescu și prim-ministrul Dimitrie A. Sturdza. Solemnitatea dezvelirii s-a încheiat cu defilarea școlilor, inclusiv a Școlii de Arte și Meserii unde s-a turnat statuia, a veteranilor și a armatei care *a umplut ochii multora de lacrimi și piepturile de urale*. În urma lucrărilor edilitare desfășurate în zona Dealului Spirii, la mijlocul anilor 1980, monumentul a fost mutat, fiind în prezent instalat în fața unui hotel, aproape de clădirea Ministerului Apărării Naționale.

Studiul de față și-a propus să evidențieze aspectele mai puțin cunoscute ale unui eveniment de referință al istoriei militare românești, confruntarea din Dealul Spirii din 13 septem-

brie 1848, care, chiar dacă nu a fost o acțiune desfășurată în scopul apărării revoluției, salvărdării intereselor naționale ale poporului român¹⁷⁷, așa cum se afirmă în majoritatea lucrărilor de istorie, poate fi considerată ca prima confruntare majoră a armatei române moderne, în care ostașii români au luptat cu bravură și cutezanță, în pofida caracterului imprevizibil al luptei, a lipsei de experiență războinică și a consecințelor pe care le-ar fi putut suferi în urma unei acțiuni apreciate ca nelegală și de răzvrătire.

NOTE

¹ Datele nașterii și decesului lui Pavel Zăgănescu sunt controversate. În amintirile sale, redactate în anul 1896, Pavel Zăgănescu menționa că s-a născut la 7 august 1808 [Pavel Zăgănescu, *Amintire de faptele glorioase săvârșite de pompieri în ziua de 13 septembrie 1848*, București, 1895 (manuscris). Muzeul Militar Național, inv. 134/15149, fila 8], la Râmniciu Sărat, așa cum se preciza în ziarul *Universul* cu ocazia evocării ceremoniei de inaugurare a monumentului pompierilor din Dealul Spirii („Universul”, nr. 253, din 17 septembrie 1901). La procesul Înaltei Curți Criminalicești, Pavel Zăgănescu declara că „în vârstă de 14 ani am intrat în slujbă militară,” (Apud.

Jean Gheliuc, *Căpitanul Pavel Zăgănescu*, Editura Militară, București, 1968, p. 97. Arhivele Naționale ale României, Înalta curte criminalicească, dos. 161/1849, fila 3), aceeași lucruri fiind afirmat și în scrisoarea adresată generalului Alexander Osipovici Duhamel (*Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p.132). Având în vedere că armata română modernă s-a înființat în anul 1830, dacă afirmația lui Zăgănescu că ar fi îmbrăcat mondirul ostășesc la 14 ani era corectă, ar însemna că acesta s-a născut cel mai devreme în 1816. (Jean Gheliuc, *op. cit.*, p. 97). Pe crucea de marmură aflată în cimitirul Bellu, din capitală, este gravat ca an al nașterii eroului din Dealul Spirii, anul 1821. (G. Bezviconi, *Necropola Capitalei*, Institutul de Istorie „N. Iorga”, București, 1972, p. 287. Pe crucea de marmură amplasată în cimitirul Bellu este gravată inscripția: AICI / REPAUSEAZĂ / COLONELUL / PAVEL / ZĂGĂNESCU / 1821 – 1897 / SOȚIA SA / LUXANDRA / ZĂGĂNESCU / 1870). În *Dicționarul Contemporanilor*, realizat de Dimitrie R. Rosetti, publicat în anul 1897, se precizează că Pavel Zăgănescu s-ar fi născut în anul 1815, la Râmnicu-Sărat, și ar fi încetat din viață la București, în 1896 (Dim. R. Rosetti, *Dicționarul Contemporanilor*, Editura Lito-Tipografiei „Populara”, București, 1897, p. 201-202). Această informație este preluată de majoritatea lucrărilor dedicate evenimentelor din 1848, data nașterii lui Pavel Zăgănescu fiind prezentată ca 17 ianuarie 1815, fără nici o altă argumentație. (*Istoria Militară a poporului român*. Vol. IV, Editura Militară, București, 1987, p. 1077).

² *Istoria Militară a Poporului Român*, vol. IV, p. 308.

³ C. Căzănișteanu, *Date noi cu privire la lupta din Dealul Spirii de la 13 septembrie 1848*, în „Studii. Revistă de istorie”, Tom 20, 1967, Nr. 1, p. 67-80. C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *Aspecte militare ale Revoluției din 1848 în Țara Românească*, Editura Militară, București, 1968.

⁴ Mr. D. Papazoglu, *Catehismul soldatului român sau adevărata descriere a vitejiei luptei a românilor din Dealul Spirii cu oștirea otomană la anul 1848*, sept. 13, București, 1862. Major D. Pappazoglu, *Viteaza luptă a oastei române cu coloana de invasiune otomană în Dealul Spirii*. București, anul 1848, Sept. 13, luni la 4 ore după amiază, Tipografia Națională a lui Stefan Rasside, București, 1866.

⁵ Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București – Istoria începutului orașului București – Călăuza sau conducătorul Bucureștiului*, Fundația Culturală Gheorghe Marin-Speteanu, București, 2000, p. 153-162.

⁶ Alessandro Pelimon, *Revoluțiunea Română din anul 1848 – Mușatoiu*, Tip. Th. Michaiescu și Vaidescu, București, 1868.

⁷ *Declarațiunea Căpitanului Deivos despre cele întâmplate la cazarma din Dealul Spirii*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1931/septembrie 1848, București, 1903, p. 374-379. Ioan Deivos a fost numit, la 13 mai 1845, *praporcic* în *Roata* de pompieri, anterior el fiind un membru activ al societății secrete *Frăția*. Referindu-se la Deivos, N. Costinescu, corespondentul *Gazetei de Transilvania*, menționa activitatea revoluționară desfășurată de acesta în rândurile Companiei de pompieri, arătând că pe când activa în această unitate s-a disciplinat și în doctrinat pentru Constituție (vezi *Scrisoarea lui N. Costinescu către „Gazeta de Transilvania”*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1985/19 septembrie 1848, București, 1903, p. 446.) După înfrângerea revoluției, Ioan Deivos, aidoma altor fruntași revoluționari, s-a refugiat în Turcia, la Brusa. În 1853 a fost avansat de sultan la gradul de maior, fiind însărcinat cu organizarea *Legiunii române* ce urma să lupte pe pământ românesc împotriva armatei țariste. Ca urmare a retragerii armatei ruse din principate, în 1854, și mutarea teatrului de operații în Crimeea, proiectul de organizare a *Legiunii române* a fost abandonat (*Din viața domnului Alex. Christofi*, Tipografia N. I. Macavei, Craiova, 1899, p. 26-28).

⁸ În jurnalul său, publicat în volumul „Călători străini despre țările române în Secolul al XIX-lea”, Serie nouă, Vol. V, Editura Academiei Române, București, p. 194, consulul Colquhoun afirmă că a consemnat declarațiile a trei ofițeri români participanți la lupta din Dealul Spirii: căpitanul Deivos, locotenentul Peciacov – ceea ce ar putea fi o transcriere incorectă din alfabetul de tranziție a numelui Pescaru – și locotenentul Dincă. Nu este menționată declarația căpitanului Zăgănescu, căruia totuși Colquhoun i-a acordat găzduire și protecție în primele zile de după eveniment, pe care o invocă în scrisoarea trimisă ambasadorului britanic de la Constantinopol (Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, Vol. II, Doc. 258, București, 1982, p.873).

⁹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p.877-878.

¹⁰ „Gazeta de Transilvania”, XI, Nr. 83, 11 octombrie 1848, p. 343-344. Cornelia Bodea, *op. cit.*, p.877-878.

¹¹ *Ancheta lui Hory, consulul Franței la București, în privința zilei de 13 Septembrie 1848*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1906/13 septembrie 1848, București, 1903, p. 341-344.

¹² *Știri din Năuntru – București, 14 septembrie*, în „Vestitorul Românesc. Gazetă-ofițială”, Nr. 69, 24 septembrie 1848, p.274-275.

¹³ Horia Vladimir Șerbănescu, *Amintirile Căpitanului Pavel Zăgănescu*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, Nr. 18 / 2020, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2021, p. 71 – 98.

¹⁴ Plansa litografică cu titlul: *DEDICAT OȘTIRILOR ROMÂNEȘTI / LUPTA OSTAȘILOR ROMÂNII CU NUMEROASA COLOANĂ A OȘTIRII OTOMANĂ*, având ca Editor Major D. Pappasoglu și Compuitor cu Colonele[ul] Zăgănescu, Desinat de K. Danielis Lith. în Lith. lui A. Bielz, realizată la 16 Octombrie anu[ul] 1859. Or: București, se află în colecția Muzeului Național de Istorie a României, inv. 4064. Mulțumesc pe această cale dlui. director adjunct dr. Cornel Constantin Ilie, pentru amabilitatea de a permite studierea în detaliu a acestui important document iconografic.

¹⁵ Este interesant de menționat că Andreas Bielz își avea atelierul de litografie foarte aproape de cazarma din Dealul Spirii, lângă biserica Spirea Veche, deci ambianța locului în care s-a desfășurat lupta îi era extrem de cunoscută (Florian Georgescu, *Marele plan al orașului București ridicat de maiorul Borroczyń între 1844-1846*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, Nr. 1/1864, Muzeul de Istorie a orașului București, București, 1964, p.72).

¹⁶ Grigore Lăcusteanu, *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, Editura Humanitas, București, 2015, p. 169-170.

¹⁷ C. Căzănișteanu, *Date noi...*, p. 67-80.

¹⁸ C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.*

¹⁹ C. Căzănișteanu, *Date noi...*, p. 80. C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.*, p. 109.

²⁰ C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.*, p. 131.

²¹ *Ibidem*, p. 113.

²² Prin Decretul Nr. 59, din 21 iunie 1848, al Guvernului Provizoriu, Gheorghe Magheru a fost numit „General-căpitan al tuturor corpurilor de arme neregulate, dorobanți și voluntari și Inspector al tuturor gvardiilor naționale din România” (*Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente*, Tom II, Doc. No. 486/21 iunie 1848, București, 1902, p. 13).

²³ Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București...*, p. 206.

²⁴ *Publicațiunea Șefului Poliției Capitalei, I. C. Brătianu, către popor*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1889/13 septembrie 1848, București, 1903, p. 316. *Decretul Nr. 551 al Locotenentei Domnești a Țării Românești*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1890/13 septembrie 1848, București, 1903, p. 316.

²⁵ *Depeșa lui Hory, consulul Franței la București, către ministrul Bastide*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1912/14 septembrie 1848, București, 1903, p. 352.

²⁶ *Ibidem*, p. 353.

²⁷ Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București ...*, p. 211.

²⁸ *Ordin de zi pe oștirea Țării Românești Nr. 34*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul II, Doc. No. 765/8 iulie 1848, București, 1902, p. 346. Prin Decretul Nr. 64, din 21 iunie 1848, al Guvernului Provizoriu, era schimbată denumirea de „spătar”, în aceea de „general” („Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul II, Doc. No. 488/21 iunie 1848, București, 1902, p. 15).

²⁹ Prin Decretul Nr. 43, din 20 iunie 1848, al Guvernului Provizoriu, maiorul Christian Tell era avansat la gradul următor, de colonel, dat fiind că în perioada regulamentară nu exista gradul de locotenent-colonel în ierarhia militară. Prin decretul următor, Nr. 44, din 29 iunie 1848, colonelul Tell era numit „cap al oștirilor regulate” și ministru de război. În aceeași zi, prin Decretul Nr. 50, căpitanul Nicolae Pleșoianu și sublocotenentul Gheorghe Zalic erau avansați la gradul de maior, respectiv de locotenent. Tot pe 20 iunie 1848, prin Decretul nr. 51 al Guvernului Provizoriu, colonelul Christian Tell era avansat la gradul de general, maiorul Pleșoianu era avansat colonel și comandant al Regimentului 3 infanterie, alți ofițeri și subofițeri fiind înaintați în gradele următoare („Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul I, Doc. No. 465, 466, 467, 468/20 iunie 1848, București, 1902, p. 687-688).

³⁰ Apud. C. Căzănișteanu, *Date noi...*, p. 69. Date preluate din „Arhivele Naționale ale României”, Ministerul de Război, Depart. Ostășesc, dos. 130/1848, f. 49-50.

³¹ *Idem*.

³² Căpitanul Nicolae Greceanu a fost avansat maior și numit comandant al Batalionului 2 din Regimentul 2 infanterie, în urma raportului Nr. 2169, din 21 iunie 1848, înaintat de generalul Tell Guvernului Provizoriu. *Ordin de zi pe oștirea Țării Românești, No. 30*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul II, Doc. No. 496/21 iunie 1848, Doc. Nr. 503/22 iunie 1848, București, 1902, p. 20, 25.

³³ Maiorul Radu Goleșcu, poreclit și „Catană”, era membru al societății „Frăția” și participant activ la evenimentele revoluționare din iunie 1848. El a fost avansat la gradul de colonel și numit comandant al Regimentului 2 infanterie, în urma raportului Nr. 2167, din 21 iunie 1848, înaintat de generalul Tell și aprobat de membrii Guvernului Provizoriu. („Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul II, Doc. No. 495/21 iunie 1848, București, 1902, p. 20). *Ordinul de zi pe oștirea Nr. 30*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul II, Doc. No. 503/22 iunie 1848, București, 1902, p. 25-26.

³⁴ Col. Gh. Pohrib, lt. colonel N. Lupașcu, căpitan P. Petaleanu, *Istoricul pompierilor militari. 1835-1935*, Atelierele „Cartea Românească”, București, 1935, p.89.

³⁵ *Ibidem*, p.88.

³⁶ Capitala era împărțită în mai multe sectoare, denumite „culori” sau „vopsele”, fiecare fiind identificat printr-o anumită culoare: roșu, verde, galben, negru sau albastru.

³⁷ Matei Ionescu, *Episoade din anii 1848-1849. Însemnări despre Dincă Bălșan*, în „Studii. Revistă de istorie”, Tom 18, 1965, Nr. 5, p. 1076.

³⁸ „Roată”, denumire de origine rusească, sub care era cunoscută compania de infanterie sau de pompieri în epoca Regulamentului Organic.

³⁹ *Ordinul de zi pe ostire Nr. 30*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul II, Doc. No. 503/22, iunie 1848, Bucuresci, 1902, p. 26. Praporcicul Pavel Zăgănescu a fost avansat parucic, în cadrul „Roții” de pompieri, la 23 aprilie 1848, iar la 22 iunie 1848 a preluat comanda companiei. Se pare că Pavel Zăgănescu a fost avansat la gradul de căpitan o lună mai târziu (Jean Gheliuc, *Căpitanul Pavel Zăgănescu*, Editura Militară, București, 1968, p. 30).

⁴⁰ Apud. C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.*, p. 159. Informația provine din „Arhivele Naționale ale României”, Ministerul de Război, Depart. Ostășesc, dos. 18/1848, f. 98.

⁴¹ Denumirea arhaică a catastifului.

⁴² Apud. C. Căzănișteanu, *Date noi...*, p. 69. Informație preluată din Arhivele Naționale ale României, Ministerul de Război, Depart. Ostășesc, dos. 132/1848, f. 29-30.

⁴³ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele ...*, fila 1.

⁴⁴ *Idem*. Matei Ionescu, *op. cit.*, p. 1075.

⁴⁵ Referitor la ținuta Batalionului de infanterie, Dimitrie Papazoglu afirmă: „fu dat ordin ca să scoatem în mijlocul cazarmii cele șase companii, îmbrăcați în mundire, pantaloni albi și șăpci.” (Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării...*, p. 207).

⁴⁶ *Reglement ostășesc. Slujba de garnizoană. Revizuită și îndreptată cu adăugiri de articolele trebuicioase de col. Ioan Voinescu*. București, 1850, p. 184-185.

⁴⁷ Coifură de formă tronconică, rigidă, din fetru, ornată cu emblemă din alamă, prevăzută cu pampon sau penaj, care era purtată la ținuta de ceremonie și de campanie.

⁴⁸ Eșarfă din fir auriu, prevăzută cu doi ciucuri groși, din canetil, înnodeați pe șoldul stâng, care era purtată în talie, la ținuta de ceremonie și de campanie.

⁴⁹ Major D. Pappazoglu, *Viteaza luptă ...*, p. 11. Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București...*, p. 207.

⁵⁰ Tunici scurte.

⁵¹ Bluze din pânză, denumite și „chitel”, purtate la ținuta de cazarmă.

⁵² Alessandru Pelimon, *op. cit.*, p. 218-219.

⁵³ Capele rotunde fără cozoroc.

⁵⁴ Bleumarin.

⁵⁵ Tunică lungă până deasupra genunchiului, încheiată la două rânduri de nasturi, cu manșete rotunde, răsfrânte, purtată de obicei la mică ținută.

⁵⁶ Horia Vladimir Șerbănescu, *Uniformele și echipamentul miliției pământene a Țării Românești, 1843-1859*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară”, Nr. 14-15/1981-1982, București 1982, p. 261.

⁵⁷ Cartușieră.

⁵⁸ În relatarea sa, Dimitrie Papazoglu, referindu-se la lupta infanteriștilor, afirma că „... isprăvind soldații câte douăzeci de patroane din patrontașe, năvăliră în dezordine în fundul cazarmii, unde lângă magazia regimentului, găsind carul pe două roate, în care se păstrau patroanele regimentului și spărgându-l, încărcară patrontașele lor...” (Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București...*, p. 208). Alexandru Pelimon afirmă că pompierii plecați spre Dealul Spirii aveau „fiecare om câte șaizeci de patroane” (Alessandru Pelimon, *op.cit.*, 186, p. 219). Dotarea standard, de război, a infanteriei în acea perioadă era de 60 de „patroane” (cartușe), însă dat fiind că trupa română nu era pregătită pentru o confruntare armată este posibil ca soldații să nu fi avut deloc cartușe în „patrontașe” sau foarte puține (20 cartușe), cu excepția companiei comandate de Dimitrie Papazoglu, care în acea zi efectua serviciul de gardă în cazarmă și ar fi putut avea dotarea completă cu muniție de război (Horia Vladimir Șerbănescu, *Uniformele și echipamentul miliției pământene a Țării Românești, 1830-1843*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară”, Nr. 13/1980, București 1980, p. 337).

⁵⁹ *Anuarul Armatei Române, 1 ianuarie 1870*, Tipografia Curtii princiare, Bucuresci, 1870, p. 76. Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București...*, p. 209. Matei Ionescu, *op. cit.*, p. 1081.

⁶⁰ Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București...*, p. 207.

⁶¹ *Decretul Nr. 1 al Guvernului provizoriu al Țării Românești*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul I, Doc. No. 853/14 iunie 1848, Bucuresci, 1902, p. 567.

⁶² *Decretul Nr. 252 al Guvernului provizoriu al Țării Românești*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul II, Doc. No. 865/13 iulie 1848, Bucuresci, 1902, p. 477.

⁶³ C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *Aspecte militare...*, p. 52.

⁶⁴ *Ordinul Nr. 2758 al generalului Chr. Tell, Șeful ostirii Țării Românești, către maiorul Mavrocordat*,

în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1868/11 septembrie 1848, București, 1903, p. 294-295.

⁶⁵ Apud. Constantin Căzănișteanu, În legătură cu drapelele instituite în timpul revoluției muntene de la 1848, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, Vol. IV-1966, Muzeul de Istorie a Orașului București, 1966, p. 271.

⁶⁶ *Idem.*

⁶⁷ *Reglement ostășesc. Slujba de garnizoană. Revizuită și îndreptată cu adăugiri de articolele trebuicioase de col. Ioan Voinescu.* București, 1850, p. 153-155.

⁶⁸ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 374

⁶⁹ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de fapte...*, fila 5. Autorul face confuzie între localitățile Celei, în județul Gorj, locul de baștină al preotului revoluționar Șapcă, și Islaz, din actualul județ Ilfov, lângă București, unde la 9 iunie 1848 s-a adoptat proclamația Revoluției.

⁷⁰ În ierarhia militară a epocii, „Feldfebel” era un grad intermediar de subofițer, situat sub cel de „Luncăr”.

⁷¹ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 377.

⁷² Planul cazarmii din Dealul Spirii este dat în Planșa 48 a planului lui Borroczyń. (Florian Georgescu *Marele plan al orașului București ridicat de maiorul Borroczyń între 1844-1846*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, Nr. 1/1964, Muzeul de Istorie a orașului București, București, 1964, p.72).

⁷³ Alexandru Pelimon, *op. cit.*, p.84. Florian Georgescu, *Regimul construcțiilor în București în deceniile IV – V din secolul al XIX-lea*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, Nr. V/1967, Muzeul de Istorie a orașului București, București, 1967 Florian Georgescu, *Marele plan al orașului București ridicat de maiorul Borroczyń între 1844-1846*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, Nr. 1/1864, Muzeul de Istorie a orașului București, București, 1964, p.72, p.57.

⁷⁴ Alexandru Pelimon, *op. cit.*, p.84.

⁷⁵ *Știri din Năuntru – București, 14 septembrie*, în „Vestitorul Românesc. Gazetă-ofițială”, Nr. 69, 24 septembrie 1848, p.274-275.

⁷⁶ Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării...*, p. 206.

⁷⁷ *Vestitorul Românesc. Gazetă semi-ofițială*, Nr. 69, 24 septembrie 1848, p.274.

⁷⁸ *Idem.* C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.*, p. 100.

⁷⁹ *Vestitorul Românesc. Gazetă semi-ofițială*, Nr. 69, 24 septembrie 1848, p.274.

⁸⁰ Horia Vladimir Șerbănescu, *Armata otomană care a luptat în Dealul Spirii, la 13 septembrie 1848, redată într-un album inedit, realizat de Carol Pop de Szathmári*, în Colecția de studii *Tradiție, Istorie Armată*, Conferința Muzeului Militar Național

Regele Ferdinand I, 15 octombrie 2021, Ediția a VII a, Editura *Cetatea de Scaun*, Târgoviște, 2022, p. 21-50. Albumul se află în colecția Muzeului „Ermitage” din Sankt Petersburg, conține 25 de planșe în acuarelă, înfățișând tipuri de militari, de diferite grade și arme din cadrul gărzii imperiale otomane, aflați la București în toamna anului 1848. Un număr de planșe prezintă însemnele de grad și armamentul portativ, alb și de foc, precum și tunurile și atelajele utilizate de armata otomană în perioada evenimentelor din septembrie 1848, de la București.

⁸¹ Notă oficială publicată de „Vestitorul Românesc”, Nr. 75, 19 octombrie 1848, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul V, Doc. No. 2429/19 octombrie 1848, București, 1904, p. 208-209.

⁸² *Scrisoarea lui N. Costinescu către gazeta de Transilvania. Nr. 81-85. 1848. 4-18. X. 1848*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1985/18 septembrie 1848, București, 1903, p. 443.

⁸³ *Depeșa lui Hory, consulul Franței la București, către ministrul Bastide*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1912/14 septembrie 1848, București, 1903, p. 352.

⁸⁴ *Vestitorul Românesc. Gazetă semi-ofițială*, Nr. 69, 24 septembrie 1848, p.274. *Declarațiunea Căpitanului Deivos...* p. 374.

⁸⁵ *Ancheta lui Hory, consulul Franței la București, în privința zilei de 13(25)septembrie 1848, I. Journee du 13(25)septembre 1848*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1906/13 septembrie 1848, București, 1903, p. 341.

⁸⁶ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 375.

⁸⁷ *Idem.*

⁸⁸ C. Căzănișteanu, *Date noi...*, p. 69.

⁸⁹ *Reglement Ostășesc de slujba infanteriei. Cartea I pentru slujba frontului. Partea I. Școala recruților.* Tradusă din rusește de Colonelul A. Banov, București, 1847, p.1.

⁹⁰ De serviciu.

⁹¹ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 376.

⁹² *Ibidem*, p. 375

⁹³ Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării...*, p. 207.

⁹⁴ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 375. Conform regulamentelor în vigoare la acea dată, comanda de trecere de la formația în linie la cea în coloană trebuie să fi fost: „Pe al treilea divizion, întocmiți coloana!”

⁹⁵ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 375.

⁹⁶ *Idem.*

⁹⁷ *Declarația căpitanului Pavel Zăgănescu* redată în scrisoarea lui N. Costinescu, din 19 septembrie 1848, către „Gazeta de Transilvania”, Nr. 81-85. 1848, 4-18 octombrie 1848, în „Anul 1848 în

principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1906/13 septembrie 1848, București, 1903, p. 443.

⁹⁸ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 3.

⁹⁹ Alessandru Pelimon, *op. cit.*, p.220. Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 3.

¹⁰⁰ *Declarația căpitanului Pavel Zăgănescu...*, p. 444.

¹⁰¹ *Documente privind Istoria Militară a Poporului Român. Ianuarie 1848-decembrie 1856*, Doc. 58, Editura Militară, București, 1986, p. 53.

¹⁰² *Jurnalul No. 8 al Înaltei Curți criminalicești*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul VI, Doc. No. 133/5 mai 1849, București, 1910, p. 215-216.

¹⁰³ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 3.

¹⁰⁴ *Ancheta lui Hory*, consulul Franței la București în privința zilei de 13 septembrie 1848, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1906/13 septembrie 1848, București, 1903, p. 344. Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 3.

¹⁰⁵ *Ancheta lui Hory...*, p. 344.

¹⁰⁶ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 4.

¹⁰⁷ *Declarația căpitanului Pavel Zăgănescu...*, p. 444. Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 3.

¹⁰⁸ Major D. Pappazoglu, *Viteaza luptă...*, p. 15.

¹⁰⁹ *Ancheta lui Hory...*, p. 344. Informația este puțin credibilă dat fiind că la distanță scurtă, împotriva unei trupe compacte de ostași, erau folosite mitraliile, mult mai eficiente și mai distructive în astfel de situații decât ghiulele, utilizate în general pentru trageri la distanțe mari.

¹¹⁰ *Idem.*

¹¹¹ *Scrisoarea lui N. Costinescu...*, p. 444. În amintirile sale redactate după aproape jumătate de veac de la evenimente, Zăgănescu afirmă că atunci când s-a avântat asupra tunurilor turcești, ar fi strigat: „Arma la mână, pe moarte sau pe viață!”, Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 4.

¹¹² Componentă a mecanismului de dare a focului la armele cu cremene. Piesă concavă în care se pune o cantitate redusă de praf de pușcă. Aceasta este aprinsă prin intermediul scânteilor produse de lovirea unei bucăți de cremene, fixate la cocoșul armei, de capacul convex, denumit „amnar”, confecționat din oțel călit. Flacăra astfel produsă era transmisă, printr-un orificiu, numit „lumină”, la încărcătura principală de pulbere, aflată în țeva puștii, producând aprinderea acesteia și aruncarea proiectilului afară.

¹¹³ Orificiul prin care se aprinde încărcătura de azvârlire a proiectilului la armele (puști sau tunuri) cu încărcare pe la gura țevii.

¹¹⁴ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 4.

¹¹⁵ *Idem.*

¹¹⁶ *Scrisoarea lui N. Costinescu...*, p. 444-445.

¹¹⁷ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 376

¹¹⁸ Maiorul Nicolae Greceanu a revenit la gradul de căpitan, avut înainte de revoluție, aidoma tuturor ofițerilor înaintați de către guvernul provizoriu în perioada 11 iunie – 14 septembrie 1848 (*Porunca Nr. 54 către oștirea Țării Românești*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 2086/27 septembrie 1848, București, 1903, p. 542-543).

¹¹⁹ *Însemnare de ștabi și oberofițeri scoși din slujbă și iuncări / 30 decembrie 1848*, în „Documente privind Istoria Militară a Poporului Român. Ianuarie 1848-decembrie 1856”, Doc. 80, Editura Militară, București, 1986, p. 77.

¹²⁰ *Jurnalul Nr. 13 al Înaltei Curți criminalicești*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul VI, Doc. No. 139/13 mai 1849, București, 1910, p. 222-223.

¹²¹ Grigore Lăcusteanu, *op. cit.*, p. 169-170.

¹²² *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 376

¹²³ Major D. Pappazoglu, *Viteaza luptă...*, p.13.

¹²⁴ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 376.

¹²⁵ *Idem.*

¹²⁶ Major D. Pappazoglu, *Viteaza luptă...*, p.12.

¹²⁷ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 376-377.

¹²⁸ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 5. În relatarea sa, Deivos afirmă că sublocotenentul Ioniță avea batista albă legată în vârful unei vergele de pușcă (*Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 377).

¹²⁹ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 377.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 378.

¹³¹ C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.* p. 104.

¹³² Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 5.

¹³³ *Scrisoarea lui N. Costinescu...*, p. 445.

¹³⁴ *Idem.*

¹³⁵ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 5.

¹³⁶ *Idem.*

¹³⁷ *Idem.*

¹³⁸ Traducere aproximativă a expresiei, „Kaptan ver senim nihici!”

¹³⁹ *Declarațiunea Căpitanului Deivos...*, p. 379.

¹⁴⁰ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 5.

¹⁴¹ *Scrisoarea lui N. Costinescu...*, 1903, p. 445.

¹⁴² *Ibidem*, p. 446. Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 5.

¹⁴³ Caporal.

¹⁴⁴ Major D. Pappazoglu, *Viteaza luptă...*, p. 13. Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării...*, p. 209.

¹⁴⁵ Alessandru Pelimon, *op. cit.*, p. 223.

¹⁴⁶ Jean Gheliuc, *op. cit.*, p. 60-61.

¹⁴⁷ Ubicini, *Valahia în 1848. Amintiri și întâmplări din călătorie*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul V, Doc. No. 2983, București, 1904, p. 818. *Călători străini des-*

pre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă. Vol.V, Editura Academiei Române, București, 2009, p.273.

¹⁴⁸ Dimitrie Papazoglu, mare colecționar, povestește că a recuperat două „carte” (cutii cilindrice din tablă care conțineau gloanțele) provenind de la „tunurile otomane când trăgea din ulița cazarmii spre noi și găsite, una în ulița Filaretului, căzută în curtea unui proprietar, anume Popescu și alta în Podul Caliței, intrată pe fereastră și căzută în odaia d-lui. Aprichie” (Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București...*, p. 212).

¹⁴⁹ *Vestitorul Românesc. Gazetă semi-ofițială*, Nr. 70, 28 septembrie 1848, p.277.

¹⁵⁰ Robert Gilmour Colquhoun, *Jurnalul lui Colquhoun*, în „Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea”. Serie nouă. Vol.V, Editura Academiei Române, București, 2009, p.193.

¹⁵¹ *Adresa Nr. 1849 a Sfatului administrativ extraordinar către Căimăcămia Țării Românești*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul V, Doc. No. 2575/1 noiembrie 1848, București, 1904, p. 339-340.

¹⁵² Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 1.

¹⁵³ *Vestitorul Românesc. Gazetă semi-ofițială*, Nr. 69, 24 septembrie 1848, p.274.

¹⁵⁴ I. Niculescu, *Luptele pompierilor din Dealul Spirii (la 1848) istorisite cu viu grai de către veteranii care au luat parte la serbarea inaugurării monumentului lor comemorativ ridicat în Dealul Spirii la 13 septembrie 1901*, București, 1902, p. 6.

¹⁵⁵ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 8.

¹⁵⁶ Major D. Pappazoglu, *Viteaza luptă...*, p. 18.

¹⁵⁷ Alessandru Pelimon, *op. cit.*, p.229-230.

¹⁵⁸ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 8.

¹⁵⁹ Cimitir turcesc.

¹⁶⁰ C. Căzănișteanu, *Date noi...*, p. 76.

¹⁶¹ „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1906/13 septembrie 1848, București, 1903, p. 542-543.

¹⁶² „Buletin Ofițial al Prințatului Țării Românești”, Nr. 46, 7 octombrie 1848. „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul IV, Doc. No. 1906/13 septembrie 1848, București, 1903, p. 570-572.

¹⁶³ *Documente privind istoria militară a poporului român. Ianuarie 1848-decembrie 1856*, Doc. 80, Editura Militară, București, 1986, p. 77-78.

¹⁶⁴ *Porunca Nr. 60 către oștirea Țării Românești, 22 octombrie 1848*, în „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente”, Tomul V, Doc. No. 2468/22 octombrie 1848, București, 1904, p. 237.

¹⁶⁵ Col. P. Zăgănescu, *Amintire de faptele...*, fila 6.

¹⁶⁶ *1848 în România*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1898, p. 130.

¹⁶⁷ *Înalta Poruncă de Zi nr. 24 din 4 decembrie 1852* (Col. Gh. Pohrib, lt. colonel N. Lupașcu, căpitan P. Petaleanu, *op. cit.*, p.121). Istoricul Jean Gheliuc afirmă că Pavel Zăgănescu ar fi fost reprimat în armată după ce a fost recunoscut de domnitorul Barbu Știrbei printre spectatorii care asistau la reprezentarea de inaugurare a clădirii noului Teatru Național, la 31 decembrie 1852 (Jean Gheliuc, *op. cit.*, p. 75).

¹⁶⁸ Col. Gh. Pohrib, lt. colonel N. Lupașcu, căpitan P. Petaleanu, *op. cit.*, p.125.

¹⁶⁹ *Idem*.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 133.

¹⁷¹ Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații românești de război. 1860-1947*, Editura Universitaria, București, 1993, p. 115.

¹⁷² „Românul”, 24,25,26 aprilie 1866, p. 1.

¹⁷³ *Solemnitatea desvelirii monumentului luptătorilor din 13 septembrie 1848*, în „Voința Națională”, Anul XVIII, Nr. 4964, 18 septembrie 1901, p. 1.

¹⁷⁴ *Idem*. Marin, *Dezvăluirea monumentului pompierilor*, în „Adevărul”, anul XIV, nr. 4361, 18 septembrie 1901, p.2.

Cei 17 veterani erau: căpitanul Gr. Petrescu, fost iunker la 1848; Constantin sin Gheorghe Bunea (90 ani), fost pompier; Gheorghe Nicolae (79 ani), fost pompier; Ion Ilie Urātu (81 ani), fost pompier; Șerban Deleanu (85 ani), fost pompier; Ioan Ciurileanu (81 ani), civil în timpul evenimentelor; Stancu Badea Mustăță (86 ani), fost pompier; Nicolae Gabrian/Gabriileanu (78 ani), fost pompier; Stan Dobre Vagaon (78 ani), fost pompier; Gheorghe Deacu (86 ani), fost pompier; Stan Petre (81 ani), din Escadronul 2 cavalerie; Dinu Șerbănoiu/Șerbănescu (84 ani), din Regimentul 2 inf.; Dumitru Stoenescu (84 ani), fost pompier; Grigore Ignat (75 ani), fost pompier; Toader Severin/Severeanu (79 ani), fost pompier; Ilie Ion Chirițoiu Trăsnea (73 ani), fost pompier, grav rănit la 13 Septembrie 1848; Nae Popescu/Dobre Purcel (89 ani), fost pompier, rănit la 13 Septembrie 1848.

¹⁷⁵ Mandache Constantin, *13 Septembrie*, în „Repere cultural-educative – Pompierii Români”, Editura Ministerului Administrației și Internelor, București, 2010, p.33.

¹⁷⁶ Marin, *Dezvăluirea monumentului pompierilor*, în „Adevărul”, anul XIV, nr. 4361, 18 septembrie 1901, p.2.

¹⁷⁷ C. Căzănișteanu, Col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.* p. 109.

ISTORIE MODERNĂ

MILITARY HISTORY: INFANTRY AND THE FORCING HOUSE OF THE PRESENT: A THOUGHT PIECE

JEREMY BLACK *

Abstract

Infantry has been the rump of military discussion for over a century. It has been superseded in concern by the machine, from tank to drone. This is paradoxical as the numerically most important part of armies is infantry, while, far from being a static sump of conventionality, the weaponry, doctrine and use of infantry have changed considerably across time.

Keywords: *infantry; tactics; 20th century*

As a correspondent in the *Times* lately returned from Morocco where Spain was at war with native forces, noted in the issue of 20 January 1925, the response to infantry conflict is in large part set by assumptions. This is so whether the response is by contemporaries or later, and, separately, by combatants or others. Yet even these categories are far from fixed and this helps ensure that there can be no set way to write the history of infantry. In part, there are the problems more generally inherent to history, in particular how much to emphasise situations and how much change, as well as how best to prioritise between periods and between parts of the world.

In part, there are issues more generally common to military history, namely the respective emphasis on recruitment, capability, motivation, control, and supplies, as well as

the weight to be devoted to combined operations. More specifically, there is also the issue of the widespread tendency to treat infantry as an also-ran, the sump after the focus on units of greater manoeuvrability, from cavalry to tanks and aircraft. Linked to this is the sense that infantry has less shock to power than more mobile forces. That is misleading as infantry is not only a matter of firepower but also of the shock of assault, classically as represented by pikemen but also seen form spears to bayonets.

All of these points are factors that should be understood as implicit for discussion throughout this article even if there is only so much space for explicit discussion. These points also serve to demonstrate the conceptual and methodological significance of this study. It cannot be a mirror to my articles on cavalry,

* Visiting Professor, Indonesian Staff College.

tank and artillery warfare, because the criteria for development and, at times, discussion are not parallel.

Moreover, infantry is more significant than the other three, however much that might appear to be counter-intuitive in terms of respective lethality. In part, this is because of the greater full-spectrum usage of infantry, not only in combat but also for other tasks such as the occupation of territory and the politics of the military, not least aid to the civil power.

The problem of definition can be seen in the case of marines. They were/are properly naval infantry, but that understanding is not generally applied. More generally, the doctrinal definition and consciousness of infantry has varied both chronologically and geographically. In particular, it is only relatively recently that there has been formal specialised literature, both books and journals. For example, *Infantry Journal* began publication in 1904 as the *Journal of the United States Infantry Association*.

There is also the need to consider the use of infantry in combined operations. This was a longstanding practice, seen in both tactical and operational means and doctrine, and reflected accordingly in force structure. Examples include the skilful use of both infantry and cavalry in tenth century Byzantine opposition to Muslim attacks,¹ and in Crusader armies using infantry defence before mounting a cavalry charge when resisting Muslim horse archers.²

So also with more recent contexts, circumstances and weaponry. Thus, in February 1945, Field-Marshal Bernard Montgomery of the British army argued that close co-operation with infantry was needed for tanks to overcome German anti-tank guns: 'I cannot emphasise too strongly that victory in battle depends not on armoured action alone, but on the intimate co-operation of all arms; the tank by itself can achieve little.'³

This was scarcely an isolated remark, but rather the doctrinal norm. Thus, in July 1944, Lieutenant-General Sir Richard Connor, the commander of British 8th Corps in Normandy and a supporter of motorised infantry,⁴ instructed the commander of an armoured division to: 'go cautiously with your armour ... Remember what you are doing is not a rush to

Paris – it is the capture of a wood by combined armour and infantry.'⁵

Thus, recovering the history of infantry is an important task, both for that of war and for that of the military, the two of which are far from co-terminous. The essential approach here is chronological, and, within that framework, an attempt to offer geographical and functional accounts. This approach, however, can ensure a failure to dissect the very varied cultural significance of infantry, a topic that has attracted far less attention than those of cavalry and artillery. That is unfortunate for this significance throws light on perceptions and values that were important aspects of the total history of the military.

One such is presented by the dichotomy of an engagement with the future as opposed to the cultural and practical sway of the past. This was particularly pronounced prior to the more explicit and total engagement with modernisation that became pronounced from the mid-nineteenth century. Thus, in the European Renaissance of the sixteenth century, warfare could be understood in Classical terms. As the large-scale use of the pike, for example in the victory of Swiss pikemen over French forces at Novara (1513), apparently represented a revival, in weapon, formation and tactics, of the Macedonian phalanx, a key development was apparently organisational rather than technological.⁶ In his frequently reprinted *Libro dell'Arte della Guerra* [*Art of War*] (1521), the Florentine thinker Niccolò Machiavelli tried to update the Roman writer Flavius Vegetius's fourth- or fifth-century *Epitoma Rei Militaris* [*On Military Matters*] by focusing on the pike and treating the handgun as similar to missile weaponry. This was not surprising as close-proximity action remained the crucial nature of conflict in both battle and small war, because, for long, firearms were not sufficiently effective to clear the battlefield. Although they could do considerable damage, hand-to-hand combat and cold steel were important, although less scholarly attention has been devoted to them than to firearms.

In part, this was, and remains, a reflection of ideas of military progressivism. These ideas have greatly and repeatedly affected the treatment of infantry. This was seen again with the

emphasis on armour as opposed to infantry in much twentieth-century commentary. Arguably, the same is being repeated now with the drone, which is widely presented as the present and future of warfare.

An emphasis on shock does not necessarily lessen the value of firepower, especially because the latter could be used to prepare for the assault. Moreover, the issue of shock versus firepower – of offensive efficiency or effectiveness in causing casualties – was not as important as a unit remaining able to act, and tractable to its commander, while receiving casualties. The real point of drill and discipline was defensive: to prepare a unit to remain intact in the face of death, regardless of casualties.

Alongside similarities, it is also pertinent to consider the very varied contexts within which infantry operated and that affected attitudes to its use. A key element was population, an element that became more significant when there was conflict with other societies able to recruit and deploy more troops. Thus, for example, until the nineteenth century in non-Western societies in North America, Amazonia, Patagonia, Australasia, the Pacific and parts of South-West Africa, all areas with limited state development, there was no specialisation of the military, and all fit adult males were expected to act as warriors. This increased the significance of disease. As the economies of these regions were also limited, mostly dependent on pastoral or shifting cultivation, they supported only relatively small populations, primitive governmental systems, and a resource base that could carry neither a large army nor what would later be termed a military-industrial complex. This was more significant than the weaponry used, and notably so in contrast with the resources deployed by the Europeans.

The situation of contrasting forms of infantry-conflict, and the challenge to insiders of unusual campaigning environments, encouraged a use of hybrid infantry forces that has comparisons with that of hybrid infantry-cavalry armies. Thus, in seventeenth-century Angola, an area of infantry-conflict, the Portuguese were effective against native opponents only in combination with African soldiers. The former were all organised together into a

single unit, with its own command structure, while the Africans, either mercenaries, subject rulers or allies, were separately organised in their own units with their own command structure. It was only at the level of the army as a whole that Portuguese officers had command, providing control for entire operations.

Alongside the standard emphasis on weaponry, it is important to focus on the means by which infantry was recruited. There were two main forms of military service, that for pay in which there was a degree of volition, and service that was compulsory. The latter might be rewarded with money, but the cash nexus was not the main rationale explaining service. Compulsory military service was generally for the ruler of the state or his representative. Such service was therefore 'national', although that is to employ a terminology that was anachronistic for most of history. Furthermore, service from foreign captives could be significant, and included slaves from abroad, often an important source of manpower, as well as combatants captured in war. The latter practice, which was particularly prominent for infantry rather than cavalry, continued to be important in the seventeenth century, with such service not necessarily being unwelcome to those captured. A separate, and more significant, form of compulsory service was that for landlords. The position of leaders within kinship networks added another element.

Voluntary service for pay was of the essence of mercenary payment, but it has been redefined across history in order to ensure that such service is seen as virtuous if for one's own state/country/people/lord, and very much not so if for someone else's. This construction means much in the modern world, and helps locate private military service in an ambiguous light, but the situation is far less secure in terms of the historical judgment of the seventeenth century. Thus, a modern distinction of troops serving as mercenaries for pay, as with the Russian Wagner Group, rather than for reasons of patriotism or ideology, does not capture the nature of military service across most of history because it rests on a social politics that is largely true for the modern world (modern understood as essentially beginning with the French Revolution), but not earlier.

Moreover, the modern stigma of fighting for a foreign ruler meant less when foreignness was not such a clear concept as in the subsequent age of nationalism that was also part of this modernity. The distinction between such units and those raised by members of the social élite for the service of their sovereign was not always as clear as the use of the term mercenary might imply. Although money is generally seen as the prime nexus of mercenary activity, this ignores the extent to which commanders were frequently rewarded with land and the social status that went with it. More specifically, the fact that soldiers (and their commanders) were serving for money was not inherently incompatible with feudalism, a socio-military system that had linked the provision of military service to the receipt from the sovereign of land and other feudal rights.

Whether as feudal levies, militia, mercenaries or permanent armed forces, recruited voluntarily or by conscription, the social dimension of war included an assumption that soldiers and sailors would serve at the behest and under the control of their social superiors. Although there was dissatisfaction and mutinies, the soldiery were not consulted about their conditions or instructions. At the same time, soldiers were not reduced to unthinking ciphers, and officers had to take steps to maintain morale, and therefore cohesion. The latter element was particularly important given the significance of experienced troops for ensuring military capability. Thus, despite being slaves, the Ottoman *janissaries* were able to force attention to their wishes by staging mutinies, as in 1622 when Shah Osman was forced to turn back from a journey the *janissaries* believed was intended to lead to his collecting an army in order to disband them. In 1606, an expedition sent into Anatolia had been abandoned when the unpaid troops mutinied.⁷

Slave soldiers were common in the Islamic world and were also found in large numbers in sub-Saharan Africa.⁸ They were far less common in the European colonies in the New World. There are modern forms of slave soldiers in a variety of contexts, including the very long nature of conscription in Eritrea, but also boy soldiers in Africa.

In contrast, militias as well as other forces recruited at the outbreak of hostilities were

regarded as less combat-ready, in terms of both experience and training. When tested on campaign, militia repeatedly lacked the skill of professionals. Nevertheless, despite the greater experience of mercenaries, there were important advantages to be found in using alternatives. A reliance on militia ensured larger forces as the soldiers raised from conscription were less expensive than mercenaries, and, linked to this, were less likely to transfer allegiance. For example, the issue of relative cost, played a role in the Swedish reliance on militia from the 1540s. The men were increasingly given peace-time training by the king's officers. By the 1550s, this militia had become an operational army which could defend any part of the country. Moreover, in the 1560s, it proved possible for Sweden to deploy larger forces than its rival Denmark, which, instead, relied on professionals.⁹

It would be mistaken, however, to adopt too schematic an approach to recruitment, not least because armed forces varied greatly, not only between peace and war, but also within individual years of peace or war. With infantry, a complex interaction of opportunity and motivation, involving factors such as the reliability of pay, the season, and the proximity of the harvest, encouraged recruitment or desertion, and the size of units could vary very greatly. If this situation encouraged a reliance on paid professionals, the variation in the size of armed forces could also be accentuated by their use.

There were major cultural, geographical, social and political variations in willingness to be recruited, whether indeed as volunteers or as conscripts. In 1746, Sir Peter Warren, the Governor of Cape Breton Island, expressed his scepticism about the willingness of British colonists in North America to act as regulars: 'I could not apprehend it was possible to raise two regiments in America at any rate, such is their aversion to enlist as soldiers.'¹⁰ The situation would have been very different for militia service.

There is a strong tendency to treat the history of infantry in terms of factors particular to infantry, not least weaponry. This is very apparent in accounts of combat. At the same time, infantry operations and capabilities were

very much affected by contexts that were not necessarily focused on combat. In his 1927 inaugural lecture as the Professor of Military Studies at King's College London, Sir Frederick Barton Maurice, a former Major-General, declared:

'History shows that great changes in the character of war are normally brought about by other forces than the power of weapons (I am here speaking of war as a whole, not of the tactics of the battlefield), for the tendency is that sooner or later an antidote is found for each new form of attack ... the deadlock of trench warfare of 1915-1918 was a revolution, which changed the character of war. But the prime cause of that change was only partly weapons, it was still more numbers; and the reason why armies of millions could be maintained in the field was, I think, first the development of railways, roads, and mechanised transport of all kinds, which enabled supplies to be brought to the front in almost unlimited quantities, and secondly the progress of medical science, which has almost eliminated the danger of epidemic disease.'¹¹

The variations of infantry ensured that conflict was as much between different forms of infantry as between infantry and other types of force. Thus, as an instance of the former, Dean Mahomet, a quartermaster with the Bengal army of the British East India Company, recorded an advance from Bihar to Calcutta in 1772-3, and the response to resistance by the hill people of the passes through which the force passed:

'Our men, arranged in military order, fired ... the greater part of them, after a feeble resistance with their bows, arrows, and swords, giving way to our superior courage and discipline, fled ... prisoners ... severely punished for their crimes; some having their ears and noses cut off, and others hung in gibbets.'¹²

A chronological account of infantry through history across the world requires a multi-author project and would necessarily be tentative as there is much work to do in many spheres. At this stage, it is best to pick out a few themes, and, in doing so, to be cautious about continuities across history because the contexts that helped set tasks and capabilities have changed so radically.

To take battle, it is unclear how far there is much to be read from Marathon (490 BCE) to Stalingrad (1942 CE), and the same caveat can be made about more general themes of recruitment, operability, and effectiveness. Clearly, across time, factors such as unit cohesion are important, as is the able use of weaponry and topography, but what these mean varies greatly.

Attention now necessarily varies on the current situation, but also extends to the world wars because of modern interest in both. As a result, a standard narrative is of the limitations of infantry warfare overcome by turning to other arms.

Turning to the twentieth century, infantry and artillery were to the fore in World War One (1914-18), with cavalry pushed to the background in a final settlement of the long-standing tension between the two arms. The plight of the infantry is the theme that emerges most clearly from accounts and presentations of the war, and, not least, its vulnerability to artillery and machine guns.

However, in contradiction to what might appear today to be the obvious danger of throwing infantry against defensive positions, the combatants believed that they would be more successful if they took the initiative, thus utilising the potential of both infantry and artillery. The attacker could choose when and where to attack and amass forces accordingly, those countering the advantages the defenders enjoyed, and restoring mobility to the infantry.

In practice, repeated attacks revealed the difficulties of breaking through an opposing front line, as opposed to breaking into it, costly as the latter was. Defences-in-depth increased the requirements for defenders and also for the number of attackers, and helped ensure an attritional character to the infantry conflict, one that focused on artillery but was not limited to it. The available manpower provided by conscription, the major expansion of population, and the ease with which populations were controlled prior to the Russian Revolution of 1917, made it possible to hold the front line with strength and to provide reserves. Continuous trench lines packed with infantry provided both defensive mass but also plentiful targets. The lethality of weaponry was increased by

the use of poison gas from 1915. Nevertheless, most casualties were caused by artillery and, secondarily, machine guns.

Trench warfare is frequently held up for much of the blame for the heavy losses of infantry. Yet, had the campaigns been waged in a different manner – for example, albeit within the context of limited mobility for the infantry, been more manoeuvrist and less static, there is no reason to assume that casualties would have been lower. Instead, in the open, infantry would have been more exposed to both offensive and defensive fire. Indeed, trenches served to protect infantry, as well as to stabilize the line.

Infantry tactics developed in order to overcome the strength of the defence. The improvement of coordination with the artillery was significant and was publicly discussed as a way to reduce infantry losses; rather than as a substitute for infantry. Thus, the *Times* on 13 April 1917 noted:

‘The chief lesson learnt is that against strong defensive positions the pace of a sustained attack is the pace of the heavy artillery. To attempt to force the pace is to neglect the searching preparation which alone can make assaults in force successful without overwhelming sacrifice ... time is given for the guns to get into position and to prepare the way for the infantry, then the strength of the defensive lines crumbles to chaos.... The role of the guns must be taken up again, and when they have played their part again, then the storming lines will go forward.’

Separately, infantry tactics devised for overcoming strong posts offered more mobile firepower. Indeed, the British had by 1917 the all-arms infantrymen, skilled with rifle, bayonet, Lewis gun (light machine gun), and hand and rifle grenade, and accustomed to working in cooperation with artillery and mortars, notably the Stokes light mortar. In an instance of a broader pattern, British grenade and mortar tactics came from experience, which was taught in infantry schools set up from mid-1915 onward. The report of operations by the British Fifty-Sixth Division in January 1917 noted a frequent use of Lewis Guns, Stokes Mortars, and rifle grenades. A battalion report of September 1918 commented that a company advanced under considerable machine gun

fire by dribbling men across open spaces under covering fire from massed Company Lewis guns.¹³

What were to be called storm-trooper techniques or infiltration tactics had been developed by the Germans, and notably so in raids against the French from October 1915. These storm-trooper techniques, for which the Germans get the credit because of the term *Stosstruppen* (storm troopers), relied on carefully planned surprise assaults employing infiltration and focusing on opponents’ strong points in order to destroy the cohesion of their defence. For the Germans, these tactics were those of specialists and, in the winter of 1917-18, an attempt was made to train German units so as to inculcate the need for appropriate action of individual soldiers. Training was now done near the front line, which was not only easier but also very much underlined the significance of experience.

The British and the French developed similar tactics at much the same time, with Captain André Laffargue possibly launching the idea in print in August 1915 in his pamphlet *Étude sur l'attaque dans la période actuelle de la guerre* (*Study of the Attack in the Current Period of the War*), which called for mobile firepower and infiltration. An English version was published that December. The British made the tactics widespread across the British Expeditionary Force, on a pattern also seen in World War Two. Training also took place near the front line as a way to incorporate field experience. The British infantry gained a lot of tactical experience from raids, which often encouraged infiltration and artillery-box barrages, as well as mortars and machine guns operating in fire-suppression roles, before these tactics became widespread among the infantry during larger-scale operations. The Canadians developed raid-like tactics for major operations in 1916-17.

These tactics had considerable success, notably for the Germans in the spring of 1918, but could not overcome defence-in-depth. To do so required well-applied artillery, which was a key means of helping infantry fulfil its potential. In place of generalised firepower, there was by 1918 systematic coordination, reflecting precise control of both infantry and

massive artillery support, plus improved communications. The key to converting a break-in into a breakthrough was Allied artillery that neutralised the German ability to mount counterattacks. And the key to breaking in was infiltration rather than wave assaults. Infantry infiltration, taking advantage of skilfully applied artillery firepower, neutralised the German defences-in-depth, whereas sheer firepower alone could not do that. The Allied learning curve in offensive battle beat that of the Germans in defensive battle. Trench warfare had evolved into deep battle, with important help from aerial reconnaissance. Infantry were key to the Allied solution in 1918, not an also-ran to tanks.

The developmental account of this century, from infantry conflict as the characteristic of the deadly stasis of trench warfare in World War One, to the subsequent regaining of mobility, notably by the use of the tank, is overly simplistic. This is not least in misunderstanding the capabilities and impact of the tank, and also from failing to understand the degree to which the development of artillery-infantry coordination represented the key means to regain mobility in the last stages of World War One. The infantry was crucial in this coordination, but not in any static fashion. In a 1920 memorandum, 'Explanation of the theory of the application of the essential principles of strategy to infantry tactics,' Basil Liddell Hart, an infantry officer turned commentator, wrote:

"The improvements in weapons and the wide extensions enforced by them have created new conditions in the infantry fight. It has developed into what may be termed group combats; the defenders realising that a self-contained group based on a tactical point is more effective than a trench line, the breaking of which results in the whole line falling back; the attacks countering this method of defence by endeavouring to penetrate between the centres of resistance and turn their flanks."¹⁴

Liddell Hart's proposed use of both infantry and armour emphasised manoeuvre and an 'indirect approach,' not frontal attacks and attrition.

Artillery-infantry coordination, however, could have a less benign side. Thus, in October 1919, Captain John Kennedy, an artillery liai-

son officer with the British Military Mission to South Russia, wrote of the White Russian forces to which he was attached that the infantry did not like to advance in front of the artillery, while a lack of protection meant that the latter only fired at extreme range.¹⁵ Kennedy was unimpressed.

In practice, both sides in the Russian Civil War (1918-21) tended to rely on frontal attacks by infantry that was designed to break a thin enemy line and force withdrawal. This could include the storming of prepared positions because the artillery necessary to suppress defences was in limited supply and, anyway, of restricted use for fast-moving operations over large areas.

The postwar infantry drew on the experience, weaponry and doctrine of the recent world war. No post-1918 Western infantry went back to the pre-war ways. Infantry, instead, was equipped and trained to fight a flexible battle with a range of weapons. One of the fundamental lessons of the world war had been that of the need for preparation and value of training, which was regularly updated and reiterated. It was by this means that every British infantryman had become proficient during the war with rifle, bayonet, hand and rifle grenades, and the Lewis gun. Tactical doctrine was adapted to take advantage of these developments.

Yet, these changes also entailed cost, and that at a time of great concern about expenditure. In the 1920s, this led to interest in the idea of machines as a way to deliver increased capability at lower cost. The preference on the part of many commentators was for an élite well-equipped force, with the emphasis for the army on mechanisation, particularly tanks. That option clashed with the constraints posed by a smaller army on tactics and operations requiring large numbers of troops as well as with institutional preferences for continuity and size in the army. In the case of many governments, numbers were seen as necessary for the maintenance of control in colonies and, if necessary, at home, and also in order to match the armies of other powers, and the strong preference for the very idea of a large army, which was equated with the impression at least of national strength.

The range of postwar military commitments in 1919-23 was formidable, and notably so for Britain, France, America, Japan, Italy, and Canada. Moreover, alongside the use of aircraft, for example by the British in Somalia, the conflicts of those years offered an ironic counterpoint to the emphasis on new army technology. Thus, the Romanian suppression of Hungarian Communism, the Polish defeat of Soviet invasion, and the Turkish overthrow of the Greeks in Asia Minor, were all essentially infantry conflicts. Mechanisation played a very modest role.

The clash of numbers and weaponry became apparent in Italy. General Antonino Di-Giorgio, the War Minister, favoured a small army with modern weapons providing firepower, mobility and offensive capacity; but the military leadership argued that this choice would weaken Italy, while the cost was also a major problem. In 1925, the Fascist leader, Benito Mussolini, came out against Di Giorgio's proposals as he also wanted a large army. Di Giorgio resigned.¹⁶

In Japan, the Imperial Way faction in the army pressed for an emphasis on manpower and the military spirit, rather than on machines. The call was for 'flesh before steel' and their belief that Japanese manpower had inherent and unique qualities that made them effective, or what others had called 'human bullets'. In 1928, the army's strategic manual was rewritten accordingly. In the early 1930s, the emphasis, under General Araki Sadao, was on the Imperial Way approach.¹⁷ At war with China from 1937, the Japanese emphasis on 'spirit' included a stress on the use of bayonets and swords in attacks. In the event, this did not suffice.

Soviet planners argued that they could and must have both mass (infantry) and mechanisation,¹⁸ but, in practice, there were repeated tendencies if not choices. States that rejected conscription, notably Britain and America, did not tend to focus on numbers, and, instead, emphasised equipment, morale and alliances as compensation for manpower. This was easier for these two powers as they were wealthy and had advanced industrial economies. In some respects, the focus on mechanisation was an extension with these powers of their already

strong interest in navies. In the latter, the tendency from the introduction of steam technology in the early nineteenth century, had been for a greater emphasis on the ship as machine. France had conscription, but stressed fortifications, notably the Maginot Line, as a way to cope with the greater numbers in Germany. So also with the French interest in armour.

At the same time, there was an overlap in what machines could help provide a mobility that made infantry more valuable. Indeed, there was a more general complementary dimension across the questions of force structure. Thus, visiting France in 1935, Montgomery-Massingberd, the Chief of the British Imperial General Staff, saw the idea of fortifications as providing not only protection but also a support for operational mobility: 'Here again the underlying idea of economy in men so as to set free as many troops as possible for the mobile army.'¹⁹

While World War One is seen as an infantry conflict, this is certainly not the case with the perception of World War Two, even though the numbers of infantry in the latter were far greater than those of other combat army units. Furthermore, mechanised and even armoured units included many infantry.

As with World War One, but far more so, there has been a tendency not only to under-rate the role of infantry, but also to ignore the extent to which training played an important role, and therefore could help differentiate between infantry units.

There was a great need for training, not only to match the nature of the fighting but also to deal with the major expansion of numbers. Thus, the German army, from 1.1 million strong at the start of 1939, reached 5.76 million in June 1940, an expansion, mostly in infantry, that worried German commanders. Indeed, when the Soviet Union was invaded in June 1941, much of the German infantry was not fully combat-ready, in part due to a lack of sufficient training.

Training conditioned men both to machines, notably their weapons and those of others, both within their army and those of opponents. Training also conditioned men to the machine, at once complex and simple, that is the army. Training also enabled troops to as-

simulate new tactical thinking and to convey an instructive response; provided experience of the unit in and with which troops would fight; and gave a psychological form of empowerment, providing an understanding of what was to happen as troops became 'combat-wise.' Infantry were exposed to live firing in training as well as to night operations. As well as these specific skills, it was necessary to overcome the civilising effects of peacetime and to prepare troops for killing. Bayonet drill was a classic instance, even though bayonets were rarely used for that end, other than by the Japanese.²⁰ Much of the discussion of combat emphasized hand-to-hand combat and thus the prowess, skills and masculinity involved.

Infantry training was far more complex than going into World War One, in part due to the nature, range and challenge of combined-armed operations. In addition, the management of troops in close-order formations, whether lines, squares, or columns, were replaced, in the 'empty battlefield' by more dispersed formations. As a result, officers could not readily give orders, and individual soldiers as well as non-commissioned officers now had to make their own choices. That troops were more educated, better read, and less familiar than in the past with the rural experiences of coping with weather, understanding terrain, and seeing death in the case of animals was also significant in affecting training and the experience of combat. Far more than in the previous world war, there was also the case of unfamiliar environments. Whereas Europe had dominated land fighting in World War One, the experience of North Africa was significant in 1940-3 and of the Pacific and South-East Asia in 1941-5. These entailed infantry combat in very unfamiliar circumstances, for example the damp, deep, thickly forested valleys of New Guinea and the India-Burma (Myanmar) border. British infantry familiar with the arid, high, mountainous environment on the North-West Frontier of British India (modern Pakistan), found the jungles of Malaya and Burma very difficult when faced by attacking Japanese forces in 1941-2. The British (understood as including imperial units notably Australian and Indian) infantry did not prove fit-for-purpose in this context. Training, which involves

environment preparation, was inadequate, but there was also the classic problem of not controlling the flow of the battle, a situation that poses problems for infantry.

Infantry armaments in this world war took forward the developments of World War One, as with rocket grenades. The Germans also developed the handheld *Panzerfaust* rocket launcher, and the Americans the Bazooka anti-tank rocket first used in 1942. American infantry companies were armed with automatic and semi-automatic rifles and reliable light machine guns, bazookas, mortars and grenades. Assault rifles with a range of about 400 yards were extensively used in combat. Infantry also benefited from the use of combat engineers, as with American attacks on Japanese Pacific positions, attacks in which flamethrowers and satchel charges played a major role.²¹

Infantry attacks were not generally in massed formations, although these were seen with the Japanese, as on the island of Guadalcanal, and with the Soviets. In each case, high casualties were taken as a result.

Most of the century came after the world wars, and conflicts in 1946-99 saw much use of infantry, and by leading powers, such as America in Korea and Vietnam, as well as by others. The largest wars in scale, notably the Chinese Civil War of 1946-9, were very much infantry conflicts.

The role of infantry in the post-1945 wars does not tend to attract attention. Thus, the sequence of Israeli-Arab wars that began in 1948, and the India-Pakistan wars that began in 1947, are generally discussed in terms of armour and airpower. Yet, infantry was very important in all these conflicts, and notably so in holding position. Although mechanisation, often of an improvised form, was significant, the Israeli-Arab War of 1948-9 was very much an infantry conflict. In 1956, 1967 and 1973, armour was more significant, as was air power, but infantry was necessary, to consolidate tank advances, to hold defensive positions, and also for conflict both with infantry and armour. The use of hand-held anti-aircraft and anti-tank missiles gave an important capability to infantry, as used, for example by the Egyptians in resisting Israeli counter-attacks east of the Suez Canal in 1973. This represented an im-

portant bridging of infantry and artillery, one that looked toward the (different) later deployment in the early 2020s of individually-controlled drones.

The use of sub-machine guns was an important aspect of a weapons culture that put great pressure on logistics and that saw only limited significance for aiming. The accuracy of individual single-shot fire that had been so important in 1914, and notably by the British in resisting the Germans in Belgium at the battle of Mons, became far less significant as weaponry took on spray characteristics. These left infantry differently vulnerable. More generally, the increased variety and range of weaponry meant that infantry vulnerabilities had greatly increased.

In terms of highly-mechanised warfare, it might seem that the infantry has been relegated to support and backup roles due to changes in technology and operational methods. This was certainly the implication of the so-called Revolution in Military Affairs, followed by its successor 'Transformation,' which dominated American attention at the beginning of the millennium. Breaking out in 2022, the Ukraine war led to a further foregrounding the role of technology, notably air power, with the emphasis in particular on drones. Moreover, discussion of the future of war focused on the missile and air dimensions. From these perspectives, infantry appeared slow, inflexible, of limited kinetic capability, and a force that would not sway the battle.

Yet, the Ukraine conflict also saw a return to lengthy operations, largely static fronts, and high casualties. There was talk of a glaciation of conflict and, in particular, focus on a return to trench conflict and to massed attacks. All of these elements encouraged discussion of the need for larger armies and even the return of an element of conscription. The latter was a marked reversal of the move against conscription in the late twentieth century, a move in part linked to the decline of a reliance on infantry. Now, conscription is seen as the way to deliver far more infantry.

Indeed, the varied combat-zone is such that infantry, as the means to control territory, is still crucial. This is also true on the battlefield. Indeed, in 1939, Sir John Dill, command-

er of the British I Corps in France, complained about the 'incalculable' harm done by Basil Liddell Hart, the tank advocate, writing:

"Thanks largely to Liddell-Hart's advice battalions were cut down. The argument was that it is fire power, not man power that is wanted on the battlefield. That may be true up to a point but at night, in fog, and when the enemy uses smoke one must have men on the ground."²²

Moreover, on a longstanding pattern, there is much about conflict that scarcely conforms to the idea of a regular or conventional combat that can be readily mastered in terms of a turn to new systems. Both terrain and opponent were key elements. In 1738, Edward Trelawny, Governor of the British colony of Jamaica, reported on operations against the Maroons, runaway, or, in some cases, freed, slaves, who controlled much of the interior of the island:

"The service here is not like that in Flanders [Belgium] or any part of Europe. Here the great difficulty is not to beat, but to see the enemy ... in short, nothing can be done in strict conformity to usual military preparations, and according to a regular manner; bushfighting as they call it being a thing particular by itself."²³

In 1924, the Earl of Cavan, the Chief of the British Imperial General Staff, observed: "So much of our work has to be done in uncivilized parts of the world that it is a mistake to pin faith to a type of unit largely dependent on civilized conditions, good roads and open country."²⁴

The situation, with its requirements for infantry, has been taken further in recent years by the emphasis on urban terrain as the battleground of greater relative significance. This was scarcely new, and World War Two saw lengthy struggles in Stalingrad (1942-3), Warsaw (1944) and Manila (1945) as well as cities that fell with relatively little conflict, such as Paris (1940 and 1944). The period since 1990 has seen urban conflict of very different forms, notably in Mogadishu, Grozny, Mosul, Mariupol and Gaza. In each there was a reliance on other forms of warfare including artillery, armour and air power, the latter extending to helicopters as in Mogadishu.

Yet, infantry was the key element in controlling and contesting urban terrain. This has increased the human cost of operating

there, and also made it easier for non-regulars to impose heavy demands on regular forces driving them out, as with the ISIS resistance to American-backed Iraqi regulars in Mosul, and Hamas resisting the Israelis in Gaza, a conflict that extends to extensive underground operations. It is unclear how infantry will be redefined in a future in which large numbers of individually-controlled drones are being manufactured. So also with the extent to which the overlap between regulars and irregulars may extend in the future to encompass even more of the latter. How far they are assessed as infantry may change if personal mobility alters, for example with electric bicycles, but most will still fight on foot.

There will then be the extension provided by the use of implanted characteristics, genetic engineering, and even robots, which, again, are likely to be primarily infantry. This may not seem a helpful topic as a last stage of discussion of infantry that has repeatedly warned about the need to handle ideas of modernisation with care. Furthermore, the cost of developing and operating such infantry may well be very high.

Looked at differently, drones and robots represent a possible fusion, one that can be discussed as one of the possible developments in the wider envelopment of Artificial Intelligence (AI). Rather than the latter bypassing infantry in concept or practice, it may be that it offers enhancements both to the existing type of soldiers who can be offered far more up-to-date information, and to the future soldiery that may develop. At the same time, guided-firing systems of greater sophistication make infantry more vulnerable. Yet, this is a situation shared with all other branches of the military. Thus, far from being a second-rank, second-rate, and, indeed, anachronistic form of the military, the infantry continues to offer considerable flexibility, albeit within a situation of great hazard. The potential, however, remains great: the global population rose from three billion in 1960 to eight billion in 2023, and that provides plenty of manpower, regular or irregular, for the organised use of force by means of fighting as infantry.

In essence, the range of infantry is the key element, and also the very different tactics and

weaponry that can be used. The General Staff of the British War Office pressed the government in 1920 not to send troops in order to ensure Armenian independence from the Turks. Aside from outlining specific difficulties facing such a mission, the General Staff warned that:

‘the resulting operations would partake of the nature of guerrilla warfare, which is a method of fighting above all things to be avoided. The whole spirit of the art of conducting small wars is to strive for the attainment of decisive methods, the very essence of partisan warfare from the point of view of the enemy being to avoid definite engagements. Consequently, it usually happens that many more men are required than were originally estimated, and that warfare of this nature continues for years.’²⁵

Infantry as a subject might not have the appeal of cavalry, armour or air power, but is more fundamental as a longstanding means of military power, one that is pertinent, indeed effective, in a range of contexts. Infantry is also important as the central subject for the raising of forces, and for most of the world across most of history.

This topic has no one chronology and it is necessary to be cautious about adopting or proposing any relationship between (the movable criteria of) governmental sophistication and raising infantry. Systems of conscription required administrative capability and at the local level across states. So also with supplying and paying such forces, however much the burden might be pushed out onto the population in the campaign zone. Yet, if infantry requires the state, or at least an element of government, so, even more, do fortifications, navies, air forces, and mechanised units. Indeed, infantry is the most varied outcome as it can be produced by sophisticated states but also by non-state actors and by governments of limited resource. This is true across history and there is no reason to assume that the situation will be different in the future.

To argue in the face of discussion of the consequences of drones and the likely consequences of hypersonic weaponry, that infantry is an important part of the present or future of warfare might appear to be a commitment to the second-rank and second-rate, if not to an anachronistic *ancien régime* of warfare fitting

only for those tasks and settings for which the first rate is not appropriate.

That, however, is misleading not least because of the assumption of a paradigm state of warfare and military activity; such an assumption is indeed characteristic of much military history and commentary, but it is flawed conceptually, methodologically, historiographically and empirically. In all of these terms, infantry continues to play a major role, and there is no reason to assume that it will not continue to do so.

NOTES

¹ E. McGeer, 'Infantry versus Cavalry: The Byzantine Response,' *Revue des Etudes Byzantines*, 46 (1988), pp. 135-45.

² J. France, 'A Changing Balance: Cavalry and Infantry, 1000-1300,' *Revista de história das ideias*, 30 (2009), pp. 153-77.

³ King's College, London, Liddell Hart Library (hereafter LH), Alanbrooke papers, 6/2/37.

⁴ G. Phillips, *The Anglo-Scots Wars 1513-1550. A Military History* (Woodbridge, 1999).

⁵ O'Connor to Major-General Sir Percy Hobart, 24 Aug. 1944, LH, O'Connor papers, 5/3/41.

⁶ O'Connor to Major General Allan Adair, 24 July 1944, LH, O'Connor papers, 5/3/22.

⁷ P. Brummett, 'The River Crossing: Breaking Points (Metaphorical and "Real") in Ottoman Mutiny,' in J. Hathaway (ed.), *Rebellion, Repression, Reinvention. Mutiny in Comparative Perspective* (Westport, Connecticut, 2001), pp. 222-3.

⁸ L.M. Heywood, 'Slavery and its Transformation in the Kingdom of Kongo, 1491-1800,' *Journal of African History*, 50 (2009), p. 18.

⁹ J. Lindegern, 'The "Swedish Military State" 1560-1720,' *Scandinavian Journal of History*, 10 (1985), pp. 305-36.

¹⁰ Warren to William Shirley, Governor of Massachusetts Bay, 2 Ap. 1746, San Marino, California, Huntington Library, HM 9708.

¹¹ F. Maurice, *On the Uses of the Study of War* (London, 1927), p. x.

¹² M.H. Fisher (ed.), *The Travels of Dean Mahomet. An Eighteenth-Century Journey Through India* (Berkeley, Calif., 1997), p. 55.

¹³ London, Greater London Record Office, MS9400; Exeter, Devon CRO, 5277M/F130, 28 Sept. 1918.

¹⁴ LH, Liddell Hart Papers, 7/1920/167.

¹⁵ LH, Kennedy papers, 2/2.

¹⁶ J. Sweet, *Iron Arm: The Mechanisation of Mussolini's Army, 1920-1940* (Westport, Conn., 1980).

¹⁷ L.A. Humphreys, *The Way of the Heavenly Sword: The Japanese Army in the 1920s* (Stanford, Calif., 1995).

¹⁸ R.W. Harrison, *The Russian Way of War: Operational Art, 1904-1940* (Lawrence, KS, 2001).

¹⁹ Montgomery-Massingberd to Viscount Halifax, Secretary of State for War, 17 Aug. 1935, LH, Montgomery-Massingberd papers, M. 10/4/1.

²⁰ A.D. Harvey, 'The Bayonet on the Battlefield,' *RUSI Journal*, 150, No. 2 (Ap. 2005), pp. 62-3.

²¹ D. Nash, 'Army Boots on Volcanic Sands: The 147th Infantry Regiment at Iwo Jima,' *Army History*, 105 (Fall, 2017), p. 10.

²² Dill to Montgomery-Massingberd, former Chief of the Imperial General Staff, 25 Sept., 18 Nov. 1939, LH, Montgomery-Massingberd papers, 10/14.

²³ Trelawny to Thomas, Duke of Newcastle, Secretary of State for the Southern Department, 4 Dec. 1738, National Archives, Cabinet Papers 137/56.

²⁴ Cavan to Maurice, 6 Feb. 1924, LH, Maurice papers, 3/5/150.

²⁵ General Staff, 'The Situation in Turkey, 15th March 1920,' NA. CAB. 24/101 f. 315.

VITEAZUL DIN EST? REPREZENTAREA ROMÂNILOR ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN REVISTA ILUSTRATĂ FRANCEZĂ „LE MIROIR”

JÉRÉMY FLOUTIER *

Abstract

France and Romania have a long history of collaboration and the French influence on Romanian culture and politics is well known. However, the representation of Romania in France remains less well known and this study aims to analyse the evolution of Romania's and Romanians' image during the First World War in the French illustrated newspaper Le Miroir. The editorial line of the newspaper was put at the service of the war effort with an excessive schematization and binarization of the belligerents, as well as the absence of the slightest form of defeatism. Thus, in the wake of the indescribable suffering of the entire population and the extreme difficulty of the war, propaganda took precedence over the transmission of information. It is in this context that particular attention is paid to the treatment reserved for Romania during the first two years of neutrality or following the Romanian withdrawal, making it possible to assess whether the image of a fundamentally allied nation was sacrificed or not on the altar of propaganda. Finally, the representation of the Romanians of the Austro-Hungarian Empire, whose denigration is equivalent to that of Germany, also allows us to grasp the image of the dual monarchy and to better understand the territorial changes occurring in the aftermath of the Great War.

Keywords: *First World War; French-Romanian relations; history of propaganda; history of press, Romanian Army*

Este cunoscut faptul că începând cu secolul al XIX-lea România a fost văzută ca sora mai mică a Franței¹. Acest articol propune să analizeze modul în care această construcție

mentală s-a manifestat în presa franceză pe parcursul Marelui Război în periodicul ilustrat *Le Miroir* (Oglinda). Acesta a fost lansat în 1910 ca supliment ilustrat la *Le Petit Pari-*

* Jérémy Floutier este un doctor în istorie. A susținut teza la Universitățile din Paris I Panthéon-Sorbonne și Szeged despre imaginea Ardealului în manualele școlare folosite în Ungaria și în România între 1945 și 1990. Predă istoria Europei Centrale și de Est la Centrul Universitar francofon al Universității din Szeged, precum și la Universitatea Catolică de Vest (Nantes).

sien, unul dintre cele mai mari ziare franceze de la începutul secolului al XX-lea. În 1912 a devenit o publicație independentă, iar în iulie 1920 a fost transformat în *Le Miroir des Sports* (*Oglinda Sporturilor*). După izbucnirea Primului Război Mondial, s-a concentrat exclusiv pe acoperirea mediatică a conflictului. Succesul revistei a fost fulminant, deoarece tirajul său a crescut de la 300.000 de exemplare pe săptămână în 1914 la un milion în mod regulat în 1917². Din cauza lipsei de hârtie, formatul săptămânalului s-a redus la șaisprezece pagini de la începutul ostilităților. Structura revistei a rămas neschimbată între 1914 și 1918: cincisprezece pagini ilustrate în alb și negru, compuse în principal din fotografii, dar incluzând și gravuri sau hărți, în timp ce a treia pagină era – cu rare excepții – lipsită de ilustrații, rezervată știrilor de război.

Începând din martie 1915, *Le Miroir* a optat pentru publicarea de fotografii ale amatorilor prin intermediul unor concursuri cu premii. Soldații trimiteau redacției propriile fotografii, ceea ce a devenit posibil datorită dezvoltării aparatelor de fotografiat de buzunar, precum Kodak-ul lui George Eastman. Corespondenții speciali sau agențiile fotografice, care operau în principal pe fronturile străine, au permis, de asemenea, revistelor ilustrate și lui *Le Miroir* să obțină imagini de pe fronturile de Est și din Orient. Atunci când fotografiile erau insuficiente, redacția folosea gravurile pentru a ilustra comunicatele de război și pentru a oferi cititorilor săi un suport tangibil. În cele din urmă, *Le Miroir* nu a ezitat să împrumute imagini din ziare străine, fie ele prietene sau inamice. În replică, Secția Fotografică a Armatei a fost creată în aprilie 1915 pentru a limita ascensiunea fotografiei amatorești de front. Fotografiile sale au fost utilizate foarte puțin de presa franceză, fără a reuși să oprească publicarea fotografiilor amatorilor³.

Asemănător celorlalți beligeranți, această secție s-a format rapid, fiind gestionată de Biroul de Presă (*Bureau de la presse*), un organ direct subordonat Ministerului Războiului⁴. Cu toate acestea, lipsa de organizare și indecizia cu privire la poziția față de fotografie a lăsat o mai mare libertate echipei editoriale⁵. Rețelele partizane și relaționale au permis, de asemenea, influențarea rigidității cenzurii,

în timp ce în cazul lui *Le Miroir*, proprietarul său a fost familia Dupuy, iar primul membru din familia a fost influentul Jean Dupuy (1846-1919), senator, de mai multe ori ministru, proprietar al *Petit Parisien* și președinte al Sindicatului Presei Parisiene (*Syndicat de la presse parisienne*)⁶.

Cu toate acestea, orientarea editorială a lui *Le Miroir* a fost pusă în slujba propagandei oficiale, iar acoperirea conflictului trebuia să consolideze convingerea în dreptatea războiului și în victoria iminentă. Prin urmare, rolul său nu a fost să informeze populația franceză în mod obiectiv cu privire la evoluția războiului, dar natura acestei propagande a evoluat. În primul an al conflictului, fotografiile au evidențiat confortul tranșelor, în timp ce soldații pozau în uniforme în stare perfectă. Din 1915, realitatea războiului din tranșee și violența acestuia au apărut în revistă, deși fotografiile cu cadavre au fost în mare parte ale inamicilor, în jurul cărora ura irațională a fost dusă la paroxism⁷. Războiul s-a desfășurat și în spatele frontului, iar menținerea moralului civililor a fost de o importanță capitală. Pe tot parcursul conflictului, revista ilustrată a oferit o reprezentare vizuală a unui război dificil din partea frontului intern, total mobilizat pentru victorie⁸. Acesta a permis o imagine vizuală a frontului care obseada populația și a contribuit, de asemenea, la construirea unei imagini stereotipizate a războiului. Asemenea întregii prese franceze asociate efortului de război, *Le Miroir* s-a străduit timp de patru ani și jumătate să facă suportabil insuportabilul și inteligibil inexplicabilul.

Deși subiectul s-a concentrat pe frontul vestic, celelalte teatre de operații au fost, de asemenea, prezentate în revistă, unde săptămânal s-au adus știri de pe fronturile de Est și Orient, menținând ideea că succesul înregistrat plasa forțele Puterilor Aliate tot mai aproape de victorie. Aici se desfășoară o analiză a istoriei presei de război și a reprezentărilor, încercând să dezvăluie percepția franceză asupra României. Dar cum a fost imaginea românilor și a României? A existat o imagine specifică pentru români? Trei axe de cercetare ies în evidență, începând cu imaginea României în anii de neutralitate, de la 1914 până în august 1916, și continuând cu cea ulterioară intrării României în război alături de Puterile

Aliate. În cele din urmă, reprezentarea românilor din Austro-Ungaria pare a fi un instrument în serviciul denigrării Puterilor Centrale.

Înainte de intrarea României în război

În contrast cu frontul francez unde frontul intern aștepta vești reconfortante, reprezentarea celorlalte fronturi avea o funcție diferită. Iconografia și cronică referitoare la celelalte fronturi au fost mobilizate pentru a consolida ideea că Franța avea mulți aliați, toți în tabăra „binelui”⁹. La fel ca în cazul reprezentării frontului francez, revista a prezentat doar victorii și progrese. Această tendință trebuie contextualizată în cadrul „umplutură craniană” (*bourrage de crâne*) și a schematizării excesive, un fenomen cu precădere puternic în Franța și care, în opinia specialiștilor, a depășit cu mult propaganda germană¹⁰.

În perioada cuprinsă între izbucnirea războiului în august 1914 și intrarea României în conflict în august 1916, țara a menținut o neutralitate cunoscută ca fiind temporară, semn al ezitărilor de care a dat dovadă puterea românească. În ciuda simpatiei populației pentru Antanta și Franța, prim-ministrul Ion Brătianu (1864-1927) se arăta precaut, aceasta din urmă având în memorie amintirea amară a războiului ruso-turc din 1877 și a cedării Basarabiei Rusiei în cadrul Congresului de la Berlin din 1878. Din cauza temerilor generate de Rusia, România s-a alăturat Puterilor Centrale în octombrie 1883, sub impulsul regelui Carol I (1839-1914), membru al dinastiei prusace Hohenzollern. Este adevărat însă că, cei care susțineau Germania erau în realitate mai mult împotriva Rusiei decât pentru Germania și aveau doar puțin sprijin în societatea românească¹¹. În plus, o alianță cu Puterile Aliate ar fi însemnat sporirea independenței de Rusia, o putere mai slabă cu care România avea mai multe litigii. Diplomația românească își propunea să realizeze unirea tuturor românilor într-un singur stat și s-a confruntat cu o alegere dificilă; să se alătore Puterilor Centrale și, în caz de victorie, spera să recupereze Basarabia aflată sub stăpânire rusă sau să se alieze cu Puterile Aliate pentru a obține Transilvania, Banatul și Bucovina.

Între 1914 și 1916, România a menținut, astfel, o neutralitate provizorie. Acest joc al

echilibrului a reflectat slabul spațiu de manevră al diplomației românești, precum și slăbiciunile regatului¹². Moartea lui Carol I în octombrie 1914 și urcarea pe tron a lui Ferdinand I (1865-1927), mai puțin legat de Prusia și cu o identitate mai ferm românească, a apropiat România de Puterile Aliate, ceea ce nu a trecut neobservat de *Le Miroir* în numărul său din 25 octombrie 1914¹³. Rolul jucat de regina Maria, de originea engleză, a avut, de asemenea, un rol crucial în a înclina balanța în favoarea Antantei¹⁴. Astfel, prim-ministrul s-a angajat să-și apere interesele României la semnarea Tratatului de la București cu Puterile Aliate la 17 august 1916, în cadrul căruia i s-au promis părți importante din Austro-Ungaria. Astfel, angajamentul României alături de Antanta nu a fost rezultatul unui ultimatum al aliaților, ci mai degrabă rezultatul unei lungi pregătiri diplomatice. În cele din urmă, succesele ofensivei ruse conduse de generalul Brusilov la Est și pe Somme la Vest, precum și rezistența franceză de la Verdun au înclinat balanța în favoarea Puterilor Aliate¹⁵.

Înainte de intrarea sa în război, mențiuni regulate despre România au fost făcute în *Le Miroir*. Acestea s-au regăsit în principal pe pagina dedicată cronicii de război, iar începând cu 1915, mai multe fotografii au prezentat iminența intrării țării în conflict. Încă din 1914, simpatia manifestată față de români se observă prin mai multe mențiuni despre prezența voluntarilor români angajați în armata franceză în primele luni ale conflictului împotriva „despotismului german”. În ceea ce privește situația din România, ziarul a ales să prezinte societatea ca fiind pe deplin dedicată cauzei Antantei. În total, nu mai puțin de cinci mobilizări populare au fost consemnate în ziar. De exemplu, numărul din 6 decembrie 1914 relatează mobilizarea unor intelectuali români care pledau cu ferwoare pentru colaborarea cu Tripla Înțelegerere¹⁶. De asemenea, în 14 noiembrie 1915 s-a scris că „aproape întreaga presă românească predică intervenția alături de aliați”¹⁷. Este adevărat că situația românilor din Ungaria stârnea indignarea presei românești, care condamna cu tărie șovinismul din Budapesta. Aceste mobilizări populare de sprijin au avut loc într-adevăr, iar opinia publică era efectiv înclinată spre cauza Antantei. Totuși,

La grande manifestation pour la guerre dans les rues de Bucarest

Depuis longtemps le peuple roumain témoignait de son enthousiasme pour la cause des Alliés, et les chefs de mouvement orationnels savaient bien qu'ils avaient toute la grande masse de leur pays derrière eux. Plusieurs manifestations, aussi bien,

qu'un grand défilé ont précédé le mouvement populaire. Les journaux importants se déclaraient à l'unanimité en faveur de Bucarest. En voici une photographie. Elle montre que toutes les classes étaient représentées dans la rue pour s'exprimer leur sentiment national.

lirismul atașat acestor imagini amintește că totul a fost redus în a transforma războiul într-o luptă a binelui împotriva răului, așa cum arată fotografia publicată pe 10 septembrie 1916, care arăta masele românești dedicate Puterilor Aliate¹⁸.

În paralel, tensiunile crescute dintre Tripla Înțelegere și România au fost larg informate. Astfel, frica – reală – pe care România o provoca Triplei Înțelegeri a fost relatată în mai multe rânduri, începând cu 20 decembrie 1914, astfel: „[...] dacă Wilhelm al II-lea l-a adus pe contele Tisza la cartierul său general, a fost pentru a-i sugera să facă mari concesii românilor din Transilvania. Conteul Tisza a refuzat”¹⁹. Potrivit scurtelor știri din 25 ianuarie 1915, „un comitet secret s-a format la Budapesta pentru a promova independența Ungariei în schimbul unei păci separate cu Rusia, Serbia și România, ale căror pregătiri îi îngrijorau pe maghiari”²⁰. La fel, pe 21 februarie 1915, s-a afirmat că „emisarii maghiari trimiși în România pentru a oferi părți din Transilvania guvernului de la București, în schimbul menținerii neutralității sale, s-au întors fără succes”²¹. În „cursa pentru neutri”, Germania și-a împins într-adevăr

aliatul austro-ungar să facă concesii pentru a atrage Italia și România în tabăra Puterilor Centrale sau cel puțin pentru a le menține neutralitatea. Acest plan era inacceptabil pentru guvernul ungar și pentru premierul său autoritar István Tisza, care au respins posibilitatea de a ceda în întregime sau în parte Transilvania României, preferând să trimită austrieicii în fața posibilității de a renunța la Bucovina²². Dincolo de veridicitatea informației, tendința de a exagera importanța acesteia reflectă necesitatea menținerii moralului de acasă, sugerând o încheiere iminentă a războiului.

Franța dorea cu ardoare intrarea României în război, dorință motivată în principal de cei peste 600.000 de soldați români mobilizabili, care ar fi putut să ușureze frontul de vest și să slăbească Puterile Centrale prin deschiderea unui al patrulea front. Petrolul și grâul românesc aveau, de asemenea, o importanță capitală, în special pentru Puterile Centrale, lovite dur de blocada Antantei²³. Intrarea României în război s-a simțit deja în edițiile din 13 și 27 august 1916, prima dintre ele titrând, de exemplu, „Repercusiuni în România ale succeselor rusești”²⁴. Pentru a calma populația din spatele frontului și a menține susținerea acesteia, viitoarea angajare a României a fost prezentată ca o consolidare semnificativă a Puterilor Aliate și un pas suplimentar spre o victorie la îndemână. Această dimensiune trebuie pusă în perspectivă cu reprezentarea optimistă și cavalierească a războiului din anul 1914. În acest sens, mai multe fotografii au prezentat organizarea armatei și echipamentul său, cum ar fi în ediția din 24 ianuarie 1915. Pe 10 octombrie 1915, o gravură a venit să confirme această afirmație, cu o hartă care dezvăluia că armata română era mult mai puternică decât armata bulgară, atribuindu-i capacitatea de a mobiliza 700.000 de oameni, în comparație cu doar 400.000 pentru Bulgaria²⁵. Toate acestea în perspectiva consolidării convingerii că intrarea României în război marca un pas crucial spre victoria Puterilor Aliate.

Cu toate acestea, studiul scurtelor știri de război arată o anumită dualitate atunci când a fost abordată România din perioada anilor de neutralitate²⁶. Acesta reflectă percepția unui aliat nesigur și nerăbdarea franceză față de ezitățile românești. Ambivalența a rezidat în

primirea pozitivă a oricărui pas către Puterile Aliate și într-o prezentare mult mai echilibrată a prelungirii neutralității românești sau a apropierii de Puterile Centrale. De exemplu, numărul din 28 iunie 1914 a prezentat mai multe fotografii legate de vizita Țarului Nicolae al II-lea la Constanța, exprimând totuși regretul pentru alinierea Bucureștiului la Berlin²⁷. La 31 octombrie 1915, mențiunea lacunară a prelungirii neutralității române de către Brătianu reflectă de asemenea nerăbdarea franceză și pune sub semnul întrebării ideea unei uniuni naturale și de nezdruccinat între Franța și România²⁸. Afirmatii similare pot fi găsite și la 19 decembrie 1915, când posibila vânzare de grâu către Germania este menționată, precum și la 30 aprilie 1916, datorită semnării unui contract comercial între Germania și România²⁹.

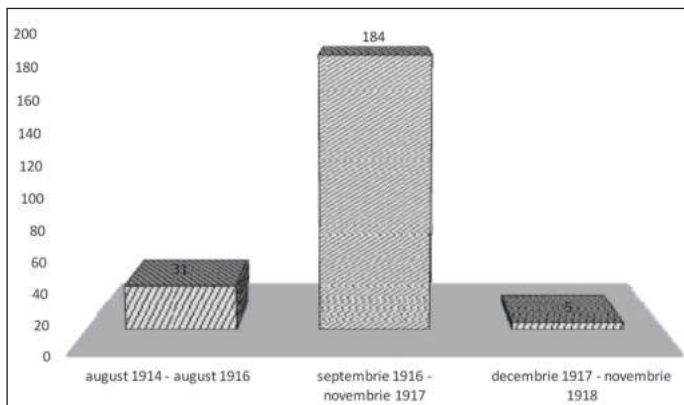
După 1916: soldatul român, viteazul din Est

Intrarea României în război alături de Puterile Aliate a schimbat complet reprezentarea României³⁰. În primul rând, aceasta a devenit mai vizibilă, deoarece multe pagini ale revistei *Le Miroir* i-au fost dedicate. În acest sens, contextul francez trebuie pus în paralel. Cercetările lui Stéphane Audoin-Rouzeau și Annette Becket plasează a doua jumătate a anului 1916 ca fiind cea a oboselii după bătăliile de la Verdun, Somme și ofensiva rusească a lui Brusilov. Pentru populația din spatele frontului, imaginea unui război cavaleresc și nobil a început să se estompeze tot mai mult, iar ideea unui război lung a început să se instaleze³¹. Necesitatea de a calma și remobiliza populația din spatele frontului poate explica în parte in-

teresul ridicat manifestat față de România, deoarece deschiderea unui nou front unde erau implicate Puterile Centrale contribuia la ideea că sfârșitul era aproape.

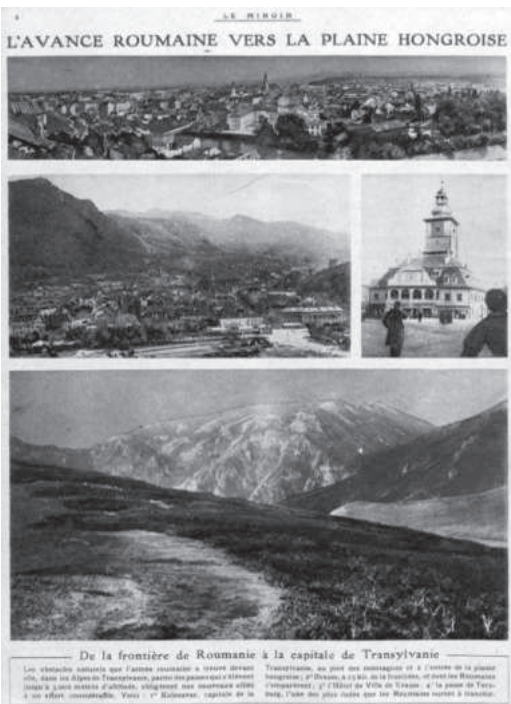
Pe 10 septembrie 1916, ziarul a dedicat șase pagini – inclusiv primele două – noului aliat al Puterilor Aliate³². În acord cu orientarea sa editorială, calificată de Joëlle Beurier ca „presa hagiografică”, fotografiile se refereau adesea la liderii militari sau la oamenii politici³³. Astfel, Ferdinand, Carol, regina Maria și genera-

Numărul de mențiuni ale României și ale românilor între 1914 și 1918

Ce que sont devenus, en captivité allemande, de jeunes et vigoureux combattants...
 Etait-il besoin d'un nouveau témoignage de la férocité germanique dépeinte par l'annonce dans le traitement des prisonniers qui tombaient entre ses mains? Voici un document saisissant qui nous attire des Balkans et qui montre des jeunes soldats roumains employés par les Allemands dans les carrières de pierre en Serbie. L'aspect de ces malheureux en dit long sur leurs souffrances matérielles et physiques. Nombre de ces soldats, partie de la nuit, ont succombé aux maudits traitements.

De la frontière de Roumanie à la capitale de Transylvanie
 Les obstacles naturels que l'armée roumaine a eue devant elle, dans les Alpes de Transylvanie, sont dépassés et il est permis d'entrevoir la plaine hongroise. Au-dessus, à l'échelle de la frontière, et dans la Transylvanie d'aujourd'hui, se dresse le Vieux de Târnava, à la pointe de Târnava, l'un des plus hauts pics des montagnes roumaines.

lul Iliescu, șeful armatelor au fost prezenți în mod regulat. În acest spirit, fotografiile ale cuplului regal și ale prim-ministrului Brătianu „în uniformă de război” au fost prezentate la

17 septembrie, la fel ca un portret al fiecărui dintre cei patru generali principali români la 1 octombrie 1916³⁴. La 12 noiembrie 1916, două fotografii le arată pe regina Maria și pe prințesele României lângă răniiții dintr-un spital din București, în timp ce fotografiile ale reginei erau propuse în mod regulat cititorilor³⁵. Regele a fost la fel de lăudat, cum arată ediția din 26 noiembrie 1916, scriind despre el că „Popularitatea deja foarte mare a suveranilor români a crescut încă de la intrarea în război a regatului dunărean, arătându-se în fruntea armatelor sale, regele Ferdinand a stârnit un entuziasm puternic printre soldații săi”³⁶. Alte fotografii îl prezintă pe regele Ferdinand pe front, evidențiind curajul suveranului român, cum se poate vedea în numerele din 4 martie sau 1 aprilie 1917³⁷. Originea sa prusacă nu i-a fost reproșată, deși a fost menționată în mod regulat.

Soldatul român nu a fost uitat, iar în linie cu fiecare națiune care lupta de partea Antantei, *Le Miroir* nu a ratat niciodată ocazia de a lăuda calitățile militare și umane ale bărbaților. Astfel, în ediția din 17 decembrie 1916, explicațiile juxtapuse la două fotografii ale armatei române în mișcare îi descriu pe români în felul următor:

„Soldații români care au pornit în ofensivă în Transilvania cu un entuziasm atât de frumos au experimentat și suportat stoic de atunci toate suferințele retragerii. Generalul francez Berthelot, al cărui important rol alături de aliații noștri este cunoscut, le-a adus omagiu calităților lor de luptă și rezistenței incredibile. Nicio înfrângere nu a putut să doboare curajul lor și s-au luptat ca niște viteji”³⁸

Cu toate acestea, este de remarcat faptul că discursul bogat despre soldatul sârb și valorile sale de sacrificiu și curaj au depășit cu mult atenția acordată aceluiași tip de discurs despre soldatul român. În contrast, soldatul german a moștenit toate caracteristicile antieroului, iar ferocitatea și cruzimea sa au fost arătate în fiecare ocazie. De pildă, în ediția din 5 ianuarie 1919 a fost publicată o fotografie cu prizonieri români angajați în cariere din Serbia, ale căror

condiții ar trebui să demonstreze lipsa de umanitate a germanilor³⁹. Imaginea a fost folosită pentru propagarea acestei idei, deoarece pe fotografia cu soldații români eliberați din captivitatea germană, aceștia arătau foarte slabi. La fel s-a întâmplat și în 10 decembrie 1916, când a fost publicată o pagină cu mai multe fotografii ale reședinței regale române de la Sinaia, bombardată de forțele Puterilor Centrale, precizând că „dușmanul, crezând că regina Maria și prinții se află încă acolo, a trimis aviatori să bombardeze castelul regal, așa cum a fost și palatul din București, încălcând astfel din nou legile războiului”⁴⁰.

În primele etape ale ofensivei lansate în Transilvania la 26 august 1916, tonul a fost deosebit de optimist. Fotografiele – probabil preluate din presa românească – au subliniat importanța armatei române în lupta împotriva Puterilor Centrale. „Numeroșii” prizonieri luați de armata română și înaintarea generală au fost menționate în fiecare săptămână în scurtele de război. Un reportaj fotografic a fost, de exemplu, inclus în ediția din 17 septembrie 1916, în care s-a menționat că „intrarea românilor în Sibiu (Hermannstadt) în Transilvania a fost confirmată”, fapt dovedit de patru fotografii care prezintă „Înaintarea română către câmpia ungară”⁴¹.

Absența oricărui fel de pesimism – combătut prin cenzură – a influențat reprezentarea României în participarea sa la război. Nu se poate detecta nicio referință la lipsa de echipament sau organizare a armatei române în săptămânal. Cu toate acestea, istoricii au demonstrat limitările sale evidente⁴². Erorile strategice ale comandamentului român au fost, de asemenea, ținute sub tăcere⁴³. Dezastrul care a dus în mai puțin de patru luni de la atacul asupra Transilvaniei, la ocuparea Bucureștiului în decembrie 1916 a fost de asemenea omis. Înfrângerile românești au fost prezentate ca retrageri strategice, iar informațiile furnizate au insistat mai degrabă asupra succeselor contraatacurilor românești. În linie cu narativa situației de pe frontul de vest, victoria era aproape asigurată. Fiecare retragere a fost ordonată și a constituit o victorie tactică, fiind pusă în perspectivă de un contraatac victorios. La 22 octombrie, de exemplu, s-a anunțat că trupele române se retrag din Transilvania,

având grijă să consolideze trecătorile⁴⁴. Pe parcursul retragerii din octombrie și noiembrie, pe lângă publicarea regulată a fotografiilor care confirmă prin imagine buna organizare și daunele cauzate Puterilor Centrale, au fost utilizate numeroase calificative pentru a calma publicul francez. S-au folosit expresii precum „au cauzat un eșec semnificativ”, „rezistă în continuare cu avantaj”, „situația românilor s-a îmbunătățit decisiv”, „au respins noi ofensive”, în contrast cu dificultățile resimțite de Puterile Centrale, unde orice succes era mereu temperat de comentarii care îi limitau importanța. Potrivit liniei directoare trasate de ziar, retragerea românească s-a făcut în ordine, încetinind cât mai mult înaintarea inamicului prin a face căile de comunicație inutilizabile și, mai presus de toate, salvând armata.

Între menționarea primei retrageri a armatei române la 1 octombrie 1916 și anunțul capturării Bucureștiului la 17 decembrie 1916, s-au făcut 69 de referiri la frontul român în scurtele de război. Din acestea, 21 au menționat o retragere a armatei române, în timp ce 44 au fost legate de contraatacuri victorioase sau înaintări, iar 11 referiri au tratat exclusiv capturarea prizonierilor inamici. Se observă că acest număr este mai mare decât numărul total de referiri, datorită tendinței de a masca orice înfrângere printr-o înaintare, așa cum ilustrează ediția din 5 noiembrie 1916: „Românii au obținut succes în munți, dar au făcut o nouă retragere în Dobrogea” sau în aceeași ediție că „Românii sunt victorioși împotriva austro-germanilor în diferitele trecători ale Alpilor transilvăneni, cu excepția regiunii Dageo unde au cedat teren”⁴⁵.

De mai multe ori, resursele naturale și agricole ale țării au fost menționate. Cei care erau în război doreau grâu și petrolul românesc, deși acestea erau de o importanță vitală pentru Puterile Centrale⁴⁶. În numărul din 17 decembrie 1916, pentru a minimiza importanța ocupării României, a fost subliniată sărăcia solului, cu excepția câmpurilor petroliere, dar echipamentele de extracție au fost distruse oricum de armată în retragere⁴⁷. La 25 august 1918, un scurt de război a menționat recolta slabă din România⁴⁸. Dincolo de veridicitatea sa, această informație a permis să se sublinieze dificultățile cu care se confruntau cele două imperii și sfârșitul iminent al conflictului.

În urma ocupării capitalei române, numerele săptămânilor următoare au continuat să amintească de contraatacurile victorioase și retragerile tactice care au avut loc într-o bună ordine de către forțele ruso-române. La 7 ianuarie 1917, o pagină conținând două fotografii a perpetuat ideea că retragerea armatei române din Valahia și Dobrogea a fost doar o retragere tactică în vederea consolidării frontului din Moldova. Prin utilizarea mai multor imagini, cooperarea dintre ruși și români a fost amplu evidențiată, totul pentru a calma populația:

„Armata românească, complet reorganizată și plină de entuziasm, așteaptă semnalul Rusiei pentru ajutor. Atunci va face minuni.” Ministrul a putut să vadă în mod efectiv, pe teren, starea excelentă a trupelor române curajoase⁷⁴⁹

Ulterior, publicația *Le Miroir* a manifestat un anumit dezinteres față de frontul românesc, menționând în cel mai bun caz doar succesele armatelor ruso-române din Moldova. Astfel, între decembrie 1917 și noiembrie 1918, s-a făcut o singură menționare despre români în

scurtele de război și nu s-a oferit cititorilor niciun reportaj fotografic. În săptămânile anterioare, generalul Henri Berthelot (1861-1931), șeful misiunii militare din România începând cu octombrie 1916 și reorganizator al armatei române în Moldova în 1917, a apărut de mai multe ori în ziar⁵⁰. Promovarea acestui mare susținător al cauzei românești după război a contribuit la consolidarea faptului că nu este pierdută cauza României. Franța acorda o mare importanță strategică armatei române, mai ales după retragerea Rusiei. În acest sens, premierul francez Georges Clemenceau s-a opus cu adevărat păcii separate semnate de România, în timp ce britanicii manifestau o preocupare mai scăzută față de aceasta⁵¹. Această pace separată a fost semnată la 7 mai 1918 la inițiativa conservatorului Alexandru Marghiloman (1854-1925), care era mai favorabil Puterilor Centrale. Ea a completat armistițiul de la Focșani din 9 decembrie 1917, deși tratatul nu a fost niciodată ratificat de regele Ferdinand I.

După încheierea Primului Război Mondial, România a câștigat vizibilitate în *Le Miroir*. Această tendință poate fi pusă în primul rând pe seama încetării luptelor de pe frontul de vest, care a mutat centrul de interes al ziarului spre Est, în timp ce acoperirea succesorilor românești împotriva comuniștilor a continuat linia editorială adoptată în timpul conflictului. În acest sens, intervenția românească împotriva Republicii Sovietice Ungare a fost bogat documentată. Ambițiile Franței în Europa Centrală și Orientală vizau conținerea Germaniei și contracararea comunismului. În acest „cordon sanitar”, Parisul aspira să acorde României un rol central⁵².

Situația românilor din Austro-Ungaria

În contextul schematizării excesive a conflictului și a denigrării constante a dușmanului, s-a acordat o atenție deosebită caracterului multinațional al imperiului dunărean. *Le Miroir* a perpetuat reprezentarea conform căreia Austro-Ungaria incarnează o închi-soare a popoarelor. Aceasta a contribuit la demonizarea dușmanului și a permis plasa-re naționalităților – inclusiv a românilor – în poziția de victime care luptă pentru libertatea lor și împotriva aservirii imperiale. Justiția era, prin urmare, doar fața Antantei și a

LE MIROIR
CE QUIL EN RESTERA QUAND LA PAIX SERA SIGNÉE

CARTE MONTRANT LES PARTIES DU TERRITOIRE REVENDIQUES PAR LES ETATS VOISINS

La partie du territoire austro-hongrois revendiquée par la Russie est en gris foncé, celle réclamée par la Roumanie en gris clair, celle revendiquée par la Serbie et la Monténégro en blanc.

1° La Bohême, l'Autriche, ainsi que les populations en grande majorité allemandes, ont une population de 10 millions d'habitants.

2° La Moravie, la Basse Autriche, la Slovaquie, la Hongrie, ont une population de 22 millions d'habitants.

3° La Hongrie, le pays magyar, ont une population de 20 millions d'habitants.

4° La Roumanie, la Transylvanie, ont une population de 10 millions d'habitants.

5° La Serbie et le Monténégro, ont une population de 10 millions d'habitants.

6° La Russie, l'Ukraine, ont une population de 100 millions d'habitants.

7° La France, l'Angleterre, l'Italie, ont une population de 100 millions d'habitants.

8° La Belgique, les Pays-Bas, ont une population de 10 millions d'habitants.

9° L'Allemagne, l'Espagne, ont une population de 10 millions d'habitants.

10° Le Japon, les Etats-Unis, ont une population de 100 millions d'habitants.

11° La Chine, l'Inde, ont une population de 100 millions d'habitants.

12° L'Australie, l'Amérique du Sud, ont une population de 10 millions d'habitants.

13° Les colonies allemandes, ont une population de 10 millions d'habitants.

14° Les colonies françaises, ont une population de 10 millions d'habitants.

15° Les colonies anglaises, ont une population de 10 millions d'habitants.

16° Les colonies italiennes, ont une population de 10 millions d'habitants.

17° Les colonies japonaises, ont une population de 10 millions d'habitants.

18° Les colonies américaines, ont une population de 10 millions d'habitants.

19° Les colonies chinoises, ont une population de 10 millions d'habitants.

20° Les colonies indiennes, ont une population de 10 millions d'habitants.

21° Les colonies africaines, ont une population de 10 millions d'habitants.

22° Les colonies asiatiques, ont une population de 10 millions d'habitants.

23° Les colonies océaniques, ont une population de 10 millions d'habitants.

24° Les colonies polynésiennes, ont une population de 10 millions d'habitants.

25° Les colonies mélanésiennes, ont une population de 10 millions d'habitants.

26° Les colonies micronésiennes, ont une population de 10 millions d'habitants.

27° Les colonies marshallaises, ont une population de 10 millions d'habitants.

28° Les colonies maritimes du Nord, ont une population de 10 millions d'habitants.

29° Les colonies maritimes du Sud, ont une population de 10 millions d'habitants.

30° Les colonies antarctiques, ont une population de 10 millions d'habitants.

aliaților săi. Cu toate acestea, nu s-a oferit nicio informație despre minoritatea românească din Basarabia în ziar. A fost făcută o singură mențiune în ediția din 12 martie 1916, în care s-a relatat propunerea Puterilor Centrale de a oferi Basarabia României în schimbul unui angajament de susținere din partea acesteia, fără a se opri asupra compoziției etnice a regiunii⁵³. Alianța cu Rusia nu a permis abordarea cererilor românești, iar abia în 1919 au început să se contureze justificările aspirațiilor românești, așa cum ilustrează numărul din 10 august 1919⁵⁴. Spre deosebire de cazul basarabean, teritoriile imperiului dorite de România au fost prezentate în ziar, cum ar fi, pe o hartă publicată la 21 februarie 1915, în care viitoarea frontieră atribuită României urma râul Tisa.

Printre criticii aspri rezervați Monarhiei bicefale, argumentul conform căruia Austro-Ungaria avea doar o armată slabă din cauza caracterului său multinațional a fost larg folosit și reluat încă de la declanșarea primelor ostilități. În urma optimismului general, acest aspect a fost dezvoltat în special la începutul războiului. Acest argument a participat la încurajarea eforturilor din spatele frontului, sugerând o încheiere favorabilă și rapidă a conflictului. În numărul din 9 august 1914, o gravură reprezentând Austro-Ungaria a ilustrat caracterul hibrid al Imperiului:

„Harta de mai sus reprezintă distribuția diverselor naționalități din imperiul fictiv care constituie Austro-Ungaria. [...] Nu numai că austriecii și maghiarii sunt departe de a se înțelege, dar în fiecare țară apar dezbinări violente [...] Sârbi, croați și români împotriva maghiarilor, nu există nicio naționalitate din acest conglomerat care să nu fie pregătită și înarmată împotriva uneia sau mai multora dintre vecinele sale”⁵⁵

Acest număr a afirmat, de asemenea, că 70% din populație era împotriva Monarhiei. Referințele regulate au denigrat armata și lipsa de entuziasm a soldaților săi. Cu toate acestea, până la sfârșitul anului 1917, dezbinările naționale au rămas minore și loialitatea față de Monarhie a continuat să primeze. Istorici pre-

cum Pieter M. Judson sau Jean-Paul Bled sunt de acord că a existat un entuziasm patriotic real și o loialitate față de Monarhie. Dispariția Monarhiei reprezenta atunci dorința unei minorități și, în ciuda dificultăților cu care s-a confruntat, soarta sa nu era pecetluită la începutul războiului⁵⁶. Dezertările nu au fost mai mari decât în cazul celorlalți beligeranți, în ciuda temerilor inițiale ale autorităților austro-ungare⁵⁷. Ca și alte grupuri naționale, românii și-au îndeplinit în mare măsură datoria patriotică. Chiar dacă înfrângerile suferite de armata austro-ungară pe fronturile rus și sârb în primul an de război păreau să confirme afirmațiile din ziar, abia în 1917 raportul naționalităților față de Monarhie și război a luat o adevărată turnură⁵⁸.

Suferința „națiunilor asuprite” și sacrificiul lor eroic au fost preluate atât pentru a lăuda populația, cât și pentru a blama Puterile Centrale. Austriacul era văzut doar ca o copie palidă a germanului, ale cărui atrocități asupra populației civile franceze apăreau în mod regulat în *Le Miroir*, cu scopul de a dezumaniza inamicul. În ceea ce privește românii din Dubla Monarhie, referințele au avut aceeași optică; discreditarea Puterilor Centrale. Maghiarii au fost astfel incriminați la fel de mult ca germanii, ceea ce a fost confirmat de un scurt articol din 14 februarie 1915: „Au avut loc revolte în Transilvania, unde ura față de maghiari crește în fiecare zi”⁵⁹.

Degradarea situației românilor din Ungaria, ca urmare a consolidării politicii de maghiarizare de la Budapesta față de elita naționalităților din țară, care constituia aproape jumătate din populația țării, a fost reală⁶⁰. Revenirea lui István Tisza în funcția de prim-ministru în 1913 nu a dus la o îmbunătățire semnificativă a situației celor aproape trei milioane de români care trăiau în Ungaria, cu toate că acesta era mai deschis la anumite concesi⁶¹. După izbucnirea războiului, în Transilvania – spre deosebire de Cisleithania – guvernul civil nu și-a cedat prerogativele comandamentului militar, datorită printre altele inflexibilității prim-ministrului său Tisza. Cu toate acestea, jandarmeria maghiară a efectuat și ea arestări preventive, afectând în special, în primele etape ale războiului, sârbii și rutenii, sub suspiciunea colectivă. Această reprimare

a afectat puțin românii în primii ani ai războiului pentru a nu îndepărta încă neutralitatea României față de imperiu⁶². Avansul românesc efemer în Transilvania, lansat în august 1916, a provocat reacții puternice din partea Budapestei, ca arestarea și internarea a câtorva sute de români, inclusiv aproximativ 300 de intelectuali români, transferați în comitatul Sopron, la granița cu Austria. Cu toate acestea, 176 de intelectuali – inclusiv mulți preoți greco-catolici sau ortodocși – au semnat în februarie 1917 o declarație de loialitate față de Monarhie⁶³.

În *Le Miroir*, sosirea armatei române în Transilvania și Bucovina austriacă a fost prezentată ca o eliberare de sub stăpânirea austro-ungară. Acest lucru este ilustrat de o fotografie din 24 septembrie 1916, în care o fată vindea ziare românești în Bucovina, ceea ce era interzis sub stăpânirea austriacă, conform descrierii atașate fotografiei⁶⁴. În realitate, situația în Austria și Ungaria era diferită, cenzura exercitată asupra presei din Ungaria fiind mult mai puțin severă⁶⁵. În ceea ce privește sosirea armatei române în Transilvania, *Le Miroir* a evitat să expună complexitatea Transilvaniei,

elementul românesc constituind „doar” 55% din populație, conform recensământului din 1910⁶⁶. De asemenea, nu s-a menționat că din cele trei armate implicate, una a îndreptat atacul către Ținutul Secuiesc, locuit în mare parte de maghiari. O altă armată a fost lansată către orașele săsești Brașov și Sibiu, unde românii constituiau doar o minoritate a populației, deși erau majoritari în cadrul celor două comitate⁶⁷. În săptămânile care au urmat intrării României în război, nu au existat fotografii care să prezinte atitudinea populației transilvănene față de armata română, accentul fiind pus pe rezistența românească la atacurile Puterilor Centrale.

A fost necesară încheierea războiului pentru a găsi informații despre Transilvania. Pe 1 decembrie 1918, a fost relatată o răscoală a românilor din Transilvania „împotriva opresorilor lor maghiari”, în timp ce unirea de la Alba Iulia, care a avut loc în aceeași zi și care a unit de facto Transilvania cu Regatul României, nu a fost menționată în numerele ulterioare⁶⁸. Pe 15 decembrie, s-a anunțat doar că românii și-au rupt relația cu Consiliul Național din Budapesta în data de 24 noiembrie 1918⁶⁹. În urma tulburărilor din Ungaria din perioada 1918-1920, s-a afirmat că o armată română a pornit spre Budapesta și a ocupat mai multe orașe din Transilvania.

Lipsa de cunoștințe a jurnaliștilor este evidentă în utilizarea toponimiei, fie în limba maghiară, română sau germană. Alegerea a fost, probabil, influențată de limba publicației originale preluate de *Le Miroir*. Este foarte probabil ca fotografiile să provină din ziare de limbă germană, deoarece, în general, toponimia germană – sau maghiară – a fost folosită. De exemplu, pe 14 ianuarie 1917, o fotografie cu împăratul Carol și generalul german Falkenhayn a fost indicată ca fiind făcută la Kronstadt în România⁷⁰. În realitate, acesta este numele german al orașului transilvănean Brașov, aflat în acel moment în Imperiul Austro-Ungar, și nu în România. În schimb, în numărul din 15 iunie 1919, denumirea română a fost utilizată pentru a descrie imaginea prizonierilor maghiari din armata română la „Bichis-Ciaba” (Bichișciaba – Békéscsaba), un oraș maghiar aflat sub ocupație română. Mișcările armatei române au fost urmărite atunci de un corespondent special al ziarului

care a transmis o serie de fotografii despre intervenția românească⁷¹.

În primele luni ale anului 1919, mai multe știri și imagini au fost dedicate protestelor din București în fața atrocităților și abuzurilor comise de către maghiari, justificând, conform jurnalului, decizia luată în cadrul conferinței de pace de a crea o zonă intermediară între maghiari și români. Luptele împotriva Republicii Consiliilor maghiare conduse de Béla Kun au fost larg documentate. Reprezentarea intervenției române în fața bolșevicilor maghiari în *Le Miroir* a perpetuat schematizarea dintre bine și rău adoptată în timpul conflictului. Astfel, sosirea armatei române a garantat ordinea și siguranța românilor în fața „bandelor maghiare”⁷². Această abundență se explică, pe de o parte, prin activitatea redusă pe celelalte scene europene ca urmare a păcii și, pe de altă parte, prin prezența unui trimis special în Ungaria și România pentru a urmări evenimentele care aveau loc în țară.

În loc de concluzii

Linia editorială adoptată de *Le Miroir* a corespuns efortului de război și a perpetuat „propaganda de război”, chiar dacă printr-o cenzură mai conciliantă pentru imaginile prezentate. Jurnalul a folosit exagerarea pentru a multiplica și internaliza convingerea că victoria era aproape și că Antanta lupta de partea dreptății.

Prin această prismă, România a fost, de asemenea, reprezentată. Deși conciliator, interesul manifestat pentru România a fost destul de modest înaintea intrării țării în război. Angajamentul viitor al țării a fost agitat de mai multe ori pentru a liniști populația franceză și a o mobiliza din nou, așa cum a demonstrat reluarea manifestațiilor de susținere a Puterilor Aliate, ceea ce a contribuit la reducerea războiului la o luptă între bine și rău.

Începând cu august 1916, spațiul rezervat României s-a multiplicat odată cu aderarea acesteia la Puterile Aliate. Atât știrile cât și iconografia au prezentat intrarea României ca un pas decisiv către victorie și o lovitură dată Puterilor Centrale. Totul a mers către crearea unei imagini bogate a țării, inclusiv prin intermediul cuplului regal, personificând efortul și sacrificiile românilor, în timp ce soldatul român a devenit

un adevărat luptător din Est în fața barbariei austro-germane. După entuziasmul primelor săptămâni, retragerea armatei române a fost minimizată. Imposibilitatea de a publica orice formă de defetism a dat un ton comic evenimentelor, cu toate că erau grave. Imaginile au fost folosite pentru a prezenta evoluțiile de pe front ca pe o retragere tactică, organizată. Știrile referitoare la noutățile din războiul săptămânii au fost dedicate demonstrării că fiecare câștig austro-german era compensat printr-un contraatac victorios al românilor.

Schematizarea a fost prezentă când a fost abordată soarta românilor din Austro-Ungaria. Fiecare român aspira la unirea cu România. Monarhia Duală era o închisoare a națiunilor, în timp ce caracterul multietnic al Transilvaniei a fost trecut sub tăcere în favoarea legitimității revendicărilor românești. Reprezentarea propusă a românilor trebuia să glorifice aliații și să diabolizeze dușmanii. A fost folosită ca o oportunitate de a liniști frontul intern și de a convinge opinia publică că sfârșitul războiului era aproape. Aceasta ne ajută să înțelegem asprimea Primului Război Mondial și suferințele imense cu care se confrunta populația franceză, fie că era în război sau în muncă. Aceasta oferă o posibilitate de răspuns – de altfel numeroase – explicând cum europenii au putut îndura acești patru ani și jumătate de război.

Prin analiza reprezentării românilor în *Le Miroir*, emerg numeroase direcții de cercetare ulterioare, precum imaginea soldaților maghiari sau cea a Republicii Consiliilor maghiare din 1919, datorită acoperirii sale extinse în presă. Pe lângă presa franceză, percepția Franței și a armatei franceze în presa ilustrată a aliaților și a inamicilor reprezintă, de asemenea, o direcție viitoare de cercetare. În cele din urmă, dimensiunea comparativă a aliaților Franței își găsește sensul, în special într-o comparație a imaginii rușilor, sârbilor și românilor în timpul Primului Război Mondial.

NOTE

¹ Catherine Durandin, *Perspectives franco-roumaines*, în „Revue Historique des Armées”, vol. 244, nr. 3, 2006, p. 3-10.

² Joëlle Beurrier, *Images et violence: 1914-1918: quand „Le Miroir” racontait la Grande guerre*, Paris, Nouveau monde, 2007, p.

³ *Ibid.* p. 21-22.

⁴ Albert Pierre, *Histoire de la presse*, Paris, Presses Universitaires de France, 2010, p. 76-80.

⁵ Joëlle Beurrier, La censura delle fotografie in Francia tra 1914 e 1918, in *Soldati fotografi. Fotografie della Grande Guerra sulle pagine di „Le Miroir”*, coord. Stefano Viaggio, Luigi Tomassini, Joëlle Beurrier, Rovereto, Museo Storico Italiano della Guerra, 2005, p. 47-56.

⁶ Olivier Forcade, *Censure, secret et opinion en France de 1914 à 1919*, in „Matériaux pour l'histoire de notre temps”, nr. 58, 2000, p. 49-50.

⁷ Joëlle Beurrier, *Images et violence : 1914-1918*, *op. cit.*, 110 p.

⁸ Pentru un studiu de caz: Raymond Huard, À l'arrière du front: le Gard, un département mobilisé 1914-1919, Uzès, Inclinaison, 2011, p. 79-87.

⁹ Alexandre Lafon, *La photographie mobilisée 1914-1918*, in „Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest”, vol. 123, nr. 3, 2016, p. 37-38.

¹⁰ Olivier Forcade, *Voir et dire la guerre à l'heure de la censure (France, 1914-1918)*, in „Le Temps des médias”, vol. 1, nr. 4, 2005, p. 50.

¹¹ Lucian Boia, „Germanofili”: *elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, Humanitas, 2013, p. 32-72.

¹² Nikolaevich Vladlen Vinogradov, *Romania in the First World War: The Years of Neutrality, 1914-1916*, in „The International History Review”, vol. 14, nr. 3, 1992, p. 452-461.

¹³ *Le Miroir*, 25 octombrie 1914, nr. 48, p. 3.

¹⁴ Grandhomme Jean-Noël, „L'homme fort du royaume”. *La reine Marie et la construction de la Grande Roumanie (1913-1922)*, in „Guerres mondiales et conflits contemporains”, nr. 264, 2016, p. 7-22.

¹⁵ Traian Sandu, *La Roumanie, une victoire à la Pyrrhus*, in „Les cahiers Irice”, vol. 13, nr. 1, 2015, p. 155-157.

¹⁶ *Le Miroir*, 6 decembrie 1914, nr. 54, p. 3.

¹⁷ „La presse roumaine presque toute entière prêche l'intervention aux côtés des alliés”, *Le Miroir*, 14 noiembrie 1915, nr. 103, p. 3.

¹⁸ *Le Miroir*, 10 septembrie 1916, nr. 148, p. 5.

¹⁹ „Certaines informations disent que si Guillaume II avait fait venir le comte Tisza à son quartier général c'était pour lui conseiller de faire de grandes concessions aux Roumains de Transylvanie. Le comte Tisza s'y est refusé”, *Le Miroir*, 20 decembrie 1914, nr. 56, p. 3.

²⁰ „Un comité secret s'est constitué à Budapest pour préconiser l'indépendance de la Hongrie au prix d'une paix séparée avec la Russie, la Serbie et la Roumanie dont les préparatifs inquiètent les Magyars”, *Le Miroir*, 25 ianuarie 1915, nr. 61, p. 3.

²¹ „Des émissaires hongrois envoyés en Rou-

manie pour offrir des parties de la Transylvanie au cabinet de Bucarest, moyennant le maintien de sa neutralité, sont revenus sans avoir abouti”, *Le Miroir*, 21 februarie 1915, nr. 65, p. 3.

²² Jean-Paul Bled, *La gongrie d'une monarchie : Autriche-Hongrie 1914-1920*, Paris, Tallandier, 2014, p. 142-144.

²³ Olivier Forcade, *Le blocus en 1914-1918. Histoire et historiographie*, in „Les Cahiers Sirice”, vol. 26, nr. 1, 2021, p. 5-21.

²⁴ „Répercussion en Roumanie des succès russes”, *Le Miroir*, 13 august 1916, nr. 142, p. 13.

²⁵ *Le Miroir*, 10 octombrie 1915, nr. 98, p. 11.

²⁶ Autorul tezei următoare ajunge la aceeasi concluzie în analiza sa a presei franceze: Ionela-Felicia Moscovici, *Franța și Banatul între 1916-1919, convulsiile războiului și ale păcii*, Teza de doctorat, Université de Strasbourg – Universitatea Babeș-Bolyai, 2013, p. 83-101.

²⁷ *Le Miroir*, 28 iunie 1914, nr. 31, p. 46.

²⁸ *Le Miroir*, 31 octombrie 1915, nr. 101, p. 3.

²⁹ *Le Miroir*, 19 decembrie 1915, nr. 108, p. 3.; *Le Miroir*, 30 aprilie 1916, nr. 127, p. 3.

³⁰ În presa maghiară, fenomenul opus se regăsește în tratarea Italiei, imaginea ei relativ bună se prăbușește odată cu intrarea ei în conflict de partea Antantei: Ágnes Tamás, *Szövetségéből ellenség. Olaszok és Olaszország karikatúrán*, in „Acta Universitatis Szegediensis: acta historica”, nr. 140, 2017, p. 121-128.

³¹ Stéphane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, *14-18, retrouver la Guerre*, Paris, Gallimard, 2000, p. 112-119.

³² *Le Miroir*, 10 septembrie 1916, nr. 148, p. 1-2; 4-6; 16.

³³ Beurrier Joëlle, *Images et violence : 1914-1918*, *Op. cit.* p. 14-17.

³⁴ *Le Miroir*, 1 octombrie 1916, nr. 149, p. 16.

³⁵ *Le Miroir*, 12 noiembrie 1916, nr. 155, p. 5.

³⁶ „La popularité déjà très grande des souverains roumains n'a fait que grandir depuis l'entrée en guerre du royaume danubien. En se mettant à la tête de ses armées, le roi Ferdinand a suscité un enthousiasme très vif parmi ses soldats”, *Le Miroir*, 26 noiembrie 1916, nr. 157, p. 2.

³⁷ *Le Miroir*, 1 aprilie 1917, nr. 148, p. 12.

³⁸ „Les soldats roumains qui avaient pris l'offensive en Transylvanie avec un si bel enthousiasme ont connu et supporté stoïquement depuis, toutes les souffrances de la retraite. Le général français Berthelot, dont on connaît l'importante situation auprès de nos alliés, a rendu hommage à leurs qualités guerrières et à leur incroyable résistance. Aucun revers n'a pu abattre leur courage et ils se sont battus en braves”, *Le Miroir*, 17 decembrie 1916, nr. 160, p. 4.

³⁹ *Le Miroir*, 5 ianuarie 1919, nr. 267, p. 10.

⁴⁰ „Dernièrement, l'ennemi, croyant que la reine Marie et les princes s'y trouvaient encore, envoya

des aviateurs bombarder le château royal comme l'a été aussi le palais de Bucarest, violant ainsi une fois de plus les lois de la guerre", *Le Miroir*, 10 decembrie 1916, nr. 159, p. 12

⁴¹ „On confirme l'entrée des Roumains dans Sibiu (Hermannstadt) en Transylvanie"; „L'avance roumaine vers la plaine hongroise", *Le Miroir*, 17 septembrie 1916, nr. 147, p. 4.

⁴² Ferenc Pollmann, *A román front*, în *Magyarország az első világháborúban*, coord. Ignác Romics, Budapest, Kossuth, 2010, p. 98-107.

⁴³ Michael B. Barrett, *Prelude to Blitzkrieg: The 1916 Austro-German Campaign in Romania*, Bloomington, Indiana University Press, 2013, p. 20-31.

⁴⁴ *Le Miroir*, 22 octombrie 1916, nr. 152, p. 3.

⁴⁵ „Les Roumain., ont remporté des succès dans les montagnes, mais effectué un nouveau repli en Dobroudja"; „Les Roumains sont victorieux des Austro-Allemands aux divers cols des Alpes transylvaines, sauf dans la région de Dageo où ils ont reculé", *Le Miroir*, 5 noiembrie 1916, nr. 154, p. 3.

⁴⁶ Traian Sandu, La Roumanie, une victoire à la Pyrrhus, *op. cit.*, p. 157.

⁴⁷ *Le Miroir*, 17 decembrie 1916, nr. 160, p. 12-13

⁴⁸ *Le Miroir*, 25 august 1918, nr. 248, p. 3.

⁴⁹ „L'année roumaine complètement réorganisée et pleine d'enthousiasme, attend que la Russie lui donne le signal de la rescousse. Alors elle fera des miracles. Le ministre a pu se rendre compte, en effet, sur place de l'état excellent des vaillantes troupes roumaines", *Le Miroir*, 8 iulie 1917, nr. 189, p. 11.

⁵⁰ Constantin I. Stan, *Generalul Henri M. Berthelot și Românii*, București, Editura Paideia, 2008, p. 37-90.

⁵¹ Glenn E. Torrey, *Romania in the First World War: The Years of Engagement, 1916-1918*, în „The International History Review", vol. 14, nr. 3, 1992, p. 469-470.

⁵² *Ibidem*, p. 477-479.

⁵³ *Le Miroir*, 12 martie 1916, nr. 120, p. 3.

⁵⁴ *Le Miroir*, 10 august 1919, nr. 298, p. 13.

⁵⁵ „La carte ci-dessous représente la répartition des diverses nationalités de l'empire factice qui constitue l'Autriche-Hongrie. [...], Non seulement les Autrichiens et les Hongrois sont loin de s'entendre, mais encore, à l'intérieur de chaque pays, se produisent de violents déchirements. [...] Serbes, Croates et Roumains contre Hongrois, il n'est point de nati-

onalité du conglomérat qui ne soit dressée et armée contre une ou plusieurs de ses voisines", *Le Miroir*, 10 mai 1914, nr. 24, p. 17.

⁵⁶ Jean-Paul Bled, *L'agonie d'une monarchie*, *op. cit.*, p. 429-441.

⁵⁷ Pieter M. Judson, *The Habsburg Empire: a New History*, Cambridge, Belknap Press, 2016, p. 394-397.

⁵⁸ Béni L. Balogh, 1916 – A fordulat éve: Románia hadba lépése és az erdélyi románság, în „Pro Minoritate", nr. 4, 2016, p. 22-24.

⁵⁹ „Des émeutes se sont produites en Transylvanie, où la haine des Hongrois grandit de jour en jour", *Le Miroir*, 14 februarie 1915, nr. 64 p. 3.

⁶⁰ Ca de pildă în cazul educației: Tibor Péter Nagy, *Nemzetiség és oktatás a dualizmuskori Magyarországon*, în „Educatio", nr. 2, 1993, p. 253-269.

⁶¹ Gábor Vermes, *Tisza István*, Budapesta, Osiris, 2021. p. 231-233.

⁶² Béni L. Balogh, 1916 – A fordulat éve: Románia hadba lépése és az erdélyi románság, *op. cit.*, p. 24-25.

⁶³ Valer Moga, *De la patriotismul dinastic la România Mare. Bisericile românești din Transilvania în tumultul politic al anilor 1914-1918*, în „Annales Universitatis Apulensis", vol. 15, nr. 2, 2011, p. 359-362.

⁶⁴ *Le Miroir*, 14 septembrie 1916, nr. 150, p. 5.

⁶⁵ Pieter M. Judson, *The Habsburg Empire: a New History*, *op. cit.*, p. 392-393. ; Cătălin Negoită, *Presa românească din Transilvania și Banat, în perioada Primului Război Mondial*, în „Analele Universității Dunărea De Jos Galați", vol. 20, nr. 2, 2018, p. 153.

⁶⁶ Béla Köpeczi (coord), *Histoire de la Transylvanie*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1992, p. 533.

⁶⁷ Michael B. Barrett, *Prelude to Blitzkrieg: The 1916 Austro-German Campaign in Romania*, *op. cit.*, p. 20-29.

⁶⁸ „Contre leurs oppresseurs hongrois", *Le Miroir*, 1 decembrie 1918, nr. 262, p. 3.

⁶⁹ *Le Miroir*, 15 decembrie 1918, nr. 264, p. 3.

⁷⁰ *Le Miroir*, 14 ianurie 1917, nr. 164, p. 1.

⁷¹ *Le Miroir*, 15 iunie 1919, nr. 290, p. 14.

⁷² Tratatrea chestiunii Banatului în presa franceză a fost deja abordată, consulta următoarea teză: Ionela-Felicia Moscovici, *Franța și Banatul între 1916-1919*, *op. cit.*, p. 78-115.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

LICEELE MILITARE ÎN CADRUL SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT INTERBELIC. O ȘANSĂ DE AFIRMARE A TINERILOR CU ORIGINI SOCIALE MODESTE

FLAVIUS NICOLAE ROAITĂ *

Abstract

The present study aims to present the context in which, during the interwar period, the accessibility of pre-university military education increased. We wish to highlight how the expansion of the network of military high schools was preceded by the creation of a legislative framework that allowed young people from more modest social categories to attend elite educational institutions. We believe that it is necessary to discuss the way in which, once admitted, military pupils, regardless of their background, ethnic origin or religious denomination, received considerable and constant material support, enabling them to continue and complete their studies. We intend to argue that this type of support contributed in an essential way to the formation of generations of young people in the early stages of maturity, who, regardless of their university option, in the military or in the civilian sphere, became examples of good professional practice and social conduct. We would like to highlight the fact that at the level of interwar military high schools, the efficient management of material resources and the support of pupils with limited financial possibilities generated positive results, which allowed the education and training of generations of young people determined to defend the ideal of Greater Romania through sustained effort, intellectual capacity and supreme sacrifice on the battlefields.

Keywords: *military high schools; interwar period; military pupils; limited financial possibilities; material support; Greater Romania*

Prezentul studiu își propune să prezinte contextul în care, la nivelul perioadei interbelice, a crescut gradul de accesibilitate al învățământului militar preuniversitar. Dorim să evidențiem modul în care extinderea rețelei de licee militare a fost precedată de crearea unui cadru legislativ care a permis tinerilor

ce aparțineau unor categorii sociale mai modeste să urmeze cursurile unor instituții de învățământ de elită. Considerăm că este necesar să fie adus în discuție modul în care, odată admiși, elevii militari, indiferent de mediul de proveniență, origine etnică sau confesiune religioasă, primeau un sprijin material consi-

* Doctorand în cadrul Institutului de Istorie Nicolae Iorga al Academiei Române; Muzeograf gradul I A în cadrul Compartimentului Centrul Național de Cercetare și Documentare în Domeniul Muzeografiei Radu Florescu al Muzeului Național de Istorie a României.

derabil și constant, care le permitea continuarea și desăvârșirea studiilor. Intenționăm să argumentăm faptul că acest tip de sprijin a contribuit într-un mod esențial și categoric la formarea unor generații de tineri aflați la debutul maturității, care, indiferent de opțiunea universitară, în domeniul militar sau în sfera civilă, au devenit exemple de bună practică profesională și conduită socială. Dorim să evidențiem faptul că la nivelul liceelor militare interbelice, gestionarea eficientă a resurselor materiale și sprijinirea elevilor cu posibilități financiare limitate au generat rezultate pozitive, care au permis educarea și pregătirea unor generații de tineri hotărâți să apere România Mare prin efort susținut, capacitate intelectuală și sacrificiul suprem pe câmpurile de luptă.

În perioada care a urmat Primului Război Mondial, sistemul de învățământ în ansamblu a cunoscut o dezvoltare amplă, caracterizată prin înființarea unor instituții care aveau să dețină un rol major în educarea și formarea profesională a generațiilor menite să își aducă contribuția la edificarea statului unitar român. O preocupare a Ministerului Instrucțiunii Publice a fost reprezentată de creșterea graduală a accesului la educație pentru toți locuitorii, în mod deosebit pentru cei din provinciile istorice care deveniseră parte din trupul țării. Prin numeroase măsuri administrative, care au fost completate de o serie de inițiative legislative, dintre care cele mai notabile au fost *Legea pentru învățământul primar al statului și învățământul normal-primar* votată pe 26 iulie 1924 și *Legea pentru învățământul secundar* intrată în vigoare la 1 septembrie 1928, s-a înregistrat un real progres în uniformizarea și funcționarea sistemului de învățământ la nivel național, într-o perioadă marcată de numeroase transformări social-economice¹.

Continuarea studiilor primare era condiționată de o serie de factori, care au influențat în mod categoric evoluția tinerilor, precum: starea materială precară, numărul mare de copii rezultați în urma căsătoriilor, necesitatea forței de muncă în gospodării și la câmp, localizarea geografică a domiciliului în raport cu instituția de învățământ, căile de comunicații insuficient dezvoltate, etc. Totodată au existat anumite elemente de ordin cultural, spiritual și identitar, care nu au favorizat desprinderea tinerilor

de mediul originar și afirmarea lor individuală prin accesul la instituții de învățământ secundare și superioare. Supraviețuirea fizică și materială reprezenta principalul obiectiv al familiilor, indiferent dacă ne raportăm la mediul rural sau urban, existând percepția la nivelul comunităților, mai ales a celor țărănești, că nivelul studiilor și diplomele obținute nu reprezentau în perspectivă o garanție a securității financiare, ci mai degrabă o cheltuială care ar fi dăunat situației materiale a familiei.

În cadrul actualei cercetări, apreciem că interviul de istorie orală poate prezenta avantaje notabile, pentru o mai bună cunoaștere a unor aspecte care de multe ori sunt omise sau neglijate în istoriografia clasică, dar și unele inconveniente. Din această ultimă categorie putem să menționăm subiectivitatea mărturiei, ca un rezultat firesc al procesului de percepție, și denaturarea informațiilor, determinată de trecerea deceniilor de la desfășurarea evenimentelor rememorate². Însă nu poate fi omis volumul de informații care a fost recuperat de la persoanele intervievate, făcând apel la instrumente de lucru precum: *interviul structurat*, tehnica de colectare a datelor care folosește o serie de întrebări atent alese ce sunt adresate tuturor subiecților și *interviul creativ*, care presupune renunțarea la registrul formal, uneori limitat de regulile unui protocol autoimpus, în favoarea unei exprimări libere, a unei exteriorizări cât se poate de naturale și umane, un exemplu de comunicare informată, ai cărei exponenți sunt cei doi parteneri de dialog, atât interviuatorul cât și persoana intervievată. Acest fapt ne confirmă încă o dată oportunitatea folosirii metodologiei specifice istoriei orale în cercetarea științifică, mai ales a comunicării directe, a conversației față în față cu subiecții, pentru obținerea unor informații relevante pentru tema studiului nostru³.

În elaborarea studiului au fost folosite ca surse principale interviuri de istorie orală⁴ cu persoane care aveau apartenențe etnice, profesionale și sociale diferite, cele mai relevante fiind convorbirile înregistrate cu absolvenți care au urmat cursurile liceelor militare în timpul celui de-al doilea deceniu interbelic și care ulterior s-au scris la școli militare de ofițeri activi. Menționăm faptul că pentru păstrarea acurateței a fost redată în ortografie pronunția

originală. Informațiile au fost completate cu mărturii cuprinse în cărți autobiografice, scrise de absolvenți ai instituțiilor de învățământ cu profil militar, care au fost publicate în perioada postdecembristă.

Alexe Rusu, originar dintr-o familie de țărani cu 5 copii din satul Ghiajda de Sus, județul Alba, își amintea că, dintre cei șapte frați, „Numai io am avut meserie, morărit. Am fost ucenic și apăi am rămas morar mai departe. Am învățat meseria, morăritul, apăi am rămas la patronul ăla până când am plecat în cinzeci și tri de colo”⁵. Acesta a menționat faptul că doar foarte puțini dintre cunoscuții săi și-au continuat studiile, deoarece situația lor materială era foarte precară și că mai departe la liceu „i-o trimes care a avut putere”⁶.

La nivelul comunităților rurale, doar anumiți reprezentanți ai administrației locale, membri ai corpului didactic, comercianți, meșteșugari și țărani înstăriți, dispuneau de resursele necesare care să permită accesul la un nivel de școlarizare mai bun pentru tinerii membri ai familiilor. În acest sens, considerăm că este relevantă mărturia Katharinei Stenzel din localitatea Ștejiarișu (Probstdorf), județul Sibiu: „Feciorul la notar, Schtelner. Avea șapte copii, două fete și cinci băieți, da nu toți o făcut, băieții da, dar fetele nu”⁷.

Un alt reprezentant al unei minorități importante din Transilvania, etnicul maghiar Zoltán Jozsef Bartalys, a avut șansa de a fi singurul fiu al unui comerciant din Sighișoara, care a beneficiat de întreaga prosperitate financiară a familiei, urmând liceul în regim de internat la Cristuru Secuiesc: „O costat bani ... o costat bani pentru părinți. Tata o plătit în fiecare două luni de zile, o mers și o plătit, ori o venit mama”⁸. Referindu-se la taxele de școlarizare și la posibilitatea unei familii de a susține financiar formarea unui tânăr, Bartalys a declarat că sumele cheltuite pentru întreținere nu erau derizorii, dar că puteau fi plătite dacă exista un venit stabil: „Mai era unul (un coleg din Sighișoara înscris la același liceu), dar nu mai țin minte cum îl chema. Tai-că-su a fost la C.F.R. și avea bani”⁹.

În perioada anilor 1920-1930, a crescut gradul de accesibilitate la învățământul primar și secundar pentru persoanele de gen feminin, însă în continuare s-a menținut un dezecili-

bru în privința studiilor superioare. Un exemplu sugestiv este cel al doamnei Elena Gogălea, născută la Drăgășani în județul Vâlcea într-o familie numeroasă cu 8 frați. Deși tatăl, de profesie croitor abagiu, dispunea de o modestă prosperitate financiară asigurată prin prăvălia de haine și atelierul de croitorie, mama acesteia s-a împotrivit ca, după încheierea primului ciclu de învățământ, fiica ei să își continue studiile, deși cei trei frați mai mari erau absolvenți de liceu cu bacalaureat, iar primul născut al familiei, Constantin, își obținuse licența la Facultatea de Drept a Universității Babeș-Bolyai: „Am terminat patru clase primare. În Drăgășani nu s-a putut ... era Liceul Brătianu, care era numa' de băieți. Mai era școala profesională. Mama zice. – De ce s-o duc acolo, să mai plătim? Să învețe meseria mea! - Și am învățat meseria lu' mama, broderia. Șoarțe, așa pe la țalbe, șoarțele alea de puneam motive și brodam. Am învățat meseria lu' mama”¹⁰.

Încă de la înființare, liceele militare au fost apreciate ca o primă treaptă în formarea unei elite, veritabile instituții ce aveau ca misiune pregătirea și formarea unor tineri remarcabili, recomandați de cunoștințele însușite, să devină ofițeri activi ai Armatei Române. În perioada interbelică, rețeaua învățământului secundar militar a fost extinsă în două etape prin înființarea în anul 1919 a două noi instituții, Liceul Militar *Mihai Viteazul* la Târgu-Mureș și Liceul Militar *Regele Ferdinand I* la Chișinău, ambele având ca act constitutiv Înaltul Decret nr. 3613, iar la distanță de 5 ani prin semnarea, la 24 noiembrie 1924, a decretului nr. 3889 a fost creat cadrul juridic pentru funcționarea Liceului Militar *Ștefan cel Mare* din Cernăuți¹¹.

Spre deosebire de liceele militare din Vechiul Regat, *General George Macarovici* din Iași, *Dimitrie Alexandru Sturdza* din Craiova și *Nicolae Filipescu* de la Mănăstirea Dealu (ulterior transferat la Predeal), noile instituții de învățământ au fost găzduite în imobile și complexuri de clădiri care impresionau prin amplasare, dimensiuni și arhitectură. Noile licee militare beneficiind de cele mai moderne facilități pentru valorificarea spațiilor și garantarea unei baze materiale corespunzătoare, care să permită desfășurarea în condiții optime a procesului de învățământ și a pregătirii militare¹².

**Liceul Militar *General George Macarovici* din Iași, perioada interbelică
(carte poștală, colecția MNIR)**

La nivelul Ministerului de Război a fost creată Direcția Liceelor Militare, a cărei responsabilitate primordială era selectarea și pregătirea viitoarelor cadre, o primă etapă în constituirea unei elite pentru conducerea armatei, liceele militare fiind considerate instituții cu un rol deosebit de important în formarea viitorilor comandanți. Activitatea a fost reglementată prin intermediul directivelor transmise de către direcție, care aduceau precizări și elemente de noutate regulamentelor de funcționare antebelice ale primelor trei licee militare. Scopul esențial și-a menținut importanța și în perioada interbelică, regulamentul intrat în vigoare în anul 1925, oferind un caracter unitar pentru toate instituțiile de învățământ secundar cu profil militar, păstrând doar cu modificări minore principiile, normele și criteriile de funcționare.

Apreciem că este relevant articolul 1 din regulamentul Liceului Militar *Nicolae Filipescu* de la Mănăstirea Dealu, devenit comun și celorlalte instituții cu acest profil, care menționa că scopul este de „a forma elemente de valoare pentru școlile militare pregătitoare, dând tinerilor o educație militară aleasă,

precum și o instrucțiune egală cu aceea pe care o capătă în școlile secundare ale Ministerului de Instrucțiune și Culte”¹³. Regulamentul a stabilit inițial durata învățământului la opt ani și ulterior la șapte până în anul 1932, când, în urma reformei învățământului secundar, s-a hotărât ca perioada studiilor liceale să revină la opt ani, un număr de ani de școlarizare comun pentru ambele categorii de licee, atât militare cât și civile.

Spre deosebire de perioada antebelică, porțile liceelor militare au fost larg deschise pentru tineri care proveneau din toate categoriile sociale și care erau interesați de o carieră în domeniul armelor. Astfel, de la un învățământ rezervat „fililor de militari”, a avut loc o schimbare benefică, procesul de instruire și educare devenind accesibil chiar și celor care aveau posibilități materiale limitate, cei cu origini mai modeste care proveneau din rândurile țărănimii, din familii de meseriași, funcționari și mici întreprinzători, din rândurile celor care nu dispuneau de resurse financiare semnificative, pentru un timp îndelungat care ar fi coincis cu perioada de școlarizare.

Armata reprezenta în perspectivă o instituție care putea contribui cu mult succes la procesul de integrare a minorităților și la cultivarea sentimentului de loialitate față de noua lor patrie. Într-o clasă puteau fi admiși 35 de elevi de naționalitate română, alături de 5 reprezentanți ai minorităților naționale, efectivul maxim ajungând la 40 de elevi. În perioada interbelică, liceele militare au reprezentat un model de bune practici, în aceste instituții nefiind tolerate actele de discriminare pe criterii etnice, confesionale, sociale sau de altă natură.

Gheorghe Cojocă a rememorat condițiile speciale create pentru fiii diferitelor comunități etnice: „Cât despre naționalitățile din Bucovina – ucraineni, polonezi, nemți etc. – din rațiuni socio-politice lesne de ghicit, puteau ocupa, în ordinea mediilor, cinci locuri destinate special, în mod excepțional adăugate celor treizeci și cinci ale noastre”⁷¹⁴. Totodată, acesta a evocat ziua în care s-a desfășurat prima probă de admitere la Liceul Militar Ștefan cel Mare și marea diversitate a candidaților prin raportare la originile lor foarte variate: „Uitându-mă de jur împrejur, m-am văzut înconjurat de băieți de-o seamă cu mine, aparținând tuturor straturilor sociale și naționalităților conlocuitoare, de la fii de țărani, încălțați în opinci și purtând cu

Liceul Militar *Nicolae Filipescu* de la Mănăstirea Dealu, perspectivă din apropierea monumentului eroilor și a turnului cu foisor, anii 1930 (carte poștală, colecția autorului)

Liceul Militar Ștefan cel Mare din Cernăuți, perioada interbelică (fotografie, colecția autorului)

**Gheorghe Cojocea, elev fruntaș
al Liceului Militar Ștefan cel Mare, 1935
(fotografie, colecția familiei domnului colonel
Gheorghe Cojocea)**

sfială straielor populare, până la tineri aroganți, copii de bani gata, odrasle de potentăți ai vremii – moșieri ori comercianți, ofițeri –, purtând degajați costume croite după ultimul răcnet al modei¹⁵.

Constantin Zavati, prezent în aceeași zi la Cernăuți confirmă afirmația viitorului său coleg de bancă: „Unii dintre candidați erau îmbrăcați în costume naționale, precum TODIRAȘ FLORINTE și IVAN HOREA – cum am aflat mai târziu – primul era din GURA HUMORULUI, iar al doilea «de la Oltenia», cum spunea el. Puțini erau foarte eleganți ca și părinții lor, majoritatea însă erau îmbrăcați modest¹⁶.

Pentru Gheorghită Savel, Liceul Militar *Regele Ferdinand I* a reprezentat cea mai accesibilă soluție, ca alternativă la formarea obișnuită din epocă. Deși își începuse studiile la

Liceul *August Treboniu Laurian*, cea mai prestigioasă instituție de învățământ din Botoșani, dificultățile financiare și faptul că provenea dintr-o familie cu șapte copii, întreținută de un singur părinte, l-a determinat să facă o schimbare. Un alt factor care a contribuit la alegerea liceului militar din Chișinău a fost „dorința de a cunoaște și alte ținuturi ale minunatei noastre Patrii și, poate, și sub influența preaplinului sufletesc al unei vârste când simți că toată lumea ți se întinde la picioare, am luat drumul carierei militare¹⁷.

Născut în Craiova, Nicolae Hurezeanu provenea dintr-o familie cu 6 copii, singura sursă de venit fiind asigurată de tatăl său, Gheorghe, de profesie croitor¹⁸. Absolventul a afirmat că la Liceul Militar *Dimitrie Alexandru Sturdza* erau înscriși mulți elevi cu origini sociale precare, atât din reședința de județ, cât și din Oltenia și sudul Transilvaniei: „eu eram unul dintre ei, eu am venit dintr-o familie modestă¹⁹. Descendența umilă și limitările materiale nu i-au demotivat pe respectivii elevi militari, care au încercat să valorifice fiecare resursă pusă la dispoziție, pentru a-și prezenta într-un mod cât mai convingător capacitatea și forța lor: „șeful promoției de la liceul militar, Duiliu Zamfirescu, era fiu de țăran, era cu un an mai mare, era la limita de vârstă²⁰.

După încheierea studiilor primare, în 1929 Ion Dobran a fost înscris la Liceul *Sfântul Sava* din București, însă după doi ani, părinții au luat decizia ca fiul lor să urmeze o instituție de învățământ secundar cu profil militar. Hotărârea familiei a fost motivată de dorința ca, treptat, elevul să își însușească valorile cazone care erau foarte apreciate în societate, dar și de facilitățile pe care le oferea un liceu militar modern. Un alt factor care este posibil să fi influențat decizia părinților a fost situația financiară „modestă în general, mama era moașă și tata subofițer de jandarmi, unchiul era mai avansat locotenent-colonel la Arsenalul Armatei, dar în general era destul de modest totul²¹. Ion Dobran și-a amintit faptul că raporturile de camaraderie și colegialitate nu erau influențate de criteriile pecuniare și că unii dintre cei mai determinați elevi proveneau din mediul rural sau din familii cu posibilități extrem de limitate, cum a fost cazul lui Miclea Constantin: „era provenit dintr-un om foarte sărac de la Teișani din Prahova²².

**Liceul Militar *Regele Ferdinand I* din Chișinău, perioada interbelică
(carte poștală, colecția autorului)**

Dintre absolvenții intervievați, Mircea Carp este singurul care a urmat cursurile a două licee militare, mai întâi la *General George Macarovici* în intervalul 1936-1940 și ulterior la *Nicolae Filipescu* între 1940-1942. La Iași, a fost coleg de clasă cu Mihai și Gabriel Mătrescu, frați gemeni originari din județul Roman, a căror copilărie fusese marcată de pierderea timpurie a tatălui, decedat în anul 1931, și de numeroase lipsuri materiale, care au determinat înscrierea lor în 1934 la Liceul Militar Ștefan cel Mare și ulterior mutarea acestora în vechea capitală a Moldovei pentru a fi mai aproape de familie.

De asemenea acesta a evocat amintirea a doi dintre colegii săi de la Mănăstirea Dealu, care, prin proveniența lor socială, evidențiază încă o dată accesibilitatea învățământului militar: „Era un băiat al unui veteran de război care avea un chioșc de ziare vizavi de Liceul *Gheorghe Lazăr* din București... Mai era și băiatul unui director general de la *Astra Română*, una dintre marile firme de petrol de pe Valea Prahovei. M-am înțeles foarte bine cu amândoi: eram colegi, prieteni – și am păstrat această prietenie”²³.

Înscrierea la un liceu militar reprezenta o oportunitate majoră, posibilitatea de a-și

**Gheorghita Savel, absolvent al Liceului Militar *Regele Ferdinand I*, primăvara anului 1940
(fotografie, colecția familiei domnului colonel Gheorghita Savel)**

**Liceul Militar Dimitrie Alexandru Sturdza
din Craiova, anii 1930
(carte poștală, colecția autorului)**

depăși condiția materială și dobândirea în perspectivă, prin efort, studiu și determinare a unui nou statut social. În funcție de media la admitere, elevii erau grupați în trei categorii fiscale: bursieri, semisolvenți și solvenți, numărul bursei fiind semnificativ pentru liceele militare, ele acoperind nu doar taxele de școlarizare, ci inclusiv cheltuielile de transport și manualele școlare. Desigur, păstrarea unei poziții avantajoase era condiționată de rezultatele obținute în următorii ani de studiu. Roman Dumitru și-a justificat astfel opțiunea pentru liceul militar din Cernăuți: „Mama mea a insistat foarte mult ca să fac liceul, pentru că liceul militar era și foarte convenabil dacă reușeai și aveai notă, erau burse de la media 9, aproape plăteai o taxă insignifiantă, așa, foarte mică anual și aveai îmbrăcăminte, aveai totul, totul era gratis ... eu care eram fiu de țăran, vă

dați seama că era bine pentru mine, însă totul era ca să poți să reușești acolo și să îți placă”²⁴.

Constantin Zavati a realizat o descriere mai amănunțită a categoriilor fiscale în care erau grupați elevii și de asemenea în ce consta sprijinul oferit de Ministerul de Război: „Dacă erai solvent, asta însemna note mici, sub o anumită medie, atuncea plăteai integral. Dacă erai semisolvent sau semibursier plăteai jumătate. Dacă erai bursier statul îți asigura masa, casa, tot ce trebuie și nu plăteai niciun ban. Țsta era sistemul. Bani de buzunar nu. Ția îi primeam de la părinți. Rechizite, echipament, asistență medicală, excursii, tot ce era întreținere plătea statul la bursieri. Mie îmi trimitea tăică-miu o sută de lei pe lună și mie îmi ajungea pentru o prăjitură, pentru cinematograf sau un teatru”²⁵.

Octavian Leru a făcut o precizare referitoare la condițiile alimentare de care a beneficiat fratele său mai mic, Alexandru, înscris în a doua jumătate a anilor 1930 la Liceul Militar *Mihai Viteazul*: „Într-adevăr erau niște condiții excepționale! În primul rând de hrană. În fiecare sâmbătă, duminică și în alte zile aveau cafea cu lapte, adică făcută așa cum trebuie, mâncarea cu totul deosebită decât poate în altă parte, dar aveau niște condiții foarte bune, foarte bune condițiile!”²⁶. De asemenea, Octavian Leru a menționat că în perioada celor 7 ani de studiu, rezultatele obținute de fratele său au determinat includerea acestuia în categoria elevilor bursieri, familia fiind astfel scutită de plata unor sume semnificative: „Nu! Niciodată! Nu a achitat niciodată taxa de școlarizare. Numai în momentul în care nu a mai vrut să stea i-a pus niște condiții să achite o taxă și bineînțeles că până la urmă a fost scutit și nu a mai plătit nimic”²⁷.

Absolvenții, după susținerea examenului de bacalaureat, deși aveau dreptul să urmeze orice facultate, cei mai mulți își exprimau dorința de a continua pregătirea în sfera militară, prin înscrierea la școlile de ofițeri activi, cunoscând avantajele unei formări profesionale care le putea garanta ulterior stabilitate și bunăstare. Între aceștia au existat tineri care au dorit să opteze pentru specializări necombatante, devenind medici militari sau ingineri militari geodezi.

Mircea Carp a prezentat succint opțiunile unor colegi de promoție, care au ales să urmeze o formare profesională diferită, detașându-se astfel de mediul cazon: „cei care nu doreau să

Nicolae Hurezeanu, absolvent al Liceului Militar *Dimitrie Alexandru Sturdza*, primăvara anului 1941 (fotografie, colecția familiei domnului colonel Nicolae Hurezeanu)

Ion Dobran, elev sergent al Liceului Militar *Mihai Viteazul*, a doua jumătate a anilor 1930 (fotografie, colecția familiei domnului general-maior Ion Dobran)

urmeze o carieră militară puteau să aleagă Medicina, Dreptul, Politehnica sau alte instituții de învățământ superior... Așa se face că unii dintre colegii mei s-au dus la Medicină și au devenit medici foarte buni – mă refer la Nicolae Robănescu și Cornel Constantinescu – iar un alt coleg s-a dus la Politehnică și a devenit un inginer desăvârșit (este vorba de Emil Arendt) etc. Dar desigur, majoritatea absolvenților urmau școli militare și deveneau ofițeri de diferite arme²⁸.

Privind în ansamblu, putem afirma fără nicio rezervă că majoritatea absolvenților care proveneau de la cele șase licee militare au hotărât să îmbrace în continuare uniforma Armatei Române, prin înscrierea la diferite școli de ofițeri. Așa cum își amintește Constantin Zavati, cei care alegeau o profesie civilă reprezentau o minoritate, opțiunile unor absolvenți fiind condiționate de motive variate, inclusiv de factori medicali: „Mircea Demetriad a luat bacalaureat, a luat tot, și s-a făcut medic, dar nu medic militar, medic chirurg. Asta știu precis. Am mai avut un coleg, Soja care a terminat liceul, era foarte bolnăvicios și nu a putut să urmeze școala militară și a devenit felcer, asis-

Mihai Mătrescu, absolvent al Liceului Militar *General George Macarovici*, primăvara anului 1942 (fotografie, colecția familiei domnului colonel Mihai Mătrescu)

**Mircea Carp, elev al Liceului Militar
Nicolae Filipescu, începutul anilor 1940
(fotografie, colecția familiei domnului
colonel Mircea Carp)**

**Liceul Militar *Mihai Viteazul* din Târgu-Mureș, perioada interbelică
(carte poștală, colecția autorului)**

tent medical până la sfârșitul vieții”²⁹.

Putem concluziona că informațiile obținute în urma interviurilor, deși au un caracter subiectiv și incomplet, reprezintă o importantă mărturie de istorie orală, o contribuție pentru cunoașterea gradului de accesibilitate al învățământului în perioada interbelică, cu accent asupra liceelor care aparțineau Armatei Regale Române. Reprezintă un adevăr faptul că instituțiile de învățământ secundar cu profil militar au reprezentat o reală oportunitate pentru numeroși tineri care aveau o condiție socială modestă, dar care prin voință, spirit autodidact și efort susținut au reușit să parcurgă lungul drum, de la condiția de fiu al unui pauper anonim la statutul de exemplu în exercitarea unei profesii civile, dar mai ales de ofițer comandant pe deplin pregătit și hotărât să își îndeplinească datoria față de Țară, Neam și Dinastie.

Bibliografie

LUCRĂRI SPECIALE ȘI MEMORII

Bejinariu, Mihai; Gușu Doru, *Monografia Liceului Militar Ștefan cel Mare*, ed. Militară, București, 1994.

Carp, Mircea, *Aici Mircea Carp, să auzim numai de bine!*, ed. Polirom, Iași, 2012.

Giju, Dan, *Pumnul de Fier. Confesiunile colonelului Gheorghe Cojocă, fost Leutnant în Wehrmacht*, ed. Favorit, București, 2014.

Gheorghită, Emil; Gheorghiu, George, *File din istoria cavaleriei și tancurilor din Armata Română*, ed. Vasile Cârlova, București, 2007.

Nedelcu, Ion; Cioana, Ioan, *Colegiul Militar Liceal „Mihai Viteazul” – prezentare monografică*, ed. Pro Transilvania, București, 2004.

Penciu, Viorel, *Arc peste timp. Monografia Liceului Militar „Tudor Vladimirescu” Craiova*.

Ralu, Ioana, *O viață închinată adevărului. Gheorghită Savel*, ed. Lir, Iași, 2003.

Ramf, Dan, *Bunicii noștri, Eroii noștri*, vol. I, ed. Militară, București, 2017.

Soare, Aurel Constantin, *Înființarea Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu, Breaza*, 1995.

Thompson, Peter, *The Voice of the past. Oral History*, Oxford University Press, Oxford – New York, USA, 1988.

Yow, Valerie Raleigh, *Recording Oral History. A practical guide for social scientist*, Sage Publications, Thousand Oaks, USA, 1994.

Zavati, Constantin, *Memoriile unui ofițer de artilerie. Liceul Militar din Cernăuți. Al Doilea Război Mondial: pe Frontul de Est și pe Frontul de Vest*, ed. Ateneul Scriitorilor, Bacău, 2015.

**** *Antologia legilor învățământului din România*, Institutul de Științe ale Educației, București, 2004.

Monitorul Oficial, nr. 264 din octombrie 1924.

II. SURSE DE ISTORIE ORALĂ

Alexe Rusu, sublocotenent (r.) 15 mai 1923, Ghiajda de Sus, județul Alba – 2020, Sibiu, județul Sibiu; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: șapte clase primare în localitatea de origine; soldat în Divizia 18/20 infanterie, participant la acțiuni militare pe Frontul de Vest în Ungaria, aproape de orașul Debrecen și pe teritoriul Cehoslovaciei, în munții Tatra.

Constantin Zavati, 7 iulie 1923, Bacău, județul Bacău – 23 iulie 2022, Bacău, județul Bacău; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: Liceul Militar Ștefan cel Mare (promoția 1942), școala militară în statul german la arma artilerie (promoția 1944); sublocotenent în cadrul Regimentului 9 artilerie din Brigada 2 artilerie, participant la campania după Frontul de Vest în Ungaria și Cehoslovacia.

Dumitru Roman, 7 iunie 1927, comuna Boroia, județul Suceava – 2019, București; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: Liceul Militar Ștefan cel Mare (promoția 1947).

Elena Gogălea, 25 decembrie 1920, Drăgășani, județul Vâlcea – 28 iunie 2022, Sibiu, județul Sibiu; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: șapte clase primare în localitatea de origine, curs de sanitar realizat între 1942-1944 la spitalul din Drăgășani; infirmieră în intervalul 1944-1945 în cadrul Spitalului *Regina Maria*/ Trenul sanitar nr. 17.

Gheorghe Cojocă, colonel (r.) 5 aprilie 1922, Focșani, județul Putna – 12 septembrie 2012, București; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: Liceul Militar Ștefan cel Mare (promoția 1942), școala militară în statul german la arma tancuri (promoția 1944); sublocotenent în cadrul Subcentrului de Instrucție al Motomecanizatorilor și în Detașamentul Blindat *General Nicolaescu*, participant la acțiunile militare pentru eliberarea teritoriului național la Băneasa, Otopeni, Cucerdea, Iernut, Cetatea de Baltă.

Gheorghită Savel, colonel (r.), 8 martie 1921, Burlești, județul Botoșani – 3 octombrie 2023, Iași, județul Iași; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: Liceul Militar *Regele Ferdinand I* (promoția 1940), Școala de Ofițeri Activi de Infanterie din București (promoția 1942);

participant la acțiuni militare pe Frontul de Est, inclusiv în Crimeea cu Batalionul 9 vânători de munte (Divizia 2 vânători de munte).

Mircea Carp, colonel (r.) 28 ianuarie 1923, Gherla, județul Someș; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: Liceul Militar *General George Macarovici*, Liceul Militar *Nicolae Filipescu* (promoția 1942), școala militară în statul german la arma tancuri; sublocotenent în cadrul Subcentrului de Instrucție al Motomecanizatorilor și în Detașamentul Blindat *Locotenent-colonel Matei*, participant la acțiunile militare pentru eliberarea teritoriului național la Otopeni, Nord Turda, Apahida, Gara Jugul, Râsncruți, Gherla, Dej și în Ungaria.

Ion-Strătuț Dobran, general-locotenent (r.) 5 februarie 1919, Văleni-Podgoria, județul Muscel – 24 septembrie 2021, București; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: Liceul Militar *Mihai Viteazul* (promoția 1939), Școala de Ofițeri Activi de Aviație din București (promoția 1941); sublocotenent și locotenent în Grupul 9 Vânătoare și Grupul 7 Vânătoare, participant la misiuni pe ambele fronturi, începând cu anul 1942. As al aviației de vânătoare cu 10 victorii aeriene confirmate.

Katharina Stenzel, 8 februarie 1924, Ștejărișu, județul Târnava Mare – 2021, Ștejărișu, județul Sibiu; naționalitate română, etnie germană, confesiune luterană; studii: șapte clase primare în localitatea de origine.

Nicolae Hurezeanu, colonel (r.) 5 martie 1923, Craiova, județul Dolj – 22 august 2022, Mediaș, județul Sibiu; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă; studii: Liceul Militar *Dimitrie Alexandru Sturza* (promoția 1941), Școala de Ofițeri Activi de Infanterie din București (promoția 1943), sublocotenent în Regimentul 18 Dorobanți Târgu Jiu și în Regimentul 83 Infanterie Turda (Divizia 20 Infanterie), participant pe frontul din Moldova în sectorul Timișești în intervalul 9 aprilie – 24 august 1944.

Octavian Leru, general (r.) 29 iunie 1921, Bacău, județul Bacău; naționalitatea română, confesiune creștin ortodoxă; studii: Liceul nr. 1 de Băieți *Regele Ferdinand I* din Bacău (promoția 1941), Școala de Ofițeri Activi de Artilerie din Pitești (promoția 1943), Sublocotenent în Regimentul 4 Artilerie Grea Bacău, participant la acțiuni militare pe ambele fronturi.

Zoltán Jozsef Bartalys, 1 septembrie 1923, Sighișoara, județul Târnava Mare; naționalitate română, etnie maghiară, confesiune romano-catolică; studii: patru clase primare în localitatea de origine, Liceul Unitarian din Cristuru Secuiesc (promoția 1942); soldat în Regimentul 23 Grăniceri Târgu

Mureș al Armatei Maghiare, participant din martie 1944 la acțiuni militare pe teritoriul Guvernământului General al Poloniei și în Silezia.

NOTE

¹ **** *Antologia legilor învățământului din România*, Institutul de Științe ale Educației, București, 2004, p. 187-190.

² Valerie Raleigh Yow, *Recording Oral History. A practical guide for social scientist*, Sage Publications, Thousand Oaks, 1994, p. 22.

³ P. Thompson, *The Voice of the past. Oral History*, Oxford University Press, Oxford – New York, 1988, p. 115.

⁴ Realizate de autor în vara anului 2019, în timpul cercetării de teren desfășurată în județele Sibiu și Mureș cu sprijinul deosebit al domnului Dan Ramf, muzeograf gradul I la Casa Memorială „Hermann Oberth” din Mediaș. De asemenea au fost folosite interviuri realizate de autor în municipiile București și Bacău.

⁵ Sublocotenent (r.) Alexe Rusu. Interviu realizat pe 13 august 2019 în municipiul Sibiu din județul Sibiu.

⁶ *Idem*.

⁷ Katharina Stenzel. Interviu realizat pe 12 august 2019 în satul Ștejărișu din județul Sibiu.

⁸ Zoltán Jozsef Bartalys. Interviu realizat pe 12 august 2019 în municipiul Sighișoara din județul Mureș.

⁹ *Idem*.

¹⁰ Elena Gogâlea. Interviu realizat pe 13 august 2019 în municipiul Sibiu din județul Sibiu.

¹¹ Monitorul Oficial, nr. 264 din octombrie 1924, p. 13147.

¹² Mihai Bejinariu, Doru Gușu, *Monografia Liceului Militar Ștefan cel Mare*, ed. Militară, București, 1994, p. 15-16.

¹³ Aurel Constantin Soare, *Înființarea Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu, Breaza*, 1995, p. 9-10.

¹⁴ Dan Giju, *Pumnul de Fier. Confesiunile colonelului Gheorghe Cojocă, fost Leutnant în Wehrmacht*, ed. Favorit, București, 2014, p. 31.

¹⁵ *Idem*.

¹⁶ Constanitin Zavati, *Memoriile unui ofițer de artilerie. Liceul Militar din Cernăuți. Al Doilea Război Mondial: pe Frontul de Est și pe Frontul de Vest*, ed. Ateneul Scriitorilor, Bacău, 2015, p. 33.

¹⁷ Ioana Ralu, *O viață închinată adevărului: Gheorghită Savel*, ed. Lir, 2003, p. 27.

¹⁸ Dan Ramf, *Bunicii noștri, eroii noștri*, vol. I, ed. Militară, București, 2017, p. 254-255.

¹⁹ Nicolae Hurezeanu. Interviu realizat pe 12 august 2019 în municipiul Mediaș din județul Sibiu.

²⁰ *Idem.*

²¹ Ion-Strătuț Dobran, general-maior (r.). Interviu realizat pe 30 iulie 2019 în București.

²² *Idem.*

²³ Mircea Carp, *Aici Mircea Carp, să auzim numai de bine!*, ed. Polirom, Iași, 2012, p. 43.

²⁴ Dumitru Roman. Interviu realizat pe 22 septembrie 2018 în municipiul București.

²⁵ Constantin Zavati, colonel (r.). Interviu realizat pe 15 septembrie 2019 în municipiul Bacău, județul Bacău.

²⁶ Octavian Leru, general (r.). Interviu realizat pe 20 iulie 2019 în municipiul București.

²⁷ *Idem.*

²⁸ Mircea Carp, *op.cit.*, p. 53.

²⁹ Constantin Zavati, colonel (r.) Interviu realizat pe 15 septembrie 2019 în municipiul Bacău, județul Bacău.

TRAINING ACTIVITIES OF THE GERMAN ARMY MISSION TO ROMANIA FROM 1940 TO 1942

CHRISTIAN STACHELBECK *

Abstract

The deployment of an army mission as part of a Wehrmacht mission to Romania in October 1940 was inextricably linked with the plans of National Socialist Germany to wage a racial-ideological war of annihilation against the Soviet Union. German military interest was primarily focused on securing the rich oilfields of Romania for modern mechanised warfare. From the very beginning, the tasks of the German army mission included training the new ally's armed forces, which had to be reorganised and modernised. Essentially, it was about sharing German combat experience as well as German command-and-control and combat principles for coalition warfare. After an initial phase of priority training that two German armoured divisions conducted as training units for selected Romanian "model/core divisions" for Operation Barbarossa, the training activities of the army mission from the end of 1941 focused on broadly qualifying large elements of the Romanian army. At first, German military elites met the Romanian army with arrogance and contempt, not least because of racially based stereotypes. After the first campaign experiences, however, this attitude changed into a certain appreciation for the comrades-in-arms who would remain important in the future.

Keywords: *German Army Mission to Romania; training; coalition warfare*

After the unexpected German victory over France in the summer of 1940, Romania, together with Hungary and Slovakia, joined the Tripartite Pact in November 1940. On this basis, the former opponent of World War I, together with Finland, became the main ally of National Socialist Germany in the racial-ideological war of annihilation it had begun on 22 June 1941 (*Operation Barbarossa*) against the Soviet Union.¹ Under their head of government, Marshal Ion Antonescu, two Roma-

nian armies with approximately half a million soldiers fought alongside the German Wehrmacht in the southern section of the Eastern Front. In the process, Romanian troops also participated in the genocide against the Jews. Their shared path led to the devastating defeat at Stalingrad, after which Romania gradually began to turn away from Germany, eventually resulting in Romania's declaration of war on its former ally in August 1944.² The following article discusses an important part of the Ger-

* Cercetător științific, Centrul de Istorie Militară și Studii Sociale al Bundeswehr, domeniul de cercetare - istoria militară până în 1945.

man-Romanian military cooperation, which military history research in Germany has so far at most only touched on. Against the backdrop of National Socialist foreign policy, it analyses the training activities of the German army mission (*Deutsche Heeresmission*, or DHM) as part of a larger Wehrmacht military mission to Romania from the autumn of 1940 to the autumn of 1942.³ The focus on training shows not only how the transfer of military knowledge between allies was organised, but also reflects on how that ally was perceived at the practical, operational level.⁴

Why Romania as an ally?

With the German rearmament beginning in 1935, Romania developed into an enduring object of desire for National Socialist expansionism, which was predominantly motivated by seizing *Lebensraum* (living space) in the east for Germany.⁵ The fact that the Soviet Union was the primary focus of Adolf Hitler was confirmed by *Operation Barbarossa*. Romania remained particularly interesting because of the extensive oil reserves in the Balkans. Securing oil was essential for a modern form of warfare that employed mechanised and air forces. Additionally, Romania was a “strategic key position” for the German army, navy and air force, as was described in a DHM meeting in early December 1941 reflecting on the context of the attack on the Soviet Union.⁶ The foreign policy and security policy constellations in Europe, which Hitler himself had aggressively influenced, favoured the enforcement of German interests. The Munich Agreement of 1938, in conjunction with the constant pressure from Hungarian, Bulgarian and Soviet revisionist efforts, compelled Romania under King Carol II to approach Germany. Hitler pretended to act as a moderating factor in the power-politics game in the Balkans, and in the process positioned Germany, instead of the Western powers, as a type of guarantor and protector of Romanian interests. In the summer of 1940, it was important to Hitler that there be “peace and quiet in the Balkans” as a prerequisite for the war against the Soviet Union, which at the same time had already been planned.⁷ With the “destruction of Russia’s vital strength”, the dictator wanted to eliminate Britain’s last hope

and ensure Germany’s control over “Europe and the Balkans.”⁸ The desire for “peace and quiet in the Balkans” was not least expressed in the Second Vienna Award of 30 August 1940, which of course for Romania meant a dictate in the interests of Germany. On the one hand, after Germany previously had allowed the Soviet Union to occupy Bessarabia and Northern Bukovina, Hitler now promised Romania inviolability from further encroachment. To secure the Romanian oilfields in the event of a further Soviet advance across the Pruth River, a German rapid-reaction reserve was set up in the Vienna region. On the other hand, the additional cession of territory to Hungary sparked much outrage in Romania, primarily directed against King Carol II. As a result, in early September 1940, Antonescu was appointed as the Romanian head of government and formed an alliance with the fascist Iron Guard, which had previously been strongly opposed by the king, at times with draconian measures.⁹

The Iron Guard under its leader Horia Sima was ideologically much closer to German National Socialism than the conservative-authoritarian General Antonescu. For example, the Iron Guard was given political and material support by members of the National Socialist power apparatus such as the *Schutzstaffel* (SS) and the *Sicherheitsdienst* (SD).¹⁰ Nevertheless, Hitler viewed not the Iron Guard, which stood for domestic “instability and lack of restraint”¹¹, but rather Antonescu, who in early September 1940 had already indicated a desire for “one hundred percent” cooperation with Germany, as the loyal guarantor for the desired “peace and quiet in the Balkans.”¹² Antonescu particularly emphasised the latter at a meeting with Hitler at Obersalzberg near Berchtesgaden on 14 January 1941. In his domestic political confrontation with the Iron Guard, which was becoming increasingly acute, the Romanian leader secured Hitler’s recognition that Antonescu alone had the authority to promise Romania’s participation in the war against the Soviet Union. Apparently, the German dictator for the time being gave less weight to shared ideology than to military and economic cooperation based on stable domestic conditions, as Romania had strategic and operational importance for *Operation Barbarossa*.¹³ If on the one hand Hitler had

already promised Antonescu the full support of Germany in military and economic matters on the day of Romania's accession to the Tripartite Pact on 23 November 1940,¹⁴ on the other his confidence in the Romanian leader remained limited. Following a failed coup attempt of the Iron Guard and the establishment of a military dictatorship under Antonescu in mid-February 1941, Hitler accordingly kept the leaders of the Iron Guard, who were interned in Germany, on hand as leverage to be used at any time against the Romanian head of government.¹⁵

The establishment of the German army mission and the first training phase by training units for Romanian “model/core divisions”

Romania's rapprochement with National Socialist Germany, which had already been pursued under King Carol II, was closely connected with a desire for the deployment of a German military mission. Referring to Romania's decades-long antagonism against Germany, Hitler initially snubbed a request to this effect that Carol had addressed to the German government in early July 1940, which included the offer to act as the right flank in a future war against the Soviet Union.¹⁶ However, after Antonescu had renewed this request following the Vienna Award in early September 1940, Hitler complied in the context of his promise that Romania would not have to cede any more territory. The Romanian leader hoped that the presence of a German military mission would secure against a possible Soviet attack as well as provide concrete support in the reorganisation of the million-strong Romanian army. Antonescu envisaged a high-quality army with modern equipment at reduced personnel strength with largely motorised troops.¹⁷ According to retrospective information provided by the war diary keeper of the Wehrmacht High Command, during exploratory talks concerning a German military mission with Lieutenant General Kurt von Tippelskirch (Senior Quartermaster IV at the Army General Staff), whom Hitler had sent to Bucharest for this purpose, Antonescu envisaged a personnel strength of around 100,000 enlisted men and 5,000 officers. This resembled the former German Reichswehr of the Weimar Republic,

which had been restricted in terms of size and materiel by the Treaty of Versailles.¹⁸

Tippelskirch's report of 18 September 1940 on the talks with Antonescu, however, does not mention these figures for a demobilisation. In a subsequent meeting with the chief of the Wehrmacht High Command, General Field Marshal Wilhelm Keitel, in Berlin on 23 November 1940, Antonescu promised that “39 well-organized, well-trained and well-commanded divisions” would be set up by the spring of 1941. This was a lot more than 100,000.¹⁹ Irrespective of personnel strength, the reorganisation was to be achieved not only by providing German materiel, but also by means of a training organisation with German training personnel and German officers as instructors at training centres, military schools and the war academy. In this respect, the main focus was on sharing the combat experience the German army had acquired in its successful “campaigns against Poland and France”, as emphasised by the proposals the Romanian government submitted following the meeting with Tippelskirch. The technical and tactical employment of “all modern means of combat” was to be demonstrated and taught, with the objective of bringing the Romanian army in line with German tactics and technique as quickly as possible.²⁰

Hitler's decision following the exploratory talks in Bucharest to deploy a German military mission, initially consisting of an army and an air force mission as well as one division-size training unit, incorporated the training aspect primarily into the overall objectives of National Socialist expansionism. The “real tasks”, which were to be kept secret from the German forces in country as well as from the ally, were mainly to secure the oil fields from “access by a third power” and at the same time to prepare the coalition war against the Soviet Union. The “Romanian armed forces, under a tight plan geared to German interests, were to be qualified to perform certain tasks.” In terms of training, the Germans initially intended to focus on bringing only a small part of the Romanian military up to German standards, possibly in line, as Keitel proposed to Antonescu during a meeting in Berlin on 24 November 1940, with the German experiences during the rearmament of the 1930s. According to Keitel, “individual

Berlin, November 22, 1940. General Ion Antonescu reviews the honour guard. Also pictured are Field Marshal Wilhelm Keitel and Foreign Minister Joachim von Ribbentrop. Source: ANIC, Ion Antonescu photo library, no. II 1582 (8)

Romanian units would be trained as ‘model divisions’ for future employment alongside our troops” and outfitted with select personnel and their own kit. Hitler had forbidden the transfer of German materiel. Training the entire Romanian army, for instance by means of training courses at military schools, would for the time being clearly remain farther down the list.²¹

In line with the “real tasks”, the first chief of the DHM, General of the Cavalry Erik Hansen, who together with the chief of the German air force mission (*Deutsche Luftwaffenmission*, or DLM) arrived in Bucharest in mid-October 1940, gave priority to influencing the ally’s operational planning and mobilisation according to German interests. Initially, the main focus was on preventing Soviet troops from rapidly occupying the oil fields by establishing an aggressive forward defence along the border. With the turn of the year 1940/41, Romania’s participation in *Operation Barbarossa* gradually gained centre stage and with it the employment readiness of the Romanian army. While the actual campaign plans were largely kept

secret from the ally until well into June 1941, the initial phase of the DHM’s training activities concomitantly focused on two German armoured divisions that provided training for the Romanian “model divisions”, or “core divisions”²², as well as a motorised/mechanised brigade in garrisons on the eastern and southern fringes of the Carpathian Mountains. The two German armoured divisions (Lieutenant General Friedrich von Rothkirch-Panthen’s 13th Armoured Division and Major General Hans Hube’s 16th Armoured Division) had deployed to Romania by late December. They were referred to by the code names *Lehrverband R/Lehrstab R/Lehrstab R I*, or Training Unit R/Training Staff R/Training Staff R I (13th Armoured Division), and *Lehrstab R II*, or Training Staff R II (16th Armoured Division). Both training units, which were also intended to defend alongside the Romanian army against a possible Soviet attack on the oil fields, were subordinated to the DHM until their redeployment from Romania to *Operation Barbarossa* in the spring of 1941.²³

Berlin, November 22, 1940.

General Ion Antonescu at the reception held in his honour at the Adlon hotel.

Source: ANIC, Ion Antonescu photo library, no. II 1584 (1)

According to Andreas Hillgruber, the DHM established German training commands (*Deutsches Ausbildungskommando*, or DAK) for the individual Romanian service branches to support the two German armoured divisions in the Romanian garrisons, where mostly one German battalion was stationed. Smaller DAK training teams, which in turn were located with Romanian regiments and weapons schools/training centres, worked together with the training staffs of the armoured divisions. From June 1941, that is after the redeployment of the two training armoured divisions from Romania, the DAK were, according to Hillgruber, solely responsible for training²⁴, whereas the chief of the DHM focused on advising Antonescu and the Romanian general staff on coalition warfare against the Soviet Union. In addition, German liaison commands (*Deutsches Verbindungskommando*, or DVK) were placed with the Romanian command authorities and tasked, among other things, with advising the Romanian commanders on training issues.²⁵ However, the designation DAK as well that of the German chief of training (*Deutscher Ausbildungsleiter*, or DAL) at its head would not

be used until late 1941, at least according to a directive concerning DHM training personnel issued on 1 December 1941.²⁶ Nevertheless, Command Order No. 1 issued by the chief of the DHM on 18 October 1940 already referred to the close interconnection between the “training unit”, additional “command troops” (= *Lehrnachrichtenabteilung R II*, or training intelligence detachment R II) and German “training teams” at the Romanian war academy and the individual weapons schools/training centres.²⁷ In mid-December 1940, the DHM and its training units alone comprised some 34,000 troops. The reduction of the overall strength of the Wehrmacht in Romania in late 1941 was followed by a personnel restriction of Wehrmacht missions to 26,700 troops in May 1942.²⁸

In line with agreements made with the Romanian army, its commanders generally retained responsibility for training. The German officers acted as advisors, with training conducted by elements of the training units. Their task was to teach German command-and-control and combat principles as well as training methods such as lectures, terrain walks and planning tasks. For the training of the Romanian motorised/mechanised brigade in the garrisons at Târgoviște and Câmpina by Training Tank Regiment 4 of the German 13th Armoured Division, for instance, this meant combat training divided into three phases between early March and early May 1941, starting with individual tank training through to combined-arms operations with a tank battalion. Similar approaches were taken for the other service branches.²⁹ Another way to promote the transfer of knowledge was assigning Romanian officers to serve in German training staffs and training elements.³⁰ Like the German training armoured divisions, the German “training teams” focused on imparting German command-and-control and combat principles as well as training methods, for instance at the war academy through “applicatory”, or practical, lectures that combined tactics and war history. The Romanian general staff had also explicitly requested the introduction of “German tactical doctrine”, which had been successfully tried and tested in all previous campaigns.³¹ This mutual interest seems to have deliberately focused on establishing in-

teroperability between German and Romanian units in the upcoming coalition war.³²

From the perspective of German officers, however, teaching German command-and-control and combat principles in practice was fraught with problems. This was due mainly to the obvious disdain in which Germany's ally was held, along with its military and officers, who had long been trained according to the French model and who were in part also considered to be "hostile to Germany". For instance, in May 1941, the German weapons school officer at the Romanian artillery school complained that in contrast to the German leadership culture of mission command (*Auftragstaktik*), Romanians were not at all encouraged to think and act for themselves and were in fact "averse" to assuming responsibility. "The Romanian" was "systematically accustomed to act only if ordered to by a higher echelon."³³ Another German officer of the DHM grumbled about a general "indifference" which for Romanians was "apparently in their nature."³⁴

Often tinged by racist stereotypes, this generally negative assessment of the Romanian military's combat power, in particular also of its officers' capabilities, was widespread within DHM senior leadership.³⁵ As General

of the Cavalry Hansen tersely stated as late as May 1941, the standard of German command and control and capability could not be applied to the Romanian leaders and troops. Although the Romanian soldier was "undemanding, tough and persevering", the officer corps "for reasons of race – in part lacked toughness and depth."³⁶ Therefore, it could not come as a surprise if, when speaking to senior German officers, the Commander-in-Chief of the Army, General Field Marshal Walther von Brauchitsch, concluded that "the Romanian army was no good."³⁷ Hitler also expressed himself in a similarly disparaging manner.³⁸

Due to this mindset, the Romanian army could not be considered an equal partner, but at most as a kind of auxiliary force to the Wehrmacht. Hitler at least allowed Antonescu to believe that by having nominal supreme command of the German-Romanian forces in his country, he would have an important responsibility during *Operation Barbarossa*.³⁹

A reorganisation of training from the winter of 1941/1942

On 1 December 1941, following a request by the Romanian Chief of the General Staff, the second German chief of the DHM, Major

Bucharest, December 2, 1940. King Michael I and the commander of the German Army Mission to Romania, General of the Cavalry Erik Hansen, attend the parade of German troops on the occasion of Romania's accession to the Tripartite Pact. Source: ANIC, Erik Hansen photo library, no. II 4330

General Hauffe, by order of Hitler issued a directive for a reorganisation of German training support in Romania for the Romanian army, which after months of combat required "regeneration". Essentially, it was still about having German instructors act as advisors to communicate recent combat experience and at the same time teach German command-and-control and combat principles in line with German regulations and tested methods of education and training. This was now the responsibility of the DAK to the Romanian general staff and the individual branches, who were headed by the DAL and located at the war schools (to train officer candidates as platoon leaders), non-commissioned officers' training centres (to train NCO candidates as squad leaders) and the training elements of the divisions and brigades (to train recruit instructors, conduct individual recruit training, and to train units and battalion-size units). A German instruction/training company was available for instruction purposes. To promote interoperability, a mutual exchange of German and Romanian company commanders and junior leaders was planned. The DAL to the general staff acted as an advisor at the war academy in Bucharest (among other things, for training general staff officers at division level). By order of German Army High Command, the DHM instructors were merged with DVK personnel to form a "command and training reserve" from 1 July 1942.⁴⁰ On 30 October 1942, their actual strength was at 590.⁴¹ Unsurprisingly, most of the training activities, along with the majority of the instructors, were located in Romania as "home-country training" for purposes of "planned, in-depth instruction of leaders at schools, in training courses and at training centres". To a limited extent, the DHM also provided personnel to support "behind-the-front training" for battalion-size units in the reserve, for example for raiding parties, and in special courses, for instance for section and platoon leaders.⁴²

According to Hauffe, the primary objective of overall training, as before, was to be based on the German example and focused on the attack, which was considered to be decisive. Essentially, the goal was to turn Romanian "peasant soldiers", but also non-commissioned

officers and officers, into hardened, determined fighters who were also independent-minded leaders who showed initiative and cared for the men under their command, irrespective of issues of modern equipment and materiel. Hauffe considered these mission command-connected elements as a recipe for the successes the Wehrmacht had heretofore achieved. At the same time, he drew parallels to the former German professional army of 100,000, whose training reality in line with the concept of a "Führerheer" (leader's army)⁴³ was, due to a lack of heavy weapons, often characterised by improvisation, for example by the use of tank dummies during manoeuvres. Though the guiding principles would remain the same, however, German attitudes toward the Romanians were beginning to change. Although the German general retained his condescending view toward the Romanian allies, after the first months of *Operation Barbarossa*, the Germans had also gained a certain respect for the Romanian army. It had, after all, proven to be very courageous and incurred "heavy losses". As the chief of the DHM saw it, this was clearly an important foundation for the ongoing and future training of an ally that provided a "large contingent of troops" and raw materials "decisive" for the war outcome. Consequently, in the spirit of a "good coalition", the advisory work conducted by the German training personnel was to be characterised also by an exemplary, respectful and trustful comportment without patronising the Romanians. This was emphasised by the chief of the DHM, also in the presence of Romanian officers, along with the courage the Romanians had demonstrated, but also areas in which deficiencies and particularly opportunities for an improvement of training had been observed, for instance the Romanian approach to command and control, which remained schematic and methodical in line with the French model.⁴⁴ Although the Romanian army was still not considered an equal partner, it was at least now evident that its soldiers could be regarded as serious and in the longer term also indispensable brothers-in-arms. As its main task, the DHM would continue to provide training to preserve Romanian combat power in terms of both personnel and materiel.⁴⁵

Simferopol, April 3, 1942. Marshal Ion Antonescu is welcomed by the commander of the 11th German Army, Colonel-General Erich von Manstein, and other German officers.
Source: ACNSAS, file no. I 488547, volume 4, p. 20

Conclusion

From the very beginning, the deployment and tasking of the DHM, including its mission to provide training advice, was fully in line with the planning and conduct of the racial-ideological war of annihilation against the Soviet Union. As a coalition partner, Romania along with its military had to submit itself as a compliant instrument of this Hitlerite and National Socialist foreign policy objective. This was true both for the first phase of training, which focused on the activities of German training units to stand up Romanian “model/core divisions” for *Operation Barbarossa*, and later for Romanian army training that attempted to conduct the majority of qualification measures “at home” and “behind the front”. In this respect, German command-and-control and combat principles as well as training methods, which were in sharp contrast to the Romanian military’s French heritage, as well as the lessons the Germans had learned in combat would remain the guiding principle for interoperable coalition warfare. By placing a

premium on training determined fighters and in particular independent-minded leaders capable of initiative, the DHM mirrored the German leadership culture of mission command. In this context, the focus was on strengthening the combat power of Romanian army personnel, for whom German military elites often initially expressed a racist sense of superiority and disdain. Following the first combat operations of *Operation Barbarossa*, this largely negative assessment within DHM senior leadership gradually shifted toward the idea of a more trustful, longer-term brotherhood-in-arms to be ensured not least through training.

NOTES

¹ Jürgen Förster, Die Gewinnung von Verbündeten in Osteuropa. In: *Der Angriff auf die Sowjetunion* by Horst Boog [et.al.] edited by Militärgeschichtliches Forschungsamt Stuttgart 1983 (=Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, 4), pp. 327-364, here p. 327.

² On this cf. in detail Sebastian Balta, *Rumänien und die Großmächte in der Ära Antonescu (1940-1944)*, Stuttgart 2005.

³ Essentially, there are only two fairly dated treatises that examined in more detail the general activities of the German military mission: Jürgen Förster, Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutschen Militärmission 1940/41. In: *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 1 (1979), pp. 47-77 as well as Klaus Schönherr, Der deutsche Lehrverband RI und der Legionärsputsch in Rumänien. In: *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 53 (1994), pp. 421-447. Cf. Geheime Kommandosache des Chefs des Oberkommandos der Wehrmacht über die Auflösung der deutschen Militärmission in Rumänien, 16 Dec 1941 and Geheime Kommandosache des Obersten Befehlshabers der Wehrmacht über die Änderungen in Gliederung und Aufgaben der Dienststellen der deutschen Wehrmacht in Rumänien, 30 Nov 1942, printed as Dokument Nr. 40 and Nr. 41 in Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien“* (1940/1941), Sonderdruck aus *Jahrbuch für Geschichte der UdSSR und der volksdemokratischen Länder Europas*, vol. 5, (East) Berlin 1961, pp. 343-346. In December of 1941, Adolf Hitler had initially ordered the disbandment of the individual missions of the Wehrmacht branches (army, air force, navy), which had been stood up beginning in September and October of 1940, and replaced them with a “German General to the High Command of the Romanian Armed Forces” including a staff consisting of members of the army, air force and navy. Nevertheless, several individual Wehrmacht missions, including a separate military economic mission (*Wehrwirtschaftsmission*) continued to exist within this structure. In late November 1942, the head of the DHM assumed the function of “German General to the High Command of the Romanian Armed Forces”. Cf. Deutsche Heeresmission, Abt. IIA geheim, Stellenbesetzung am 15.3. 1944, Bundesarchiv/Militärarchiv (BArch), Freiburg im Breisgau, RH 31-I/141. The DHM engaged in the field of training support for the Romanian Army into 1944. There are extensive files on the DHM to Romania: *ibid*, RH 31-I. Other important documents are included in the series: *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes (ADAP)*, 75 vols, Baden-Baden [et.al.] 1950-1995. This source edition is available in digitized form: <https://digi20.digitale-sammlungen.de>

⁴ I would like to thank Erik Pelzer, who, during his internship at the Bundeswehr Centre of Military History and Social Sciences in the summer of 2022, did important preparatory work for this paper.

⁵ Cf. Rede Adolf Hitlers vor den Spitzen der Reichswehr, 3.2.1933, Abschrift des kommunistischen Nachrichtendienstes, Betr.: Programm des

Faschismus, 6.2.1933, BArch, RY 5/572, folio (fol.) 20-22.

⁶ Vortragsnotizen Besprechung mit Lehrpersonal (D.H.M.) am 4.12.41, BArch, RH 31-I/78. Arthur Hauffe headed the DHM from 1 June 1941 to 20 January 1943.

⁷ Jürgen Förster, Zur Bündnispolitik Rumäniens vor und während des Zweiten Weltkrieges. In: *Militärgeschichte. Probleme -Thesen - Wege*, edited by Manfred Messerschmidt, Klaus A. Maier, Werner Rahn and Bruno Thoß, Stuttgart 1982, 294-310, here 296-298; Tagebuch des Generalstabschefs des Heeres, Generaloberst Franz Halder, Band IV, Eintrag vom 22.7.1940, BArch, RH 2/117, fol. 115. On 21 July 1940, Hitler discussed plans to conduct a war of aggression against the Soviet Union with the Commander-in-Chief of the German Army, General Field Marshal Walther von Brauchitsch.

⁸ Tagebuch des Generalstabschefs des Heeres, Generaloberst Franz Halder, Band IV, Eintrag vom 31.7.1940, BArch, RH 2/117, fol. 129.

⁹ Förster, *Die Gewinnung*, 329, 333-335.

¹⁰ Förster, *Zur Bündnispolitik*, 301.

¹¹ Martin Broszat, Die Eiserner Garde und das Dritte Reich – Zum Problem des Faschismus in Ostmitteleuropa. In: *Politische Studien* 9 (101/1958), 628-636, here 635.

¹² Balta, *Rumänien*, 168, 487; Schönherr, *Der deutsche Lehrverband*, 429, 433; Förster, *Die Gewinnung*, 335.

¹³ Förster, *Zur Bündnispolitik*, 302. Cf. also Deutsche Heeresmission, Id, Besondere Anordnungen für das Lehrpersonal Nr. 12, 15.5.1942, BArch, RH 31-I/78. The Romanian legionnaires were also compared to the supporters of Ernst Röhm, the German SA leader, who had been murdered by order of Hitler in 1934 under the pretense that he was planning a coup.

¹⁴ Aufzeichnung des Gesandten Schmidt über die Unterredung zwischen dem Führer und General Antonescu in Berlin am 23.11.1940, ADAP, Band XI. 2, Bonn 1964, 576f.

¹⁵ Hans Joachim Hoppe, Die Balkanstaaten Rumänien, Jugoslawien, Bulgarien – Nationale Gegensätze und NS-Großraumpolitik. In: *Innen- und Außenpolitik unter nationalsozialistischer Bedrohung. Determinanten internationaler Beziehungen in historischen Fällen*, ed. by Erhard Forndran, Frank Golczewski, Dieter Riesenberger, Opladen 1977, 161-175, here 165. Cf. Tätigkeitsbericht Ic 16. Panzerdivision, Eintrag 21.1.1941, BArch, RH 27-16/2, fol. 159. As the legionnaires were mounting their coup, the DHM instructed German forces in Romania that “by order of the Führer” they were to provide one hundred percent support to the government of General Antonescu.

¹⁶ Förster, *Zur Bündnispolitik*, 297. The German

military attaché in Bucharest, Colonel Carl Wahle, also skeptically considered this as a “political maneuver” for the sole purpose of retaining power.

¹⁷ *ibid*, 299f. Cf. Balta, *Rumänien*, 101; it indicates the strength of the Romanian army as “around 1.1 million soldiers”.

¹⁸ Helmuth Greiner, *Die Oberste Wehrmachtführung 1939-1943*, Wiesbaden 1951, 306f. Also Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944*, 2nd edition, Wiesbaden 1965 (=Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, 5), 98; Balta, *Rumänien*, 101.

¹⁹ Nr. 479.g. Kdos. (Att.Abt) Bericht über die Besprechungen in Bukarest vom 15.-17. September 1940, ADAP, Bd. XI.1, Bonn 1964, 108-110; Aufzeichnung des Gesandten Schmidt (Büro RAM, Berlin 24.11.1940), Aufzeichnung über die Unterredung zwischen dem Generalfeldmarschall Keitel und General Antonescu am 23.11.1940 in Berlin, *ibid*, vol. XI.2, Bonn 1964, 572-576, here 572f. The fact that Antonescu did not mention any figures in his conversation with Tippelskirch was confirmed by Romanian historian Manuel Stanescu in reply to my inquiry with regard to Romanian sources. In mid-September 1940, the strength of the Romanian army was approximately 1 million troops, including some 33,000 officers. Once demobilisation was completed, personnel strength amounted to around 378,000, and at the beginning of *Operation Barbarossa*, it was once again at about 685,000 (including 27,500 officers). I would like to thank my colleagues Manuel Stanescu and Sorin Vasile Negoita.

²⁰ Proposals of the Romanian Government for the deployment of the German military mission, based on the meetings between General Antonescu, leader of the Romanian state, and General v. Tippelskirch on behalf of the German Wehrmacht High Command, held from 15 to 17 September, printed as Document No 9 in Hegemann, *Einige Dokumente*, 322-325.

²¹ Oberkommando der Wehrmacht, WFSt/Abt. L Nr. 33298/40g.K. Chef-Sache (I), Führerhauptquartier, 20.9.1940, ADAP, vol. XI.1, 123f; Der Chef des Oberkommandos der Wehrmacht an das Auswärtige Amt, Geheime Kommandosache Nr. 00104g.Kdos. Ausl. IIIIE, An den Staatssekretär im Auswärtigen Amt, Freiherrn von Weizsäcker Betr.: Deutsche Militärmission Bukarest, Berlin 20.9.1940, *ibid*, 116f; Aufzeichnung des Gesandten Schmidt (Büro RAM, Berlin 24.11.1940), Aufzeichnung über die Unterredung zwischen dem Generalfeldmarschall Keitel und General Antonescu am 23.11.1940 in Berlin, *ibid*, vol. XI.2, 572-576, here 573; Förster, *Zur Bündnispolitik*, 300 and Förster, *Die Gewinnung*, 340. German Army High Com-

mand envisioned that these three “model divisions” be committed “as part of the attack forces” under German supreme command to the war against the Soviet Union.

²² Cf. Dieter Hoffmann, *Die Magdeburger Division. Zur Geschichte der 13. Infanterie- und 13. Panzer-Division 1935-1945*, Hamburg [et. al.] 2001, 109. According this source, it was the Romanian 5th, 6th and 13th Infantry Divisions. Cf. Tätigkeitsbericht des Ia 16. Panzerdivision, Eintrag 8.2.1941, BArch, RH 27-16/2, fol. 12. There is also, however, mention of training the 13th, 18th, 26th Divisions and the motorised/mechanised brigade to qualify them as “core divisions”.

²³ Förster, *Rumäniens Weg*, 60-69; Hillgruber, *Hitler*, 100f.; Schönherr, *Der deutsche Lehrverband*, 25f; Vortragsnotizen Besprechung mit Lehrpersonal (D.H.M.) am 4.12.41, BArch, RH 31-I/78; *Die Geschichte der 16. Panzerdivision*, Manuscript without author, time or place, *ibid*, RH 27-16/42 as well as Hoffmann, *Die Magdeburger Division*, 112-114. In the course of May 1941, the 13th Armoured Division was moved to Germany. From early March 1941, the 16th Panzer Division was initially deployed to Bulgaria.

²⁴ Hillgruber, *Hitler*, 101. Hillgruber based his statements the recollections of a German DHM officer from 1953.

²⁵ Förster, *Rumäniens Weg*, 69; Förster, *Die Gewinnung*, 345. Major General Hauffe served as liaison officer between Romanian Army Command and *Armeeoberkommando 11*, or German Field Army Command 11.

²⁶ Deutsche Heeresmission in Rumänien, Abt. Ia/Id, Nr. 1401/41 geh., Grundsätzliche Weisung Nr. 1. für das Lehrpersonal D.H.M., 1.12.1941, S. 2f, BArch, RH 31-1/77.

²⁷ Deutsche Heeresmission in Rumänien, Kommandobefehl Nr. 1, 18.10.1940, BArch, RH 31-I/24 (a), fol. 143-146; Gliederung der Deutschen Heeresmission, Anlage zu Kommandobefehl Nr. 1 vom 18.10.1940, BArch, RH 31-I/24 (b).

²⁸ Figures provided by Förster, *Rumäniens Weg*, 61f.

²⁹ Lehr-Panzer-Regiment 4, Abt. Ia Nr. 70/41 geh., Ausbildung des Panzerteils der rum. mot. mech. Brigade, 20.2.1941, BArch, RH 31-I/70; Tätigkeitsbericht Ia 16. Panzerdivision, Eintrag vom 8.2.1941, *ibid*, RH 27-16/2.

³⁰ Tätigkeitsbericht Ia 16. Panzerdivision, Einträge vom 8. und 18.2.1941, BArch, RH 27-16/2, fol. 12-15; Hoffmann, *Die Magdeburger Division*, 111.

³¹ Grosser Generalstab, Ausbildungsabteilung Nr. 3300/40, Weisung über die Zusammenarbeit an der Kriegsakademie (Abschrift, vermutlich Oktober/November 1940), BArch, RH 31-I/24 (b), fol. 145-147. Cf. also Major Vogt, *Waffenschul-Of-*

fizier der Artillerie, Erfahrungen und Hinweise für die Handhabung der Ausbildung, 28.5.1941. In the German army, the use of the applicatory teaching method dated back to the 19th century. It was based on the idea of allowing learners to actively participate in the instructor's lessons and was used, among other things, in combining tactics training with examples from military history with the primary goal of teaching military leaders to assess situations and make decisions.

³² Förster, *Zur Bündnispolitik*, 304.

³³ Major Vogt, Waffenschul-Offizier der Artillerie, Erfahrungen und Hinweise für die Handhabung der Ausbildung, 28.5.1941, BArch, RH 31-I/70. The development of mission command in the German army dates back to the 19th century. It individualised command and control by placing more responsibility on lower command echelons and greatly encouraging subordinates to be independent, determined and flexible in their thoughts and actions.

³⁴ Oberleutnant Burckhardt, Führerreserve, kommandiert zum rum. 15. Infanterie-Regiment, Erfahrungsbericht, 5.5.1941, BArch, RH 31-I/70.

³⁵ Vgl. D.H.M. Abt. Ic, Werturteil (Abschrift aus rumänischer Kriegswehrmacht, Ziffer IX.), 10.2.1941, BArch, RH 31-I/101.

³⁶ General of the Cavalry Erik Hansen, cited in Förster, *Die Gewinnung*, 346. This was obviously based on assessments by *Lehrstab R I* that had been submitted to the staff of the DHM as early as December 1940. Cf. *ibid*, p. 431. Erik Hansen was chief of the DHM from its establishment in October 1940 until late May 1941, and once again from January 1943 to August 1944.

³⁷ Förster, *Die Gewinnung*, 342.

³⁸ Tagebuch des Generalstabschefs des Heeres, Generaloberst Franz Halder, Band VI, Eintrag 30.3.1941, BArch, RH 2/123, fol. 39.

³⁹ Cf. Förster, *Die Gewinnung*, 345.

⁴⁰ Deutsche Heeresmission in Rumänien, Abt. Ia/Id, Nr. 1401/41 geh., Grundsätzliche Weisung Nr. 1 für das Lehrpersonal D.H.M., 1.12.1941, S. 2f, BArch, RH 31-I/77; Gliederung der D.H.M. (Deutsches Lehrpersonal in Rumänien), 1.12.1941, *ibid*; Niederschrift über die DAL Besprechung in Fagaras am 9.7.1942, *ibid*, RH 31-I/101; Oberstleutnant i.G. Gebauer D.A.L. (Gen.Stab.), Vorschläge für die Ausbildung der zum 2. Lehrgang der Kgl. Rum. Kriegsakademie einberufenen Offiziere, 11.12.1942, *ibid*, RH 31-I/102; Oberkommando des Heeres, GenStdH/OrgAbt. (II) Nr. 2288/42 g.Kdos. Betr.: Aufstellung einer Führungs- und Ausbildungsreserve bei der DHM Rumänien, 11.5.1942, *ebenda*, RH 31-I/78; Kriegsgliederung D.H.M., Stand 20.1.1943, *ibid*, RH 31-I/134.

⁴¹ DHM-bodenständige Staffel, zahlenmäßige Stärke Lehrpersonal und Lehrtruppe, 30.10.1942, BArch, RH 31-I/101.

⁴² Deutsche Heeresmission, bewegliche Staffel, Abt. Ia, Nr. 11590/42 geh., Besprechungsnotiz: Richtlinien für die Ausbildung der Rumänischen Verbände mit Anlage Lehrgänge für „Ausbildung hinter der Front“, 28.10.1942, BArch, RH 31-I/101. “Training on the enemy” was the sole responsibility of front line troops.

⁴³ Hans von Seeckt, *Aus seinem Leben 1918-1936*, ed. by Friedrich von Rabenau, Leipzig 1940 475, 503, 507. The concept of the *Führerheer* was based on the ambitious idea of using high-quality instruction to as far as possible train every soldier to be a military leader.

⁴⁴ Deutsche Heeresmission in Rumänien, Abt. Ia/Id, Nr. 1401/41 geh., Grundsätzliche Weisung Nr. 1 für das Lehrpersonal D.H.M., 1.12.1941 mit Anlage 1 „Das Rumänische Heer“, BArch, RH 31-I/77; Deutsche Heeresmission in Rumänien, Abt. Id Nr. 956/42 geh, Grundsätzliche Weisung für das Lehrpersonal D.H.M., 20.2.1942, *ibid* RH 31-I/148 (a.); Niederschrift über die Besprechung mit den Leitern der D.A.L am 17.12.41 in Bukarest, *ibid*, RH 31-I/78; Chef der Deutschen Heeresmission Rumänien, Nr. 3727/42 geh., Meine Erfahrungen bei der Ausbildungsberatung Rumänischer Führer, Unterführer und Truppen (Vortrag am 6.8. vor Rumänischen Führern), 5.8.1942, *ibid*, RH 31-I/101. The assessments of the chief of the DHM were based on continuous DAL and DAK reports as well as those of command agencies at the front. DHM training lessons learned as well as German combat experience were analysed and made available to the Romanian army. On this see for instance D.V.K. 31, Major Coqui, Bemerkungen und Änderungsvorschläge für Vorbereitung, Durchführung des Angriffs und anschließende Verfolgung (eigene Erfahrungen bei den Truppen der 7. Div. vord. Linie), 26.8.1941, BArch, RH 31-I/101; D.A.K. 320 Arad, An die D.A.L. 3 Hermannstadt, 6.6.1942, *ibid*; Der Chef des Generalstabes XI. Armeekorps, Erfahrungen mit rumänischen Verbänden, 12.6.1942, *ibid*; Deutsche Heeresmission in Rumänien, Id Nr. 3532/42 geh., An Generalleutnant Steflea (Chef des rumänischen Generalstabs), Erfahrungen bei der Ausbildungsberatung des Kgl. Rumänischen Heeres 1940-1942, *ibid*; Deutsche Heeresmission in Rumänien, Id Nr. 2916/42 geh, Kriegserfahrungen (durch die D.H.M. ausgewertet für das Kgl. Rum. Heer), 30.6.1942, *ibid*.

⁴⁵ Vortrag Generalmajor Hauffes am 10.8.42 vor Generalfeldmarschall Erich von Manstein zu den „Aufgaben und der Tätigkeit der Mission, dargestellt in kurzen zeitlichen Abrissen“, BArch, RH 31-I/101.